

НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ISSN 2306-3505

ДАТИ І ПОДІЇ

2015 друге
півріччя

Календар знаменних дат № 2 (6)

Київ 2015

УДК (059)
ББК 92
Д20

Укладачі: **В. Кононенко** (керівник проекту), **О. Бохан, К. Науменко, Л. Рогальчук** (координатор проекту), **О. Рожнятовська, А. Рихтік, С. Савченко**

Дати і події, 2015, друге півріччя: календар знамен. дат
Д20 № 2 (6) / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: В. Кононенко
(керівник проекту) [та ін.]. – Київ, 2015. – 164 с. : іл.

Видання Національної парламентської бібліотеки України календар знаменних дат «Дати і події» виходить двічі на рік. Цей випуск присвячено визначним річницям подій суспільно-політичного, наукового та культурно-мистецького життя України, які відзначатимуться у другому півріччі 2015 р. До випуску ввійшли фактографічні довідки про ювілеї видатних особистостей, відомості щодо релігійних і професійних свят, днів заснування установ України.

Видання адресовано працівникам закладів культури і освіти, широкому загалу читачів.

УДК (059)
ББК 92

**Передплатити календар знаменних дат «Дати і події»
можна через «Каталог видань України»
(передплатний індекс 68555)
та через послугу «передплата on-line»
на сайті ДП «Преса» (<http://www.presa.ua/>)**

© Національна парламентська
бібліотека України, 2015

ЗМІСТ

Від укладачів	4
ЛИПЕНЬ	
<i>Перелік пам'ятних дат на липень</i>	6
Патріарх українського бджільництва. До 240-річчя від дня народження П. Прокоповича (1775–1850)	11
Він працював для майбутнього. До 100-річчя від дня народження П.Тронька (1915–2011)	15
З вірою в українську науку. До 150-річчя від дня народження О. Сперанського (1865–1919)	21
Духовний провідник нації. До 150-річчя від дня народження А. Шептицького (1865–1944)	23
СЕРПЕНЬ	
<i>Перелік пам'ятних дат на серпень</i>	30
«Серед степу широкого на Вкраїні милій...». До 90-річчя від часу заснування Шевченківського національного заповідника в м. Каневі (1925)	36
У барвах мов. До 100-річчя від дня народження Ю. Жлуктенка (1915–1990)	41
Три Спаси	45
ВЕРЕСЕНЬ	
<i>Перелік пам'ятних дат на вересень</i>	49
«Просто жінка з великої літери». До 70-річчя від дня народження С. Йовенко (1945)	55
Велет думки і слова. До 180-річчя від дня народження О. Потебні (1835–1891)	61
Майстер живописної симфонії. До 140-річчя від дня народження М. Чюрльоніса (1875–1911)	67
Полум'яний патріот Польщі. До 250-річчя від дня народження М. К. Огінського (1765–1833)	72
Корифей українського театру. До 170-річчя від дня народження І. Карпенка-Карого (1845–1907)	76
ЖОВТЕНЬ	
<i>Перелік пам'ятних дат на жовтень</i>	81
Багатоголосне життя великого музиканта. До 150-річчя від дня народження Д. Січинського (1865–1909)	88
Полемічно сучасний поет. До 130-річчя від дня народження В. Свідзінського (1885–1941)	91
Поет, мислитель, громадянин. До 80-річчя від дня народження Б. Олійника (1935)	95
Світоч української музики. До 270-річчя від дня народження М. Березовського (1745–1777)	100
Ювелір слова. До 120-річчя від дня народження М. Йогансена (1895–1937)	105
ЛИСТОПАД	
<i>Перелік пам'ятних дат на листопад</i>	110
Ім'я, овіяне легендами. До 160-річчя від дня народження Д. Яворницького (1855–1940)	116
Леді арт-деко. До 130-річчя від дня народження Соні Делоне-Терк (1885–1979)	122
Добрий пастир української землі. До 80-річчя від дня народження Митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана) (1935–2014)	125
Озброєний гумором. До 180-річчя від дня народження Марка Твена (1835–1910)	130
ГРУДЕНЬ	
<i>Перелік пам'ятних дат на грудень</i>	135
Великий фінський маестро. До 150-річчя від дня народження Я. Сібеліуса (1865–1957)	141
Покликання душі – пісня. До 120-річчя від дня народження Г. Верьовки (1895–1964)	145
Співець мужності і сили людського духу. До 150-річчя від дня народження Р. Кіплінга (1865–1936)	149
СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Методичні матеріали до Міжнародного дня музики	154
Бібліотеки-ювіляри 2015 року	160

Від укладачів

У пропонованому випуску календаря знаменних дат «Дати і події» міститься інформація щодо пам'ятних подій суспільно-політичного, наукового і мистецького життя, що відзначатимуться у другому півріччі 2015 р.

Темам християнства та християнського служіння в Україні присвячено матеріали до ювілейних дат митрополитів Андрія Шептицького та Володимира (Сабодана). У статті «Три Спаси» йдеться про православні та народні традиції відзначення цих свят.

Одне із завдань календарів знаменних дат – повертати імена та розповідати про здобутки різних діячів, які були незаслужено забуті, але зробили великий внесок у скарбницю української науки, культури. Цього року слушною нагодою для цього став 150-річний ювілей О. Сперанського, українського фізика, що свого часу долучився до заснування Української академії наук.

Багато цікавих відомостей можна знайти у статтях, присвячених патріарху українського бджільництва П. Прокоповичу, відкриття якого прославили Україну далеко за її межами, подвижникам досліджень минулого нашої країни – історикам Д. Яворницькому і П. Троньку.

Беззаперечно, що для кожного народу його мова – то найдорожчий скарб. При цьому біографічні матеріали, присвячені мовознавцям, не часто з'являються у популярних періодичних виданнях. У другому півріччі 2015 р. відзначатимуться ювілейні дати видатних учених – першого українського теоретика мовознавства, філософа, літературознавця О. Потебні та мовознавця, лінгвіста, автора унікальних методик викладання іноземних мов в Україні та української мови як іноземної, дослідника в галузі психолінгвістики, перекладознавства, лексикографії Ю. Жлуктенка.

Багато в цьому випуску календаря матеріалів щодо музичних діячів. Зокрема, про українських музикантів: співака, скрипаля і композитора М. Березовського, композитора і диригента Д. Січинського, композитора, хорового диригента, педагога Г. Верьовку, а також литовського митця М. Чюрльоніса, польського композитора та дипломата М. К. Огінського, фінського композитора шведського походження Я. Сібеліуса. Матеріал рубрики «Соціокультурна діяльність» теж присвячено музиці.

Укладачі приділили увагу і майстрам красного письменства. У цьому випуску вміщено статті з нагоди ювілейних дат, пов'язаних з іменами видатного українського драматурга та актора І. Карпенка-Карого, українських поетів Б. Олійника, С. Йовенко, В. Свідзінського та М. Йогансена, публікації, присвячені іноземним письменникам М. Твену та Р. Кіплінгу.

Про творчість французької художниці Соні Делоне, яка народилася в Одесі, мало знають в Україні. Віддаючи належне таланту мисткині та з нагоди 130-річчя від дня її народження, до видання включено статтю про життєвий шлях і творчі здобутки Леді арт-деко.

У кожному випуску календаря обов'язково є матеріали, присвячені ювілейним датам заснування відомих у країні установ, закладів, організацій. Цього разу це стаття до 90-річчя від дня заснування Шевченківського національного заповідника в Каневі. Також подано інформацію про бібліотеки, що відзначають ювілейні дати від дня заснування.

За традицією, в календарі «Дати і події» на початку розділу, присвяченого певному місяцю року, вміщено цифровий календар, прислів'я та приказки, вірш українського поета. Далі йдуть перелік знаменних і пам'ятних дат, статті про окремих осіб або установи, чії ювілеї відзначатимуться. У переліках дат дні та події, яким присвячено розгорнуті статті, виділено курсивом. У пристатейних списках літератури виділено поліграфічно публікації, використані укладачами при підготовці статей.

Матеріали календаря стануть у пригоді при плануванні роботи в закладах культури і освіти, зокрема бібліотеках, інформаційних центрах, видавничих організаціях, редакціях засобів масової інформації.

Звертаємо увагу наших читачів, що календар знаменних дат «Дати і події» на перше півріччя 2016-го вийде у жовтні 2015 р.

Укладачі, автори, редактори календаря розраховують на діалог із читачами. Запитання, відгуки та побажання надсилайте на адресу:

01001, Київ-1, Грушевського, 1
НПБУ. Науково-бібліографічний відділ
nbv-nplu@mail.ru
nbv@nplu.org

Липень

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

В липні на дворі пусто, зате в полі густо.

Липень казати звик: «Я – грозовик».

Як на Петрів день спека, то на Різдво – мороз.

Галявина...

Галявина... Копиця сіна
І день липневий на меду...
Сюди в неділю неодмінно
На сповідь літа я прийду.

Шут наберу я в очі неба,
На землю лігши горілиць,
І позбираю ніжний щебет
Земних і піднебесних птиць.

Додумаю, що не додумав,
Прогнавши вічну суєту.
Не для єхидства, не для глуму
Схилюся на красу просту,

Де два озерця по коліна
І в листі губиться луна,
Де стежка і копиця сіна –
Така м'яка і запашна.

В. Крищенко¹

¹Крищенко В. Д. Галявина... // Поезії / В. Д. Крищенко. – Київ, 2002. – С. 313.

1

День архітектури України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 456/95 від 17.06.1995 р.

130 років від дня народження **Юрія Петровича Мазуренка** (1885–1937), українського політичного діяча, юриста

125 років від дня народження **Юліана Налисника** (1890–1960), українського правника і громадського діяча (США)

110 років від дня народження **Олександра Дорофійовича Ганжи** (1905–1982), українського гончаря, майстра керамічної скульптури

90 років від дня народження **Клари Степанівни Лучко** (1925–2005), української і російської кіноактриси

2

190 років від дня народження **Володимира Степановича Александрова** (1825–1894), українського письменника, військового лікаря, фольклориста

130 років від дня народження **Франца Коковського** (1885–1940), українського правника, письменника, журналіста, перекладача, етнографа

120 років від дня народження **Олеся Семеновича Чишка** (1895–1976), українського композитора, співака і педагога

110 років від дня народження **Тацудзо Ісікави** (1905–1985), японського письменника

3

130 років від дня народження **Юліана Буцманюка** (1885–1967), українського художника-монументаліста

130 років від дня народження **Прохора Даниловича Вороніна** (1885–1940), українського письменника

130 років від дня народження **Павла Васильовича Головіна** (1885–1964), українського хіміка-технолога

120 років від дня народження **Марка Йосиповича Рейзена** (1895–1992), українського і російського співака

90 років від дня народження **Дмитра Васильовича Волкова** (1925–1996), українського фізика-теоретика

90 років від дня народження **Михайла Федоровича Нечиталюка** (1925–2010), українського журналіста, бібліографа

4

День судового експерта

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 424/2009 від 10.06.2009 р.

Міжнародний день кооперативів

Відзначається щорічно в першу суботу липня відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/47/90 від 16.12.1992 р.

225 років від дня народження **Джорджа Евереста** (1790–1866), англійського географа, геодезиста

200 років від дня народження **Павла Андрійовича Федотова** (1815–1852), російського живописця, засновника критичного реалізму в російському живописі

170 років від дня народження **Пала Сінеї-Мерше** (1845–1920), угорського живописця

125 років від дня народження **Адама Мечиславовича Солтиса** (1890–1968), українського композитора, диригента, педагога

5

210 років від дня народження **Роберта Фіцроя** (1805–1865), англійського гідрографа і метеоролога, керівника навколосвітньої експедиції на кораблі «Бігл»

110 років від дня народження **Павла Терентійовича Ємельяненка** (1905–1947), українського вченого в галузі виробництва труб

70 років від дня народження **Олега Олександровича Кришталя** (1945), українського вченого в галузі молекулярної фізики

6

230 років від дня народження **Вільяма Джексона Гукера** (1785–1865), англійського ботаніка

130 років від дня народження **Володимира Андрійовича Артем'єва** (1885–1962), російського конструктора ракетної техніки

130 років від дня народження **Олександра Яковича Таїрова** (1885–1950), українського і російського режисера

110 років від дня народження **Петра Федоровича Глебки** (1905–1969), білоруського поета і драматурга

110 років від дня народження **Ондри Лисогорського** [справж. – Ервін Гой (1905–1989)], словацького поета

75 років від дня народження **Нурсултана Абішовича Назарбаєва** (1940), президента Республіки Казахстан

600 років від дня смерті **Яна Гуса** (1371–1415), чеського теолога, проповідника і релігійного реформатора

7

Різдво пророка Іоанна Хрестителя. День Івана Хумала

День працівника природно-заповідної справи

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 629/2009 від 18.08.2009 р.

90 років від дня народження **Івана Васильовича Казнадія** (1925–2006), українського режисера

75 років від дня народження **Рінго Старра** [справж. – Річард Старкі (1940)], британського музиканта, співака, композитора, продюсера, актора, учасника гурту *The Beatles*

8

День родини

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1209/2011 від 30.12.2011 р.

150 років від дня народження **Міхала** (Михайла Йосиповича) **Ролле** (1865–1932), польського прозаїка, публіциста, історика

130 років від дня народження **Василя Васильовича Матвєєва-Сибіряка** (1885–1963), російського письменника

120 років від дня народження **Ігоря Євгеновича Тамма** (1895–1971), російського фізика-теоретика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1958)

110 років від дня народження **Юлія Васильовича Боршоша-Кум'ятського** (1905–1978), українського поета, педагога

9

240 років від дня народження **Метью Грегорі Льюїса** (1775–1818), англійського письменника і драматурга

180 років від дня народження **Сеїда Азіма Ширвані** (1835–1888), азербайджанського поета-сатирика, просвітителя

170 років від дня народження **Джорджа Говарда Дарвіна** (1845–1912), англійського астронома і математика

110 років від дня народження **Володимира Дмитровича Тімакова** (1905–1977), російського мікробіолога

100 років від дня народження **Миколи Йосиповича Сиротюка** (1915–1984), українського літературознавця і прозаїка

10

240 років від дня народження **Петра Івановича Прокоповича** (1775–1850), українського пасічника, основоположника раціонального бджільництва, педагога

180 років від дня народження **Генрика Венявського** (1835–1880), польського скрипаля і композитора

125 років від дня народження **Віри Михайлівни Інбер** (1890–1972), російської письменниці

120 років від дня народження **Карла Орфа** (1895–1982), німецького композитора, педагога, театального діяча і драматурга

11

Всесвітній день народонаселення

Відзначається щорічно відповідно до рекомендацій Керівної ради Фонду ООН у галузі народонаселення, поданих у рішенні № 89/46 від 1989 р.

125 років від дня народження **Олени Діонисівни Петляш-Барілотті** (1890–1971), української оперної співачки

90 років від дня народження **Василя Георгійовича Габди** (1925–2003), українського живописця

90 років від дня народження **Миколи Гедди** [повне ім'я – Гаррі Густав Микола Гедда (1925)], шведського оперного співака

80 років від дня народження **Костянтина Володимировича Єршова** (1935–1984), українсько-го та російського актора і режисера

12

День святих первоверховних апостолів Петра і Павла

День рибацьки

Відзначається щорічно в другу неділю липня відповідно до Указу Президента України № 464/95 від 22.06.1995 р.

120 років від дня народження **Оскара Хаммерстайна II** (1895–1960), американського письменника, продюсера, лібретиста

100 років від дня народження **Петра Тимофійовича Тронька** (1915–2011), українського історика, державного і громадського діяча

90 років від дня народження **Ясусі Акутагави** (1925–1989), японського композитора, диригента

80 років від дня народження **Вадима Петровича Гетьмана** (1935–1998), українського політика, економіста та фінансиста

13

130 років від дня народження **Остапа Миколайовича Лисенка** (1885–1968), українського музикознавця

125 років від дня народження **Арнольда (Андрія) Володимировича Кордюма** (1890–1969), українського кінорежисера, сценариста

90 років від дня народження **Райси Михайлівни Сергієнко** (1925–1987), української співачки

75 років від дня народження **Івана Григоровича Сокульського** (1940–1992), українського поета, журналіста, правозахисника

14

90 років від дня народження **Георгія Георгієва Джагарова** (1925–1995), болгарського поета, драматурга, громадського діяча

15

День українських миротворців

Відзначається щорічно відповідно до Постанови Верховної Ради України № 292-VII від 21.05.2013 р.

170 років від дня народження **Василя Івановича Фабріціуса** (1845–1895), українського і російського астронома

110 років від дня народження **Олександра Леопольдовича Хвилі** [справж. – Брессем (1905–1977)], українського актора

90 років від дня народження **Василя Васильовича Діянича** (1925–1980), українського поета

16

День бухгалтерів

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 662/2004 від 18.06.2004 р.

160 років від дня народження **Жоржа Роденбаха** (1855–1898), бельгійського письменника

110 років від дня народження **Надії Георгіївни Толстової-Парійської** (1905–?), українського вченого в галузі патологічної анатомії сільськогосподарських тварин

18

380 років від дня народження **Роберта Гука** (1635–1703), англійського природознавця

170 років від дня народження **Трістана Корб'єра** (1845–1875), французького поета

160 років від дня народження **Володимира Миколайовича Ястребова** (1855–1899), українського етнографа, археолога

125 років від дня народження **Льва Жабка-Потаповича** (1890–1975), українського письменника, релігійного і громадського діяча (США)

120 років від дня народження **Ольги Олександрівни Спесивцевої** (1895–1991), російської балерини

110 років від дня народження **Панаса Федоровича Кочури** [справж. – Кочур (1905–1976)], українського письменника

19

День працівників металургійної та гірничодобувної промисловості

Відзначається щорічно у третю неділю липня відповідно до Указу Президента України № 187 / 93 від 03.06.1993 р.

170 років від дня народження **Іллі Ілліча Слатіна** (1845–1931), російського і українського музично-громадського діяча, піаніста, педагога, диригента

80 років від дня народження **Валентини Дмитрівни Зубової** (1935), української письменниці

80 років від дня народження **Василя Борисовича Ліванова** (1935), російського актора театру і кіно

20

160 років від дня народження **Антон Самійловича Бориневича** (1855–1946), українського статистика-демографа

130 років від дня народження **Теодора Балана** (1885–1972), українського історика, філолога, архівіста, архівознавця

125 років від дня народження **Джорджо Моранді** (1890–1964), італійського живописця, гравера, скульптора і графіка

21

90 років від дня народження **Гліба Олександровича Стриженова** (1925–1985), російського актора

22

220 років від дня народження **Габрієля Ламі** (1795–1870), французького математика, інженера

120 років від дня народження **Бе-Ша** [справж. – Борис Мойсейович Шаповал (1895–1968)], українського графіка

120 років від дня народження **Павла Йосиповича Сухого** (1895–1975), білоруського і російського авіаконструктора

23

130 років від дня народження **Никифора Гірняка** (1885–1962), українського військового діяча, публіциста

100 років від дня народження **Володимира Васильовича Лапіна** (1915–?), українського художника декоративного мистецтва

100 років від дня народження **Михайла Львовича Матусовського** (1915–1990), російського поета

80 років від дня народження **Володимира Григоровича Матвіїшина** (1935–2012), українського літературознавця, лінгвіста

24

25 років від дня підняття на щоглі біля будинку Київської міської ради синьо-жовтого прапора (1990)

130 років від дня народження **Володимира Петровича Сальського** (1885–1940), українського військового діяча

110 років від дня народження **Павла Олексійовича Ковальського** (1905–1983), українського ветеринарного анатома і гістолога

25

160 років від дня народження **Юліана Андрійовича Кулаковського** (1855–1919), російського філолога, історика, археолога, перекладача, публіциста, педагога

150 років від дня народження **Олександра Васильовича Сперанського** (1865–1919), українського і російського фізико-хіміка

120 років від дня народження **Івана Недільського** (1895–1970), українського композитора, віолончеліста, педагога, одного із засновників Українського музичного інституту Америки (США)

110 років від дня народження **Еліаса Канетті** (1905–1994), австрійського письменника і драматурга, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1981)

26

День працівників торгівлі

Відзначається щорічно в останню неділю липня відповідно до Указу Президента України № 427 / 95 від 05.06.1995 р.

День флоту України

Відзначається щорічно в останню неділю липня відповідно до Указу Президента України № 1209 / 2011 від 30.12.2011 р.

140 років від дня народження **Карла Густава Юнга** (1875–1961), швейцарського психолога і психіатра

130 років від дня народження **Андре Моруа** [справж. – Еміль Соломон Вільгельм Ерзог (1885–1967)], французького письменника

27

180 років від дня народження **Джозуе Кардуччі** (1835–1907), італійського поета і літературознавця, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1906)

28

День хрещення Київської Русі – України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 668 / 2008 від 25.07.2008 р.

День пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира – хрестителя Київської Русі

140 років від дня народження **Георгія Федоровича Ланга** (1875–1948), російського терапевта

125 років від дня народження **Павла Миколайовича Попова** (1890–1971), українського літературознавця, мистецтвознавця, фольклориста

120 років від дня народження **Валентина Григоровича Костенка** (1895–1960), українського композитора, педагога і музикознавця

29

150 років від дня народження **Андрея Шептицького** [мирське ім'я – Роман Марія Олександр Шептицький (1865–1944)], митрополита Української греко-католицької церкви, українського громадсько-політичного діяча

110 років від дня народження **Пантелеймона Никифоровича Мусієнка** (1905–1980), українського майстра кераміки та мистецтвознавця

90 років від дня народження **Мікіса Теодоракіса** (1925), грецького композитора і громадсько-політичного діяча

80 років від дня народження **Алени Моравкової** (1935), чеської дослідниці, перекладача української літератури

30

320 років від дня народження **Іллі Михайловича Турчиновського** (1695–?), українського письменника, священика, співака, диригента

90 років від дня народження **Антуана Дюамеля** (1925–2014), французького композитора

31

225 років від дня народження **Олександра Михайловича Марковича** (1790–1865), українського історика, громадського діяча

10 липня¹

Патріарх українського бджільництва

До 240-річчя від дня народження П. Прокоповича (1775–1850)

Яскравою та непересічною постаттю в історії науки кінця XVIII – середини XIX ст. був патріарх українського бджільництва Петро Іванович Прокопович. Його відкриття прославили

Україну далеко за її межами і стали міцним фундаментом для подальшого розвитку природознавства у світовому вимірі.

Народився Петро Іванович у с. Митченки, що на Чернігівщині, поблизу Батурина, в сім'ї священика. В ті часи було заведено, що духовні особи віддавали своїх синів до навчальних закладів духовного профілю. Тож юнак вступив до семінарії, успішно закінчив її, а потім продовжив навчання у Києво-Могилянській академії, де здобув знання з теології, французької, німецької, грецької та латинської мов.

Молодий Прокопович мріяв про навчання в Московському університеті, на факультеті природничих наук, проте за наполяганням батька у березні 1794 р. вступив до Переяславського кінно-егерського полку. Пізніше служив у Херсоні та Одесі. За хоробрість, виявлену у військових походах, був відзначений у реляції О. Суворова. У 1798 р. через хворобу вийшов у відставку в чині поручика.

У 1800 р. П. Прокопович почав займатися бджільництвом на власному хуторі, неподалік села, де народився, придбавши за вихідну військову допомогу невеличку ділянку землі та три десятки пнів, як тоді називали колодні вулики (за деякими свідченнями, перші кроки у бджільництві він зробив ще на пасіці свого молодшого брата).

Посвятив себя пчеловодству, я отдал ему всю жизнь, все мысли, всю страсть.

П. Прокопович²

У 1802 р. Петра Івановича спіткало нещастя: сталася пожежа, яка знищила садибу, проте пасіка залишилася. Щоб якось жити, він облаштував собі землянку. У цей тяжкий період життя П. Прокопович був змушений орати, сіяти, косити, вирощувати городину, працювати столяром і теслею, робити цеглу, доглядати худобу і, безумовно, займатися бджолами. У 1814 р. його пасіка нараховувала близько 6 тис. бджолиних сімей, а в 1830-му – понад 10 тис. Це була найбільша пасіка за всю тогочасну історію бджільництва.

Петро Іванович самостійно пізнавав природу бджіл, цих дивовижних комах, постійно проводив досліди. Обладнання, яке він використовував у своїх експериментах, було простим і водночас сучасним: пасічні й аптекарські ваги, термометр, барометр, годинник, мікроскоп тощо. Його цікавили біологія бджіл і економіка бджільництва, медоносні рослини і заразні хвороби комах, технологія догляду, система вуликів та, зрештою, принципи навчання бджільництва.

Довгим і тернистим шляхом ішов учений-самоук, нерідко здійснюючи такі відкриття, які вже були зроблені до нього. Проте вільний від усяких догм, чужих переконань, він зміг побачити немало такого, чого не бачили інші дослідники. Розвинена інтуїція, вміння аналізувати й узагальнювати факти дали йому змогу суттєво збагатити науку про бджіл.

Спостерігаючи за медоносними бджолами, Петро Іванович відзначив їх феноменальну працездатність, адже тільки негода і відсутність поживи змушують бджіл перебувати без діла. Неробство – стан для них протиприродний, тому пасічник повинен постійно забезпечувати їх діяльність. Саме в цьому П. Прокопович вбачав важливий принцип практичного бджільництва.

¹ За іншими даними народився 12 липня.

² Прокопович Петро Іванович (1775–1850) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1826–2012 рр. – Вінниця, 2013. – С. 12.

Бджолину сім'ю Прокопович вважав цільним самостійним біологічним об'єктом з високоорганізованою системою життєдіяльності, з суворим розподілом між комахами «посад» і «справ». Таке тлумачення вважалося на той час надто оригінальним.

Одним із перших учених висловив думку про мову бджіл — «говір» — як засіб їх спілкування.

Шляхом спостережень і досліджень П. Прокопович розробив спосіб захисту й лікування бджіл від небезпечної інфекційної хвороби — гнильцю — методом переселення бджолиної сім'ї в чистий вулик та утримання її без їжі протягом двох діб. Дослідник запропонував і надійний метод зимівлі бджолиних сімей в опалюваних омшаниках, що давало змогу успішно перезимувати навіть слабким сім'ям з найменшою втратою меду, а також визначив та описав види бджолиних маток і дав практичні рекомендації щодо їх утримання й заміни.

Петру Івановичу спало на думку взяти з усіх боків у дерев'яні планки бджолині стільники, аби вони не ламалися під час видалення з вулика. Ця рамка нагадувала сучасну секційну рамку і призначалася тільки для одержання меду в стільниках. Вуликова рамка П. Прокоповича поклала початок іншим відкриттям бджолярів, стала поштовхом для створення вуликів нових конструкцій, прискорила винахід штучної вошни й медогонки.

П. Прокопович перший у світовій практиці використав медову дошку з прорізами, через які пролазили робочі бджоли, але не могли пролізти матка і трутні. Нині цей винахід називають роздільною решіткою.

Одним із перших Петро Іванович запровадив і посіви медоносних рослин поблизу своїх пасік, зокрема синяку звичайного, який називав «царем медоносів», адже нектаропродуктивність цієї рослини у 25 разів перевищує нектаропродуктивність гречихи.

Інтереси П. Прокоповича були надзвичайно широкими. Учений зробив великий внесок у бджільництво, розробив і застосував прогресивні методи його ведення, науково обґрунтував раціональне використання кормової бази, удосконалив галузеву наукову термінологію тощо. Про багатогранність таланту Петра Івановича свідчать і виготовлені ним технічні засоби для ведення сільського господарства, зокрема безколісний плуг, коса хлібозбиральна машина, пристрій для плавання проти течії води та ін.

У 1827 р. П. Прокопович підготував до видання рукопис книги «Записки про бджільництво».

Того ж року в «Земледельческом журнале» було опубліковано його перші статті «О пчеловодстве» та «О гнильце». Загалом дослідник написав близько 80 наукових статей. Висловлені в них ідеї стали революційними у бджільницькій галузі.

Проте в історію науки П. Прокопович увійшов як учений, що зробив епохальне відкриття, яке стало чіткою межею між «диким» і раціональним, або навіть науковим, бджільництвом. У 1814 р. він сконструював рамковий (втулковий) вулик із рухомими рамками, що давало змогу оглядати бджолину сім'ю, а найголовніше — одержувати чистий стільниковий (секційний) мед, не знищуючи комах та їхній приплід, як це було раніше.

Такий винахід мав величезне значення, адже в той час на пасіках використовували тільки нерозбірні вулики — дуплянки, колоди, сапетки, а бджолярі були дуже забобонні — вивішували на пасіках кінський череп, аби він захищав бджіл від усілякої напасти.

Винахід прогресивної конструкції вулика та широке поширення нової технології ведення бджільництва створили передумови для значного підвищення продуктивності праці на великих пасіках, дали поштовх розвитку бджільництва у промислових масштабах, підвищили прибутковість малих пасік.

Заслуга П. Прокоповича перед українським бджільництвом не лише у винаході рамкового вулика. Петро Іванович також займався підготовкою бджолярів, заснувавши в 1828 р. першу в країні та Східній Європі школу бджільництва, яка досить швидко стала показовим центром галузевого дослідництва.

Школа функціонувала в маєтку П. Прокоповича в с. Митченки; у 1830 р. її було переведено в с. Пальчики. Тут було збудовано навчальні приміщення, майстерню з верстаками, операційну кімнату для роботи з медом, воскобійню, комору для зберігання меду, воску, рамок, гуртожиток, їдальню на 140 осіб, п'ять омшаників — два тини (плетені, дерев'яні, земляні), між якими набито глину. У школі навчалися селяни віком від 16 до 30 років. Сюди приїжджали по науку з усієї Російської імперії та країн Європи. В основу навчання було покладено не тільки теоретичне і практичне вивчення галузі, а й морально-етичне виховання учнів. За два роки вони, крім бджільництва, опановували арифметику, вивчали столярну справу, садівництво, овочівництво, шовківництво, догляд за тваринами.

У 1843 р. школу П. Прокоповича відвідав Т. Шевченко. Там він намалював картину

«На пасіці» (нині зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві). Темі бджільництва Т. Шевченко присвятив повість «Близнецы» (1856), в якій розповів про бджоляра – винахідника рамкового вулика, організатора школи й автора класичних творів із бджільництва. Є свідчення, що на спомин про цю зустріч Петро Іванович назвав один із нових вуликів «Шевченко».

Послідовниками наукових ідей видатного бджоляра стали близько 1 тис. випускників його школи, які згодом поширили провідні методи ведення раціонального бджільництва і створили власні школи. Наукова школа П. Прокоповича мала визначальний вплив на розвиток раціонального бджільництва у світі й була «тим маяком, світлом в пасічницькому світі, що яскраво світив і показував певний шлях пасічникам»¹. Продовжувачем справи славного пасічника став його син Степан (відомий під прізвищем Великдан).

Помер Петро Іванович 3 квітня² 1850 р. Видатний бджоляр знайшов спочинок під віковими липами, біля пасіки на Пальчиківському хуторі. На могилі вдячні вихованці поставили власноруч

зроблений Петром Івановичем рамковий вулик, викарбувавши на ньому слова вчителя: «Посвятив себя пчеловодству, я отдал ему всю жизнь, все мысли, всю страсть»³.

Сучасники високо цінували Петра Івановича. За життя він був нагороджений орденом св. Володимира IV ступеня, золотою медаллю Вільного економічного товариства, золотою і срібною медалями Московського товариства сільського господарства; був обраний дійсним членом Вільного економічного товариства і Московського товариства сільського господарства, членом-кореспондентом Вченого комітету Міністерства державного майна.

Однак справжнє національне визнання заслуг П. Прокоповича офіційно відбулося в 1975 р., коли Дослідній станції бджільництва в м. Гадячі було присвоєно його ім'я. У 1992 р. Український науково-дослідний і технологічний інститут бджільництва також було названо ім'ям славного бджоляра. Нині це Національний науковий центр «Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича». Роком П. Прокоповича проголосило 2000 р. ЮНЕСКО.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання праць П. Прокоповича

Вибрані твори : у 3 т. / П. І. Прокопович ; [редкол.: М. Л. Горніч та ін.]. – Харків : Фактор, 2013– . – ISBN 978-966-180-079-2.

Т. 1 : Життєвий шлях П. І. Прокоповича. Борті і вулики. Сімейства бджолині. – 2013. – 255 с. : іл., табл. портр. – ISBN 978-966-180-080-8 (т. 1).

Вибрані твори : у 3 т. / П. І. Прокопович ; [редкол.: М. Л. Горніч та ін.]. – Харків : Фактор, 2010–2012. – ISBN 978-966-180-079-2.

Т. 1 : Життєвий шлях П. І. Прокоповича. Борті і вулики. Сімейства бджолині. – 2010. – 255 с. : іл., портр. – ISBN 978-966-180-080-8 (т. 1).

Т. 2 : Управління бджільництвом. Годівля бджіл і медоносні рослини. Уроки в школі бджільництва. – 2011. – 302 с. : рис., табл. – ISBN 978-966-180-161-4 (т. 2).

Т. 3 : Про школу бджільництва П. І. Прокоповича. Про діяльність школи бджільництва. Відгуки про школу бджільництва. – 2012. – 351 с. : рис., табл. – ISBN 978-966-180-328-1 (т. 3).

Избранные статьи по пчеловодству / П. И. Прокопович. – Москва : Сельхозгиз, 1960. – 312 с.

О гнильце / П. И. Прокопович // Земледел. журн. – 1827. – № 19. – С. 60–72.

О пчеловодстве / П. И. Прокопович // Земледел. журн. – 1827. – № 19. – С. 56–59.

Об открытии Школы пчеловодства близ Батурина в Митченках / П. И. Прокопович // Земледел. журн. – 1828. – № 24. – С. 389–412.

О Пальчиковском хуторе, где Школа пчеловодства впредь будет иметь свое пребывание / [П. И. Прокопович] // Земледел. журн. – 1831. – № 3. – С. 413–437.

О пользе разведения для пчел Синяка, echium lgare, растения медоносного и маслостойного / П. И. Прокопович // Земледел. журн. – 1833. – № 6. – С. 871–898.

О новом способе кошения ржи / П. И. Прокопович // Земледел. журн. – 1834. – № 6. – С. 902–915.

О втулочном улье / П. И. Прокопович // Земледел. газ. – 1841. – № 97. – С. 769–773.

Качество роя пчелиного / П. И. Прокопович // Посредник. – 1843. – № 16. – С. 121–124.

О медоносных цветковых растениях / П. И. Прокопович // Журн. сел. хоз-ва и овцеводства. – 1845. – № 1. – С. 35–48.

О бортном пчеловодстве / П. И. Прокопович // Земледел. газ. – 1848. – № 53. – С. 417–421 ; № 54. – С. 433–438.

Двадцатилетие школы пчеловодства, учрежденной близ Батурина П. И. Прокоповичем / П. И. Прокопович // Журн. сел. хоз-ва и овцеводства. – 1849. – № 4. – С. 4–31.

¹ Прокопович Петро Іванович (1775–1850)... – С. 5.

² За іншими даними помер 4 квітня.

³ Прокопович Петро Іванович (1775–1850)... – С. 12.

Про П. Прокоповича

Корчемний В. Г. Прокопович Петро Іванович / В. Г. Корчемний. – Тернопіль : Поліграфіст, 1995. – 43 с. : іл. – До 220-річчя з дня народження П. І. Прокоповича.

Корж В. П. І. Прокопович: життя і творчість / В. Корж. – Харків : Щедра садиба плюс, 2014. – 79 с. : іл. – ISBN 978-617-7188-45-1.

Медова Чернігівщина / [ред. і упоряд. М. Будлянський]. – Чернігів : Десна, 2013. – 191 с. : іл. – ISBN 978-966-502-544-3.

Демиденко Н. М. Діяльність П. І. Прокоповича (1775–1850) у становленні та розвитку вітчизняної бджільницької науки : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 / Н. М. Демиденко ; НААН України, Держ. наук. с.-г. б-ка. – Київ, 2011. – 20 с.

Великий пасічник : до 225-річчя від дня народж. П. І. Прокоповича // Знаменні дати : календар 2000 / авт.-упоряд. В. В. Патока [та ін.]. – Київ, 2000. – С. 150–152 : портр.

Давиденко В. М. Прокопович Петро Іванович – людина, вчений, громадянин / В. М. Давиденко // Наук. пр. : [збірник] / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Миколаїв, 2000. – Т. 6 : Екологія. Технічні науки. – С. 45–48. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/ecology/2000/6-1-15.pdf>.

Гаврилюк О. І. П. І. Прокопович – основоположник раціонального бджільництва / О. І. Гаврилюк // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 47–49. – ISBN 547-916-8301-14-1.

Демиденко Н. М. Богослов'я у творчості вченого-бджоляра П. І. Прокоповича (1775–1850) / Н. М. Демиденко // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 55–57. – ISBN 547-916-8301-14-1.

Бурбан В. Славний бджоляр землі української / В. Бурбан // Уряд. кур'єр. – 2000. – 11 лип. – С. 9.

Ельченко С. Петро Прокопович – основоположник науки про бджільництво / С. Ельченко // Пам'ять століть. – 2001. – № 6. – С. 138–142.

Зуй В. Д. Із життя великого пасічника / В. Д. Зуй // Пасіка. – 2003. – № 7. – С. 6–7.

Кушнір С. Закохався у бджіл раз і назавжди / С. Кушнір // Обрій. – 2005. – № 32. – С. 12–13.

Федоренко С. Знаний бджоляр України / С. Федоренко // Пропозиція. – 2005. – № 5. – С. 34.

Такий В. Т. Г. Шевченко і П. І. Прокопович / В. Такий // Пасіка. – 2005. – № 8. – С. 21.

Корж В. Вулик Прокоповича: результати пошуку / В. Корж // Бджоляр. круг. – 2011. – № 2. – С. 46–50.

Петрушенко М. Мертві бджоли не гудуть / М. Петрушенко // Уряд. кур'єр. – 2014. – 22 трав. – С. 12.

Прокопович Петро Іванович (10.07.1775 – 03.04.1850) // Шевченківський словник : у 2 т. / [редкол.: Є. П. Кирилюк (відп. ред.) та ін.]. – Київ, 1978. – Т. 2. – С. 146 : портр.

Прокопович Петро Іванович [29.06(10.07)1775 – 22.03(03.04)1850] // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / редкол.: Бажан М. П. (голова редкол.) [та ін.] – 2-е вид. – Київ, 1983. – Т. 9. – С. 127.

Прокопович Петро Іванович (10.07.1775 – 03.04.1850) // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.) [та ін.]. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 27. – ISBN 978-966-00-1290-5 (т. 9).

Prokopovych Petro // Encyclopedia of Ukraine / edited by D. Husar Struk. – Toronto ; Buffalo ; London, 1993. – Vol. 4. – P. 235. – ISBN 0-8020-3994-4 (vol. 4).

Прокопович Петро Іванович (1775–1850) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1826–2012 рр. / НААН України, ННСГБ, ННЦ «Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича» ; [уклад.: В. А. Вергунов, Н. М. Демиденко ; накл. ред. В. А. Вергунов]. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 137 с. : іл., табл.

Ілюстрації

Петро Прокопович : [портрет] // Прокопович Петро Іванович (1775–1850) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1826–2012 рр. – Вінниця, 2013. – С. 3.

Петро Прокопович : [портрети] // Корчемний В. Г. Прокопович Петро Іванович. – Тернопіль, 1995. – С. 4, 35.

Підготовлено А. Рихтік

12 липня

Він працював для майбутнього

До 100-річчя від дня народження П. Тронька (1915–2011)

В українській історичній науці другої половини XX – початку XXI ст. немає іншої постаті, яка за масштабом творчого доробку,

суспільною значимістю своєї діяльності, подвижницьким служінням людям могла б наблизитися до величі Петра Тимофійовича Тронька – видатного вченого, державного і громадського діяча, академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки, Героя України. Ще за життя його нарекли патріархом вітчизняного краєзнавства за невтомне прагнення зберегти історико-культурні надбання українського народу, за науковий талант і організаторські здібності, що в умовах радянської державної системи вдавалося далеко не кожному – лише тим, хто дбав про збереження своєї людської гідності та вірність громадянській позиції. Порядність і совість – цими поняттями Петро Тимофійович керувався завжди і в усьому. Приклад його життєвого шляху, тривалістю майже у століття, переконує: людина, яка живе інтересами свого народу, самовіддано служитиме йому за будь-яких ситуацій і обставин.

Народився П. Тронько у с. Заброди Богодухівського повіту, що на Харківщині, в селянській родині. Коли йому виповнилося п'ять років, від тифу помер батько Тимофій Федорович. Трьох дітей – дочку Ганну і двох синів Дмитра й Петра – самотужки виховувала мати Євдокія Олексіївна, яка, оволодівши професією швачки, пішла працювати на місцеву фабрику. Петро був найстаршим, допомагав як міг: пас громадську худобу, працював на поденних роботах, одночасно добре навчаючись у сільській школі. «Жив, як інші. Торув свій шлях генетично – селянським розумом

Життя після смерті триває у справах людини, тому потрібно обов'язково думати про те, що залишаємо нащадкам...

*П. Тронько*¹

і важкою працею. Може, що до науки тягнувся, вчився добре...» – згадував молоді літа Петро Тимофійович².

Сімнадцятирічним, аби позбавити сім'ю «зайвого рота», він був змушений податися на Донбас. Там на шахті м. Дзержинська важкою працею підсобника заробляв собі на шматок хліба. Це врятувало його від голодної смерті в 1932 р.

Повернувшись додому на Богодухівщину, юнак закінчив учительські курси, потім працював учителем української літератури і суспільствознавства у школі-семирічці в с. Кленове, згодом був призначений помічником директора школи сільськогосподарського учнівства м. Лебедина.

У 1936–1937 рр. проходив строкову військову службу в Єйській школі морських льотчиків (Краснодарський край), а після демобілізації очолив Лебединський дитячий будинок, в якому утримувалося близько 200 знедолених дітей, чії батьки загинули під час Голодомору. В ті роки юнака висунули на комсомольську роботу, на якій він працював у Лебедині, Сумах та інших містах.

У вересні 1939 р. П. Тронько був відряджений у Західну Україну. Як депутат Назавизівського округу (Надвірнянський повіт Станіславівського воєводства) допомагав у розв'язанні гострих соціальних проблем. Також він сприяв становленню Станіславівського вчительського інституту, школи гуцульського мистецтва в Косові, інших фахових навчальних закладів.

22 червня 1941 р. П. Тронько зустрів на посаді першого секретаря Станіславівського обкому комсомолу. З перших днів Великої Вітчизняної війни молодий чоловік – у діючій армії. Він пройшов важкими дорогами війни у складі військ Південно-Західного, Сталінградського, Південного й 4-го

¹ Цит. за кн.: Кривошея Г. М. Петро Тимофійович Тронько / Г. М. Кривошея, Г. П. Семилетка, Є. М. Складенко. – Київ, 2012. – С. 211.

² Там само. – С. 22.

Українського фронтів. Брав участь в обороні Києва, Харкова, Сталінграда, у визволенні Донбасу, Ростова-на-Дону, двічі був контужений. Ніхто ніколи не чув від Петра Тимофійовича про власний героїзм і ратну звитягу, та про це свідчили кілька десятків його бойових нагород.

У жовтні 1943 р. за рішенням керівництва країни П. Тронько в числі інших командирів і політпрацівників, що мали довоєнний досвід роботи у державних, партійних і комсомольських органах, був відкликаний з діючої армії і призначений першим секретарем київських обкому та міськкому ЛКСМУ. Його головним завданням було залучення молоді до відбудови зруйнованої столиці та інших міст і сіл обласного підпорядкування. Як показав час, досвід київського комсомолу – ініціатора багатьох патріотичних починань – став прикладом для наслідування.

У 1946 р. Петро Тимофійович перейшов на посаду другого секретаря ЦК ЛКСМУ, а за рік був рекомендований на навчання у Вищу партійну школу. Водночас у 1948 р. екстерном закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, у 1951-му – аспірантуру Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). Успішно захистивши дисертацію на тему «Комсомольське підпілля Радянської України в боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни», здобув учений ступінь кандидата історичних наук.

Незабаром П. Тронько очолив відділ науки і вузів Київського обкому партії. За короткий час перебування на цій посаді він устиг багато зробити для налагодження діяльності столичних наукових та академічних установ, побуту вчених, викладачів, студентів. Їх проблеми були добре відомі Петру Тимофійовичу, адже протягом 1952–1953 рр. він читав курс лекцій з історії Другої світової війни в Київському університеті.

У 1952–1961 рр. П. Тронько працював секретарем Київського обкому Компартії України, завідувачем відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ.

Показово, що Петро Тимофійович ніколи не ідеалізував радянську компартійну систему, але жодним чином і не намагався замовчувати події тогочасної доби у своїй автобіографії. Як професійний історик він завжди наполягав на необхідності об'єктивної оцінки і в наукових дослідженнях, і у висвітленні наявних проблем. «...Малопродуктивно мазати дьогтем усе, що було у радянські

часи, – зазначав учений, – адже мільйони людей жили у певному, безперечно, вкрай політизованому та заідеологізованому суспільстві й діяли відповідно до своїх переконань. У тому, що зроблене ними і перейшло нам у спадок, далеко не все заслуговує осуду»¹.

У 1961–1978 рр. П. Тронько працював заступником Голови Ради Міністрів УРСР з гуманітарної політики. Цей період в історії України був складним і неоднозначним. Хрущовська відлига, що на початку 1960-х рр. на короткий час сприяла національно-культурному відродженню в багатьох сферах суспільного життя, в 1970-х рр. змінилася новим наступом на національну культуру, мову, багатовікові традиції українського народу. Опікуючись питаннями культури, освіти, охорони здоров'я, Петро Тимофійович, з одного боку, був зобов'язаний здійснювати ту лінію партії і держави в галузі національно-культурного будівництва, яка диктувалась згори, а з другого – як справжній патріот не міг не бачити і разом з тим не вживати заходів проти свавілля у царині національної політики в Україні в галузі культури. Його неодноразово звинувачували в надмірному захопленні старовиною, ідеалізації запорозького козацтва, з підтекстом називали «щирим українцем» за вживання рідної мови і т. д. Але Петро Тимофійович завжди знаходив вагом аргументацію для вищого партійного керівництва СРСР та УРСР на захист реалізації відповідних національних проектів. Це була справді масштабна організаторська робота на благо народу і Батьківщини. За висловом Б. Олійника, «і до сьогодні – йому за сподіяним чи й знайдеться рівня»².

Одним із грандіозних задумів П. Тронька в середині 1960-х рр. стало увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з українським козацтвом. Учений домігся від партійного керівництва республіки, зокрема П. Шелеста, відповідної санкції на реалізацію проекту, і в 1965 р. розпочалося практичне втілення державної програми, що передбачала створення історико-культурного заповідника на о. Хортиця, а в областях – спорудження 144 пам'ятників і пам'ятних знаків. Однак цим планам не судилося здійснитися. Після суттєвих змін у керівництві Компартії України (1972) і настання т. зв. епохи маланчукізма розпочалася нова кампанія по боротьбі з українським буржуазним націоналізмом. Відтак хортицький проект сприймався як новий небезпечний рецидив. Зви-

¹ Цит. за кн.: Обранець історії : до 95-річчя від дня народж. академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька : матеріали Перших наук. читань, 19 листоп. 2010 р. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 18.

² Цит. за вид.: Що ми залишимо нащадкам? : зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька. – Київ, 2008. – С. 37.

нувачувальним вироком стала постанова ЦК КПУ від 25 вересня 1973 р., якою фактично було скасовано попередні рішення, а унікальний меморіальний комплекс «перепрофільовано» у філіал Запорізького обласного краєзнавчого музею.

Над Петром Тимофійовичем нависла загроза звільнення. Лише завдяки добрим стосункам із першим секретарем ЦК КПУ В. Щербицьким йому вдалося уникнути небажаних організаційних висновків. Та боротьби за Хортицю вчений не припиняв, незважаючи на грізні застереження. В 1987 р., працюючи в Академії наук, він рішуче виступив проти спорудження мостового переходу через овіяний легендами острів, що ставило під сумнів подальше існування унікального комплексу пам'яток вітчизняної культури. Вже в новітній час саме після доповідної записки П. Тронька було підписано президентський указ «Про Національний заповідник "Хортиця"».

Людська порядність Петра Тимофійовича виявилась увідвертому небажанні запламувати своє ім'я участю в масштабних ідеологічних кампаніях брежнєвсько-сусловського періоду. Зокрема, він не поспішав, як дехто, затаврувати І. Дзюбу, автора знакової праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», і не пристав до ганебної акції з дискредитації роману О. Гончара «Собор», а навпаки — захищав цей талановитий твір та його автора. Не дочекалися ідеологічні проводирі і його участі в засудженні т. зв. українського буржуазного націоналізму. Натомість «ревні ідеологи» постійно фабрикували компрометуючі документи, щоб унеможливити впровадження у життя багатьох починань ученого. Так було під час підготовки багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» — найбільшої гордості Петра Тимофійовича, та будівництва Музею народної архітектури і побуту України, який і досі його співробітники любовно називають «Троньківкою». Вдало маневруючи між різноманітними політичними рифами, приймаючи компромісні рішення, П. Тронько зумів реалізувати ідею створення національного музею, який став важливим фактором збереження самобутності українського народу, формування самосвідомості сучасних поколінь українців. Нині це наукова установа у складі НАН України.

Без перебільшення справжній духовний подвиг здійснив учений, очоливши підготовку 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». Це унікальне, безпрецедентне за своїм задумом, розмахом та масштабністю видання і сьогодні не має аналогів у світі. Спромогтися об'єднати понад 100 тис. авторів, наукових рецензентів, консультантів, бібліографів, редакторів, ілюстраторів,

архівістів, простих ентузіастів-краєзнавців, котрі доклали зусиль для його підготовки, було завданням надзвичайної складності. Здійснити це могла лише людина непересічних якостей — П. Тронько, затверджений головою Головної редакційної колегії. Загальний ентузіазм тоді був настільки великий, що, навіть коли було відмовлено у фінансуванні проекту з держбюджету, прийняли рішення видати «Історію міст і сіл» на громадських засадах.

Результатом багаторічної копіткої праці колективу (1962–1974) стала поява видання, що і тепер, через понад півстоліття, є найповнішим літописом населених пунктів України (з найдавніших часів). «Історія міст і сіл» започаткувала новий напрям у вітчизняній історіографії, стимулювала розвиток краєзнавчого руху в Україні, роботу в пам'яткоохоронній галузі. Її значення вийшло далеко за межі України: в багатьох республіках СРСР почалися відповідні пошуки. Бюро відділення історії АН СРСР у лютому 1974 р. прийняло спеціальну, безпрецедентну, постанову «Про досвід підготовки і видання "Історії міст і сіл Української РСР" у 26 томах», якою рекомендувало всім історичним закладам академій наук союзних та автономних республік «використати науково-організаційні принципи і методику роботи головної редколегії і авторського колективу цього видання». З виходом у світ зазначеної унікальної праці Україна засвідчила високий фаховий рівень своєї регіоналістики і встановила своєрідний рекорд: жодна із союзних республік видати щось подібне так і не спромоглась. У 1976 р. це капітальне видання і його керівника було удостоєно Державної премії СРСР.

У 1968 р. П. Тронько захистив докторську дисертацію «Український народ у боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни».

Тривалий час, з 1967-го по 1988 р., Петро Тимофійович на громадських засадах очолював Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК). За його поданням Рада Міністрів України прийняла ряд важливих постанов: «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології та історії в Українській РСР», «Про взяття під державну охорону 39 найбільш старовинних міст», «Про заходи з покращання охорони пам'яток історії і культури в м. Київ», «Про реставрацію Державного заповідника Києво-Печерська лавра» та ін.

Під керівництвом П. Тронька товариство реалізувало кілька науково-мистецьких проектів,

зокрема з увічнення пам'яті І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, Г. Сковороди. В 1982 р. в українській столиці за кошти товариства було відтворено своєрідну візитівку Києва, пам'ятку XI ст. — Золоті ворота. Тоді ж завдяки зусиллям товариства і його голови було відроджено фонтан «Самсон», Гостинний двір та Покровську церкву на Подолі. Взагалі П. Троньку разом з однодумцями довелося боротися за кожний квартал і навіть будинок цього історичного району.

Особливо гострою була боротьба за визволення зі своєрідного військового полону дорогоцінної перлини української духовності — Києво-Могилянської академії. У тому, що в країні нині діє цей університет та ще й у своїх історичних спорудах, є значна заслуга П. Тронька.

Як депутат Верховної Ради УРСР дев'яти скликань Петро Тимофійович займався питаннями правового забезпечення охорони історико-культурної спадщини й мовного середовища в республіці. Він брав безпосередню участь у підготовці Законів «Про охорону та використання пам'ятників історії й культури УРСР» (1978) і «Про мови в Українській РСР» (1989), інших аналогічних законодавчих актів. У своїх виступах порушував проблемні питання збереження історико-культурного надбання народу, акцентував увагу на непоправності втрат.

Але в обгрунтованій, суто особистій позиції Петра Тимофійовича як науковця політичне керівництво республіки вбачало передусім непокору. Наслідки не забарилися: П. Тронька «переобрали» з посади очільника УТОПІК, яким за покликанням серця він керував понад два десятиліття.

Незважаючи на складнощі й негаразди тогочасного періоду, самовідданий у роботі вчений продовжував плідну, активну діяльність зі збереження і популяризації вітчизняної історико-культурної спадщини.

У квітні 1978 р. П. Тронько перейшов на роботу в АН УРСР. Його було обрано академіком і водночас віце-президентом академії. З 1979 р. він — завідувач новоствореного спеціалізованого відділу історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії АН УРСР. Під керівництвом ученого було перевидано російською мовою 14 томів «Історії міст і сіл Української РСР», здійснено видання праць: «Історичне краєзнавство в Українській РСР», «Основні підсумки і подальші завдання історико-краєзнавчих досліджень», «Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР» та ін.

За редакцією П. Тронька вийшли друком каталог-довідник «Пам'ятники історії та культури

Української ССР» (1987), довідник «Навічно в пам'яті народній» про пам'ятки Великої Вітчизняної війни (1988). Цими працями було закладено основу для підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України». У червні 1999 р. побачила світ перша частина першої книги цього видання, у 2004 р. — друга. Нині робота триває.

Петро Тимофійович був одним з ініціаторів (і очолював з 1992 р. Головну редакційну колегію) багатотомного науково-документального видання «Реабілітовані історією». Сьогодні в рамках цього проекту створюється інтернет-проект «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні» (www.reabit.org.ua).

Чимало зусиль доклав П. Тронько для відродження Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2010 р. — Національна спілка краєзнавців України, НСКУ). На Першому (установчому) з'їзді (1990) він був обраний її головою. Будучи головою Комісії з відтворення визначних пам'яток історії і культури при Президенті України (1995–2001) та Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара (з 1996 р.), академік доклав чимало зусиль для відновлення духовних святинь народу — Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів у Києві. Мало хто вірив, що колись побачить їх відродженими. Однак завдяки наполегливості Петра Тимофійовича та його однодумців обидва храми нині сяють своїми куполами на Дніпровських схилах.

П. Тронько ініціював відбудову понад 50 унікальних пам'яток історії і культури. Завдяки йому під державною охороною в Україні перебувають понад 150 тис. нерухомих об'єктів культурної спадщини, щороку відзначається День пам'яток історії та культури, прийнято Закон про охорону культурного надбання. Багато зусиль учений доклав і для того, щоб на о. Хортиця нарешті з'явився Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», щоб побачило світ оновлене видання «Історії міст і сіл України», щоб уся краєзнавча діяльність будувалася на новій інформаційній базі.

Одним із пріоритетних напрямів роботи П. Тронька було зміцнення міжнародних наукових зв'язків. Він був членом бюро Національного комітету істориків СРСР, головою радянської частини Комісії істориків СРСР–ЧСРСР. Виконуючи обов'язки президента Міжнародного комітету славістів, Петро Тимофійович координував діяльність наукових інституцій багатьох країн і окремих учених.

Уже досягши поважного віку, протягом 2008–2009 рр. Петро Тимофійович не припиняв

активної діяльності. Він очолював раду міжнародної громадської організації «Харківське земляцтво», наглядову раду Національного музею історії України, Міжвідомчу координаційну раду з питань краєзнавства, був членом наглядової ради Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, координаційної міжвідомчої ради Всеукраїнського комітету збереження та відродження острова Хортиця, Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони культурної спадщини і т. ін. Багато українських міст обрали його своїм почесним громадянином.

Майже все своє життя П. Тронько присвятив збереженню національних скарбів, духовних цінностей українського народу. Щонайменше півстоліття найпомітніші події на ниві духовного розвитку України тією чи іншою мірою пов'язані з його ім'ям. Творча невтомність, високий професіоналізм, виняткова порядність у стосунках з людьми, дивовижна здатність згуртовувати навколо себе ентузіастів своєї справи – саме у цьому криється розгадка феномена видатного вченого і громадянина.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання праць П. Тронька

«Було це так...»: до 70-річчя Народних Зборів Захід України: спогади / П. Тронько; Нац. спілка краєзнавців України. – Київ: Нац. спілка краєзнавців України, 2009. – 47 с.

В. В. Щербицький (1918–1990) / П. Т. Тронько // Володимир Щербицький: спогади сучасників / ред. В. Ф. Возіанов [та ін.]. – Київ, 2003. – С. 10–24. – (Зірки і терни долі). – ISBN 966-8088-30-1.

Віхи становлення сучасного історичного краєзнавства / П. Тронько // Духовні обереги рідного краю / упоряд.: Л. Голота, Є. Букет. – Київ, 2011. – С. 9–29. – (Бібліотека «Слова Просвіти»; кн. 6). – ISBN 978-966-2669-11-4.

Внесок народу України в Перемогу у Великій Вітчизняній війні / П. Т. Тронько // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. / відп. ред. М. В. Коваль; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Вип. 9, ч. 2. – С. 117–125.

Згадаймо всіх поіменно...: з історії боротьби комсомольців і молоді України проти нім.-фашист. загарбників у роки Великої Вітчизн. війни 1941–1945 рр. / П. Т. Тронько. – Київ: Молодь, 2001. – 224 с., 16 арк. фотоіл. – ISBN 966-7615-22-7.

Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття: досвід, проблеми, перспективи / П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б. в.], 2000. – 271 с.: фотоіл. – (Історичне краєзнавство). – ISBN 966-02-1619-X.

Історичне краєзнавство у розбудові суверенної України / П. Тронько // Краєзнавство в Україні: сучас. стан і перспективи: наук. зб. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – С. 10–19.

Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень: досвід, проблеми, перспективи / П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б. в.], 2001. – 49 с.

Краєзнавство України: здобутки і проблеми: до III з'їзду Всеукр. спілки краєзнавців / П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б. в.], 2003. – 126 с. – ISBN 966-02-3075-3.

Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу / П. Тронько // Краєзнавство. – 2011. – № 3. – С. 5–10.

Митець і влада / П. Тронько // Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар на тлі сусп.-політ. життя в Україні в 60–80-х рр. XX ст.: зб. док. та матеріалів / П. Т. Тронько, О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 1999. – С. 3–19.

Молодість опалена війною: з історії боротьби комсомольців і молоді України проти нім.-фашист. загарбників у роки Великої Вітчизн. війни 1941–1945 рр. / П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б. в.], 2004. – 223 с.

Національна спілка краєзнавців України: сторінки історії: кн.-альбом / П. Т. Тронько [та ін.]. – Київ: [б. в.], 2010. – 120 с.: фотоіл.

Перші барикади війни / П. Тронько // Краєзнавство. – 2011. – № 2. – С. 33–39.

Погляд на архіви / П. Тронько // Архіви України. – 2010. – № 2. – С. 136–139.

Приреченість школи Грушевського / П. Тронько // Чорна книга України: зб. док., арх. матеріалів, листів, доп., ст., дослідж., есе / упоряд. Ф. Зубанич. – Київ, 1998. – С. 296–302.

Розповіді про безсмертний подвиг / П. Т. Тронько, О. Т. Губко. – Київ: Рад. шк., 1987. – 320 с.

Світе ясний, краю милий, моя Україно / П. Т. Тронько // Гаман В. Розмови з академіками: інтерв'ю; Всі ми були радянськими людьми: публіцистика минулих літ / В. Гаман. – Київ, 2004. – С. 81–105.

Увічнена історія України / П. Т. Тронько, В. А. Войналович. – Київ: Наук. думка, 1992. – 275 с.

Українське краєзнавство в XX столітті: до 75-річчя Всеукр. спілки краєзнавців / П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б. в.], 2002. – 85 с. – ISBN 966-02-2435-4.

Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності / П. Тронько, В. Прокопчук // Краєзнавство. – 2010. – № 1/2. – С. 76–96.

Чесність перед людьми коштує більше, ніж найдорожчі маєтки: [бесіда з академіком] / П. Тронько; розмову вела Л. Коханець // Голос України. – 2002. – 12 лип. – С. 12.

Звід пам'яток історії та культури України: у 28 т.: енциклопед. вид. / голов. редкол.: В. Смолій (голова) [та ін.]; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т археології України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського [та ін.]. – Київ: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури, вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. – ISBN 966-95478-0-6.

Кн. 1, ч. 1: Київ, А–Л (ч. 1) / упоряд. В. Горбик [та ін.]; відп. ред. П. Тронько. – Київ: [б. в.], 1999. – 579 с.

Кн. 1, ч. 2: Київ, М–С (ч. 2) / упоряд. В. Горбик [та ін.]; відп. ред. П. Тронько. – Київ: [б. в.], 2004. – 1215 с.: іл. – Бібліогр.: с. 1161–1180.

Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]; АН УРСР, Ін-т історії АН УРСР. – Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967–1974. – Т. 1–26.

Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю): довідник. Т. 1. / [редкол.: П. Т. Тронько (голов. ред.) та ін.]; упоряд.: Т. Ф. Григор'єва та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 271 с.: іл. – ISBN 966-8102-24-X.

Реабілітовані історією : у 27 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України [та ін.]. — [Київ] ; Ужгород [та ін.], 2003–2012. — Т. [1–15]. — (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією»).

Репресоване краєзнавство (20–30-і роки) / авт. кол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.] ; АН України, Ін-т історії України, Всеукр. спілка краєзнавців. — Київ : Рідний край, 1991. — 478 с. : іл.

Українське козацтво : мала енциклопедія / [С. В. Абрашова, А. М. Авраменко, П. Г. Александров та ін.] ; редкол.: П. Т. Тронько та ін.] ; НДІ козацтва при Запорізь. нац. ун-ті. — 2-е вид., допов. і перероб. — Київ : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2006. — 671 с. : іл. — ISBN 966-685-148-2.

Про П. Тронька

Гончар О. Т. На ниві науки і культури / О. Гончар // Культура і життя. — 1995. — 5 лип. — С. 4.

Гончар О. Т. Щоденники. У 3 т. Т. 2 : 1968–1983 / О. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалів та передм. В. Гончар. — Київ : Веселка, 2002. — 607 с. : іл., портр. — Про П. Т. Тронька: с. 11, 209, 254, 574. — ISBN 966-01-0191-0.

Олійник Б. Добротворець : [спогади] / Б. Олійник // Голос України. — 2000. — 12 лип. — С. 8.

Що ми залишимо нащадкам? : зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька / [упоряд. Я. В. Верменич, В. М. Іршенко ; за ред. В. А. Смолія]. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2008. — 551 с. : іл. — ISBN 978-966-2186-185.

«Я тобою, Україно, живу...» : [літопис життя і діяльності П. Тронька] / [упоряд.: П. В. Бабенко та ін. ; вступ. ст. В. А. Смолія]. — Київ : Фенікс, 2010. — 199 с. : іл. — ISBN 978-966-651-457-1.

Петро Тимофійович Тронько / Г. М. Кривошея, Г. П. Семилетка, Є. М. Складенко ; редкол.: Л. В. Губерський (голова) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ : Київ. ун-т, 2012. — 215 с. : іл., фото. — (Видатні вихованці та педагоги).

Савчук В. О. Петро Тимофійович Тронько / В. О. Савчук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Т. 1. / за заг. ред. О. М. Завальнюка. — Кам'янець-Подільський, 2003. — С. 564–579. — ISBN 966-7975-23-1.

Удод Л. І. П. Т. Тронько : портр. на тлі епохи / Л. І. Удод ; Нац. гірн. акад. України, Ін-т гуманітар. проблем. — Дніпропетровськ : НГА України, 2000. — 100 с.

Кінько Т. «Люди мають знати, з чого починається Батьківщина» / Т. Кінько // Дніпро. — 2005. — № 1/2. — С. 71–84.

Янко Д. Він працював для майбутнього / Д. Янко // Культура і життя. — 2012. — 9 листоп. — С. 9.

Кудряченко А. Одна зі сторінок міжнародної діяльності Петра Тронька / А. Кудряченко // Краєзнавство. — 2010. — № 1/2. — С. 16–25.

Ходаківський М. С. Роль академіка П. Т. Тронька у створенні київського скансену / М. С. Ходаківський // Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв України. — Київ, 2012. — № 2. — С. 67–70.

Академік Петро Тронько на Прикарпатті / Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, Івано-Франків. обл. держ. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді ; авт. проекту й упоряд. М. Косило, Б. Гаврилів. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. — 83 с. : іл. — (Бібліотека журналу «Краєзнавець Прикарпаття»).

З любов'ю до України : на пошану акад. НАН України П. Тронька / НАН України, Ін-т історії України ; [упоряд.: Ю. З. Данилюк, Є. М. Складенко ; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. — Київ : Рідний край, 1995. — 262 с. : фотоіл. — ISBN 5-7702-0774-4.

Обранець історії : до 95-річчя від дня народж. академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька : матеріали Перших наук. читань, 19 листоп. 2010 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т», Ін-т гуманітар. проблем ; [редкол.: Пушкін В. Ю. та ін.]. — Дніпропетровськ : НГУ, 2011. — 167 с. : фот. — ISBN 978-966-350-279-3.

Ковальчук В. Троньку неможливо було відмовити. Він заворожував харизмою : у Києві вшанували пам'ять академіка П. Тронька, який пішов із життя два роки тому / В. Ковальчук // Україна молода. — 2013. — 18 верес. — С. 10.

Тронько Петро (1915) // Енциклопедія українознавства : словник. частина / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; голов. ред. В. Кубійович. — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3263.

Тронько Петро Тимофійович // Українські історики ХХ століття : біобібліогр. довід. / О. Г. Бажан, С. І. Білокінь, П. М. Бондарчук [та ін.] ; редкол. В. А. Смолій (голов. ред.) [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. — Київ ; Львів, 2003. — Вип. 2, ч. 1. — С. 328–330.

Петро Тимофійович Тронько (1915) // Краєзнавці України (сучас. дослідники рід. краю) : довідник / [редкол.: П. Т. Тронько (голов. ред.) та ін. ; упоряд.: Т. Ф. Григор'єва та ін.]. — Київ ; Кам'янець-Подільський, 2003. — Т. 1. — С. 231–232. — ISBN 966-8102-24-X.

Петро Тимофійович Тронько : [біобібліогр. покажч.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [уклад. Л. І. Тіманова ; авт. передм. В. А. Смолія]. — Київ, 2005. — 193 с. : портр. — (Біобібліографія вчених України). — ISBN 966-02-3678-6.

Ілюстрації

[П. Т. Тронько : фотографії] // Я тобою, Україно, живу... — Київ, 2010. — С. 13–199. — ISBN 978-966-651-457-1.

[П. Т. Тронько : фотографії] // Петро Тимофійович Тронько. — Київ, 2012. — С. 3, 27, 143, 197–207, 211.

Підготовлено О. Рожнятовською

25 липня

З вірою в українську науку

До 150-річчя від дня народження О. Сперанського (1865–1919)

Історія української науки складається з досягнень та відкриттів науковців-подвижників, що стояли біля витоків різних її напрямів. Одним з таких учених був Олександр Васильович Сперанський – фізик та хімік, автор першої програми розвитку хімічної науки в Українській академії наук (УАН), засновник кафедри фізичної хімії Київського університету Св. Володимира.

Народився О. Сперанський у Москві. Там же закінчив гімназію. В 1884 р. вступив на історико-філологічний факультет Московського університету, але того ж року перевівся на природниче відділення фізико-математичного факультету. Навчався у видатних учених і винахідників І. Каблукова та В. Марковнікова.

У 1888 р. Олександр Васильович закінчив університет зі ступенем кандидата наук, захистивши дисертацію *pro venia legendi*, тобто на здобуття права читати лекції, та залишився при кафедрі неорганічної хімії. Восени 1889 р. його відрядили на стажування до Лейпцизького університету, де він отримав можливість працювати в лабораторії російського та німецького фізика й хіміка В. Оствальда.

Навесні 1901 р. молодий учений повернувся до Москви, влаштувався на роботу позаштатним лаборантом на кафедру неорганічної хімії Московського університету, а в травні 1902 р., склавши магістерські іспити, був затверджений приват-доцентом Московського університету. Вже восени цього ж року почав вести практичні заняття з курсу фізичної хімії.

У 1904 р. О. Сперанський захистив дисертацію на ступінь магістра хімії. За своє дисертаційне дослідження «О твердых растворах, образуемых двумя компонентами» в 1906 р. був удостоєний престижної премії Російського фізико-хімічного товариства.

Наступним досягненням Олександра Васильовича стала перемога в 1905 р. в конкурсі на заміщення вакантної посади екстраординарного професора хімії в Київському університеті Св. Володимира. Крім інших, на посаду також претендували професори Л. Писаржевський і В. Плотинов, що пізніше здобули світове визнання як першовідкривачі та винахідники, засновники наукових організацій.

О. Сперанський був затверджений виконуючим обов'язки екстраординарного професора уні-

верситету і почав викладати неорганічну (для студентів, що спеціалізувалися з хімії), аналітичну та фізичну хімію.

При викладанні аналітичної хімії педагог прагнув поставити цю галузь у тісний зв'язок з основами фізичної хімії, даючи таким чином теоретичне обґрунтування хіміко-аналітичній практиці. Він першим у Російській імперії почав викладати аналітичну хімію, що базувалася на основах фізичної хімії. Вчений назавжди увійшов в історію Київського університету як засновник кафедри фізичної хімії.

Також Олександр Васильович викладав у Києві на вищих жіночих курсах.

У 1910 р. дослідник представив до захисту свою дисертаційну роботу на здобуття докторського ступеня «Исследование упругости паров насыщенных растворов», у якій вивів закономірну залежність між розчинністю, точкою кипіння насиченого розчину та його криогідратною температурою.

Здобувши докторський ступінь, О. Сперанський обійняв посаду ординарного професора Київського університету. Працюючи зі студентством, написав кілька підручників, які потім неодноразово перевидавалися.

Як учений О. Сперанський провів низку ґрунтовних наукових досліджень. Зокрема, свою працю «Электропроводность и температура замерзания водных растворов некоторых фторных соединений» він присвятив визначенню електропровідності та температур замерзання водних розчинів фторидів заліза, хрому і алюмінію. В рамках цього дослідження О. Сперанський одним із перших у світі розпочав досліди з вивчення фторидних комплексів у розчині.

У дослідженні «К вопросу об электропроводности стекла» вчений довів, що електропровідність натрійного скла вища за електропровідність калійного, пояснюючи це меншою рухливістю іонів калію.

Пізніше О. Сперанський разом з учнями розробив метод вимірювання тепла розчинення за різних температур. Передбачалося, що, попри значну технічну складність, досліди вдасться реалізувати. Але ця робота так і залишилася незакінченою.

У 1918 р. О. Сперанський долучився до важливої для України справи – створення Україн-

ської академії наук. Саме Олександр Васильович першим подав академіку В. Вернадському програму розвитку хімічної науки в майбутній УАН.

Для розроблення законопроекту щодо створення в Києві Української академії наук, а при ній бібліотеки, музею та інших наукових інститутів було зібрано комісію на чолі з В. Вернадським. До її складу ввійшли також відомі вчені з різних галузей знань, зокрема Д. Багалій, М. Кашенко, Б. Кістяківський, П. Тутковський, А. Кримський, М. Туган-Барановський. На перших засіданнях члени комісії та фізично-математичної підкомісії розглянули перспективи створення хімічної лабораторії з відділенням прикладної хімії. Обґрунтовуючи необхідність таких закладів в Академії наук, О. Сперанський писав, що розвитку хімії та фізики в державі необхідно приділяти якнайбільше уваги. Оскільки в лабораторіях технічних шкіл та університетів України основна увага приділяється процесу навчання, доцільно було б створити інституцію, головною метою якої стане винятково наукова робота. На думку О. Сперанського, такою інституцією мала би бути хімічна лабораторія Академії наук.

Учений пропонував створити кілька структурних підрозділів лабораторії: відділ неорганічної та аналітичної хімії з пристроями для електролізу, газового і спектроскопічного аналізу; відділ органічної хімії та відділ фізичної хімії з апаратами для термохімічних, електрохімічних, фотохімічних обмірів, з пристроями для підтримання постійних низької або високої температур. Ідея полягала в тому, щоб створити таку модель хімічної наукової лабораторії, в якій були б усі умови для проведення наукових досліджень у бажаному напрямі.

Беручи до уваги те, що Академія наук повинна піклуватися не лише про духовний розвиток народу, а й про його матеріальні статки, О. Сперанський наполягав на створенні при хімічній лабораторії відділу прикладної хімії.

Під час Першої світової війни хімічна промисловість в Україні стала однією з пріоритетних галузей. У промислових масштабах виготовлялися сірчана кислота, хлор, аміачна селітра, коксобензольні продукти тощо. Рационально використати

для мирних цілей усе те, що готувалося для війни, можна було лише за певного рівня розвитку хімічної науки, а для цього, на думку вченого, необхідна була «солідно поставлена інституція при Академії наук».

Тож у своїй програмі розвитку хімічної науки О. Сперанський наголошував, що саме на відділ прикладної хімії при хімічній лабораторії слід покласти завдання з організації переробки сировини, призначеної для воєнних цілей, у напівпродукти, які можна експортувати, або ж у готові продукти для народного господарства – добрива, фарби, медикаменти тощо.

О. Сперанський багато зробив для розвитку хімічної науки в Україні. Він працював у секції прикладної фізики Другого відділення УАН, у хіміко-технологічній секції Постійної комісії для вивчення природних багатств. У 1919 р. його кандидатуру обговорювали на посаду співробітника фізико-математичного відділу УАН.

26 серпня 1919 р. життя О. Сперанського трагічно обірвалося.

Відомостей про особистість подвижника науки, його родину, студентів надзвичайно мало. Зі звітних документів Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, з матеріалів з історії викладання хімії у вищих навчальних закладах Києва, з інших опосередкованих джерел відомо, що Олександр Васильович брав активну участь у науковому житті України. Він не залишався байдужим до долі молодих учених. Наприклад, у випадку з В. Затонським, який у подальшому став відомим політичним діячем, академіком ВУАН, котрий займався вимірюванням теплоти розчинення за різних температур. Ліберально налаштований професор побачив у студентові здібності до наукової роботи, клопотав про його поновлення в Київському університеті, звідки В. Затонського виключили за участь у політичних акціях.

О. Сперанський пліч-о-пліч працював із найвидатнішими науковцями задля становлення науки в нашій державі. Нині, на жаль, ім'я вченого майже забуто. Проте відкриття і здобутки цієї непересічної людини заслуговують на гідну пам'ять і шану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори О. Сперанського

Предстоящий переворот в способах получения механической энергии / [А. Сперанский]. – Москва : т-во скоропеч. А. А. Левенсон, ценз. 1897. – 6 с.

Электролиз растворов металлических солей в органических растворителях / [соч.] А. В. Сперанского и студента Э. Г. Гольдберга. – Санкт-Петербург : тип. В. Демакова, [1900]. – 8 с.

О твердых растворах, образуемых двумя компонентами / А. Сперанский. – Москва : т-во скоропеч. А. А. Левенсон, 1904. – [6], II, 153 с. : черт.

Об упругости паров твердых растворов / [соч. А. В. Сперанского. – Санкт-Петербург : тип. В. Демакова, [1905]. – 27 с. : черт.

Краткий курс химии / [соч.] А. В. Сперанского, прив.-доц. Моск. ун-та, преподавателя Моск. инж. училища. – Москва : т-во скоропеч. А. А. Левенсон, 1907. – [1], II, 275 с. : ил.

Краткий курс химии / [соч.] А. В. Сперанского, проф. Ун-та св. Владимира и Высш. жен. курсов в Киеве. – 2-е изд., испр. и доп. – Киев : тип. С. В. Кульженко, 1908. – [4], 295 с. : ил.

Элементарный курс физической химии растворов : введ. в аналит. химию и в биологию проф. А. Сперанского. — Киев : типо-лит. «Труд» М. В. Ельника, 1914. — [2], 194 с.

Про О. Сперанського

Журнали засідань Комісії для вироблення законопроєкту про заснування Української академії наук у Києві. 9 липня — 17 вересня 1918 р. // Володимир Іванович Вернадський і Україна. — Київ, 2011. — Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). — С. 198–243.

Ковтун Г. Академічні витоки хімічної науки // Вісн. НАН України. — 2008. — № 2. — С. 40–45. — Відомості доступні також з Інтернету: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/1930/04%20%20Kovtun.pdf?sequence=1>.

Перша програма розвитку хімії в Українській академії наук професора О. В. Сперанського // Ковтун Г. О. Академічна еліта хімії в Україні. — Ніжин, 2006. — С. 15–16.

Сперанський Олександр Васильович // Українська Радянська Енциклопедія : [у 12 т.] / редкол. Бажан М. П. (голов. ред.) [та ін.]. — 2-ге вид. — Т. 10. — Київ, 1989. — С. 451.

Speransky Aleksandr // Encyclopedia of Ukraine : [5 v.] / ed. by D. H. Struk. — V. 4. — P. 852.

Електронні ресурси

Історія факультету [Електронний ресурс] // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Хімічний факультет : [сайт]. — Текст. дані. — Київ. — Режим доступу: http://www.chem.univ.kiev.ua/about/faculty_history/#01 (дата звернення: 31.12.2014). — Назва з екрана.

Початковий період розвитку аналітичної хімії в Україні [Електронний ресурс] : [із кн. «Розвиток аналітичної хімії на Україні», під заг. ред. А. Т. Пилипенко, Київ, 1982] // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Кафедра аналітичної хімії : [сайт]. — Текст. дані. — Київ. — Режим доступу: http://www.achem.univ.kiev.ua/history/ax_history/pyl_ru0.htm (дата звернення: 08.01.2015).

Підготовлено Л. Рогальчук

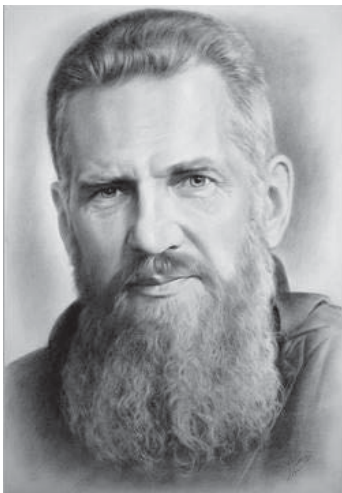
29 липня

Духовний провідник нації

До 150-річчя від дня народження А. Шептицького (1865–1944)

Український народ є одним народом, де хто навіть скаже — одним організмом, — тому й належить йому стати і суцільним національним витвором. Релігійна єдність була б могутнім поштовхом до національної єдності.

А. Шептицький¹

полит Галицький Андрей Шептицький.

Очолюючи впродовж 44 років (1901–1944) Українську греко-католицьку церкву, владика здійснював безпосередній вплив на релігійні, національно-культурні та суспільно-політичні процеси, що відбувалися не лише в Україні, а й загалом у Східній Європі в першій половині XX ст. Своєю пастирською та громадською діяльністю

він сприяв національному самозбереженню українців, засуджуючи міжусобні чвари, закликаючи до примирення та єдності. На засадах єдиної християнської церкви йому бачилася соборна Україна, незалежна держава, яка мала забезпечити розквіт нації. Здійсненню цієї мрії він присвятив усе своє життя.

Народився майбутній митрополит у родовому маєтку графа Івана Шептицького в с. Прилбичі (тепер Яворівського району Львівської області) і при хрещенні дістав ім'я Роман Марія Олександр. Його батько був відомим громадським і політичним діячем, а мати, Софія Олександрівна, дочкою польського поета і драматурга О. Фредра. Саме графиня Софія, багатогранно освічена, талановита, дуже вплинула на духовний розвиток Романа, виховала інтелігентного, розумного і достойного сина. Під впливом же батька він усвідомив свою приналежність до українського роду. Неодноразо-

¹ Шептицький А. Як будувати рідну хату? — Київ, 2014. — С. 26.

во відвідував з ним Унівський монастир, де була митрополія Києво-Галицьких митрополитів і де зберігалися портрети його предків – митрополитів Атаназія та Льва Шептицьких.

У 1883 р. Роман з відзнакою закінчив гімназію Св. Анни у Кракові. Обов'язкову військову службу проходив у привілейованому драгунському Гесенському полку, але через запалення суглобів після важкої форми скарлатини й невиліковної хвороби ноги був змушений її залишити. Далі юнак вступив на юридичний факультет Вроцлавського університету (1886), здобув науковий ступінь доктора права, згодом в Ягеллонському університеті (Краків) – ступінь доктора теології. Після студій у Відні та Мюнхені став доктором філософії.

Перед молодим Шептицьким відкрилася перспектива успішної світської кар'єри, але ортодокс від природи, душевно вразливий та дуже побожний із самого дитинства, він вбачав вищою метою свого життя цілковите служіння Богові та церкві.

Навесні 1886 р. Шептицький відвідав Ватикан і під час зустрічі з Папою Римським попросив у нього благословення на те, щоб стати василіянином.

Несподівано для своєї родини, яка давно вже була полонізована (окатоличена), Роман прийняв рішення перейти у греко-католицьку віру. Однією з причин цього стала його подорож в Україну (1887) і, зокрема, знайомство з відомими істориками В. Антоновичем, М. Грушевським, філософом В. Скороходовим та ін. У своїх подорожніх щоденниках граф тоді записав: «...я повною пригоршнею черпав їхні розуми, їхні твердження і цю глибоку віру в наш нарід»¹.

Після Києва Шептицький відвідав Москву, де зав'язав контакти з відомим філософом та поетом В. Соловйовим, гарячим прихильником об'єднання східних церков.

28 травня 1888 р. Шептицький став ченцем монастиря отців Василіан у Добромилі. Під час постригу дістав ім'я Андрей – на честь апостола Андрія Первозванного. У серпні 1892 р. був рукоположений у священники в Перемишлі, а в 1896-му став ігуменом монастиря Св. Онуфрія у Львові. В цей час викладав теологію в Христинопольському монастирі, започаткував видання журналу «Місіонарь».

17 вересня 1899 р. Папа Римський Лев XIII призначив А. Шептицького Станіславівським єпископом. Невдовзі молодий пастор заснував у Станіславові (нині Івано-Франківськ) греко-католицьку семінарію, передавши їй понад 4 тис. цінних книг із власної бібліотеки. У своїх числен-

них листах до пастви він звертався до питань виховання молоді, моральних засад християнської родини, піклування про здоров'я. У цьому місті остаточно сформувалася головна мета життя великого українця – створення на засадах християнської церкви соборної України.

17 січня 1901 р. за призначенням Папи Римського 36-річний єпископ став митрополитом Галицьким і архієпископом Львівським, єпископом Кам'янець-Подільським. Інтронізація відбулась у соборі Святого Юра у Львові. З приходом А. Шептицького, як зазначають усі без винятку історики, розпочалася нова доба в історії Греко-католицької церкви. Митрополичий престол нарешті посів церковний діяч нового покоління, який радикально відрізнявся від своїх попередників і визначив пріоритетні напрями діяльності – єкуменічний, просвітницький та націотворчий. Усвідомлюючи нові реалії суспільно-політичного життя на зламі століть, він виявив риси передбачливого політика, який об'єктивно оцінював ситуацію, накреслив нову програму діяльності церкви.

Відповіддю на технічну революцію, поширення соціалістичних ідей, інших суспільних процесів початку ХХ ст. було пастирське послання А. Шептицького «О квестії соціальній» (21 травня 1904 р.). Цей документ став програмою участі духовенства в суспільному житті та остаточно визначив його позицію щодо майнової нерівності, протистояння поширенню соціалізму та місця християнства у політичних процесах. Позиція митрополита була виваженою і принциповою. Послання стало психологічним поступом у діяльності Греко-католицької церкви. Нове бачення митрополитом її розвитку було активно сприйнято галицькою інтелігенцією, зокрема І. Франком, який опублікував у «Літературно-науковому віснику» відповідь на послання під назвою «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького “О квестії соціальній”».

Цілком закономірно, що владики приділяв велику увагу проблемам духовенства. Однією з причин занепаду церковного життя він вважав низький рівень освіти парохів, тому насамперед прагнув «сформувати фігуру новітнього українського священника, виховання українського кліру, спроможного сповнити велику місію Української Церкви»². З цією метою митрополит у 1901 р. реорганізував Львівську семінарію, в 1906-му створив Перемиську, а через рік – Станіславівську духовні семінарії. На його особисті кошти за кордоном навчалися молоді богослови.

¹ Цит. за вид.: Дзвін. – 1991. – № 1. – С. 90.

² Цит. за вид.: Сапеляк А. Українська церква на слов'янському сході. – Буенос-Айрес : Львів, 1999. – С. 111.

Великий вплив на формування галицького духівництва мали майже півтори сотні пастирських листів владики, які виходили кілька разів на рік. У них порушувалися питання не лише богослов'я, літургії та обряду, а й громадсько-політичного життя. Це були окремі послання до священників, світської інтелігенції, молоді, емігрантів. Глибоким змістом наповнені пастирські листи, які торкалися становища церкви східного обряду, проблем соціальних і молодіжного виховання, єдності в церковному та суспільному житті народу тощо.

Багато робилося для організаційної розбудови церкви. У 1908 р. Папа Пії Х, окрім галицьких Львівської, Перемишльської та Станіславівської єпархій, розширив канонічні повноваження митрополита А. Шептицького на греко-католицькі єпархії Великої України, Білорусі та Росії. У лютому того ж року Папа іменував А. Шептицького апостольським адміністратором Кам'янець-Подільської єпархії й розширив адміністративні повноваження на всю територію Російської імперії. Згодом їх підтвердив Папа Бенедикт XV.

Глава УГКЦ всім серцем прагнув здійснити церковну злуку на засадах Берестейської унії. Його возведення Ватиканом у сан патріарха, а також утвердження Львова як головного осередку католицького православ'я суттєво зміцнило церкву. Її роль у національно-культурному поступі посилювалася.

Політична діяльність митрополита також мала виражене українське державотворче спрямування. Він був депутатом Віденського парламенту і Галицького сейму, неодноразово брав участь у політичних акціях: протестував проти переслідування українських студентів Львівського університету, очолював делегацію до цісаря, яка порушила питання про надання рівних прав українцям з іншими народами в Австро-Угорській імперії.

У 1912 р. митрополит удруге відвідав Київ, де в костелі св. Миколая відправив панахиду по Т. Шевченкові й виголосив патріотичну промову про нього.

Коли розпочалася Перша світова війна, сподівання А. Шептицького були пов'язані з перемогою австро-угорської армії, на боці якої воювало чимало галичан. У своїх проповідях він виступав проти насильницьких дій царських військ на окупованій ними Галичині, закликав до звільнення від підпорядкування УГКЦ синоду в Петербурзі тощо.

Коли російські війська окупували Львів, митрополита за антиросійську пропаганду заарештували і в ніч на 18 вересня 1914 р. за наказом генерала Брусилова вивезли до Києва. Пізніше його заслали до Курська, де він перебував під суворою охороною до весни 1916 р., а звідти, через Воло-

димир-над-Клязьмою, перевезли до Суздальського Спасо-Євфиміївського монастиря, перетвореного на в'язницю для запідозрених у зраді Синодальній російській церкві. Незважаючи на вимоги відомих дипломатичних і церковних діячів звільнити митрополита з-під арешту, російська влада, категорично настроєна проти унії, не давала на це згоди.

Лише після Лютневої революції 1917 р. А. Шептицького звільнили. Цього ж року він здійснив низку заходів, спрямованих на поширення і зміцнення католицької церкви в Росії, зокрема провів у Петрограді Синод Російської католицької церкви і призначив о. Л. Федорова екзархом для католиків візантійського обряду в Росії. Перебуваючи в Києві, встановив контакти з провідними діячами Української Центральної Ради.

У вересні 1917 р. митрополит повернувся до Львова і відразу включився в політичне життя краю. 28 лютого 1918 р. у палаті панів виступив із промовою, в якій відстоював право всіх націй імперії на самовизначення з урахуванням етнографічних факторів та підтримав укладення у Бресті мирного договору з Українською Народною Республікою. 3 жовтня 1918 р. був членом Української Національної Ради ЗУНР – ЗО УНР. Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. був інтернований польськими властями.

У 1920 р. А. Шептицький здійснив поїздку до Риму, а звідти поїхав з місіями в Бельгію, Францію, країни Північної та Південної Америки, Канаду. Для українців, котрих неволя й злидні загнали так далеко, він домігся від Ватикану дозволу на утворення двох греко-католицьких єпископств у США й Канаді та вікаріату в Боснії.

Владика також захищав православне населення Волині, Холмщини, Підляшшя від переслідувань. Після звернення митрополита та інших церковних діячів до Папи Римського Пія XI польська влада припинила нищення православних церков.

А. Шептицький не тільки розумів трагедію фізично поділеного між різними державами українського народу, а й відзначав духовний, психологічний розкол, котрий виявився у різних віросповіданнях. Цей психологічний поділ, на його думку, був справжньою бідою українського народу, основною перешкодою для його єдності, адже єдності фізичної можна досягти за короткий час, тоді як відновлення єдності духовної і психологічної є справою нелегкою й довготривалою.

У умовах польської окупації Галичини А. Шептицький постійно залишався оборонцем українського населення. Засуджуючи насильницьку колонізацію краю, дискримінацію української освіти, антиукраїнську національну політику та репресивні акції польського уряду в Галичині та

на Волині, він неодноразово звертався до керівників польської держави, домагаючись припинення «пацифікації».

У 1939 р. після укладення пакту Молотова – Ріббентропа А. Шептицький заявив про нейтралітет у справах польсько-німецького конфлікту, протестуючи таким чином проти поділу Європи між двома тоталітарними режимами.

Переконаність митрополита в тому, що Греко-католицька церква – це суто українська інституція, яка має берегти східні церковні традиції та підтримувати національні прагнення свого народу, сприяла швидкому зростанню його популярності та авторитету.

Під час Другої світової війни А. Шептицький порушував питання про об'єднання всіх християн України навколо Київського патріархату в єдності з Римським престолом, але не знайшов розуміння з боку окремих ієрархів церкви та української інтелігенції. 30 червня 1941 р. у Львові він вітав відновлення української державності та створення уряду Української держави – Українського державного правління на чолі з Я. Стецьком. Але дуже скоро прийшло розчарування: самостійна Україна не була потрібна ні Сталіну, ні Гітлеру. Заарештованих членів нового уряду німці знищили. Тоді й пролунав гнівний протест митрополита проти німецького окупаційного режиму («Не убий», лист «До духівництва»). Владика викривав злочини окупантів, переконливо доводячи несумісність дій нової влади з принципами християнської моралі, засуджував політичні вбивства та попереджав про відлучення від церкви організаторів і виконавців таких злочинів.

Наражаючись на смертельну небезпеку, А. Шептицький також допомагав переховувати в монастирях сотні євреїв. Засуджуючи їх переслідування, він неодноразово звертався з протестом до Гімmlера, написав листа до Папи Римського Пія XII. У 1973 р. рятівникові переслідуваних євреїв у Тель-Авіві на знак подяки було встановлено пам'ятник.

1 листопада 1944 р. А. Шептицький, помираючи, передрік руїну, а потім воскресіння УГКЦ (що, до речі, й сталося в 1990 р.).

За А. Шептицького УГКЦ набула великого розвитку. Тож митрополиту було дуже болісно спостерігати, як з відновленням радянської влади руйнувалася справа всього його життя. Одразу після смерті А. Шептицького було організовано кампанію з дискредитації цієї церкви, арештовано й заслано до Сибіру греко-католицьких ієрархів разом з новим митрополитом Йосипом Сліпим. Саму УГКЦ «возз'єднали» з Російською православною церквою.

Діяльність А. Шептицького оздоровила і зміцнила Греко-католицьку церкву, сприяла піднесенню моралі та духовності народу. З одного боку, феномен митрополита був прямим наслідком цього ренесансу українського духу, а з другого – він сам активно впливав на культурно-національний прогрес українства цієї епохи.

Практично не має собі рівних і діяльність владики як фундатора, організатора та мецената, що заклала фундамент нашого національного відродження. Навіть одне з усіх звершених ним починань увічнило б його ім'я в історії України – а починань тих було сотні! Це розвиток освіти, науки, національної промисловості на наукових засадах, торгівлі та сільського господарства, медицини, створення банків, видавництв, об'єднання людей в організації, плекання плеяди політиків-дипломатів тощо.

Митрополит залишив по собі великий науковий доробок – глибокі філософсько-богословські та аскетичні твори, дослідження з історії церкви. Ці праці, на жаль, ніколи не виходили друком в Україні у державних видавництвах, а тому широкий загал про них мало що знає. Відомі лише їх назви: «Хрещення України», «В обороні основ українства», «Римська унія не для українців: експерименти Риму над українською душею», «Апостоли церковного об'єднання», «Мої спомини про предмет музейних збірок», «Правдива віра». Багато його творів було надруковано діаспорними видавництвами.

За ініціативою владики було засновано Львівську греко-католицьку академію (1928; ректор Йосип Сліпий), Богословське наукове товариство (1929), Український католицький інститут церковного єднання ім. Йосифа-Веніаміна Рутського (1939).

У 1930 р. він заснував громадсько-політичну організацію Український католицький союз, який видавав тижневик «Мета», і літературно-науковий журнал «Дзвони» (з 1931 р.), де друкувалися твори українських літераторів, науковців. Вихід усіх видань здійснювався за матеріальної підтримки митрополита.

Дбаючи про фізичне здоров'я народу, А. Шептицький заснував і утримував власним коштом у Львові «Народну лічницю» – єдину українську лікарню в місті, благодійний заклад для всіх убогих незалежно від віросповідання та національної приналежності; надав будинок та необхідне медичне обладнання для жіночого медичного закладу, що мав назву «Пораддя матерів».

У 1917 р. було засновано Фонд митрополита А. Шептицького для українських сиріт, а ще раніше відкрилися створені ним сиротинець, бурса та

притулок для вбогих. У 1918-му розпочала свою діяльність благодійна інституція «Захист ім. Митрополита Шептицького для сиріт у Львові». Владика став її першим президентом, фундатором і добродієм.

Особливо щедрим меценатом А. Шептицький був для українського національного мистецтва. Дбаючи про його розвиток, він опікувався молодими мистецькими силами, що на виділені ним стипендії навчалися в Парижі, Римі та інших містах.

У 1905 р. митрополит започаткував і утримував на власні кошти приватну фундацію під назвою «Церковний музей», основу фондів якого склала особиста колекція засновника – рукописи XV–XVIII ст., стародруки, архівні матеріали XVI–XVIII ст., ікони, твори живопису та графіки, монети римські й візантійські, предмети культового призначення та інші старожитності. Для експонування колекції в 1911-му було придбано Палац Дуніковських, а 13 грудня 1913-го урочистим актом музей передано в дар українському народові. Того ж дня експозиції відкрили для відвідувачів (нині це Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького).

Митрополит заснував десятки іменних стипендій для незаможних студентів, які навчалися у вишах Західної Європи. А в мальовничому куточку Карпатських гір – урочищі Підлюте, в лісових угіддях митрополії, було збудовано т. зв. Кедрову палату. Сюди для проходження навчально-виробничої практики щорічно приїздили студенти Львівської політехніки. Тут же ще 1924 р. було споруджено і перший табір українського Пласту, куди пластуни щоліта приїздили

на вишкіл. А ще на базі сірчано-йодових джерел на кошти владики тут було організовано народну оздоровницю, де галичани мали можливість лікуватися цілющою водою.

Митрополит був почесним членом Наукового товариства ім. Шевченка, Українського богословського наукового товариства, товариства «Просвіта». Володів дев'ятьма мовами, зокрема німецькою, французькою, італійською, латиною, грецькою, староєврейською.

А. Шептицький, будучи відважним політиком, який провів галицьке українство через дві світові війни та жорна окупацій, мав власне бачення Української держави, побудови незалежного майбутнього свого народу, яке й у наш час вражає своєю актуальністю. Владика не сумнівався, що Боже Провидіння дасть змогу українцям здобути природне право – «вибрати собі й установити форму управи своєї Рідної Хати», як він називав Україну. «Усі, хто почуваються українцями і хочуть працювати для добра України, нехай забудуть про які-небудь партійні роздори, нехай працюють в єдності і згоді над відбудовою так дуже знищеного більшовиками нашого економічного, просвітнього і культурного життя. Тоді в Бозі надія, що на підвалинах солідарності і усильної праці всіх українців повстане соборна Україна не тільки як велике слово і ідея, але як живий, життєздатний, здоровий, могутній, державний організм, побудований жертвою життя одних, а муравельною працею, залізними зусиллями і трудами других»¹. Ці слова, написані в далекому 1941 р., пророчно та актуально звучать і нині.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори А. Шептицького

Твори : (аскетично-моральні) / А. Шептицький. – Репринт. вид. – Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1994. – 492 с.

Твори: (морально-пасторальні) / А. Шептицький ; Постуляція Митрополита Андрея Шептицького ; відп. ред. М. Янів. – Репринт. вид. – Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1994. – 547 с.

Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького / А. Шептицький. – Репринт. вид. – Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1994. – 277 с.

Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність. Документи і матеріали, 1899–1944 : [проповіді, листи, послання] / А. Шептицький ; Постуляція Митрополита Андрея Шептицького, Центр. держ. іст. архів України (Львів) ; [Голов. ред., упоряд. А. Кравчук]. – Львів : Свічадо, 1995–

Т. 1 : Церква і церковна єдність. – 1995. – XXXII, 521, [2] с. : портр. – ISBN 5-7707-5049-9.

Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність. Документи і матеріали, 1899–1944 : [проповіді, листи, по-

слання] / А. Шептицький ; упоряд.: О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центр. держ. іст. архів України (Львів), Львів. богослов. акад. – Львів : Місіонер, 1998–

Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність. – 1998. – 572 с. – ISBN 966-7086-31-3.

Т. 2, кн. 2 : Церква і суспільне питання. Листування. – 1999. – 571 с. – ISBN 966-7086-48-8.

Т. 3, кн. 1 : Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. – 2004. – XLIX, 924 с. : фотоіл. – ISBN 966-7034-49-6.

Митрополит Андрей Шептицький : док. і матеріали, 1941–1944 : [проповіді, листи, послання] / А. Шептицький ; упоряд. Ж. Ковба ; [наук. ред. А. Кравчук] ; Укр. катол. ун-т, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр європ. гуманіт. дослідж., Ін-т юдаїки. – Київ : [Дух і Літера], 2003. – 212 с. : табл. – ISBN 966-7034-38-0.

Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері / А. Шептицький ; упоряд. і прим. Г. Меріам-Лужницького. – Львів : Світ, 1994. – 77 с. : 1 арк. портр.

До православних архієреїв у справі порозуміння українців різних віросповідань (з екуменістичної діяльності митрополита Андрея) / А. Шептицький // Київ. Церква : альманах християн. думки. – Київ ; Львів, 2001. – Вип. 2/3. – С. 49–52.

¹ Митрополит Андрей Шептицький : док. і матеріали, 1941–1944. – Київ, 2003. – С. 12.

Заклик до покаяння : Послання на Великий піст / А. Шептицький. — Львів : Свічадо, 2013. — 133 с. — ISBN 978-966-395-641-1.

Марія-Мати / А. Шептицький ; Постуляц. центр. Укр. Греко-Католиц. Церкви. — Львів : Артос, 2007. — 90 с. : іл. — ISBN 966-8256-61-1.

Молитви / А. Шептицький ; Постуляція Митрополита Андрея Шептицького, Центр. держ. іст. архів України (Львів). — Львів, 2004. — 135 с. : іл. — (Духовна спадщина). — ISBN 966-8041-26-7.

Пастирські послання, 1899–1914 / А. Шептицький ; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького, Центр. держ. іст. архів України (Львів). — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — XLIX с. : портр., 1013 с. — ISBN 966-8256-60-3.

Типікон / А. Шептицький, К. Шептицький ; [пер. з фр. Н. Дейнеги та ін.]. — Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1996. — 255 с. — ISBN 966-561-003-1.

Як будувати рідну хату? / А. Шептицький ; [за заг. ред. Л. Івшиної ; упоряд.: І. Сюдюков, Н. Тисячна]. — Київ : Укр. прес-група, 2013. — 47 с. : портр. — (Бібліотека газети «День» «Україна Incognita». Серія «Підривна література»). — ISBN 978-966-8152-49-8.

Про А. Шептицького

Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; редкол.: С. П. Кирилюк (голова) [та ін.]. — Київ : Наук. думка. — Т. 37, 1982 ; Т. 45, 1986. — Про А. Шептицького: Показчик імен і назв до томів.

Двадцятьп'ятьліття Національного музею у Львові : [спогади] : збірник / А. Шептицький ; Наук. фундація галиц. митрополита Андрея Шептицького ; під ред. І. Свенціцького. — Репринт. вид. — Львів : Нац. музей у Львові ім. Андрея Шептицького, 2013. — 126 с. : іл., табл. — ISBN 978-617-7124-02-2.

Митрополит Андрей Шептицький : док. і матеріали, 1941–1944 / упоряд. Ж. Ковба ; [наук. ред. А. Кравчук] ; Укр. катол. ун-т, Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Центр европ. гуманіт. дослідж., Ін-т юдаїки. — Київ : [Дух і Літера], 2003. — 212 с. : табл. — ISBN 966-7034-38-0.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький / К. Королевський ; пер. з фр. Я. Кравця. — Львів : Свічадо, 2014. — 490 с. — ISBN 978-966-395-155-38.

Заборовський Я. Ю. Митрополит Андрей Шептицький : нарис про життя і служіння церкві та народові / Я. Ю. Заборовський. — Івано-Франківськ : [б. в.], 1995. — 62 с. : іл.

Перейда Ю. Апостол церковного єднання : життя Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького / пер. з англ.: Р. Кравця, Ю. Перейди ; Постуляція Митрополита Андрея Шептицького. — Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1994. — 36 с.

Ленчик В. Митрополит Андрей Шептицький // Ленчик В. Визначні постаті Української церкви : Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий / В. Ленчик ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка. — Львів, 2001. — С. 12–357. — (Українознавча бібліотека НТШ ; число 11). — ISBN 966-561-212-3.

Паскевич О. Андрей Шептицький : сповнення блаженств / О. Паскевич, І. Бура ; пер. з англ. Н. Соїки-Легздинь. — Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1994. — 44 с. : іл. — ISBN 5-7707-5950-X.

Красівський О. Митрополит Андрей Шептицький і його роль в українському державотворенні (1918–1919) // Наук. пр. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Історія. — Тернопіль, 2005. — Вип. 2. — С. 135–139.

Гайдукевич О. Митрополит Андрей Шептицький — культурно-освітній діяч Галичини / О. Гайдукевич // Україна в XX столітті : уроки, проблеми, перспективи. — Київ, 2001. — С. 604–608.

Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне та просвітницьке життя в Галичині наприкінці XIX — першій половині XX століття // III Міжнар. наук. конгрес укр. істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». — Луцьк, 2007. — Т. 1. — С. 293–298.

Палієнко М. Роль митрополита Андрея Шептицького в збереженні архівних колекцій української еміграції у Відні // Вісн. Івано-Франків. нац. ун-ту. — Івано-Франківськ, 2011. — Вип. 20. — С. 92–99.

Бандрівський М. Митрополит Андрей Шептицький — меценат української археології // Берестейська унія (1596–1996). — Львів, 1996. — С. 204–207.

Гелитович М. Роль митрополита Андрея Шептицького у збереженні українського іконопису / М. Гелитович // Пам'ятки України. — 2013. — № 12. — С. 14–23.

Овсійчук В. А. Андрей Шептицький і мистецька школа у Львові / В. А. Овсійчук // Укр. акад. мистецтва. — Київ, 1994. — Вип. 1. — С. 86–91.

Ідзьо В. С. Митрополит Андрей Шептицький на шляхах російської преси та часопису українців Росії «Українська Жизнь» у 1914–1917 роках / В. С. Ідзьо ; М-во освіти і науки України, НДІ українознавства. — Львів : Сполом, 2007. — 52 с. — ISBN 978-966-665-464-2.

Гентош Л. Постать митрополита Шептицького в українських та польських наукових виданнях останнього десятиріччя / А. Гентош // Україна модерна. — Київ ; Львів, 2003. — № 8. — С. 179–210.

Базилевич А. Введення у твори Митрополита Андрея Шептицького / А. Базилевич. — Репринт. вид. — Львів : Монастир Монахів Студит. Уставу : Свічадо, 1993. — 237 с.

Гайковський М. Духовний заповіт Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького // Київ. Церква : альм. християн. думки. — Київ ; Львів, 2000. — Вип. 5. — С. 21–24.

Невмержицька О. Цінності виховання у спадщині митрополита Андрея Шептицького / О. Невмержицька // Нова пед. думка. — 2011. — № 4. — С. 156–159.

Козловський Б. Ватикан дозволив йому правити сидячи і хреститися лівою рукою... : десять років Велет духу був прикутий до інвалід. візка / Б. Козловський // Високий Замок. — 2004. — 2 листоп.

Файзулін Я. Если бы Шептицкий задумал контрреволюционное выступление, он легко мог бы найти массовую поддержку / Я. Файзулін // Країна. — 2014. — 30 жовт. — С. 54–57.

Гайковський М. Смерть і похорон Андрея Шептицького (у світлі нових документів) / М. Гайковський // Вісн. Львів. нац. акад. мистецтв. — Львів, 2004. — Вип. 15. — С. 300–311.

Колекція рукописів та архів митрополита Андрея Шептицького : кат. фонду XVIII ст. Ін-ту рукопису Нац. бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / [упоряд.] Є. Чернухін ; НАН України, Ін-т історії України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. — 241 с. : іл. — ISBN 978-966-02-6388-8.

Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія; 29.7.1865 — 1.11.1944) // Енциклопедія українознавства : словник, частина / Наук. т-во ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. В. Кубійович. — Париж ; Нью-Йорк, 1984. — Т. 10. — С. 3841–3844.

Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) : бібліогр. показ. / Б-ка діаспор. літ. ; уклад. Л. С. Рудик. — Львів, 1994. — 14 с.

Лещук Т. Митрополит Андрей Шептицький : роман / Т. Лещук. — Львів : [б. в.], 2014. — 169 с.

Різнюк Л. Й. Поет і владика : роман-есеї / Л. Й. Різнюк. — Львів : Світ, 2010. — 375 с. : іл. — ISBN 978-966-603-594-6.

Гнатів Я. Віра батьків : повість-есе / Я. Гнатів. — 2-е вид., доповн. — Львів : Априорі, 2012. — 167 с. : іл., [16] арк. іл. — ISBN 978-617-629-073-5.

Ілюстрації

Митрополит А. Шептицький : [фотографія] // Енциклопедія українознавства : словник, частина. — Париж ; Нью-Йорк, 1984. — Т. 10. — С. 3841.

Прощання з митрополитом біля собору Св. Юра, 5 листоп. 1944 р. : [фотографії] // Вісн. Львів. нац. акад. мистецтв. — Львів, 2004. — Вип. 15. — Вклейка між с. 304–305.

[Митрополит Андрей Шептицький : фотографії] // Ленчик В. Визначні постаті Української церкви : Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий. — Львів, 2001.

Митрополит Андрей Шептицький ; Копії рукописів митрополита Андрея : [фотографії] // Київ. Церква : альм. християн. думки. — Київ ; Львів, 2000. — Вип. 5. — С. 21, 23, 24.

Підготовлено О. Рожнятовською

Серпень

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

На Іллі до обіду літо, а після обіду – осінь.

*У серпні хліборобу три роботи:
і косити, і орати, і сіяти.*

У серпні спина мліє, а зерно спіє.

У серпні серпи гріють, а вода холодить.

СЕРПЕНЬ

*Серпнєве поле
Подивіться: ясніє навколо
Для високого творення день.
А вітрами заплетений голос
Знов на поле дорідне веде,
Де для думки розгону багато...
Поле, полечко – колос життя.
І здається мені, що це мати
На руках колихає дитя.*

В. Крищенко¹

¹ Крищенко В. Д. Серпнєве поле // Поезії / В. Д. Крищенко. – Київ, 2002. – С. 318

1

110 років від дня народження **Ади Гнатівни Войцик** (1905–1982), російської кіноактриси

2

День пророка Єлі

День висомобільних десантних військ

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 457 / 2012 від 27.07.2012 р.

День Новітраних Сил Збройних Сил України

Відзначається щорічно в першу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 579 / 2007 від 27.06.2007 р.

110 років від дня народження **Івана Григоровича Підоплічка** (1905–1975), українського зоолога і палеонтолога

3

125 років від дня народження **Антіна Чекмановського** [справж. – Антон Нивинський (1890–1945)], українського письменника, журналіста

120 років від дня народження **Григорія Домашовця** (1895–1990), українського публіциста, редактора, релігійного діяча (США)

110 років від дня народження **Бориса Васильовича Курчатова** (1905–1972), російського радіохіміка

110 років від дня народження **Івана Микитовича Францевича** (1905–1985), українського вченого в галузі фізичної хімії та матеріалознавства

90 років від дня народження **Володимира Миколайовича Верменича** (1925–1986), українського композитора

75 років від дня народження **Мартіна Шина** [справж. – Рамон Антоніо Херардо Естевез (1940)], американського актора, продюсера

4

210 років від дня народження **Вільяма Ровена Гамільтона** (1805–1865), ірландського математика

130 років від дня народження **Олександра Дмитровича Чемисова** (1885–1969), українського живописця

125 років від дня народження **Еріха Бернхарта Густава Вайнерта** (1890–1953), німецького поета і перекладача

5

160 років від дня народження **Олександра Миколайовича Виноградського** (1855–1912), українського і російського музичного діяча, диригента, композитора

120 років від дня народження **Федора Андрійовича Козубовського** (1895–1942), українського археолога

340 років від дня смерті **Йосипа Нелюбовича-Тукальського** (?–1675), українського церковного і політичного діяча

6

Всесвітній день боротьби за заборону адової зброї (День Хіросіми)

220 років від дня народження **Генріха Розе** (1795–1864), німецького хіміка

90 років від дня народження **Володимира Гавриловича Крайниченка** (1925–1964), українського театрального режисера

7

170 років від дня народження **Миколи Олексійовича Руберовського** (1845–1915), українського лексикографа і педагога

160 років від дня народження **Іштвана Молнара** (1855–?), угорського літературознавця і перекладача

140 років від дня народження **Миколи Максимовича Тулайкова** (1875–1938), російського агронома

70 років від дня народження **Олександра Борисовича Журбіна** (1945), російського композитора

8

День військ зв'язку

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 154 / 2000 від 01.02.2000 р.

120 років від дня народження **Миколи Миколайовича Нікітіна** (1895–1963), російського письменника

110 років від дня народження **Вахтанга Степановича Ананяна** (1905–1980), вірменського письменника

110 років від дня народження **Андре Жоліве** (1905–1974), французького композитора

9

Міжнародний день корінних народів світу

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/49/214 від 17.02.1995 р.

День працівників ветеринарної медицини

Відзначається щорічно в другу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 1035 / 2001 від 01.11.2001 р.

День будівельника

Відзначається щорічно в другу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 237 / 93 від 22.07.1993 р.

125 років від дня народження **Михайла Євдокимовича Івченка** (1890–1939), українського письменника, журналіста

10

170 років від дня народження **Абая** (Ібрагіма) **Кунанбаєва** (1845–1904), казахського поета-просвітителя, основоположника нової казахської літератури, філософа, композитора

160 років від дня народження **Василя Васильовича Латишева** (1855–1921), російського філолога та історика

150 років від дня народження **Олександра Костянтиновича Глазунова** (1865–1936), російського композитора, диригента

140 років від дня народження **Олександра Михайловича Коваленка** (1875–1963), українського письменника і громадського діяча

125 років від дня народження **Макара Олександровича Кушніра** (1890–1951), українського політичного діяча, журналіста, одного із засновників ОУН (Бельгія)

120 років від дня народження **Михайла Михайловича Зощенка** (1895–1958), російського письменника

80 років від дня народження **Гії Олександровича Канчелі** (1935), грузинського композитора

70 років від дня народження **Олександра Артемовича Адабаш'яна** (1945), російського кіносценариста, художника, актора і режисера

11

130 років від дня народження **Софії Яківни Парнок** [справж. – Парнох (1885–1933)], російської поетеси Срібної доби, перекладача

120 років від дня народження **Павла Журби** [справж. – Скрипников Пантелеймон Терентійович (1895–1976)], російського письменника

110 років від дня народження **Юрія** (Івана) **Свиридовича Кобилецького** (1905–1987), українського літературознавця і критика

110 років від дня народження **Ервіна Чаргаффа** (1905–2002), американського біохіміка

12

Міжнародний день молоді

Відзначається відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/54/120 від 20.01.2000 р.

125 років від дня народження **Олександра Йосиповича Вишнівського** (1890–1975), українського військового діяча, мемуариста, полковника Армії УНР (США)

90 років від дня народження **Олега Аркадійовича Геращенка** (1925–1992), українського вченого в галузі теплофізики

90 років від дня народження **Норріса Дьюара Маквіртера** (1925–2004), британського видавця, одного з упорядників і видавців Книги рекордів Гіннесса

70 років від дня народження **Жана Нувеля** (1945), французького архітектора

13

360 років від дня народження **Йоганна Христофа Деннера** (1655–1707), німецького музичного майстра, винахідника кларнета

140 років від дня народження **Петра Генріховича Шітта** (1875–1950), російського та українського вченого в галузі плідівництва

125 років від дня народження **Володимира Івановича Кедровського** (1890–1970), українського журналіста, військового і політичного діяча (США)

80 років від дня народження **Віктора Гнатовича Герасимчука** (1935–2004), українського композитора

14

Винесення чесних дрів Животворного Хреста Господнього. Медовий Спас

150 років від дня народження **Дмитра Сергійовича Мережковського** (1865–1941), російсько-го письменника, філософа, критика

100 років від дня народження **Івана Смолія** (1915–1984), українського письменника, фейлетоніста, публіциста, журналіста, редактора

90 років від дня народження **Миколи Івановича Карпенка** (1925–2007), українського поета, перекладача

15

День археолога

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 694 / 2008 від 06.08.2008 р.

230 років від дня народження **Томаса де Квінсі** (1785–1859), англійського письменника

160 років від дня народження **Теучежа Цуга** [справж. – Тагір Алієвич Теучеж (1855–1940)], адигейського народного поета, ашуга

130 років від дня народження **Омеяна Іллі Падучака** (1885–1961), українського громадського діяча, організатора «Просвіти» в Парагваї

110 років від дня народження **Володимира Никифоровича Гавриленка** (1905–1995), українського письменника

100 років від дня народження **Максима Павловича Комишанченка** (1915–1970), українського літературознавця

16

370 років від дня народження **Жана де Лабрюйєра** (1645–1696), французького письменника, мораліста, філософа, автора афоризмів

170 років від дня народження **Габрієля Ліппмана** (1845–1921), французького фізика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1908)

17

80 років від дня народження **Олега Павловича Табакова** (1935), російського театрального діяча, актора, педагога

18

330 років від дня народження **Брука Тейлора** (1685–1731), англійського математика

150 років від дня народження **Володимира Івановича Садовського** (1865–1940), українського диригента, музичного діяча і критика, священика

70 років від дня народження **Володимира Георгійовича Мігулі** (1945–1996), російського композитора, співака

19

Преображення Господнє. Абуиний спас

Всесвітній день гуманітарної допомоги

Відзначається відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/63/139 від 05.03.2009 р.

День пасічника

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 815/97 від 15.08.1997 р.

150 років від дня народження **Олександра Никифоровича Малинки** (1865–1941), українського етнографа і фольклориста

60 років від дня народження **Тамари Олександрівни Яценко** (1955), української актриси театру та кіно

20

90 років від часу заснування (1925) **Канівського музею-заповідника «Могила Т. Г. Шевченка»** (нині *Шевченківський національний заповідник у Каневі*)

130 років від дня народження **Діно Кампани** (1885–1932), італійського поета

125 років від дня народження **Говарда Філіпса Лавкрафта** (1890–1937), американського письменника, поета, журналіста

120 років від дня народження **Омеляна Нижанківського** (1895–1973), українського піаніста, органіста, композитора, музикознавця, педагога

21

120 років від дня народження **Олександра Павловича Виноградова** (1895–1975), російського геохіміка

100 років від дня народження **Лариси Мурович** [справж. – Лідія Степанівна Мак-Тимошенко (1915–2002)], української поетеси, перекладача, журналіста, педагога (Канада)

80 років від дня народження **Анатолія Тихоновича Гладиліна** (1935), російського письменника-дисидента

80 років від дня народження **Юрія Сергійовича Ентіна** [справж. – Йосеф бен Цві Ха-Кoen (1935)], російського поета, драматурга, сценариста

22

130 років від дня народження **Івана В'ячеславовича Якушкіна** (1885–1960), російського вченого в галузі рослинництва

90 років від дня народження **Олександра Васильовича Гадяцького** (1925–2008), українського педагога

23

День Державного Герба України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 987 / 2004 від 23.08.2004 р.

130 років від дня народження **Петра Івановича Лебедева** (1885–1948), українського геолога і петрографа

80 років від дня народження **Анатолія Олексійовича Перепаді** (1935–2008), українського перекладача з романських мов

24

День Незалежності України (1991)

Відзначається щорічно як державне загальнонародне свято відповідно до Постанови Верховної Ради України № 2143–ХІІ від 20.02.1992 р. Вважається святковим неробочим днем відповідно до ст. 73 Кодексу законів про працю.

170 років від дня народження **Льва Сергійовича Голіцина** (1845–1915), українського і російського підприємця, винороба, князя

130 років від дня народження **Євгена Васильовича Бачинського** (1885—1978), українського громадсько-політичного та релігійного діяча, журналіста, видавця, військовика

25

130 років від дня народження **Євгена Васильовича Нагірного** (1885–1951), українського архітектора

140 років від дня народження **Олекси Запорізького** (1915–?), українського байкаря, драматурга

75 років від дня народження **Марії Миколаївни Влад** (1940), української поетеси

75 років від дня народження **Миколи Григоровича Жулинського** (1940), українського літературознавця, критика і громадського діяча

26

275 років від дня народження **Жозефа Мішеля Монгольф'є** (1740–1810), французького вченого, винахідника повітряної кулі

140 років від дня народження **Джона Бакена Твідсмур** (1875–1940), шотландського письменника, політика, дипломата

130 років від дня народження **Жуля Ромена** [справж. – Луї Анрі Фарігуль (1885–1972)], французького письменника

130 років від дня народження **Корнила Трояна** (1885–1959), українського правника, громадсько-політичного та освітнього діяча

90 років від дня народження **Петра Юхимовича Тодоровського** (1925–2013), українського і російського кінорежисера, кінооператора

27

110 років від дня народження **Володимира Ієронімовича Івановича** (1905–1985), українського письменника

380 років від дня смерті **Фелікса Лопе де Вега-і-Карпіо** (1562–1635), іспанського драматурга, прозаїка, поета

28

Успіння Пресвятої Богородиці. Жерша Жершиста

250 років від дня народження **Тадеуша Чацького** (1765–1813), польського вченого і діяча в галузі освіти та культури

125 років від дня народження **Дмитра Юрійовича Загула** (1890–1944), українського поета-символіста, літературознавця, критика, публіциста, перекладача, педагога, громадського діяча

110 років від дня народження **Вахтанга Івановича Вронського** (1905–1988), українського балетмейстера

90 років від дня народження **Аркадія Натановича Стругацького** (1925–1991), російського письменника

90 років від дня народження **Юрія Валентиновича Трифонова** (1925–1981), російського письменника

29

Жеренсення Жерукотворного Образу Господнього. Горіховий Спас

День авіації

Відзначається щорічно в останню суботу серпня відповідно до Указу Президента України № 305/93 від 16.08.1993 р.

140 років від дня народження **Лонгина Михайловича Цегельського** (1875–1950), українського громадсько-політичного діяча, дипломата, адвоката, журналіста, видавця

110 років від дня народження **Андрія Миколайовича Білозерського** (1905–1972), російського біохіміка

110 років від дня народження **Сергія Володимировича Серенсена** (1905 –1977), українського та російського вченого в галузі механіки

100 років від дня народження **Інгрід Бергман** (1915–1982), шведської актриси

30

День шахтаря

Відзначається щорічно в останню неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 304/93 від 16.08.1993 р.

310 років від дня народження **Дейвіда Гартлі** (1705–1757), англійського психолога, філософа-матеріаліста, лікаря

170 років від дня народження **Олександра Івановича Кирпичникова** (1845–1903), російського літературознавця

125 років від дня народження **Юліана Юрія Максимчука** (1890–1980), українського громадського діяча, правника, філателіста

31

125 років від дня народження **Андрія Васильовича Волощак** (1890–1973), українського поета

100 років від дня народження **Юрія Олексійовича Жлуктенка** (1915–1990), українського мовознавця, перекладознавця і перекладача

75 років від дня народження **Геннадія Леонідовича Васильєва** (1940–1999), російського кінорежисера, сценариста

20 серпня

«Серед степу широкого на Вкраїні милій...»

До 90-річчя від часу заснування

Шевченківського національного заповідника в м. Каневі (1925)

Чернеча гора в Каневі — місце, де знайшов вічний спокій геніальний український поет і художник, духовний батько нації Тарас Григорович Шевченко. Відтоді, як українська земля прийняла у своє лоно тіло співця свободи і гуманізму, пророка національного відродження, місце його спочинку стало святиною для українського народу, його духовною вершиною. Створений на Чернечій горі Шевченківський національний заповідник є одним із головних центрів національного відродження та єднання українців. Ця святиня надихає на патріотичні дії за єдину Українську соборну державу всіх, кому не байдужа доля України.

Канівський державний музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» (нині — Шевченківський національний заповідник) є найдавнішим історико-культурним заповідником в Україні і першим із закладів гуманітарної сфери, удостоєних статусу національного. Його було засновано в 1925 р. Але історія створення цього історико-культурного осередку розпочалася значно раніше.

Як відомо, поховали Т. Шевченка на Дніпровій кручі, в місці, де відкривається велична панорама, яка уявлялася поетові в його «Заповіті».

Після похорону Тараса Григоровича його друг, молодий художник Г. Честахівський залишився на деякий час у Каневі для облаштування могили Кобзаря. Він оселився неподалік Чернечої гори і спочатку сам носив на гору землю, щоб утворити на могилі високий пагорб, а потім до нього приєдналися жителі Канева і навколишніх

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій...
П. Шевченко¹*

сіл, які два місяці хустинами, торбами, кошиками носили землю із ближніх ярів на могилу Тараса, обкладали її камінням. Поступово над місцем поховання виріс двоярусний пагорб заввишки кілька метрів, що мав вигляд степової могили, на якій установили великий чотириметровий дубовий хрест. Незабаром могила Шевченка перетворилася на місце паломництва, а Чернеча гора дістала назву Тарасової.

Через 23 роки після смерті поета, влітку 1884 р., дубовий хрест було замінено на монументальний чавунний пам'ятник-хрест, пофарбований у білий колір, щоб його було видно далеко з Дніпра. Цей хрест заввишки 6,5 м був замовлений приятелем і палким шанувальником Т. Шевченка В. Тарновським. Майже 40 років білий хрест вінчав Кобзареву могилу, нагадуючи всім про невмирущість високого людського духу. Одночасно із встановленням хреста було впорядковано могилу і на народні кошти збудовано хату для сторожа й доглядача поховання Т. Шевченка. В одній частині хати жив вірний охоронець І. Ядловський із сім'єю, а в другій було облаштовано «Тарасову світлицю», яка стала першим народним музеєм Кобзаря. У затишній світлиці зберігалися портрет Т. Шевченка, вишивані рушники, українські плахти, квіти, подарунки відвідувачів могили. Тут, у «Тарасовій світлиці», народжувалася мрія про непереможність народу, торжество правди на землі, відродження України.

Велику роль у формуванні першого музею Кобзаря та збереженні Шевченкової могили відіграли її хранителі. Одним із них був «єдиний щирий друг», за визначенням самого Тараса Григоровича, троюрідний брат і свояк В. Шевченко, який понад 30 років, до останніх своїх

¹ Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. — Київ, 2003. — Т. 1. — С. 371.

днів, клопотався про збереження та впорядкування могили Кобзаря. У 1869 р. йому вдалося укласти з Канівською думою контракт, за яким він отримував право на спадкове користування півдесятиною землі, на котрій поховано прах Т. Шевченка. Незадовго до смерті Варфоломій Григорович викупив орендовану ділянку й подарував її м. Каневу. Разом із землею він подарував 3 тис. карбованців сріблом, які вклав у державний банк, заповівши, щоби проценти з цієї суми міська влада використовувала на утримання святині на Чернечій горі. Після смерті В. Шевченка юридична приналежність землі перейшла до В. Науменка, голови київської «Старої Громади». Він став останнім власником Шевченкової могили.

Подвижницька діяльність у справі збереження могили Т. Шевченка також пов'язана з ім'ям В. Гнилосирова – викладача Канівського докласового училища, письменника та журналіста. Він доглядав Велику могилу з 1873-го по 1900 р. Василь Степанович втілював у собі той об'єднуючий центр, до якого тягнулися всі, кому була дорога пам'ять про Кобзаря. Неодноразово він звертався до Канівської міської думи з приводу впорядкування місця вічного спочинку поета, збирав кошти для цього. Саме йому належить головна заслуга в організації «Тарасової світлиці», яку він створював разом з В. Науменком, П. Житецьким, Є. Трегубовим, М. Климовичем – членами київської «Старої Громади». В. Гнилосиров мріяв про те, щоб народний музей на Тарасовій горі став центром популяризації життя і творчості видатного українського поета.

Канівський учитель та письменник залишив записи-спогади, завдяки яким став першим літописцем історії Шевченкової могили. Він був ініціатором ведення книги для записів відвідувачів. Запроваджено це було в 1897 р. Першими у книзі розписалися 5 червня 1897 р. видатний український композитор М. Лисенко та члени його родини. З того часу люди почали залишати в ній не тільки свої імена, а й думки та почуття, що виникли в цьому святому для українців місці. Нині ці книги, яких налічується понад 70, стали справжнім літописом всенародної любові та шани до Тараса Григоровича.

Після смерті В. Гнилосирова, з 1901-го по 1906 р., могилу Т. Шевченка доглядав Я. Гулак-Артемівський, який безкорисливо й самовіддано працював на ниві збереження святині та увічнення пам'яті Кобзаря.

Значні зусилля для збереження та впорядкування могили свого духовного батька доклала

київська «Стара Громада» – організація українських інтелігентів, яка самовіддано протистояла суцільній асиміляції та агресивному наступу проти української культури. В умовах Російської імперії «Стара Громада» змушена була лишатися незримим хранителем Шевченкової могили та приховано опікуватися нею, адже старогромадцям відмовили офіційно затвердити Товариство для догляду за могилою Т. Шевченка. За посередництвом представника «Старої Громади» О. Якубенка було виконано проект упорядкування могили та хати біля неї, а також здійснено керівництво всіма будівельними роботами на Тарасовій горі.

Найсвятішим своїм обов'язком вважав охорону Шевченкової могили невтомний просвітитель, український громадсько-політичний діяч, учений-філолог, літературознавець, голова «Старої Громади» В. Науменко. Підтримуючи тісні контакти з В. Гнилосировим, він турбувався про належне утримання могили та навколишніх споруд. Зусиллями В. Науменка було розширено територію Великої могили, посаджено понад 8 тис. дерев, прибудовано ще дві кімнати біля усипальні поета для прочан, зроблено огорожу навколо садиби. Будучи головним редактором журналу «Киевская старина», він постійно вміщував у цьому часописі публікації, присвячені впорядкуванню могили Кобзаря. Також мріяв про те, щоб у майбутньому вся Чернеча гора стала заповідною територією.

Коли в 1930-х рр. почалося будівництво сучасного музею, «Тарасову світлицю» розібрали. І як потім не намагалися працівники музею відтворити хоча б її інтер'єр – усе було марно. Лише після прийняття в 1987 р., до 175-ї річниці від дня народження Кобзаря, постанови Ради Міністрів України «Про додаткові заходи щодо благоустрою пам'ятних місць, пов'язаних з життям і діяльністю Т. Г. Шевченка» «Тарасову світлицю» було відновлено. Щоправда, звести хату на тому місці, де вона колись стояла, було вже неможливо. Тому вирішили відновити її за сучасним музеєм, неподалік могили І. Ядловського. Урочисте відкриття відбулося 3 серпня 1991 р.

У червні 1918 р. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки визнала могилу Т. Шевченка національною власністю. За прийняття такого рішення ратував С. Петлюра, який заявив, що підтримання достойного вигляду могили Т. Шевченка, співця України, борця за її волю, є святим обов'язком українського народу. За його ініціативою було розроблено законопро-

ект, відповідно до якого могила визнавалась національною власністю. Згідно з проектом необхідно було вивласнити в радіусі п'яти верст, узявши за центр хрест, всі землі й води довкола могили, а також створити парламентську комісію, яка б опікувалася могилою. Ці пропозиції стали епохальними. Незважаючи на те, що Центральну Раду було скинуто і до влади прийшов П. Скоропадський, С. Петлюра продовжував свою діяльність у губернській управі, всіма силами прагнув довести до кінця розпочату справу та сприяти ухваленню закону, який би змінив статус Шевченкової могили. Київська народна управа прийняла рішення звернутись із пропозицією до всіх громадських інституцій та окремих осіб узяти участь своїми коштами чи особистою працею у справі впорядкування могили. Відозва управи набула широкого розголосу, пробудила всю Україну. Було зібрано майже 50 тис. карбованців, які стали основою Фонду на впорядкування Могили Т. Г. Шевченка.

У 1920-х рр. державне піклування про могилу Т. Шевченка взяла на себе радянська влада. Перший пам'ятник на усипальні поета був установлений замість білого хреста в 1923 р. Це було чавунне погруддя Кобзаря, відлите на Городищенській цукроварні за проектом скульптора К. Терещенка. На його урочисте відкриття приїхала сила-силенна люду. Ще ніколи Канів не бачив стільки гостей. Ця подія перетворилася на справжнє народне свято.

20 серпня 1925 р. з метою охорони меморіалу Т. Шевченка вийшла постанова РНК УСРР «Про оголошення території могили Т. Г. Шевченка державним заповідником». У цей час розпочато роботи з упорядкування могили та прилеглої території. Протягом 1928–1929 рр. неподалік від Тарасової гори було побудовано приміщення готелю «Будинок туриста», в якому розміщено клуб, бібліотеку-читальню, музей Т. Шевченка (в двох кімнатах).

До 70-х роковин з дня смерті Кобзаря РНК УРСР 10 березня 1931 р. ухвалила постанову про перетворення території могили на культурно-освітній осередок, гідний пам'яті поета. Тоді ж було прийнято рішення спорудити на могилі монумент та побудувати музей. У 1933 р. розпочалося будівництво музею за проектом відомого архітектора й художника В. Кричевського та його учня – архітектора П. Костирка. В основу проекту було покладено мотиви народної творчості. Але через брак коштів та ідеологічні перешкоди авторам довелося суттєво змінити свій задум та відмовитись від художнього оздо-

блення будівлі, що призвело до її спрощення та незавершеності.

Будівництво розпочалося у найтрагічніші часи в історії українського народу – в роки Голодомору. Люди, що споруджували меморіал, потерпали від голоду й холоду, виснажливої праці, адже там не було жодних механізованих засобів. Будівельні матеріали доводилося піднімати на гору просто на плечах. Проте, незважаючи на великі труднощі й перешкоди, у 1936 р. музей було побудовано. Ця споруда стала символом українського незламного духу.

На могилі встановили бронзовий пам'ятник поетові, створений скульптором М. Манізером. Відкриття меморіалу відбулося в 1939 р. і було приурочено до 125-ї річниці від дня народження Кобзаря.

Надзвичайно важкі випробування випали на долю заповідника в роки гітлерівської окупації. Евакуювати музейні фонди не встигли, але працівники музею робили все, щоб зберегти експонати, навіть закопували деякі з них у землю, аби їх не знищили чи не вкрали. 15 серпня 1941 р. німецькі війська захопили Канів. Фашисти здійснили небачене святотатство – перетворили Шевченків музей у трудовий табір, рідкісні пам'ятки було спалено, картини – потрощено. А на останку гітлерівці замінували фундамент пам'ятника та приміщення музею, але не встигли їх підірвати.

Після визволення Канева хранителі Шевченкової могили самовіддано, без вихідних і перепочинку трудилися над відродженням святині. До них активно долучалися жителі міста. Навесні 1944 р. Тарасову гору було впорядковано. Поступово відновлювалась експозиція. Незабаром музей почав приймати відвідувачів. У червні 1946 р. в п'яти його залах було урочисто відкрито експозицію «Життя та творчість Т. Г. Шевченка».

Важливим доповненням до музейного комплексу заповідника став введений в експлуатацію у 1977 р. архітектурно-меморіальний комплекс гранітних сходів на Тарасову гору. До цілісного ансамблю, який мав гармонійно поєднати цей комплекс із меморіалом, зведеним у 1930-х рр., і зберегти унікальну природу, ввійшов нижній парк з басейном, монументальні гранітні сходи з майданчиками і павільйонами для відпочинку екскурсантів та фонтаном «Лілея», верхня широка алея з оглядовим майданчиком та павільйон приплаву «Тарасова гора».

21 листопада 1989 р. уряд України прийняв постанову «Про створення Шевченківського на-

ціонального заповідника в м. Каневі». Канівський державний музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» став першим національним закладом у гуманітарній сфері. Згодом цей статус підтвердив своїм указом (від 11 жовтня 1994 р.) Президент України.

Роки незалежності принесли нові позитивні зрушення в розбудові Шевченківського національного заповідника. Надбанням українців стали імена тих українських подвижників, які доклали багато зусиль для збереження Великої могили. У 1993 р. українська громадськість також уперше дізналася про те, що сталося на Тарасовій горі в 1978 р., в річницю Дня соборності України. У ніч з 20-го на 21 січня патріот України О. Гірник на знак протесту проти гноблення українського народу та суцільної русифікації, розкидавши тисячу листівок з віршами Т. Шевченка, вчинив акт самоспалення. 21 січня 2009 р. на території заповідника було встановлено пам'ятний знак Герою України О. Гірнику.

До 150-річчя від дня поховання Кобзаря в Україні та 200-річчя від дня його народження було реалізовано широкомасштабні програми розвитку заповідника, які включали заходи з капітального ремонту музейних споруд, реконструкцію під'їзної дороги та інженерних комунікацій, благоустрій території.

У 2003 р. було розпочато ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятці архітектури – Будинку-музею Т. Шевченка. Ставилося на меті втілити в життя первісний задум його авторів – В. Кричевського та П. Костирка, зокрема, перекрити дах черепицею, оформити фасади майоліковим орнаментом, оздобити інтарсією дерев'яні бар'єри балконів другого поверху, завершити розписи монументальних тематичних панно шевченківської тематики та ін. Проте на останньому етапі робіт, на жаль, було змінено концепцію художнього образу музею і вирішено подати експозицію в більш сучасному стилі та без характерних національних ознак.

В основу організації експозиційного простору було покладено концепт «Муза, Доля, Слава», який сам Шевченко сформулював в однойменному поетичному ліричному триптиху, написаному в 1858 р. Так було названо і три основні розділи музею. У результаті проведеної реставрації площа музею збільшилася майже вдвічі за рахунок мансардного поверху та збудованих підземних площин, де розмістилися сучасні фондові приміщення, виставкові зали, наукова бібліотека, архів тощо. 23 серпня 2010 р. після довготривалої реконструкції будівлю музею було відкрито для відвідувачів.

Нині Шевченківський національний заповідник – широковідомий культурно-освітній, науково-дослідний і туристичний центр, що вивчає і популяризує надбання української та світової історико-культурної спадщини, творчість Кобзаря, історію Тарасової (Чернечої) гори, здійснює на своїй території охорону пам'яток культури від доісторичних часів до сьогодення, а також природного ландшафту. У складі заповідника – вісім пам'яток культурної спадщини.

Музейна колекція нараховує понад 35 тис. унікальних експонатів. Перлина зібрання – оригінальні графічні твори Т. Шевченка, прижиттєві видання його поезій, меморіальні речі, пов'язані з похованням Кобзаря в Петербурзі та перепохованням його в Україні: листочки з металевого вінка, покладеного на могилу поета в Петербурзі, червона китайка, якою покривали домовину під час перевезення в Україну, металеве кільце від воза, на якому везли домовину, віньетка з кришки домовини, рушник, стрічки та хустки з похорону Шевченка в Каневі. Надзвичайно цінними є речі, що зафіксували образ Тарасової гори і могили поета на різних етапах української історії. Це живописні і графічні твори, предмети філокартії, філателії, медальєрики. Вагому складову мистецької колекції становлять твори художників, шедеври народної художньої творчості, цінні архівні документи, фото- і кіноматеріали, аудіо- та відеозаписи знаменитих бандуристів і кобзарів тощо.

Унікальним за наповненням є книжкове зібрання, яке налічує понад 12 тис. пр. документів. До нього входять надзвичайно рідкісні прижиттєві та посмертні видання Шевченкових творів, їх переклади мовами народів світу, шевченкознавчі дослідження, здійснені не лише в Україні, а й за кордоном.

Кожна епоха, кожен критичний період у житті народу відкриває нам нового Тараса, який своєю творчістю дає відповіді на найскладніші запитання, у т. ч. й політичні, пов'язані з українством. Тож, як і раніше, Тарасова гора, Шевченківський національний заповідник залишаються в центрі уваги громадськості, є місцем паломництва для українців.

З усіх кінців країни щороку йдуть тисячі людей до Тараса, до Великої могили на розмову, на сповідь, віддаючи любов і шану великому патріоту, справжньому символу невмирущої України, який заповідав нам усім:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть...*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про історію

Шевченківського національного заповідника

Тарахан-Берега З. Святиня : наук.-іст. літопис Тарасової Гори / Зінаїда Тарахан-Берега. – Київ : Родовід, 1998. – 543 с. : іл. – ISBN 966-5114-1-0.

Горбач Н. Рік поетичної слави і особистої драми Т. Шевченка (січень–грудень 1860) ; Хвороба і смерть Тараса Шевченка ; Похорон і перевезення праху Т. Шевченка в Україну / Назар Горбач // Життя і творчість Тараса Шевченка / Назар Горбач. – Львів, 2005. – С. 182–202. – ISBN 5-7745-1134-0.

Грабовський П. Пам'яті Т. Г. Шевченка (1814–1861) / Павло Грабовський. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. – 10 с. – (Видатні діячі культури про Шевченка).

Дзюба І. Слава і самотність (останні роки життя) ; Хвороба. Смерть. Похорон. В Україну – назавжди / Іван Дзюба // Тарас Шевченко: життя і творчість / Іван Дзюба. – 2-е вид., доопрац. – Київ, 2008. – С. 536–552, 670–685. – ISBN 978-966-518-446-1.

Жур П. Відхід у безсмертя / Петро Жур // Труді і дні Кобзаря / Петро Жур. – Київ, 2003. – С. 459–480. – ISBN 966-578-118-9.

За колючим дротом: музей Тараса Шевченка в Каневі в роки німецько-фашистської окупації (1943–1944) / упоряд.: Р. В. Танана, О. В. Білоконь. – Черкаси : Вертикаль : С. В. Кандич, 2008. – 103 с.

Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / Павло Зайцев. – 2-е вид. – Київ, 2004. – С. 406–469 : іл., фот. – ISBN 966-513-061-7.

Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка / Богдан Лепкий. – Київ, 2005. – С. 119–121, 124–133 : іл., фот. – ISBN 966-8767-07-1.

Ліховий І. Д. Тарасова гора : [інтерв'ю з директором Шевченків. заповідника у Каневі] / І. Д. Ліховий ; розмовувала Л. Шукшина // Укр. культура. – 1999. – № 3/4. – С. 3–4.

Манжара Г. Василь Кричевський і Тарас Шевченко. На перетинах історії : Шевченків. нац. заповідник / Ганна Манжара, Вікторія Дзима // Образотвор. мистецтво. – 2014. – № 1. – С. 62–68.

На Тарасовій горі : путівник Шевченків. нац. заповідника в м. Каневі / авт.-упоряд.: В. Авраменко, Т. Філіпович, А. Яхимович. – Черкаси : Брама – Україна, 2011. – 80 с. : фотоіл. – ISBN 978-966-453-083-2.

Останні роки життя ; Смерть і похорон ; Вічно живий в пам'яті народній // Біографія Т. Шевченка за спогадами сучасників / АН УРСР, Держ. музей Т. Г. Шевченка ; відп. ред. К. П. Дорошенко. – Київ, 1958. – С. 266–372.

Святиня і голодомор: «Не забудьте ж, бо буде гірко мені і на тому світі» : док. і матеріали з наук. архіву Шевченків. нац. заповідника / упоряд. О. В. Білокінь. – Канів ; Львів : Сорока, 2003. – 58 с. : іл., портр.

Спогади про Тараса Шевченка / уклад. і прим. В. Бородіна [та ін.] ; передм. В. Смілянської. – Київ : Дніпро, 2011. – 608 с. – ISBN 978-966-578-206-3.

Уклін Кобзареві : альманах : [до 150-річчя перепоховання Т. Шевченка на Чернечій горі в Каневі] / Упр. культури Черкас. облдержадмін. ; упоряд. Т. Федорова. – Черкаси : Чабаненко Ю. А. – 60 с. : іл.

Чорна Л. До історії створення заповідників біля могили Шевченка (за архівними документами 1923–1930 рр.) / Людмила Чорна // Слово і час. – 2003. – № 7. – С. 57–63.

Електронні ресурси

Шевченківський національний заповідник [Електронний ресурс] : сайт. – Текст і граф. дані. – [Канів], 2009–. – Режим доступу: <http://shevchenko-museum.com.ua/default/static/view/9> (дата звернення: 20.03.2015).

Ілюстрації

Тарахан-Берега З. Святиня : наук.-іст. літопис Тарасової Гори. – Київ : Родовід, 1998. – 543 с. : іл. – До книги включено низку фотографій, репродукції картин, листівки із зображенням могили Кобзаря та Шевченківського національного заповідника у Каневі.

Кутовий І. Каневський державний музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» / І. Кутовий. – Київ : Мистецтво, [1964]. – 21 с. : іл. – Текст парал. укр., англ.

Танана Р. В. Канівський державний музей-заповідник Т. Г. Шевченка : путівник / Р. В. Танана, Н. М. Шпильова. – Дніпропетровськ : Промінь, 1978. – 94 с. : іл.

Шевченківський національний заповідник : буклет / авт. тексту С. А. Брижицька. – Черкаси : Піксель, 2011. – 23 с. : іл.

Підготовлено С. Савченко

31 серпня

У барвах мов

До 100-річчя від дня народження Ю. Жлуктенка (1915–1990)

Юрій Олексійович Жлуктенко – український учений, фахівець із загального мовознавства, германістики, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, унікальних методик викладання іноземних мов в Україні та української мови як іноземної, психолінгвістики, перекладознавства,

лексикографії. Належить до когорти науковців, які сформували сучасну лінгвістику в нашій державі.

Народився майбутній мовознавець в с. Олександрівка, що на Дніпропетровщині, був шостим з одинадцяти дітей в українській хліборобській родині. Закінчив семирічну школу і в шістнадцять років почав свій трудовий шлях. Першим місцем роботи стала вугільна шахта «Центральна» в Донецькій області. Паралельно Юрій навчався на вечірньому відділенні робітничого факультету.

В 1937 р. вступив до Київського державного університету на перший курс новоствореного факультету західноєвропейських мов і літератур. У червні 1941-го, відклавши підручники, став до лав захисників рідної землі від фашистських загарбників. Брав участь у боях за звільнення України, а також Молдови, Румунії, Болгарії, Югославії, Угорщини, Австрії. Був нагороджений орденом Червоної Зірки та медаллю «За відвагу».

Після війни продовжив освіту і в 1946 р. закінчив університет, після чого розпочав викладацьку роботу на кафедрі іноземних мов Київського інституту кінорежисерів. У 1947 р. вийшла друком його перша праця – рецензія на самовчитель латвійської мови Н. Паегле. З 1948 р. до ліквідації інституту кінорежисерів у 1954 р. був завідувачем кафедри. Потім рік працював у Київському політехнічному інституті.

У 1954 р. Ю. Жлуктенко захистив кандидатську дисертацію на тему «Глагольные постфиксы

в современном английском языке» в Першому Московському педінституті іноземних мов. Наступного року Юрія Олексійовича обрали завідувачем кафедри іноземних мов Київського фінансово-економічного інституту.

У 1960 р. було опубліковано першу в лінгвістиці «Порівняльну граматику англійської та української мов» за авторством Ю. Жлуктенка. Це надзвичайно цікаве навіть не для мовознавців дослідження, в якому автору вдалось узагальнити збіги та розходження у граматиках цих двох, таких різних, мов. Він був першим, хто почав досліджувати канадський і американський територіальні варіанти української мови з погляду лінгвістики та соціолінгвістики. Ще в 1964-му вийшла монографія дослідника, присвячена цьому питанню, – «Українсько-англійські міжмовні відносини: українська мова у США і Канаді».

У 1965 р. Юрій Олексійович поїхав на стажування в США, у Джорджтаунський університет (штат Вашингтон). На той час це був безпрецедентний випадок у Радянській Україні: вченому дозволили виїхати за кордон, пожити деякий час в англomовному середовищі.

У США Ю. Жлуктенко прослухав курс лекцій відомих американських лінгвістів, структуралістів та методистів Ч. Фріза та Р. Ладо, які також зробили великий внесок у розвиток контрастивної лінгвістики. Досвід закордонних учених Юрій Олексійович узагальнив у посібнику «Навчання іноземних мов за методичною системою Ч. Фріза – Р. Ладо», що вийшов 1969 р. в Києві. Видання українською мовою праці про вчення американських науковців на той час було непересічним явищем в радянській країні.

До цього, в 1966 р., вийшла друком монографія «Мовні контакти: проблеми інтерлінгвістики». Книгу не перевидавали, хоча питання взаємодії мов, розглянуті Ю. Жлуктенком майже півсотні років тому, набувають дедалі більшої актуальності.

У 1968 р. у Ленінградському державному університеті Ю. Жлуктенко представив своє дослідження «Украинско-английские межъязыковые отношения в США и Канаде» і став першим укра-

їнським ученим, що захистив докторську дисертацію на матеріалі англійської мови.

З того ж 1968-го розпочалася багаторічна плідна діяльність дослідника в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Юрій Олексійович був деканом факультету романо-германської філології (1969–1977), завідувачем і професором кафедри англійської філології, головою Спеціалізованої ради для захисту докторських та кандидатських дисертацій. Започаткував у цьому виші вивчення соціолінгвістики, створив школу англістики, запровадив курс викладання нідерландської мови.

На початку 1970-х рр. за ініціативою Ю. Жлуктенка в Україні почала відновлюватися знищена радянським режимом орієнталістика. Незважаючи на ідеологічні та бюрократичні перепони, він домігся організації груп для вивчення китайської, японської та арабської мов у Київському університеті. Зробити це було дуже складно, адже потрібен був дозвіл Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, а також кваліфіковані викладачі та житло для них у Києві.

Саме Ю. Жлуктенко розробив першу у світі науково обґрунтовану методику викладання української мови для носіїв англійської мови. Разом з Н. Тоцькою та Т. Молодід він видав підручник української для англомовних студентів вищих навчальних закладів – *Ukrainian* (1973, перевидано 1978). Ще один посібник – *Elementary Ukrainian*, теж написаний у співавторстві з Н. Тоцькою, вийшов у 1989 р.

Згадані видання відзначалися послідовністю викладу, глибинним знанням української мови та українського побуту, орієнтацією на кодифіковані норми української мови, враховували стилістичні відмінності між українською та англійською мовами. Але видавати їх в умовах тоталітарного режиму було нелегко. Тільки після ретельної цензури, відредаговані та скорочені, ці видання побачили світ і стали чи не єдиним першоджерелом для досліджень української мови лінгвістами неукраїнського походження. «Нарешті з'явився сигнальний примірник нашого підручника української мови *Ukrainian*, обскубаного до невпізнанності, але все ж з деякими ознаками колишнього оригіналу», – писав Ю. Жлуктенко в одному зі своїх листів 1973 р.

Як основоположник контрастивної лінгвістики в українській науці, Ю. Жлуктенко глибоко досліджував англо-українські та німецько-українські мовні зв'язки. При цьому, розроблюючи методологію контрастивних досліджень, використовував також здобутки американської, польської, угорської шкіл контрастивістики, незважаючи на залізні кордони Радянського Союзу. За редакцією вченого вийшли навчальний посібник «Німецько-українські мовні паралелі: (порівняльно-типологічна граматики)» (1977) та «Нариси з контрастивної лінгвістики» (1979). Уперше в історії мовознавчих досліджень він розробив концепцію контрастивної лексикології, обґрунтував її принципи й методи.

У 1981 р. з ініціативи та за редакцією Ю. Жлуктенка вийшла колективна монографія «Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов».

Юрій Олексійович багато років головував у редколегіях серійних видань Київського університету, був членом редколегій журналу «Мовознавство» і збірника «Іноземна філологія» при Львівському університеті та єдиного в Україні друкованого органу з перекладознавства – «Теорія і практика перекладу».

Паралельно з викладанням учений активно співпрацював з науковими установами. В Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР він створив та очолював упродовж 1975–1980 рр. відділ романо-германського мовознавства. Пізніше, у 1988–1989 рр., працював у тому ж інституті провідним науковим співробітником у відділі загального мовознавства.

Протягом багатьох десятиліть Ю. Жлуктенко організовував симпозіуми та конференції, працював з молодими вченими, допомагав їм у виборі тем та безпосередньо в роботі над дисертаціями, виступав опонентом на захистах.

Розширюючи культурні й наукові зв'язки України та Європи, Юрій Олексійович відкрив для українськомовного читача неймовірний світ фризської¹ мови й літератури. У співавторстві з О. Двухжиловим написав монографію, присвячену фризській мові (1984), здійснив переклади роману «Верша» Рінка ван дер Вельде (1983), у співпраці з поетом А. Гризуном перекладав фризську поезію («Всесвіт», 1984, ч. 12; «Літературна Україна», 1986, 30 жовтня; антологія фризської поезії «Над озерами білі вітрила», 1997).

¹ Фризська мова – рідкісна, майже не вивчена мовознавцями світу мова, що є однією з германських мов; поширена в нідерландській провінції Фрисландія; крім того, нею говорять у Німеччині – в Нижній Саксонії, Шлезвігу, а також на Фризьких островах та о. Гельголанд; найбільше споріднена з англійською; є рідною для приблизно 350 тис. осіб.

Художні переклади фризських письменників принесли Ю. Жлуктенку заслужений авторитет у Нідерландах. У 1987 р. вчені Фризської академії присвоїли йому звання почесного члена цієї установи.

Незважаючи на важку хворобу, Юрій Олексійович не припиняв творчої роботи до кінця свого життя. Помер він 4 лютого 1990 р.

В опублікованій уже після його смерті монографії «Українська мова на лінгвістичній карті Канади» (1990) розглядаються демографічні та мовно-культурні особливості української діаспори в Канаді, при цьому наводяться численні факти вживання українських слів і словосполучень у контексті англійської мови. Крім того, в книзі спростовується поширена в соціолінгвістиці концепція, що при розвитку двомовності обов'язково відбувається перехід до однієї панівної мови.

Активна наукова діяльність Ю. Жлуктенка припала на важкі для України часи. Вчений не міг вільно відвідувати світові конгреси вчених-мовознавців, мати доступ до закордонних бібліотек, проводити дослідження безпосередньо в мовному середовищі. За таких умов розвиток іноземної філології був надзвичайно обмежений, якщо взагалі можливий. При цьому створена Ю. Жлуктенком соціолінгвістична школа дістала міжнародне визнання, зокрема, його теорія варіативності літературних мов. Сформованими українським ученим методологічними підходами до вивчення маловідомих мовних ареалів та в типології мовних ситуацій і станів послуговуються й сучасні дослідники.

Ю. Жлуктенко долучився до становлення українського перекладознавства, він є автором багатьох перекладознавчих досліджень, серед яких «Слово о полку Ігоревім» (1985), «Англійська антологія української радянської поезії», «Діяльність академіка М. Я. Калиновича в галузі художнього перекладу» (обидва – 1987), «Мов промінь сонця: Твори Шевченка в Нідерландах (фризською мовою)» (1988), «Проблеми іншомовної інтерпретації Шевченкового слова» (1989).

Високо оцінено українськими мовознавцями і науковий переклад Ю. Жлуктенка монографії американського мовознавця У. Вайнрайха *Languages in contact* («Языковые контакты», 1979).

У 1987 р. з ініціативи та за редакцією Ю. Жлуктенка вийшов друком підручник з соціолінгвістики німецького дослідника М. Юсселера у перекладі О. Двухжилова.

Здебільшого Юрій Олексійович писав російською, адже його постійно обмежували у виборі мови видання. Він сприймав це надзвичайно емоційно, оскільки вважав себе патріотом, прагнув незалежності України. Проте його публікації російською підвищували авторитет українських учених та знаходили належне визнання у багатьох країнах світу.

В контексті здобутків Ю. Жлуктенка як мовознавця не можна обійти увагою і галузь українського перекладного словникарства. Вчений був одним із авторів першого післявоєнного Українсько-англійського словника (1952, разом з М. Подвезько). У 1974 р. за редакцією Юрія Олексійовича вийшов друком Англо-український словник на 65 тис. слів, що до сьогодні є найбільшим в українській лексикографії. У 1988 р. цей словник без змін і доповнень перевидав Канадський інститут українських студій в Едмонтоні.

Відредагований Ю. Жлуктенком Англо-український та українсько-англійський словник, в якому зібрано близько 40 тис. найуживаніших англійських та українських слів і словосполучень, побачив світ тільки через п'ять років після смерті вченого. А звитяжна робота з укладання великих Англо-українського та Українсько-англійського словників, розпочата в 1987 р., зупинилася, тому що перестало битися серце її організатора та натхненника.

Ю. Жлуктенко був надзвичайно ерудованою та енергійною людиною. За 43 роки наукової діяльності він опублікував близько 250 праць, виступав редактором і рецензентом десятків мовознавчих видань, переклав багато художніх і наукових творів. Учений виховав велику кількість українських мовознавців. У нього було близько 50 аспірантів і докторантів, а його дочка, Наталія Жлуктенко, стала професором, знаним фахівцем з теорії та історії літературознавства. За написаними Юрієм Олексійовичем монографіями і підручниками й досі навчаються студенти різних вишів світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Праці Ю. Жлуктенка

Вступ до германського мовознавства / Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворська. – Вид. 3-є, допов. – Київ : Вища шк., 1986. – 231 с.

Изучаем украинский язык : самоучитель / Жлуктенко Ю. А., Карпиловская Е. А., Ярмук В. И. ; под ред. В. М. Русановского. – 3-е изд., доп. – Киев : Либідь, 1996. – 223 с.

Интонация / Ю. А. Жлуктенко, Л. Р. Зиндер, И. Г. Торсуева [и др.]. — Киев : Вища шк., Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1978. — 240 с.

Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. А. Жлуктенко. — Киев : Вища шк., Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1974. — 176 с.

Методологические основы новых направлений в мировом языкознании / [С. С. Ермоленко, Ю. А. Жлуктенко, Т. Г. Линник и др.]. — Киев : Наук. думка, 1992. — 379 с.

Методологические проблемы языкознания / [А. В. Бондарко, А. Н. Гаркавец, Ю. А. Жлуктенко и др.]; АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. — Киев : Наук. думка, 1988. — 212 с.

Михайло Якович Калинович / Ю. О. Жлуктенко; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — Київ : Наук. думка, 1991. — 75 с.

Мовні контакти: проблеми інтерлінгвістики / Ю. О. Жлуктенко. — Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. — 135 с.

Навчання іноземних мов за методичною системою Ч. Фріза — Р. Ладо : посіб. для вчителів шк. і викладачів вузів / Юрій Олексійович Жлуктенко. — Київ, 1969. — 105 с.

Над озерами білі вітрила : зб. фриз. поезії / [упоряд. Жлуктенко Ю. О.]; пер. Гризун А. П., Жлуктенко Ю. О.; передм. Жлуктенко Н. Ю. — Київ : Довіра, 1997. — 115 с.

Нариси з контрастивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. Жлуктенко. — Київ : Наук. думка, 1979. — 187 с.

Німецько-українські мовні паралелі : (порівняльно-типологічна граматики) : навч. посіб. для студентів ф-тів романо-герман. філології ун-тів та пед. ін-тів інозем. мов / за ред. проф. Ю. О. Жлуктенка. — Київ : Вища шк., 1977. — 262 с.

Порівняльна граматики англійської та української мов : посіб. для вчителів / Ю. Жлуктенко. — Київ : Радян. шк., 1960. — 160 с.

Психолінгвістическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия / [Ю. А. Жлуктенко, А. А. Леонтьев, Л. Ю. Кулиш и др.]; под ред. Ю. А. Жлуктенко, А. А. Леонтьева. — Киев : Вища шк., Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1979. — 248 с.

Українська мова на лінгвістичній карті Канади / Ю. О. Жлуктенко; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — Київ : Наук. думка, 1990. — 175 с.

Українсько-англійський словник : близько 20000 слів / уклад.: Ю. О. Жлуктенко [та ін.]; за ред. Ю. О. Жлуктенка. — 3-тє вид. — Київ : Освіта, 1995. — 431 с.

Українсько-англійські міжмовні відносини : українська мова у США і Канаді / Ю. О. Жлуктенко; Київ. ін-т нар. госп-ва. — [Київ], 1964. — 168 с.

Фризский язык / Ю. А. Жлуктенко, А. В. Двухжилов. — Киев : Наук. думка, 1984. — 167 с.

Язык и идеология : критика идеалист. концепций функционирования и развития языка / [А. А. Белецкий, И. И. Борисенко, Ю. А. Жлуктенко и др.]; под ред. Ю. А. Жлуктенко. — Киев : Вища шк., Изд-во при Киев. ун-те, 1981. — 242 с.

Про Ю. Жлуктенка

Биховець Н. М. Ю. О. Жлуктенко у спогадах / Н. М. Биховець // Мовознавство. — 2010. — № 4/5. — С. 92–93. — Доступно також в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/MoZn_2010_4-5_12.pdf.

Зорівчак Р. Життя віддане слову / Роксоляна Зорівчак // Дзвін. — 1996. — № 7. — С. 145–150.

Зорівчак Р. П. Внесок професора Юрія Олексійовича Жлуктенка у розвиток контрастивної лінгвістики та перекладознавства // Тези доповідей I-ої Міжнародної наукової конференції пам'яті професора Ю. А. [тобто О.] Жлуктенка (1915–1990) «Мови європейського культурного ареалу: проблеми розвитку і взаємодії». — Київ : Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1995. — С. 45.

Зорівчак Р. П. Україністика в інтелектуальному життєписі професора Юрія Олексійовича Жлуктенка // Філологічні трактати. — Суми, 2014. — Т. 6, № 1. — С. 160–168. — Доступно також в Інтернеті: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2014/linguist.pdf>.

Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія / [У. Врис, Н. М. Биховець, О. В. Двухжилов та ін.]; НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні [та ін.]; [відп. ред. О. І. Чередниченко]. — Київ : Довіра, 1995. — 270 с. — ISBN 5-85154-034-6.

Наукова спадщина професора Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство : зб. наук. пр. : до 85-річчя д-ра філол. наук проф. Ю. О. Жлуктенка / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ф-т інозем. філології; [відп. за вип. Белова А. Д.]. — Київ : [Логос], 2000. — 296 с.

Чередниченко О. І. Значення наукової спадщини Ю. О. Жлуктенка для соціолінгвістичних студій // Тези доповідей I-ої Міжнародної наукової конференції пам'яті професора Ю. А. [тобто О.] Жлуктенка (1915–1990) «Мови європейського культурного ареалу: проблеми розвитку і взаємодії». — Київ : Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1995. — С. 124.

Юрій Олексійович Жлуктенко (1915–1990) : некролог // Мовознавство. — 1990. — № 2. — С. 79–80.

Підготовлено Л. Рогальчук

14 серпня
19 серпня
29 серпня

Три Спаси

*Перший Спас на воді стоїть,
Другий Спас яблука їсть,
Третій Спас коноплі мочить і тре на клоччя*¹

Спасами (від слова Спаситель, Ісус Христос) називають три літні свята, присвячених Христу: Медово-Маковий Спас (14 серпня), Яблучний Спас, або Спас на горі (19 серпня) і Горіховий (Хлібний) Спас (29 серпня). Відзначення цих свят в Україні поєднує в собі релігійне віровчення та обряди з давніми народними традиціями, звичаями, віруваннями.

14 серпня церква відзначає свято Винесення чесних древ Животворного Хреста Господнього, яке було встановлено у Константинополі Патріархом Лукою на знак подяки Господу та Його Пречистій Матері за перемогу грецького імператора Мануїла та руського князя Андрія Боголюбського в битвах з ворогами. Це свято поєдналося зі спогадом про хрещення Русі 1 серпня (за новим стилем – 14 серпня) 988 року. У храмах священнослужителі з віваря виносять Хрест, щоб віряни могли йому вклонитися. Після літургії звершується мале освячення води і меду.

Цей день у народі ще називають «Маковія» або «Маковей». Проте зазначені назви походять не від червоних квітів та маківок, а від імені семи мучеників – братів Маккавеїв: Авима, Антоніна, Гурія, Єлеазара, Євсевона, Аліма і Маркела, а також їхньої матері Соломонії та вчителя Єлеазара. Вони відмовилися порушити закони своєї віри, виконувати язичницькі обряди та їсти заборонену релігією їжу, прийнявши за наказом лютотою царя Антіоха Єпифана мученицьку смерть. Сталося це 166 р. до Різдва Христового. В історії ця сім'я залишилася як мученики Маккавеї.

Свято Маковія називають ще Спасом на воді, Медовим Спасом, Першим Спасом. На воді, бо, за давньою традицією, по селах святили воду, криниці, хресні ходи рушали на ріки, озера, ставки, люди купалися самі й купали худобу, адже вірили, що вода цього дня набувала цілющої сили. У церквах правили молебні про гарний урожай, щедри дощі. Оскільки обряди були пов'язані з водою,

свято Першого Спасу ще називали Мокрим Спасом: «Спас із водою йде до нас».

Існує переказ, що в Києві до 1890 р. жила старенька бабуся на прізвище Козелецька. Їй було 120 років, але вона добре пам'ятала ті часи, коли на місці теперішнього Хрещатика були непролазні хаші. Жінка розповідала, що тоді на Маковей всі кияни сходилися чи з'їжджалися на Дніпро святили воду. Все чоловіче населення приходило на водосвяття в козацькому вбранні.

Медовим Спас називали, бо колись цього дня пасічники востаннє ламали стільники, аби бджоли встигли запастися медом на зиму. За народним повір'ям, від цього дня бджоли вже не дають меду.

Напередодні Першого Спасу дівчата збирали різнобарвні квіти (чорнобривці, нагідки, васильки, або базилік, полин, чебрець, руту, м'яту та ін.), робили букети, додавали до них головки маку й несли такі «маковійчики» в церкву, щоб освятити. Крім звичайного городнього маку святили ще дикий, який, за повір'ям, зростав із крапель крові розп'ятого Христа (як символ безвинної жертви). Мак в Україні – символ родючості, оберіг від зловорожих сил.

Після освячення букети зберігали за образами як помічне зілля. Якщо хворіла худоба, її годували засушеними квітами, обкурювали, поїли відварами з трав. Вважали, що обсіпання свяченим маком худоби перешкоджає заходити до хліва відьмам, а до дому – покійникам, а також використовували на останню купіль – обмивали небіжчиків. Свячений мак використовували і як засіб проти чаклунства: якщо ним посипати дім, усі вчорашні й капості відьом щезнуть безслідно. Весною мак розсівали по городу, а сухі квіти на Благовіщення дівчата вплітали у коси – «щоб волосся не рідшало».

На Медовий Спас магічними ставали і рослини. Вважалося, що якщо до них звернутися з проханням, то воно обов'язково здійсниться. Тільки

¹ Волощук Т. В. Свято врожаю в контексті української обрядовості: Яблуневий Спас // Всеукр. семінар-практикум викл. худож. шкіл з декоративно-прикладного мистецтва (ткацтво-килімарство), Тернопіль, 16–19 листоп. 2011 р. : зб. матеріалів. – Тернопіль ; Київ, 2011. – С. 130.

просити повинна людина цнотлива, з чистою душею – дитина чи дівчина. Тому цього дня матері плели особливі вінки для дітей, де кожна квітка була оберегом, і замовляли їх: «Рости, льоне, вище, по коліна, щоб ні в кого з нас голова не боліла. Білися біло, щоб хустками твоїми нашої (ім'я дочки) весільну голову покрило»¹.

Із Першим Спасом пов'язаний і початок двотижневого Успенського посту – Спасівки (триває до 28 серпня – Успіння Пресвятої Богородиці, або Першої Пречистої). Існує легенда, що Спасівка – це продовження Великого посту. Бог призначив для Великого посту дев'ять тижнів, а святі отці почали просити Бога зменшити термін, бо людям було важко витримати такий тривалий піст. Тоді Бог розділив його на дві частини: сім тижнів навесні, перед Великоднем, і два – в кінці літа, перед Спасом. Ось чому у Спасівку треба так само постити, як і під час Великого посту.

На Спаса ще поминають покійних родичів, адже їхні душі відвідують свої родини, з'являються на землю. За народною міфологією, це третій вихід мерців на світ у весняно-літній період: вони з'являються на Страсний Четвер, Зелені Свята і Спаса.

Обрядові страви цього свята – медяники, печиво або бублики з маком, шулики (коржі, поламані на дрібні шматочки, залиті медом із розтертим маком), кутя, завиванці з маком. Готували також священний напій – мед.

Другий, або Яблучний Спас, Спас на горі, – це ще й велике релігійне свято, одне з т. зв. двунадесятих свят церкви – Преображення Господнє. Воно запроваджено на честь однієї з подій земного життя Ісуса Христа – його Преображення, яке бачили учні. Разом з Петром, Іоанном та Яковом Христос піднявся на гору Фавор. Там під час молитви обличчя Ісуса на мить засяяло, мов сонце, а одяг став білим, як сніг. З'явилися пророки Ілля та Мойсей і стали розмовляти з Христом. Світла хмара осяяла співрозмовників, і голос з неба промовив: «Це син мій улюблений, його я вподобав. Його слухайтесь!».

Яблучний Спас – одне з найбільших хліборобських свят. Селяни до Спаса намагалися зібрати всі зернові, починали копати картоплю, збирати яблука, груші. Знахарки востаннє заготовляли лікарські трави, промовляючи: «Діва Марія це зілля сіяла, а Спас поливав, нам на поміч давав»².

На наші землі свято Преображення прийшло з Візантії разом із християнством. Свято сприйняли не відразу і не скрізь. Першими його запровадили східні церкви, об'єднавши з місцевими язичницькими святами, присвяченими збиранню врожаю. Оскільки Великий Спас був ще й святом урожаю, кожен селянин вважав за святий обов'язок віднести до церкви на посвяту щедрі дарунки природи – фрукти, овочі, гриби, мед і медові стільники, обжинкові вінки чи колосся жита й пшениці, хліб з нового врожаю.

Повернувшись із церкви, родина сідала в садочку під деревами розговлятися: трапезу починали з яблук і груш, запиваючи виноградним чи яблучним вином, – «щоб садовина росла». Потім переходили до інших страв. Якщо дощ не давав насолодитися святковим обідом, не дуже засмучувалися, адже дощ цього дня пророкував сніжну зиму та гарний урожай у наступному році.

Майже всі жінки, в яких померли діти, не вживали до Спаса яблук, бо вважали це великим гріхом. Вони вірили, що дітям «на тім світі» Матір Божа роздає ласощі, зокрема яблука та ягідки. А тим з них, чий батьки спокусилися і з'їли до свята хоч одне яблучко чи ягідку, гостинців не дає, і діти гірко плачуть.

Це свято знайшло своє відображення в народних прислів'ях та прикметах:

«Із Спаса – Преображення погода преображається», «Після другого Спаса – дощ хлібогній», «Прийшов Другий Спас – бери рукавиці про запас», «Минув Спас – держи кожух про запас», «Спас – усьому час», «До Спаса та й рукавиці до паса», «Прийшов Спас – пішло літо від нас», «Якщо у Спасівку на деревах жовтіє листя, то буде рання осінь», «Якщо на Спаса немає дощу, то буде гарна суха осінь», «Якщо на Спаса йде дощ, січень наступного року буде сніжний, якщо жарко – буде січень морозний», «Якщо антонівка вродила – наступного року хліб уродить», «Сухий день – буде суха осінь, мокрий – дощова, ясний – сувора зима»³.

Третій Спас – день пам'яті Нерукотворного Образа Спасителя. Церковне повір'я розповідає, що правитель сирійського міста Едесса – цар Авгар – захворів на проказу. Почувши про чудесні зцілення, які творив Христос, Авгар послав до нього гінця з проханням прийти в Едессу і вилікувати його. Христос під час розмови з гінцем

¹ Сагула Т. Накануне яблочного Спаса в каждой украинской семье делали тройную свечу – «трійцю»... / Т. Сагула, А. Выsockая // Факты и коммент. – 2014. – 16 авг. – С. 6

² Волощук Т. В. Свято врожаю в контексті української обрядовості: Яблучний Спас... – С. 127.

³ Там само... – С. 129.

обмив своє обличчя і витерся рушником, на якому відбився його лик, котрий вірні назвали Нерукотворним. Гонець привіз Авгарові відповідь Ісуса і чудесний рушник. І коли той витирався рушником, то діставав велике полегшення і згодом остаточно вилікувався.

Після такого дива жителі Едесси разом зі своїм царем прийняли християнство, а убрус (ікону на полотні) встановили у стіні над головними воротами міста для загального поклоніння (від цієї події й пішов звичай вішати ікони над воротами фортець).

29 серпня 944 р. за наказом візантійського імператора Костянтина Багрянородного Нерукотворний Образ Спасителя був перенесений з міста Едесси до Константинополя. Про подальшу долю Нерукотворного Образу існує декілька переказів. За одним – його викрали хрестоносці за часів їх владарювання у Константинополі (1204–1261), але корабель, на який було взято святиню, потонув у Мармуровому морі. За іншими переданнями, Нерукотворний Образ був переданий близько 1362 р. до Генуї, де зберігається в монастирі на честь апостола Варфоломія.

Основна назва Третього Спасу – Хлібний. У селянському побуті це свято пов'язано із закінченням жнив та сівби озимини: «Третій Спас – хліба припас»¹.

Деякі господарі, звільнившись від роботи в полі, починали торгувати полотном. У давнину казали: «Перший Спас на воді стоїть, Другий Спас яблука їсть, Третій Спас коноплі мочить і тре на клоччя» або «Перший Спас – на воді стоять; Другий Спас – яблука їдять; Третій Спас – на зелених горах полотна продають». Тому Третій Спас ще називали Спасом на полотнах чи Спасом на полотні.

Ще Третій Спас у народі звався Горіховим, бо в цей час достигали лісові горіхи, і їх можна було заготовляти та освячувати в церкві.

Великою вдачею вважалося повінчатися цього дня. У народі казали: «На Спаса весілля гуляти – бути подружжю багатим»².

Третій Спас знаменує і закінчення літа. У кінці серпня довшими та холоднішими стають ночі. На стернищах збираються лелеки, готуючись до далекої мандрівки.

Народні прикмети цього дня: «Якщо у вирій зібрались журавлі – буде рання зима», «Настала пора повертатися Спасу до вирію».

Усі повір'я і прикмети, що дійшли до нас із давніх-давен, були колись самим життям, невід'ємною складовою духовної культури нашого народу. І нині національне відродження нарешті дає нам шанс повернути з попелища надії втрачену пам'ять. Долучаючись до духовної скарбниці пращурів, ми дістаємо зцілення, духовне прозріння.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Афонин О. Три праздника в честь Христа / О. Афонин // Киев. вестн. – 2014. – 19 авг. – С. 4.

Волошук Т. В. Свято врожаю в контексті української обрядовості: Яблуневий Спас / Т. В. Волошук // Всеукр. семінар-практикум викл. худож. шкіл з декоративно-прикладного мистецтва (ткацтво-килимарство), Тернопіль, 16–19 листоп. 2011 р. : зб. матеріалів / М-во культури України, Укр. центр культур. дослідж. – Тернопіль ; Київ, 2011. – С. 124–131.

Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис / О. Воропай. – Харків : Фоліо, 2004. – 508 с. – ISBN 966-03-2569-X.

Маковій; Успіння Пресвятої Богородиці // Календар знаменних і пам'ятних дат, 93, III кв. : рек. бібліогр. довід. / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України; авт.-складач: О. В. Булгак [та ін.]. – Київ, 1993. – С. 109–114.

Сагула Т. Накануне яблочного Спаса в каждой украинской семье делали тройную свечу – «трійцю»... / Т. Сагула, А. Высоцкая // Факты и коммент. – 2014. – 16 авг. – С. 6 : ил.

Свято Преображення Господнього (Спаса) // Календар знаменних і пам'ятних дат, 92, III кв. : рек. бібліогр.

довід. / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України; авт.-упоряд.: Г. І. Гамалій [та ін.]. – Київ, 1992. – С. 62–66.

Скоробагатько С. Перший Спас / С. Скоробагатько // Сіл. вісті. – 2013. – 13 серп. – С. 3 : іл.

Скоробагатько С. Преображення Господнє – Другий Спас / С. Скоробагатько // Сіл. вісті. – 2012. – 17 серп. – С. 5 : іл.

Скоробагатько С. Перша Пречиста і Третій Спас / С. Скоробагатько // Сіл. вісті. – 2012. – 28 серп. – С. 3 : іл.

Скуратівський В. Місяцелік : український народний календар / В. Скуратівський. – Київ : Мистецтво, 1993. – 207 с. : іл. – ISBN 5-7715-0432-7.

Сологуб Н. Прийшов Спас – бери рукавиці про запас / Н. Сологуб // Культура слова : міжвідом. зб. – Київ, 1996. – Вип. 46/47. – С. 139–141.

Спас ти наш медовий // Знаменні дати : календар 2003 / авт.-упоряд.: В. О. Кононенко (керівник) [та ін.]. – Київ, 2003. – С. 154–156.

Підготовлено **А. Рихтік**

¹ Волошук Т. В. Свято врожаю в контексті української обрядовості: Яблуневий Спас... – С. 129.

² Сагула Т. Накануне яблочного Спаса в каждой украинской семье делали тройную свечу – «трійцю»... / Т. Сагула, А. Высоцкая // Факты и коммент. – 2014. – 16 авг. – С. 6.

Вересень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30				

Дощовий вересень – на врожай наступного року.

*Грім у вересні – на теплу осінь,
у жовтні – на безсніжну зиму.*

*Вересневий дзвоник знову кличе,
Щоб ішла до школи дітвора...
Давніх однокласників обличчя
Пригадала айстрова пора.*

*Наших літ швидкі весняні води
Вже давно розхлюпала ріка...
Тільки знову вересень приходить
І далеку згадку виклика.*

*Школа, школа – все неначе вчора,
До сих пір від неї не відвик...
Крихта крейди білить дошку чорну
Словом, що лишилося навік.*

*В пам'яті, мабуть, свої закони,
Не всиха її зелена віть...
Знов лунає вересневий дзвоник
І не хоче в серці віддзвеніть.*

В. Крищенко¹

¹ Крищенко В. Д. Вересневий дзвоник знову кличе... // Поезії / В. Д. Крищенко. – Київ, 2002. – С. 215.

1

День знань

Відзначається щорічно з 1984 р.

180 років від дня народження **Вільяма Стенлі Джевонса** (1835–1882), англійського економіста, статистика, філософа

140 років від дня народження **Едгара Райса Барроуза** (1875–1950), американського письменника

110 років від дня народження **Тамари Григорівни Абакелія** (1905–1953), грузинського скульптора і графіка

90 років від дня народження **Ігоря Рафаїловича Юхновського** (1925), українського фізика-теоретика, громадського і політичного діяча

2

День нотаріату

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 211 / 2010 від 22.02.2010 р.

175 років від дня народження **Джованні Верга** (1840–1922), італійського письменника, основоположника веризму

170 років від дня народження **Івана Яковича Рудченка** [псевд. – Білик (1845–1905)], українського письменника, фольклориста, критика

80 років від дня народження **Валентина Йосиповича Гафта** (1935), російського актора театру і кіно

75 років від дня народження **Богдана Михайловича Сороки** (1940), українського живописця-графіка

3

140 років від дня народження **Ольги Окуневської** (1875–1960), української піаністки, педагога, культурно-освітнього діяча

110 років від дня народження **Карла Дейвіда Андерсона** (1905–1991), американського фізика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1936)

80 років від дня народження **Анатолія Юхимовича Філіппова** (1935), українського актора

4

50 років від дня виступів (1965) В. Стуса, В. Чорновола, І. Дзюби проти хвилі арештів української інтелігенції на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» С. Параджанова

130 років від дня народження **Стефана Броніславовича Бєлини-Скупевського** (1885–1962), українського і польського співака, педагога

90 років від дня народження **Івана Володимировича Шостака** (1925– 2001), майстра народно-декоративного розпису

5

110 років від часу укладення Портсмутського мирного договору (1905), який завершив Російсько-японську війну 1904–1905 рр.

430 років від дня народження **Армана Жана дю Плессі де Рішельє** (1585–1642), французького державного та політичного діяча, кардинала

280 років від дня народження **Йоганна Крістіана Баха** (1735–1782), німецького композитора і клавесиніста

110 років від дня народження **Артура Кестлера** (1905–1983), англійського письменника, журналіста

90 років від дня народження **Михайла Михайловича Кречка** (1925–1996), українського хорового диригента

6

День підприємця

Відзначається щорічно в першу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 1110 / 98 від 05.10.1998 р.

140 років від дня народження **Михайла Дашкевича** (1875–1948), українського письменника

125 років від дня народження **Северина Михайловича Левицького** (1890–1962), українського педагога, громадського діяча (США), одного з провідних діячів українського скаутського руху «Пласт»

90 років від дня народження **Петра Феодосійовича Мовчуна** (1925), українського скульптора, художника

90 років від дня народження **Ярослава Григоровича Розумного** (1925–2013), українського літературознавця, мовознавця, критика, громадського діяча (США)

75 років від дня народження **Юрія Шимка** (1940), українського громадського й політичного діяча, президента Світового конгресу вільних українців (Канада)

7

140 років від дня народження **Олександра Олександровича Мурашка** (1875–1919), українського живописця, педагога, громадського діяча

90 років від дня народження **Олександра Григоровича Хмелика** (1925–2001), російського сценариста, драматурга, письменника

8

Міжнародний день письменності

Відзначається щорічно відповідно до рішення 14-ї сесії ЮНЕСКО №1.141 від 1966 р.

Міжнародний день солідарності журналістів

Відзначається щорічно з 1958 р. відповідно до рішення IV конгресу Міжнародної організації журналістів. Приурочений до дня пам'яті Ю. Фучика

80 років від дня народження **Леоніда Івановича Рудницького** (1935), українського літературознавця, президента НТШ у США

70 років від дня народження **Володимира Петровича Фокіна** (1945), українського і російського кінорежисера, сценариста й актора

9

170 років від дня народження **Мар'яна Алоїза Ломницького** (1845–1915), українського науковця-натураліста, ентомолога, геолога

125 років від дня народження **Дмитра Петровича Святополка-Мирського** (1890–1939), українського та російського поета, критика, літературознавця

110 років від дня народження **Анатолія Івановича Станіславського** (1905–1995), українського архітектора

100 років від дня народження **Ігоря Володимировича Мезенцева** (1915–1984), українського архітектора

10

130 років від дня народження **Олександра Володимировича Палладіна** (1885–1972), українського біохіміка

125 років від дня народження **Франца Верфеля** (1890–1945), австрійського письменника, поета і драматурга

110 років від дня народження **Володимира Миколайовича Костецького** (1905–1968), українського живописця

90 років від дня народження **Бориса Олександровича Чайковського** (1925–1996), російського композитора

11

Зікновення ієрархії Іоанна Хредтемі

150 років від дня народження **Яніса Райніса** [справж. – Плієкшанс (1865–1929)], латиського поета, драматурга, громадського діяча, народного поета

130 років від дня народження **Девіда Герберта Лоуренса** (1885–1930), англійського письменника

125 років від дня народження **Олександра Васильовича Свешникова** (1890–1980), російського хорового диригента

80 років від дня народження **Германа Степановича Титова** (1935–2000), російського космонавта

12

День фізичної культури і спорту

Відзначається щорічно в другу суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 52/96 від 12.01.1996 р.

День українського кіно

Відзначається щорічно в другу суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 340/94 від 29.06.1994 р.

140 років від дня народження **Олександра Антоновича Кошиця** (1875–1944), українського хорового диригента і композитора

125 років від дня народження **Олександра Григоровича Ярещенка** (1890–1938), українського церковного діяча, архієпископа УАПЦ, віце-президента Всеукраїнської православної церковної ради

110 років від дня народження **Олександра Володимировича Запорожця** (1905–1981), українського і російського психолога й педагога

90 років від дня народження **Олександра Михайловича Лопухова** (1925–2009), українського живописця

13

День танкістів

Відзначається щорічно в другу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 922 / 97 від 29.08.1997 р.

День працівників нафтової, газової та нафтопереробної промисловості

Відзначається щорічно в другу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 302 / 93 від 12.08.1993 р.

140 років від дня народження **Михайла Михайловича Мочульського** (1875–1940), українського літературознавця, критика, перекладача

140 років від дня народження **Семена Миколайовича Усатого** (1875–1944), українського та російського вченого в галузі електротехніки

130 років від дня народження **Акіліну Рібейру** (1885–1963), португальського письменника

14

130 років від дня народження **Миколи Станіславовича Стрелецького** (1885–1967), російсько-го вченого в галузі будівничих конструкцій і мостобудування

15

Міжнародний день демократії

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/62/72 від 13.12.2007 р.

130 років від дня народження **Марсея Аллена** [повне ім'я – Паскаль Марі Едуард Марсель Аллен (1885–1969)], французького письменника і журналіста

90 років від дня народження **Володимира Миколайовича Геншке** (1925–1984), українського художника декоративного скла

90 років від дня народження **Кирила Юрійовича Лаврова** (1925–2007), російського актора

16

Міжнародний день збереження озонowego шару

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/49/114 від 23.01.1995 р.

270 років від дня народження **Михайла Іларіоновича Голенищева-Кутузова** (1745–1813), російського полководця, генерала-фельдмаршала

130 років від дня народження **Карен Хорні** (1885–1952), німецько-американського психолога, представниці неофрейдизму

125 років від дня народження **Стефана Зоряна** [справж. – Аракелян (1890¹–1967)], вірменсько-го письменника

125 років від дня народження **Михайла Івановича Осінчука** (1890–1969), українського живописця й графіка, мистецтвознавця (США)

110 років від дня народження **Владимира Голана** (1905–1980), чеського поета

110 років від дня народження **Іллі Михайловича Полякова** (1905–1976), українського біолога

90 років від дня народження **Михайла Семеновича Гриця** (1925–1988), українського літературознавця і фольклориста

90 років від дня народження **Бі Бі Кінга** [справж. – Райлі Бі Кінг (1925)], американського блюзового гітариста і вокаліста

70 років від дня народження **Євгена Вагановича Петросяна** [справж. – Петросянц (1945)], російського артиста естради, письменника-гумориста і телеведучого

¹ За іншими даними народився 15 вересня 1889 р.

17

День ратівника

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 830 / 2008 від 12.09.2008 р.

90 років від дня народження **Ярослава Борисовича Гороховатського** (1925–1976), українського хіміка

80 років від дня народження **Тамари Софронівни Дідик** (1935), української співачки

80 років від дня народження **Кена Кізі** (1935–2001), американського прозаїка

18

130 років від дня народження **Абдула Мусліма Магометовича Магомаєва** (1885–1937), азербайджанського композитора, диригента

110 років від дня народження **Грети Гарбо** [справж. – Грета Густафсон (1905–1990)], шведської і американської актриси

110 років від дня народження **Степана Богдановича Охримовича** (1905–1931), українського політичного діяча

110 років від дня народження **Олександра Зосимовича Широкова** (1905–1996), українського геолога

19

День фармацевтичного працівника

Відзначається щорічно в третю суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 1128 / 99 від 07.09.1999 р.

День винахідника і раціоналізатора

Відзначається щорічно в третю суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 443 / 94 від 16.08.1994 р.

310 років від дня народження **Йоасафа Белгородського** [справж. – Яким Андрійович Горленко (1705–1754)], українського освітнього і церковного діяча, письменника

250 років від дня народження **Василя Михайловича Севергіна** (1765–1826), російського мінералога і хіміка

180 років від дня народження **Михайла Петровича Авенаріуса** (1835–1895), російського та українського фізика

140 років від дня народження **Федора Даниловича Кушнерика** (1875–1941), українського поета, кобзаря

110 років від дня народження **Аскара Токмагамбетова** (1905–1983), казахського письменника

75 років від дня народження **Сергія Андрійовича Андронаті** (1940), українського хіміка-органіка

20

День працівників лісу

Відзначається щорічно в третю неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 356 / 93 від 28.08.1993 р.

130 років від дня народження **Дмитра Павловича Осічного** (1885–1962), українського письменника

120 років від дня народження **Дмитра Костянтиновича Зерова** (1895–1971), українського ботаніка

110 років від дня народження **Тетяни Костянтинівни Якимович** (1905–1989), українського літературознавця і педагога

70 років від дня народження **Світлани Андріївни Йовенко** (1945), української поетеси, перекладача

21

Різдво Пресвятої Богородиці, Друга Христоса

Міжнародний день миру

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/282 від 07.09.2001 р.

175 років від дня народження **Терези Бенцон** [справж. – Тереза де Сольмс Блан (1840–1907)], французької письменниці, перекладачки, літературного критика

160 років від дня народження **Олексія Васильовича Орешникова** (1855–1933), російського історика і нумізмата

90 років від дня народження Армандо Нануцці (1925–2001), італійського кінооператора

22

День партизанської слави

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України №1020/2001 від 30.10.2001 р.

180 років від дня народження Олександра Опанасовича Потебні (1835–1891), українсько-го і російського мовознавця, філософа, фольклориста

140 років від дня народження Мікалоюса Константінаса Чюрльоніса (1875–1911), литовського живописця і композитора

125 років від дня народження Павла Варламовича Носача (1890–1966), українського кобзаря, композитора

120 років від дня народження Пола Муні [справж. – Мешілем Майер Вайзенфройнд (1895–1967)], американського актора театру і кіно

110 років від дня народження Ейгена Зенгера (1905–1964), австрійського ученого-фізика в галузі ракетної техніки

23

125 років від дня народження Аркадія Васильовича Казки (1890–1929), українського письменника, поета і педагога

100 років від дня народження Володимира Юрійовича Бандурака (1915–1982), українського письменника

100 років від дня народження Кліффорда Гленвуда Шалла (1915–2001), американського фізика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1994)

80 років від дня народження Маргарити Миколаївни Ніколаєвої (1935–1993), української гімнастки

24

140 років від дня народження В'ячеслава Костянтиновича Розвадовського (1875–1943), українського художника і педагога

125 років від дня народження Івана Івановича Мозалевського (1890–1975), українського графіка, педагога

120 років від дня народження Сергія Гордійовича Карпенка (1895–1959), українського актора

110 років від дня народження Северо Очоа (1905–1993), іспано-американського біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини (1959)

80 років від дня народження Леоніда Генріховича Фрізмана (1935), українського літературознавця

70 років від дня народження Лариси Олексіївни Рубальської (1945), російської поетеси, перекладача

25

250 років від дня народження Міхала Клеофаса Огінського (1765–1833), польського композитора і політичного діяча

75 років від дня народження Лариси Захарівни Мороз (1940), українського літературознавця

26

210 років від дня народження Дмитра Володимировича Веневітінова (1805–1827), російського поета

160 років від дня народження Льва Григоровича Дейча (1855–1941), українського та російського громадського діяча, історика, публіциста, перекладача, мемуариста

130 років від дня народження Калістрата Романовича Анищенка (1885–1929), українського письменника

130 років від дня народження Сергія Васильовича Герасимова (1885–1964), російського живописця і графіка

125 років від дня народження Івана Васильовича Полтавця-Остриниці (1890–1957), українського військового, політичного й державного діяча гетьманського уряду (в екзилі)

110 років від дня народження Георгія Давидовича Мдівані (1905–1981), грузинського драматурга, кіносценариста

100 років від дня народження Сергія Сергійовича Смирнова (1915–1976), російського письменника

70 років від дня народження **Світлани Іванівни Коливанової** (1940), української артистки балету

27

Воздвиження Хреста Господнього

Всесвітній день туризму

Відзначається щорічно в день затвердження статуту Всесвітньої туристичної організації (ВТО)

День машинобудівника

Відзначається щорічно у четверту неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 361 / 93 від 08.09.1993 р.

175 років від дня народження **Альфреда Тейєра Мехена** (1840–1914), американського військового морського теоретика та історика, одного із засновників геополітики

140 років від дня народження **Олександра Матвійовича Вербицького** (1875–1958), українського архітектора, педагога

130 років від дня народження **Всеволода Михайловича Зуммера** (1885–1970), українського мистецтвознавця

120 років від дня народження **Володимира Олександровича Кобилянського** (1895–1919), українського поета, перекладача

110 років від дня народження **Валеріана Даниловича Довженка** (1905–1995), українського музикознавця і композитора

110 років від дня народження **Івана Демидовича Золотоверхого** (1905–1978), українського історика, культуролога, книгознавця, бібліографа і педагога

28

100 років від дня народження **Івана Олександровича Гуржія** (1915–1971), українського історика

29

250 років від дня народження **Карла Людвіга Гардінга** (1765–1834), німецького астронома

220 років від дня народження **Кіндратія Федоровича Рилєєва** (1795–1826), російського поета, декабриста

170 років від дня народження **Івана Карповича Карпенка-Карого** [справж. – *Тобілевич* (1845–1907)], українського драматурга, актора, режисера, театрального діяча

130 років від дня народження **Михайла Михайловича Щеглова** (1885–1955), українського художника

110 років від дня народження **Віктора Семеновича Андрєєва** (1905–1988), українського та російського архітектора

80 років від дня народження **Левка Довговича** (1935), українського хорового диригента і культурно-громадського діяча (Словаччина)

30

День мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії

Всеукраїнський день бібліотек

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 471 / 98 від 14.05.1998 р.

День усиновлення

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1088 / 2008 від 27.11.2008 р.

300 років від дня народження **Етьєна Бонно де Кондільяка** (1715–1780), французького філософа, основоположника асоціативної психології

180 років від дня народження **Федора Івановича Заревича** (1835–1879), українського письменника і журналіста

120 років від дня народження **Костянтина Петровича Кошевського** [справж. – *Скляр* (1895–1945)], українського режисера

110 років від дня народження **Невілла Френсиса Мотта** (1905–1996), англійського фізика-теоретика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1977)

80 років від дня народження **Теоділа Ребошанки** (1935), українського поета (Румунія)

20 вересня

«Просто жінка з великої літери»

До 70-річчя від дня народження С. Йовенко (1945)

У когорті легендарних поетів-шістдесятників, які у своїй творчості відстоювали справжні культурні цінності, національну свободу, людсь-

ку гідність та реабілітували в українській літературі й культурі людську особистість, була народжена нова генерація українських поетів. Однією з найпомітніших постатей з-поміж них стала Світлана Андріївна Йовенко – поет, прозаїк, літературознавець, перекладач. Її яскрава творчість була неодмінною складовою культурного життя України в 1970–1980-х рр.

В українській ліриці мисткиня змогла віднайти власний неповторний тембр. Її поезія високого громадянського потенціалу, створена в останню чверть ХХ ст., вражає своєю актуальністю і сьогодні, а неперевершена любовна лірика є справжньою енциклопедією жіночого серця та окрасою української літератури. Сила таланту письменниці допомогла їй, одній із перших, показати чорнобильську трагедію у художніх творах, які стали справжніми документами епохи.

С. Йовенко – корінна киянка. Народилася в родині військовослужбовця в самому серці Києва, поблизу Золотих воріт. Там пройшло її повоєнне дитинство та юність, там була колыска її поетичного таланту:

*Це місто від народження – моє:
воно в мені, а я йому належу.*

(«Вікна»).

*Не зоря. Не цвіт. Не сніжинка. –
Це природи великі витвори.
Просто сильна слабка жінка
Просто Жінка
З великої літери.
Г. Гордасевич¹*

*Мій перший крок
круг Золотих воріт,
мій перший сон під банями Софії,
і перше слово
повоєнний Київ
благословив на цей суворий світ...
(«Київ мого дитинства»).*

Світлана змалку була закохана в рідне місто, тож не дивно, що образ Києва в її творчості став одним із найулюбленіших.

Віршувати дівчина почала у шкільні роки. Перша її публікація вийшла в 1961 р. в журналі «Советская Украина» (нині «Радуга»). До 16 років Світлана писала вірші російською мовою. Перехід юної поетеси до віршування українською був зумовлений літературною атмосферою 1960-х рр., коли активізувалися ідеї національного самоусвідомлення. Написавши перший вірш українською, С. Йовенко вже не поверталася до російських версіфікацій.

У січні 1963 р. в «Літературній Україні» було надруковано добірку її віршів українською, яку Л. Вишеславський представив публікацією «Будьмо знайомі: Світлана Йовенко. Поезія сімнадцятирічної». Незабаром вірші юної поетеси потрапили до американського україномовного журналу «Смолоскип». Згодом у перекладі В. Вовк поезії С. Йовенко ввійшли до антології поетів-шістдесятників «Соняшники» в Ріо-де-Жанейро, а пізніше – до антології нової української поезії «Шістдесят поетів шістдесятих років» (США). Відомий поет з української діаспори, племінник Лесі Українки Юрій Косач, прочитавши вірш С. Йовенко про Десну, написав так: «...Світлана Йовенко – це молоденька жреція краси, на яку бог поезії спер свої руки»².

¹ Гордасевич Г. Світлані Йовенко // Йовенко С. Любов і Смерть: вибр. лірика, 1963–2010. – Київ : Ярославів Вал, 2010. – С. 697.

² Йовенко С. Туга за досконалістю : діалог двох поетес / С. Йовенко, Л. Таран // Літ. Україна. – 1991. – 28 берез.

Перші кроки в поезії, стрімкий та успішний дебют дівчини прогнозували їй велике майбутнє в царині української поезії.

С. Йовенко навчалася на філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, відвідувала літературну студію. Закінчивши університет (1968) з відзнакою, вступила до заочної аспірантури при кафедрі слов'янської філології КДУ. Водночас працювала редактором поезії та драматургії у видавництві «Дніпро». В 1977 р. влаштувалася в редакцію журналу «Вітчизна» (1978–2011), завідувала там відділом по роботі з молодими авторами, відділом поезії та критики. Редагуючи художні тексти різних авторів, докладала багато власних творчих зусиль, не лише опрацьовувала ці твори, а й стилістично самовдосконалювалася, що забезпечило їй як літератору високий рівень професіоналізму та бездоганну пластику письма.

Паралельно з редакторською роботою Світлана писала вірші, літературно-критичні та публіцистичні статті. Вже перша її поетична збірка «Голубе полум'я» (1969) засвідчила своєрідність таланту молодої літераторки, її схильність до духовних медитацій. Тема людини і світу, заявлена в книзі, стала визначальною для всієї подальшої творчості мисткині.

Упродовж 1970–1980-х рр. відбувалося утвердження С. Йовенко в поезії. В ті роки її прізвище згадувалося майже в усіх критичних статтях, присвячених тогочасній українській поезії. Предметом обговорення були нові поетичні збірки, що тоді виходили у світ: «Обличчя вітру» (1975) «Бузок у січні» (1977), «Діалог» (1978), «Обличчя справжня мить» (1979), «Міст через осінь» (1981), «Ти – хто поруч» (1983), «Час любові» (1984), «Нерозкритий конверт» (1987), «Безсмертя ластівки» та «Віч-на-віч» (обидві – 1989 р.).

Талант поетеси міцнів від збірки до збірки. Вірші, що входили до цих книг, відзначалися художньою переконливістю, моральною чистотою, філософською глибиною та високою психологічною точністю. В них виразно прозвучали важливі для автора істини. Це – любов, чесність, етична чистота, самозречення в ім'я інших, небайдужих серцю людей. Через ліричну героїню в поезіях С. Йовенко висловлювала свої думки і почуття, через неї вела діалог з читачем, відкривалася назустріч світу, його тривогам і болям, репрезентувала свою громадянську позицію, чітку послідовну позицію мужньої українки. Лірика поетеси відзначалася загостреною увагою до всього, що діялося довкола. Однією з найсильніших сторін її обдарування стало вміння перейти від власних справ і почуттів до життя інших людей, відчути

себе частиною людства, своє життя – періодом в історії.

Концепція людини у творчості С. Йовенко найяскравіше виражена в образі жінки та у розвитку теми її призначення й місця у світі:

*Жінко, ти завжди велика
вічним клопотом хатнього вогнища,
материнством,
праведним гнівом
і огромом любові,
якої*

не збагнути

маленькому світу.

(«Жінко, завжди маленька...»).

Крізь усі книжки С. Йовенко проходить особливо близька їй тема жінки в різні часи історії, жінки, звеличеної силою свого почуття й високого обов'язку перед людством. Найвиразніше це прозвучало у віршах «Останній монолог Жанни д'Арк», «Беатріче», «Дружина», «Античний вірш», «У світлі вогнища», «Збав Боже вас любити поетеси!», «Жінко, завжди маленька...», «Дві жінки, дві сльозинки, дві змії...», «Еврідіка» та ін. У цих поезіях С. Йовенко висловила все, що хвилювало її як жінку, як матір, як свідому громадянку своєї держави.

Природно, що тема материнства є логічним доповненням до жіночої теми і проходить через усю творчість поетеси:

...я Жінка, Мати!

Хто вищий, міру величі збагне?..

Мені судити зроду й царювати.

У жебрах лиш не бачити мене...

(«Чоловікам не заздрила ніколи»).

Найголовніше місце у творчості С. Йовенко посідає любовна лірика. Поетеса з такою силою змогла розповісти про інтимні переживання жінки, показати всю глибину почуттів своєї ліричної героїні, що М. Бажан назвав її українською Сафо.

Інтимна поезія мисткині несе на собі відсвіт драматизму людських взаємин, жадоу ідеалу, містить широкий спектр любовного почуття – від найвищої піднесеності, коли воно набуває ознак божевілля, до спокійних пригасаючих тонів. Лірична героїня С. Йовенко сприймає навколишній світ не розумом, а серцем, душею. Адже сама поетеса визначила, що поезія – це емоції. Вона відтворила кохання у численних драматургічних колізіях і ракурсах вразливої жіночої душі. Триумфи і невдачі, щастя і горе, сміх і сльози, розділене кохання і самотність – усе це змальовано С. Йовенко напрочуд повно. Її лірика – це не вірші про любов. Це – поезія кохання.

За те, що забуду
і що пам'ятатиму вік,
за музику слова
й мовчання крило лебедине,
спасибі, коханий,
спасибі, чужий мій, єдиний,
за все, що сховав
під мармур холодних повік.
За сніг і дорогу,
що досі ще сниться мені,
за ніжність раптову,
як грім серед ясного неба,
за те, що розтало
сумнаво, як сніг навесні,
за те, що не сталося,
а більше не буде – й не треба.
(«За те, що забуду»).

Люблю тебе. З високих берегів,
де величаві води нерозлиті,
кажу:
– У мене ні душі на світі,
крім тебе,
мій жакхливий, дорогий.
(«Птах у небі»).

Для С. Йовенко завжди важливим було визначення місця поета у світі та його завдання в суспільстві. На її думку, поет – це неординарна особистість, він – обранець долі. Позиціонуючи себе поетом, С. Йовенко зауважила: «Для мене БУТИ ПОЕТОМ – це не суто професійне означення, а й громадянське і моральне»¹.

Дух громадянства
серця вивищує.
Вищим – живий поет.
Слово – заклик,
Слово – провіщення,
Слово – в зеніт злет.
(«В голосі покоління»).

С. Йовенко вважає, що в поезії людина гранично щира, оголена, інакше читач не повірить.

Ти ступаєш по магмі,
а магма горить, –
це минуле стражденного краю.
Ти – поет. А поету – найдужче болить.
Поглинає пекельна страшна ненасить
неповторні світи. Пожирає.
(«Поет і пекло. Крик»).

Окремою і значною сторінкою у творчості С. Йовенко стала тема Чорнобиля. «25 квітня 1986 року, провівши майже три місяці в лікарні,

я нарешті повернулася додому після складної операції, численних капельниць, процедур і всього необхідно суворого, прикрого для свідомості хворих побуту хірургії. Повернулася з радісною надією відчинити вікна у святковий Київ, напиться цілющого повітря весни, навчитися заново ходити, всміхатися... жити», – згадувала Світлана Андріївна². Але коли наступного дня вона вийшла в місто, то відчула справжнє потрясіння від видовища евакуації, численних колон автотранспорту.

Ця весна ще цвіте, наче марить:
Безоглядно, безстидно, бездонно...
А повз неї при ввімкнутих фарах
Йдуть колони, колони, колони...

(«Вибух»).

З цього моменту в С. Йовенко почалося усвідомлення всіх жакхливих наслідків Чорнобильської аварії, її серце не спроможне було жити чимось іншим, крім подій у Чорнобилі. Життя письменниці з перших днів аварії й у наступні роки було тісно пов'язане з мужніми людьми, які працювали на АЕС, а також із тими, хто назавжди покинув зону та рідні домівки. Те, що давали їхні розповіді, унікальні свідчення кінодокументів, вимагало художнього втілення.

Першим відгуком поетеси на подію в Чорнобилі стала поема «Вибух» (1986), написана в найекстремальніше півріччя після трагедії. Цей твір – своєрідний репортаж про аварію, яка постає як планетарна катастрофа. «Мій "Вибух" як художній документ лишається в емоційній площині самого першоосягнення факту злочину одних і затим, як це нерідко у нас буває, вимушеного подвигу інших», – зазначала С. Йовенко³. Водночас вибух на ЧАЕС, на думку поетеси, став знаком часу, змін у суспільстві:

...Невже будеш жити, як жив?!

Обережно
Служить, як служив,
Мовить правду
Обмежено,

Чекати нових вказівок?

...А зона життя твого

Вужча,
Щільніша,
А ВИБУХ – ЦЕ ЧАС,
Що випробує тишу,
ЦЕ ЧАС,

Що глибоким промінням
Просвічує
Наше сумління.

(«Вибух»).

¹ Йовенко С. Туга за досконалістю : діалог двох поетес / С. Йовенко, Л. Таран // Літ. Україна. – 1991. – 28 берез.

² Йовенко С. Віч-на-віч. – С. 5–6.

³ Там само. – С. 11.

Перші читачі поеми дякували авторці за правду, адже цей твір вражає щирістю, точністю акцентів і психологічною достовірністю, вираженим документалізмом. Поетеса безстрашно кинула в очі «господарям життя» обвинувачення у зраді. Це були обвинувачення системі, обвинувачення владі ще за часів імперії.

Щоб перевірити ракурси зображеного в поемі, С. Йовенко мала виїхати на місце подій, але не змогла: її спіткало нове тяжке випробування – піврічна нерухомість. Поїздка в зону відбулась у травні 1988 р. Одинадцять днів письменниця перебувала в епіцентрі Чорнобильської катастрофи у складі експедиції кінознімальної групи режисера Р. Сергієнка. Там Світлана Андріївна бачила, як самовіддано працювали ліквідатори, бачила мертве, спустошене місто. Після цього народилися поезії, що увійшли до збірки «Віч-на-віч» (1989). Безпосередні спостереження і враження у безлюдній Прип'яті позначили її твори знаком власної причетності, подихом максимально наближеної небезпеки.

Вірші з прип'ятського блокнота, написані через два роки після аварії, створено вже з натури. Вони віддзеркалюють те, чим були перейняті думки і серце автора. Це – материнський біль, любов до знедолених і безвинно покривджених людей, позбавлених рідної домівки, прагнення зрозуміти і тих, хто покараний причетністю до заподіяного Чорнобилем лиха, і тих, хто пішов на смерть, захищаючи всю Європу. До цієї книги лірики з прип'ятського блокнота було включено й поему «Вибух».

До теми Чорнобиля С. Йовенко звернулась і в прозі. Вихід у світ художньо-документальної повісті «Жінка у зоні» (1988–1996) став літературною подією. Маса документальної інформації, яка міститься у творі, новизна матеріалу, зібраного безпосередньо на ураженій радіацією землі, має непересічне значення. Повість про поневірання журналістки в Чорнобилі, у зоні «чоловічого світу», з органічно вплетеною репортажністю й свідченнями реальних людей, є справжнім документально-художнім раритетом.

Чорнобильській темі було також присвячено оповідання «Привіт Мальчишу!», «Не лякай мене, крихітко», «Чорнобильський сюр» та ін. Привернули увагу спільноти й критичні та публіцистичні статті: «Переступити поріг, «Фенікс з чорнобильського попелу», «Наше прозріння ми назвемо Чорнобильським досвідом», «Роллан Сергієнко – літописець чорнобильського подвигу» та ін. Крім того, С. Йовенко виступила автором та упорядником тексту проекту унікального

художньо-публіцистичного фотоальбому «Чорнобиль – поруч» (2000), виданого до закриття АЕС.

Ім'я письменниці набуло в українській літературі авторитету, стало відомим за межами України. Її вірші перекладено багатьма мовами, зокрема англійською, російською, білоруською, молдавською, польською, болгарською, вірменською, киргизською, латиською, литовською, португальською. Світлана Андріївна і сама активно працювала в царині художнього перекладу. Їй належать поетичні переклади: з польської мови творів Л. Стаффа, В. Броневського, В. Шимборської, з болгарської – С. Пенчева, з французької – Г. Аполлінера, з угорської – Е. Аді, з білоруської – Н. Гілевича, з молдавської – Л. Даміана та А. Чокану, з вірменської – С. Капутікян, з балкарської – К. Кулієва, з таджицької – Л. Шералі та ін.

Після виходу збірок «Безсмертя ластівки» та «Віч-на-віч» (1989) С. Йовенко тривалий час не писала віршів. Упродовж 21 року її поетичні твори не видавалися. Це було змушене мовчання. Передусім – через складну економічну ситуацію у видавничій справі. З іншого боку, мовчання поетеси було своєрідним викликом суспільству, байдужому до долі письменників не бізнесового, не ринкового штибу. Однак присутність С. Йовенко в літературному процесі не переривалась: її душа, мозок і руки тяжко трудилися. Багатогранна творча особистість письменниці проявилась у царині літературознавства, критики, мемуаристики. У журналах «Вітчизна», «Київ» та в газеті «Літературна Україна» виходили її літературні портрети, публіцистичні статті, спогади, присвячені видатним діячам української та світової культури, зокрема В. Шимборській, К. Войтилі (Папа Римський Іван Павло II), В. Броневському, Ю. Тувіму, М. Бажану, М. Лукашу, І. Драчу, М. Вінграновському, Б. Олійнику, Р. Сергієнку, В. Маняку, В. Брюггену, Г. Світличній, М. Холодному, С. Сапеляку, П. Мовчану, братам Багаутдіновим, В. Шовкошитному, Р. Чілачаві та ін.

Світлана Андріївна ініціювала цікаві літературні проекти. Найзначніші з них – поетична антологія «Парад планет», що зібрала на сторінках журналу «Вітчизна» 150 авторів, котрі протягом 70 років друкувалися на сторінках цього періодичного видання, а також антологія «XX сторіччя української поезії», до якої увійшли твори різних авторів – від Лесі Українки до наших сучасників (включно з поетами «Розстріляного відродження» та української діаспори). У цих проектах письменниця була і упорядни-

ком, і автором нарисів про майстрів поетичного слова.

До віршування С. Йовенко повернулася майже через 10 років мовчання, коли в 1997 р. нові вірші з неопублікованої ще книги «Любов і Смерть» було надруковано у «Вітчизні». І тільки в 2010 р., після тривалої перерви, на полицях книжкових магазинів та в бібліотечних фондах з'явилася збірка поезій мисткині «Любов і Смерть» – своєрідний підсумок пройденого поетесою творчого шляху. До видання ввійшли вірші, створені протягом 1963–2010 рр., за якими можна простежити життя самої авторки, шлях її ліричної героїні. У книзі сконцентровано найважливіші доміанти людського життя. Весь спектр почуттів і роздумів поетеси, що вкладається між двома полюсами – любов'ю і смертю.

Впродовж багатьох років Світлана Андріївна перебувала у центрі літературного життя України, стала свідком багатьох подій у становленні новітньої української літератури, зокрема поезії. Її пам'ять зберігає безліч незабутніх зустрічей з корифеями української літератури, багатьма талановитими літераторами, з якими довелося співпрацювати, та просто цікавими людьми. Все це вона втілила в книзі спогадів «Автограф як текст», яку ще не видано.

Плідну діяльність С. Йовенко відзначено міжнародною премією ім. Д. Нитченка (2004), премією «Планета Поета» ім. Л. Вишеславського (2010), медаллю «Незалежна Україна» (2007). Мисткиня є дипломантом міжнародного академічного рейтингу популярності «Золота фортуна» (2007).

Наша сучасниця С. Йовенко разом зі своїм народом пережила прекрасні й драматичні сторінки в історичному поступі України. У своїх творах

вона завжди була чесною, позбавленою кон'юнктури та будь-якої вигоди, щиро висловлювала власні почуття, правдиво, документально відтворювала факти з життя країни, якій завжди була безмежно віддана, адже творчість для С. Йовенко є не просто засобом самовираження, а своєрідним етичним кодексом:

*Поки ж є час,
Поки сонцю і серцю – не пізно,
поки на нас буде жало зазіхати, –
тільки вперед! –
лиш виборювать радість і пісню!..
Пере-боліти.
Пере-страждати.
Перемагати!*

(«В час, коли друг не розчарує»).

І нині, коли український народ переживає важкі часи, слово талановитої поетеси звучить надзвичайно актуально:

*Зойкнула Земля чайним криком:
– Сину, вбережи і захисти! –
Вийшла Мати із іконним ликом:
– Йди, синочку. Хто ж, коли не ти?..
Спалахнуло небо, впало крижнем:
– Сину, вбережи і захисти! –
Вийшла Жінка з немовлятком ніжним:
– Йди, коханий. Хто ж, коли не ти?
...І уже ні сина, ані мужа,
Лиш розверсті зорані поля...
Та пліч-о-пліч стали
Біль і Мужність.
Дух і Воля.
Небо і Земля.*

(«Біль і Мужність»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів С. Йовенко

Безсмертя ластівки : лірика, поеми / С. Йовенко. – Київ : Дніпро, 1989. – 487 с. : 1 л. іл., портр.

Бузок у січні : поезії / С. Йовенко. – Київ : Рад. письменник, 1977. – 159 с.

Віч-на-віч : поема, вірші / С. Йовенко. – Київ : Рад. письменник, 1989. – 110 с. : 1 л. портр.

Голубе полум'я : поезії / С. Йовенко. – Київ : Рад. письменник, 1969. – 55 с.

Діалог : поезії / С. Йовенко. – Київ : Молодь, 1978. – 200 с.

Жінка у зоні : повість / С. Йовенко // Вітчизна. – 1996. – № 4. – С. 5–68.

Жіноче серце сповнене любові : нариси про киянок – учасниць Великої Вітчизн. війни / С. Йовенко, Г. Архипенко. – Київ : Політехніка, 2005. – 88 с. : портр.

Любов і Смерть : вибр. лірика, 1963–2010 / С. Йовенко. – Київ : Ярославів Вал, 2010. – 718 с. – ISBN 978-966-2151-65-7.

Любов під іншим місяцем : оповідання та повісті / С. Йовенко ; ред. Г. Лукова. – Київ : Укр. письменник, 1999. – 223 с. : портр. – (Сучасна українська література). – ISBN 966-579-060-9.

Міст через осінь : поезії / С. Йовенко. – Київ : Дніпро, 1981. – 247 с. : іл.

Нерозкритий конверт : поезії / С. Йовенко. – Київ : Молодь, 1987. – 127 с. : іл.

Обличчя вітру : поезії / С. Йовенко. – Київ : Дніпро, 1975. – 111 с.

Обличчя справжня мить : поезії / С. Йовенко. – Київ : Рад. письменник, 1979. – 246 с.

Пора любви : стихи : пер. с укр. / С. Йовенко. – Москва : Совет. писатель, 1986. – 159 с. : 1 л. портр.

Ти – хто поруч : поезії / С. Йовенко. – Київ : Молодь, 1983. – 167 с. : іл.

Рафаель Багаутдінов знаний і незнаний. Доля. Творчість. Оточення : монографія-колаж / [проект, упоряд. та ред. С. Йовенко]. – Київ : Укр. письменник, 2012. – 331 с. : іл., 36 арк. фотоіл. – ISBN 978-966-579-334-2.

Час любові : поезії / С. Йовенко. – Київ : Рад. письменник, 1984. – 238 с.

Чорнобиль – поруч : [фотоальбом] / за заг. ред. Б. Патона ; авт. проекту С. Йовенко. – Київ : Дніпро, 2000. – 199 с. – ISBN 966-578-000-X.

Незайві корективи в історію шістдесятництва: з нагоди 60-річного ювілею Юрія Каплана / С. Йовенко // Вітчизна. – 1997. – № 7/8. – С. 125–136.

Етичні уроки Івана Павла II на Дніпрових берегах і Кароля Войтили на «дніпрянських порогах» / С. Йовенко // Вітчизна. – 2001. – № 7/8. – С. 116–123.

Інтелект нації – метафора чи реальність? / С. Йовенко // Вітчизна. – 2001. – № 3/4. – С. 136–142.

Кілька зауважень до бібліографії чорнобильської теми. Про інерцію колишніх курйозів і небажані пошуки ворога / С. Йовенко // Вітчизна. – 1996. – № 4. – С. 71–79.

«Кому залишиться мій жаль?!» : [передм. до публ. листів Г. Світличної до Н. Кашук] / С. Йовенко // Вітчизна. – 1999. – № 5/6. – С. 135–136.

Крапки у книзі життя Павла Мовчана / С. Йовенко // Вітчизна. – 2001. – № 1/2. – С. 131–138.

«Лише згоряючи, вони слугують сонцю..!»: Шістдесятникам – по 60 : [про І. Драча та М. Вінграновського] / С. Йовенко // Вітчизна. – 1996. – № 9/10. – С. 146–147 : фот.

Людина з натовпу, або Нотатки про дебют незвичайний і небуденний: (Володимир Шовкошитний) / С. Йовенко // Вітчизна. – 1988. – № 2. – С. 163–169.

Митець Рем Багаутдінов у двобою з долею / С. Йовенко // Вітчизна. – 1998. – № 11/12. – С. 149–154.

Мить остаточного прозріння : (про творчість М. Бажа) / С. Йовенко // Вітчизна. – 1994. – № 9/10. – С. 108–121.

«Оманливість великих істин» Володимира Брюггена / С. Йовенко // Вітчизна. – 2002. – № 1/4. – С. 133–136.

Туга за досконалістю: діалог двох поетес / С. Йовенко, Л. Таран // Літ. Україна. – 1991. – 28 берез.

Шукай мене серед живих : (штрихи до портр. Володимира Маняка) / С. Йовенко // Вітчизна. – 1995. – № 7/8. – С. 120–138.

«Я вірю в нашу безкінечність...» : Ганна Світлична в поезії та листах / С. Йовенко // Вітчизна. – 1999. – № 3/4. – С. 134–143.

Про С. Йовенко

Кулакевич Л. Концепція світу і людини в системі художніх координат ліричної та епічної творчості Світлани Йовенко : монографія / Людмила Кулакевич. – Дніпропетровськ : СПД Мяковецький Ю. В., 2008. – 190 с.

Гордасевич Г. Сильна слабка жінка: Світлана Йовенко // Галина Гордасевич. Силуети поетес : літ. портрети. – Київ, 1989. – С. 66–76.

Городинський І. Непрочитаний «Чорнобиль» Світлани Йовенко: читацький роздум / Іван Городинський // Слово і час. – 1998. – № 4/5. – С. 31–35.

Слабошпицький М. «Нам в дітях народ колись...» / Михайло Слабошпицький // Дніпро. – 1982. – № 6. – С. 139–140.

Сентиментальний листоніша : пародії на творчість Світлани Йовенко, автошаржі та посвяти поетесі // Любов і Смерть : вибр. лірика, 1963–2010 / С. Йовенко. – Київ : Ярославів Вал, 2010. – С. 625–697.

Філоненко С. «Переживання кінця» в сучасній українській прозі (на матеріалі творів О. Забужко, С. Йовенко, С. Майданської) / С. Філоненко // Молода нація : альманах. – Київ, 1999. – Вип. 12. – С. 309–321.

Йовенко Світлана Андріївна (20.IX.1945) // Українська літературна енциклопедія / редкол.: І. О. Дзеверін (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 357–358.

Ілюстрації

Багаутдінов Р. Світлана Йовенко : [портрет] // Йовенко С. Любов і Смерть : вибрана лірика, 1963–2010. – Київ, 2010. – Обкладинка.

Світлана Йовенко : [фотопортрет] // Йовенко С. Вічна-віч. – Київ, 1989. – Фронтиспіс.

Фотографії С. Йовенко на презентаціях виставок живопису Р. Багаутдінова // Рафаель Багаутдінов знаний і незнаний. Доля. Творчість. Оточення : монографія-колаж. – Київ, 2012. – Вклейки між с. 192–193.

Підготовлено С. Савченко

22 вересня

Велет думки і слова

До 180-річчя від дня народження О. Потебні (1835–1891)

*Відомо, що істина, добыта працею багатьох поколінь...
становить сутність прогресу; але менше відомо,
що цим прогресом людина зобов'язана мові.
О. Потебня¹*

У сузір'ї славетних імен минулого одне з найпочесніших місць належить Олександровичу Потебні – гордості вітчизняної науки, окрасі слов'янської філології. Філолог і філософ із широким колом інтересів у галузі лінгвістики, фольклористики, літературознавства, етнографії, психології, він відзначався рідкісним обдарованням наукового передбачення і ще в XIX ст. розробив такі концептуальні гіпотези, які дотепер істотно впливають на розвиток філологічної думки, сприяють розв'язанню її актуальних проблем.

Без посилань на авторитет О. Потебні не відбувається в наш час жодна серйозна філологічна дискусія. Завдяки науковому подвижництву вченого українська філологія стала особливо значущою у слов'янському світі й вийшла на загальносвітовий рівень.

Народився Олександр Опанасович на хуторі Манів, поблизу с. Гаврилівка Роменського повіту Полтавської губернії (тепер с. Гришине Сумської області), в сім'ї маломаетних дворян. Його рід походив із козацької старшини. Саме прізвище Потебня, на думку вченого, один з його предків у XVIII ст. одержав серед кінного козацтва (загальний іменник «потебня» означає «шкіряна лопать з боків сидла»).

Виховувався хлопець в атмосфері любові й шанобливого ставлення до народних звичаїв, української історії. Безліч пісень та казок, почутих у дитинстві, він запам'ятав на все життя. І хоч мовою спілкування в його оточенні була не українська, на той час узагалі заборонена для вжитку «далі сільської хати», О. Потебня завжди відчував свою приналежність до народу, серед якого жив. Пізніше, щоб довести, що українська

мова може існувати не тільки для хатнього вжитку, переклав нею уривки з гомерівської «Одіссеї», майстерно передавши виражальними засобами рідної мови незнайому українцям екзотику давньогрецького побуту.

Середню освіту Олександр здобув у Радомській класичній гімназії (Польща), де досконало опанував латинську, польську і німецьку мови. У 1856 р. закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету, після чого деякий час працював учителем російської словесності в Першій харківській гімназії, одночасно готуючись до наукової роботи. У 1857-му вчена рада університету затвердила його на посаді асистента, і він почав викладати курс російської словесності та історії літератури східнослов'янських народів.

Уже тоді, усвідомлюючи високу відповідальність перед молоддю, яку навчав, молодий педагог прагнув викладати на високому науково-теоретичному рівні й водночас доступно та цікаво. Ерудицією, палкою любов'ю до України він одразу привернув до себе увагу студентів і став їхнім кумиром. Відома українська діячка Х. Алчевська, студентка О. Потебні, згадувала пізніше: «Он привлекал к себе самые горячие симпатии молодежи, и когда говорил нам об историческом прошлом нашей родины, о нашей песне, о нашей поэзии и призывал нас к изучению ея, к любви к ней, мы восторженно слушали его целыми часами, и я уверена, что каждый из нас клялся в душе в эти минуты посвятить этой родине все свои силы, отдать ей всю жизнь»².

Тоді ж молодий Потебня, активний член Харківської громади, захопився ідеєю народної освіти, створив для українських недільних шкіл підручник – буквар української мови для дорослих «Азбука для воскресных школ» (1861). Автор відмовився від традиційного релігійного змісту,

¹ Цит. за вид.: Слово. Знак. Дискурс : антол. світ. літ.-критич. думки XX ст. – Львів, 1996. – С. 38–39.

² Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое : дневники, письма, воспоминания. – М., 1912. – С. 453.

церковнослов'янської графіки і застосував українську абетку – Кулішів фонетичний правопис. Матеріал ґрунтувався на доступності, поступовості, систематичному закріпленні й повторенні пройденого. Замість банальних книжних фраз та штампів, характерних для більшості тогочасних букварів, підручник містив 200 прислів'їв та приказок, 30 загадок, 12 фразеологізмів (слово-сполук на зразок лексичних ідіом), 6 прикметниково-іменних сполук (з неодмінними епітетами) тощо. Підібраний матеріал вражав своїм глибоконародним характером, багатством емоційних відтінків.

Сьогодні, коли понад 150 років відділяє нас від часу створення зазначеної праці, маємо повне право сказати, що цей дидактичний матеріал витримав випробування часом. І попри те, що довгі роки буквар був заборонений цензурою і надрукувати його вдалося вже після смерті автора в журналі «Киевская старина» (1899), ця робота мала важливе значення для подальшого вдосконалення методології укладання підручників такого типу. Усі наступні українські абетки значною мірою віддзеркалюють вплив книги О. Потебні. Видатна педагогічна пам'ятка другої половини XIX ст. (її рукописний варіант) зберігається нині у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

15 квітня 1860 р. Олександр успішно захистив магістерську дисертацію «О некоторых символах в славянской народной поэзии», за що йому було присвоєно вчений ступінь магістра слов'янської словесності. А дисертацію надруковано за казенний кошт.

У 1862 р. побачила світ інша визначна книга О. Потебні – «Мысль и язык», яка містила виклад основ філософсько-лінгвістичної концепції дослідника. В ній закладено наріжний камінь його вчення про слово: роль мови в житті людини, її зв'язок із мисленням, процес виникнення мови в людському суспільстві тощо. Дослідження стало своєрідним явищем у мовознавстві. Воно одразу поставило молодого вченого в один ряд із провідними філологами свого часу, забезпечило йому заслужений авторитет у російській науці. Книга витримала кілька перевидань, зокрема за життя автора.

У тому ж році Олександра, одного з перших, направили від Харківського університету у дворічне наукове відрядження за кордон (Німеччина, Чехія, Австрія) для ознайомлення з методикою і рівнем навчання в європейських

університетах. У Берліні він вивчав санскрит (під керівництвом видатного орієнталіста професора А. Вебера) – одну з найдавніших індоєвропейських мов, знання якої необхідне для порівняльно-історичних досліджень (саме цей метод застосовував в Україні О. Потебня після повернення до Харкова). У Празі відвідував лекції відомого лінгвіста М. Гаттали, у Відні – Ф. Міклошича, одного із засновників слов'янського порівняльно-історичного мовознавства. В останньому місті познайомився з хорватським ученим А. Мажураничем, під керівництвом якого вивчав сербохорватський наголос.

Проте в 1863-му О. Потебня достроково повернувся в Україну. Передчасне повернення спричинили трагічні сімейні обставини – загибель молодшого брата Андрія, одного з керівників таємної організації Комітет російських офіцерів у Польщі, у бою на боці польських повстанців з російськими каральними військами. Дещо раніше полягли двоє інших братів – Микола і наймолодший Петро. Їхнє волелюбство і смерть за ідейні переконання надзвичайно глибоко вразили Олександра, суттєво вплинули на його подальші світоглядні орієнтири. До кінця життя він так і не зміг перебороти свій біль та на довгі роки з головою поринув у науку, працюючи в Харківському університеті. Позаочі вченого навіть називали «харківським самітником».

У 60–90-х рр. XIX ст. – трагічну добу нищення всього українського, коли діяли нещадні Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р., О. Потебня мав мужність бути серед тієї інтелігенції, яка стала на захист української нації, рідної мови, культури, освіти, школи. Олександр Опанасович не був політичним активістом, а поготів революціонером, хоч перебував під таємним наглядом поліції до кінця життя. Він був людиною науки, чесною, порядною, національно свідомою, котра дуже любила свій народ. І це виразно проявилось у його науковій спадщині.

З О. Потебні, як зазначають сучасні дослідники, почалося українське наукове мовознавство. «Він заклав його міцні підвалини і вивів українську мовознавчу науку на широкий шлях сміливих гіпотез і глибоких наукових узагальнень»¹. Це був мислитель, який від явищ мови піднявся до вищих питань філософії, поезії, мистецтва, історії і суспільного життя. І сьогодні по праву його ім'я стоїть в одному ряду із засновниками наукового мовознавства – І. Гердером, В. Гумбольдтом, А. Шлейхером, Г. Паулем, І. Бодуеном де Курте-

¹ Цит. за вид.: Білодід О. І. Граматична концепція О. О. Потебні. – Київ, 1977. – С. 7.

не, Ф. де Соссюром та іншими мовознавцями-теоретиками.

Ключова позиція Потебні-науковця вибудувалася навколо базового положення про те, що мова являє собою духовну сутність нації (народу). Саме вона має для національного життя безмірну етнокультурну вартість і є не тільки символом консолідації нації, а й самостійним чинником націєтворення, у т. ч. культуротворення. Надзвичайно важливий висновок ученого про те, що мова народу відтворює його світобачення, відіграє провідну роль у формуванні індивідуума, тому, тільки оволодіваючи рідною мовою, людина здатна навчитися мислити, пізнавати світ, долучатися до культурно-історичного простору.

Учений уважав мову насамперед засобом упорядкування людиною вражень від довкілля й інструментом сприйняття та пізнання світу. Думка, наголошував він, проявляється через мову, і слово відтворює не лише значення предмета, а й попередній досвід особи та нації, його зміст фіксується у символах фольклору та постійно відтворюється літературою. О. Потебня підкреслював, що кожний народ має свій особливий склад мислення і свідомості, саме тому мова є його духовною сутністю, в якій світобачення дорівнює мовній картині світу. Його праці «О полногласии» (1864), «О звуковых особенностях русских наречий с приложением образцов менее известных малорусских говоров» (1865), «Заметки о малорусском наречии» (1870) та ін., по суті, є першими науковими розвідками з історичної східнослов'янської діалектології, зокрема української. В цих працях проаналізовані явища мови одержали філологічне обґрунтування. У них зароджувалася така галузь слов'янознавства, як етнолінгвістика, сформувався теорія міфу.

Значним внеском у мовознавство стала фундаментальна праця вченого «Из записок по русской грамматике» в чотирьох томах. Два перші з них він захистив у 1874 р. як дисертацію (лише вони побачили світ за життя вченого цього ж року), здобувши науковий ступінь доктора слов'яно-руської філології. Ця праця містила порівняльно-історичну характеристику всієї системи східнослов'янських мов у їхніх зв'язках з іншими мовами і являла собою капітальне, суто лінгвістичне дослідження, що зробило справжній переворот у вітчизняній філології. На великому фактичному матеріалі (писемні пам'ятки, свідчення народних говорів, споріднені слов'янські й неслов'янські мови) автор пояснив багато різних лінгвістичних явищ, дослідив історію становлення й розвитку окремих граматичних категорій, показав зміни в структурі російської,

української та інших слов'янських мов. О. Потебня висловив глибокі думки про єдність і духовну спорідненість слов'янських культур. Він виступив проти недооцінення культури слов'янства, довів, що у своїх початках вона не менш змістовна й поетично довершена, багата духовно, ніж культура давніх греків, німців та інших народів.

Синтаксичні погляди вченого мали великий вплив на багатьох видатних дослідників синтаксису, зокрема на російських мовознавця О. Пешковського та філолога О. Шахматова. Ідеї, висловлені в монографії «Из записок по русской грамматике», згодом увійшли і в курси шкільних граматик. Синтаксичні спостереження О. Потебні багато в чому не втратили значення й дотепер.

Дисертація дістала високу оцінку наукової громадськості: у 1875 р. вченому було присуджено повну Ломоносовську премію; його обрали членом-кореспондентом Петербурзької академії наук, дійсним членом Товариства любителів російської словесності при Московському університеті (1877). Олександр Опанасович посів професорську посаду на кафедрі російської словесності Харківського університету, викладачем якої залишався до останніх днів життя.

На думку О. Потебні, мова є витвором і виявом народного духу, неповторною для кожної нації можливістю мислення і самого життя. Відтак усвідомлення людиною своєї національної ідентичності ґрунтується на своєрідному «вродженому націоналізмі», властивому кожному народові. Тому мовознавець застерігав проти національної асиміляції, зокрема деукраїнізації, яка для нього була тотожна душевному розладу та духовному розтлінню, що, як результат, призводить також до економічної і розумової залежності, стає джерелом страждань. Розчинення однієї нації в інших із втратою нею своєї мови збіднює все людство, веде до занепаду думки, дезорганізації суспільства та деградації особистості. Негативні наслідки такої мовної політики для української нації були спрогнозовані О. Потебнею ще наприкінці XIX ст. Теза про те, що гідний права лише той, хто за нього бореться, залишається актуальною й сьогодні.

Кожна мова, у тому числі українська, стверджував мовознавець, має невичерпні внутрішні можливості для розвитку, які дають змогу кожному народові витворити власну літературну мову. Історичний розвиток народів за нормальних обставин має наслідком не денаціоналізацію, а взаємне пристосування націй, і цивілізація не тільки не нівелює народностей, а навпаки — сприяє їхньому зміцненню. Учений був переконаний,

ний, що розвиток цивілізації відбувається в інтересах усього людства. Основними принципами у відносинах народів мають бути рівноправність і взаємоповага, тому О. Потебня обґрунтував право кожного народу на самостійний розвиток. Погляди дослідника на національне питання, зокрема українське, склалися в цілісну систему. Вони знайшли відображення у виданні «Язык и народность» (1895), фрагменті під назвою «О национализме» у праці «Мысль и язык» (перевид. 1973 р.), статті «Общий литературный язык и местные “наречия”» (публікація 1962 р. в ювілейному збірнику до 125-річчя від дня народження О. Потебні) та ін.

Учений також заклав основи наукового дослідження слов'янської акцентології, зокрема української. І хоча праця про наголос побачила світ лише в 1973 р. під назвою «Ударение», її вплив через учнів і слухачів відбився на подальшому розвитку цієї лінгвістичної дисципліни. Творчо поєднуючи дані писемних джерел із власним досвідом, О. Потебня за кілька десятиліть до виходу у світ Словника української мови Б. Грінченка засвідчив наголошування великої кількості українських слів, більше того – спробував установити правила перенесення їхніх наголосів, а для дослідників української мови і українського наголосу підготував чудове видання творів у 4 томах Гр. Квітки-Основ'яненка «Малороссийские повести, рассказанные Грыцьком Основьяненком» зі збереженням наголосів і місцевих особливостей харківської говірки.

Майже половину наукового доробку вченого присвячено вивченню фольклору, зокрема: праці «Мысль и язык» (1862), «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» (1865), «О доле и сродных с нею существах», «О купальских огнях и сродных с ними представлениях» (1867), «Переправа через воду как представление брака» (1868), велику рецензію «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким» (1880), монографію у двох томах «Объяснение малорусских и сродных народных песен» (1883, 1887).

В основі фольклористичної концепції О. Потебні, безсумнівно, лежить теза про неперервність, повсюдність і повсякденність народної творчості. Звідси глибокі думки дослідника про багатство явищ фольклору як мистецтва слова і його зв'язки з мовою, мисленням, історією, літературою, суспільною свідомістю, психологією народу, поступом людства тощо.

О. Потебня не тільки вивчав слов'янський фольклор, а й був його активним збирачем, про що свідчить видана в 1988 р. збірка «Українські

народні пісні в записах Олександра Потебні». Олександр Опанасович сам знав силу-силенну народних пісень, грав на багатьох музичних інструментах, з його голосу записував пісні видатний український композитор М. Лисенко. Сьогодні основна частина пісенного зібрання вченого зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: у чотирьох зошитах уміщено 278 пісень, записаних у 1850–1860-х рр. на Полтавщині та Харківщині. Багато посилань на власні записи і спостереження знаходимо у фольклористичних працях вченого («О купальских огнях и сродных с ними представлениях», «Малорусская народная песня по списку XVI в.»). О. Потебня прагнув пов'язати творчість народу з його життям, побутом, звичаями, обрядами.

Вболіваючи за долю української культури, Олександр Опанасович намагався зберегти й донести до читача найкращі зразки народної поетичної творчості й твори письменників-класиків. Він виступав як видавець, редактор і перекладач. Сприяв виданню збірки «Степові думи і співи» (1889) І. Манжури, невідомого тоді поета, якого високо цінував за самобутність і стиль. Опублікував у 1883 р. в журналі «Киевская старина» низку віршів талановитого українського поета П. Гулака-Артемовського. При цьому Олександр Опанасович не обмежився роллю видавця, а поєднав її з роботою дослідника: до тексту було додано покажчики варіантів, а в короткій передмові відзначено особливості правопису поета.

Плідна наукова і педагогічна діяльність О. Потебні протягом багатьох років у Харківському університеті сприяла перетворенню цього закладу в один із найзначніших наукових центрів слов'яністичних досліджень. Для поглиблення знань до професора приїжджали молоді філологи з різних міст Росії та з-за кордону. Його лекції слухали й відомі славісти, зокрема литовець Е. Вольтер, фін Й. Міккола, румун Б. Хиждеу.

Незабаром слабе здоров'я почало заважати науковій роботі вченого. Та, незважаючи на це, він продовжив читати лекції студентам вдома і невтомно працював над третім томом свого головного твору «Из записок по российской грамматике». Після недовгого лікування в Італії О. Потебня ще зрідка читав лекції в університеті. 11 грудня 1891 р. Олександра Опанасовича не стало.

Його учні, представники т. зв. харківської школи (О. Попов, Б. Ляпунов, Д. Овсянко-Куликовський, М. Сумцов, М. Халанський, О. Ветухов та ін.) доклали багатьох зусиль, щоб підготувати до друку ті дослідження О. Потебні,

що залишилися у рукописах. Завдяки цьому побачили світ твори: «Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка» (1894), третій том праці «Из записок по русской грамматике», «Об изменении значения и заменах существительного» (1899), «Из записок по теории словесности: Поэзия и проза. Тропы и фигуры» (1905).

О. Потебня своїми працями багато в чому визначив характер і основну проблематику розвитку лінгвофілософії в Росії другої половини XIX – початку XX ст. та в подальшому. Його філософсько-лінгвістичне вчення було націлене на визначення сутності й природи живої людської мови, вивчення проблеми її походження, дослідження ролі в пізнавальній і творчій діяльності індивіда і народу загалом, втілювало оригінальні підходи до вивчення співвідношення думки і слова. Новаторськими були ідеї українського мовознавця в царині граматичної будови мови та семантики живих природних мов.

І хоч після О. Потебні мовознавство пішло далеко вперед, багато його думок знаходять живий відгук і у мовознавців XXI ст., мають безпосередній стосунок до кардинальних проблем сучасної лінгвістики.

Праці видатного вченого становлять цілу епоху у вітчизняній науці і є одними із найяскравіших провісників нових ідей у мовознавстві й літературознавстві другої половини XIX ст. Вони

мають величезне значення не лише для історії науки, а й для філології наших днів. Поза сумнівом, евристичний потенціал його багатогранної творчої спадщини аж ніяк не вичерпаний.

На зламі XX–XXI ст. посилюється інтерес до творчості О. Потебні як теоретика літератури. Його теорія образності, вчення про поетичне мислення, специфіку художньої діяльності привертають в нашій країні і за її межами пильну увагу теоретиків літератури, естетиків, мистецтвознавців, психологів, соціологів, зокрема тих, що вивчають соціальну психологію й теорію комунікацій.

Самобутні праці мовознавця-мислителя лишаються шедеврами гуманітарної думки. Творчий потенціал цих робіт настільки великий, що в них ще не одне покоління дослідників черпатиме знання, які збуджують наукові інтереси, ідеї.

Ім'я О. Потебні, вченого-гуманіста, який виступав за вільний розвиток української мови, присвоєно Інституту мовознавства НАН України, вулиці в м. Харкові. На його батьківщині – в с. Гришине Роменського району Сумської області – в 1977 р. відкрито народний музей, встановлено пам'ятник ученому, названо його ім'ям школу.

Один раз на два роки Президія НАН України присуджує науковцям премію імені О. Потебні за видатні наукові роботи в галузі мовознавства, філософії, мови та народної творчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання праць О. Потебні

Думка й мова / О. Потебня // Слово. Знак. Дискурс : антол. світ. літ.-крит. думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів, 1996. – С. 23–39.

Естетика і поетика слова : збірник / О. О. Потебня ; упоряд., вступ. ст., прим.: В. Іваньо, А. Колодній ; пер. з рос. А. Колодній. – Київ : Мистецтво, 1985. – 301 с. – (Пам'ятки естетичної думки).

Из записок по русской грамматике: глагол, местоимение, числительное, предлог / А. А. Потебня. – 2-е изд. – Москва : URSS Красанд, 2010. – 318 с. – (Лингвистическое наследие XIX века).

Из лекций по теории словесности: басня, пословица, поговорка / А. А. Потебня. – 5-е изд. – Москва : URSS КРАСАНД, 2012. – 164 с. – (Лингвистическое наследие XIX века).

Малорусская народная песня, по списку XVI века / текст и прим. А. А. Потебни. – Воронеж : Тип. В. В. Исаева, 1877. – 53 с.

Мова. Національність. Денаціоналізація : ст. і фрагм. / О. Потебня ; упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова ; Укр. Віл. акад. наук у США. – Нью-Йорк : [б. в.], 1992. – 155 с. : портр. – Парал. тит. арк. англ. – ISBN 0-916381-08-0.

Мысль и язык : психология поэт. и прозаич. мышления / А. А. Потебня. – Москва : Лабиринт, 2010. – 239 с.

О мистическомъ значеніи некоторыхъ обрядовъ и поверій / А. А. Потебня. – Москва : Университет. тип., 1865. – 310, VII с.

Объяснения малорусских и сродных народных песен / А. А. Потебня. – Варшава : Тип. М. Замкевича и В. Новиковского, 1883–1887. – Т. 1–2.

Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня ; сост., подгот. текстов, ст., коммент. А. Л. Топоркова. – Москва : Лабиринт, 2007. – 479 с. – (Серия : Разыскания в области филологии, истории и традиционной культуры = Philology, history and traditional culture studies : Rare teXte). – ISBN 5-87604-191-2.

Слово и миф / А. Потебня ; сост. подгот. текста и примеч. А. Л. Топоркова. – Москва : Правда, 1989. – 623 с. – (Из истории отечественной философской мысли).

І. Слово о полку Игореве; ІІ. Объяснение малорусской песни XVI века : текст и примеч. С доп. из черновых рукописей «О Задонщине» / А. А. Потебня ; [предисл.: М. Потебня]. – 2-е изд. – Харьков : тип. «Мирный труд», 1914. – 233 с.

Теоретическая поэтика : учеб. пособие для студ. филол. фак. вузов / А. А. Потебня ; сост., авт. вступ. ст. и коммент. А. Б. Муратов ; Филол. фак. Санкт-Петербург. гос. ун-та. – 2-е изд., испр. – Москва : Академия ; Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, 2003. – 384 с. – (Высшее образование: Classicus: Классическая учебная книга). – ISBN 5-8465-0132-X.

Теория словесности: тропы и фигуры / А. Потебня. – Москва : URSS КРАСАНД, 2010. – 196 с. – (Лингвистическое наследие XIX века).

Українські народні пісні в записках Олександра Потебні / А. Потебня; упоряд., вступ. ст. і прим. М. К. Дмитренко. – Київ : Муз. Україна, 1988. – 311 с. : іл. – (Українські народні пісні в записках письменників).

Эстетика и поэтика / А. А. Потебня; [сост., авт. вступ. ст., примеч. И. В. Иванько, А. И. Колодиной]. – Москва : Искусство, 1976. – 614 с. – (История эстетики в памятниках и документах).

Про О. Потебню

Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня : сторінки життя і наук. діяльності / В. Ю. Франчук ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Видавн. дім Д. Бурого, 2012. – 375 с. : іл., [9] арк. фотоіл. – ISBN 978-966-489-119-3.

Франчук В. Ю. Академік Олександр Потебня / В. Ю. Франчук // Світогляд. – 2008. – № 5. – С. 83–87.

Франчук В. Ю. Олександр Потебня, перекладач «Одісеї» / В. Ю. Франчук // Всесвіт. – 1985. – № 9. – С. 155–158.

Побірченко Н. С. Потебня Олександр Опанасович (1835–1891) / Н. С. Побірченко // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 1. – С. 367–375.

Роменець В. А. О. О. Потебня (1835–1891) / В. А. Роменець // Історія психології XIX – поч. XX ст. : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / В. А. Роменець. – Київ, 2007. – С. 157–170.

Олександр Потебня й актуальні питання мови та культури : зб. наук. пр. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; відп. ред. В. Ю. Франчук. – Київ : Видавн. дім Д. Бурого, 2004. – 368 с. – ISBN 966-8188-03-9.

Білодід І. К. Граматична концепція О. О. Потебні / І. К. Білодід. – Київ : Вища шк., 1977. – 303 с.

Даниленко А. Місце української мови в лінгвістичних поглядах Олександра Потебні / А. Даниленко // Зап. Наук. т-ва ім. Т. Г. Шевченка : Праці філол. секції. – Львів, 2003. – Т. 246. – С. 300–320.

Мацейків М. А. Питання психології в науковій спадщині О. О. Потебні / М. А. Мацейків // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 119–127.

Зайченко Н. І. Ідея народності виховання у науково-педагогічній спадщині О. О. Потебні / Н. І. Зайченко // Наук. зап. Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2004. – № 1. – С. 131–137.

Зайченко Н. І. Науково-просвітницька спадщина О. О. Потебні : монографія / Н. І. Зайченко – Чернігів : Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці, 2008. – 170 с. – ISBN 978-966-1647-19-9.

Зайченко Н. І. О. Потебня і його учні / Н. І. Зайченко // Вісн. Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2003. – Вип. 19. – С. 49–53.

Зайченко Н. І. Українознавчі інтереси О. Потебні // Наук. вісн. Чернівець. держ. ун-ту. – 2003. – Вип. 177. – С. 74–81.

Чехович К. О. Потебня – український мислитель-лінгвіст : з біогр. нарисом / К. Чехович // Хроніка–2000. – Київ, 2000. – № 37/38. – С. 442–462.

Вільчинський Ю. М. Олександр Потебня як філософ / Ю. М. Вільчинський ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1995. – 126 с. : портр. – ISBN 5-8238-0380-X.

Сюндюков І. Таємниці національної ментальності у творчих пошуках Олександра Потебні / І. Сюндюков // День. – 2009. – 3 лип. – С. 12.

Дмитренко М. К. Олександр Потебня як фольклорист / М. К. Дмитренко ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Від. фольклористики. – Київ : Сталь, 2012. – 535 с. : іл., портр. – ISBN 978-966-1555-97-5.

Юрченко О. В. Проблеми національного питання і національного виховання молоді у науковій спадщині О. О. Потебні // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / під ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 1999. – № 12. – С. 3–8.

Олександр Потебня: сучасний погляд : матеріали міжнар. читань, присвяч. 170-річчю від дня народж. фундатора Харків. філол. шк., 11–12 жовт. 2005 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна [та ін.] ; редкол.: В. С. Калашник (відп. ред.) [та ін.]. – Харків : Майдан, 2006. – 224 с., [4] арк. фотоіл. – ISBN 966-372-035-2.

Наукова спадщина О. О. Потебні у слов'янському культурному просторі : зб. наук. пр. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; редкол.: В. Ю. Франчук (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Видавн. дім Д. Бурого, 2013. – 279 с. : табл., [1] арк. портр. – (Історія славистики). – ISBN 978-966-489-198-8.

Харківська філологічна школа і спадщина О. Потебні // Вісн. Харк. нац. ун-ту. Сер. : філологічна. – Харків, 2000. – Вип. 19. – С. 51–178.

Потебня Олександр Опанасович (22(10).09.1835 – 11.12(29.11.)1891) // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 449.

Потебня Олександр Опанасович (1835–1891) // Українські мовознавці та письменники-мовотворці : довідник / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ, 2008. – С. 216–217.

Потебня Олександр Опанасович (22.IX.1835 – 11.XII.1891) // Філософська думка в Україні : біобібліогр. слов. / авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик [та ін.]. – Київ, 2002. – С. 162–163.

Олександр Опанасович Потебня : біобібліогр. покажч. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр. наук. б-ка ; [уклад.: В. Ю. Франчук та ін. ; наук. ред. і вступ. ст. Ф. Х. Широкограда]. – Харків, 2005. – 162 с. – ISBN 966-623-232-4.

Ілюстрації

Потебня О. : [фотографії] // Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня : сторінки життя і наук. діяльності. – Київ, 2012. – Вклейки між с. 344–345.

Потебня О. : [фотографії] // Дмитренко М. К. Олександр Потебня як фольклорист. – Київ, 2012. – На багатьох сторінках книжки.

Підготовлено О. Рожнятовською

22 вересня

Майстер живописної симфонії

До 140-річчя від дня народження М. Чюрльоніса (1875–1911)

Мікалоюс Константінас Чюрльоніс — один з найцікавіших митців світового мистецтва, який на початку

XX ст. у своїй творчості вийшов на космічні простори нових шляхів у мистецтві. Представляючи одну з художніх вершин своєї доби, відобразив її в оригінальних творах і доторкнувся в людині до чогось, що непідвладне часові. В ньому жив синтез мистецтв і думки, який об'єднав в одне ціле музику, живопис, слово та глибоку філософію.

Народився М. К. Чюрльоніс на півдні Литви, в маленькому містечку Варена, в сім'ї місцевого парафіяльного органіста Константінаса Чюрльоніса та Аделі-Марії Радманайте. Батьки дали своєму першому синові подвійне ім'я — Мікалоюс Константінас, проте в родині та серед друзів його називали Кастукас, Костек або Кастанта.

Коли хлопчику виповнилося три роки, сім'я переїхала до курортного міста Друскінінкая, розташованого на мальовничому березі р. Німан, з високими соснами, квітучими луками, синіми озерами. Пізніше митець напише:

*Гей, по Німану блакитнім
Лине човен мій удаль.
Небо ясне, сонце світить,
А в просторі ніби жаль,
Ніби нотка якась тиха,
Співу дивного перлина,
Над моїм литовським краєм
Гей, до неба вгору лине.*

(«Гей, по Німану блакитнім...»).

Чудова природа, казки й пісні матері, музика батька — усе це було в дитинстві М. К. Чюрльоніса.

Маленький Кастукас, отримавши перші уроки нотної грамоти від батька, навчився гра-

Было в нем нечто поистине природно вдохновенное.

Сразу Чюрленис дал свой стиль, свою концепцию токов и гармоническое соответствие построения.

Это было его искусство. Была его сфера.

Иначе он не мог и мыслить и творить.

Он был не новатор, но новый.

М. Рерих¹

ти з листа та імпровізувати на фортепіано. Коли він закінчив початкову школу, постало питання про подальшу освіту. Проте в сімействі, в якому підростало дев'ятеро дітей, не було коштів для цього. Турботу про обдарованого хлопця виявив варшавський лікар і палкий шанувальник музики Ю. Маркевич, який щоліта приїжджав у Друскінінкаю на відпочинок і добре знав родину Чюрльонісів. За його посередництва 13-річний Кастукас потрапив до оркестрової школи князя М. Огінського (онука композитора М. К. Огінського) у містечку Плунге, де навчався з 1889-го по 1893 р. Після закінчення оркестрової школи грав в оркестрі на флейті, опанував інші інструменти, робив спроби писати власні композиції. Також захопився малюванням.

У 1894 р. М. Огінський надав М. К. Чюрльонісу матеріальну допомогу для навчання у Варшавському музичному інституті. Там Кастукас студіював у класі фортепіано, а через три роки перейшов до класу композиції. Під керівництвом професора З. Носковського він за два роки створив близько 25 фуг. Серед опусів юнака були великі фортепіанні й кілька хорових творів на тексти псалмів, варіації та дві сонати для фортепіано, тема з варіаціями для струнного квартету, а також кантата *De profundis* для змішаного хору й симфонічного оркестру (1899). Склавши заключні іспити з історії музики та естетики і діставши відмінну оцінку з контрапункту, він у 1899 р. отримав диплом композитора.

Під час навчання у Варшаві Константінас доклав багато зусиль, аби здобути загальну освіту та розширити свій світогляд. Його цікавила стародавня історія, фізика, математика, геологія, палеонтологія. Крім того, юнак вивчав світову класичну й сучасну літературу — від Данте Аліг'єрі до

¹ Рерих Н. Чюрленис [Электронный ресурс] // Рерих Н. К. Листы дневника. Т. 2 (1936–1941). — Текст. дан. — М., 1995. — (Большая Рериховская библиотека). — Режим доступа: E:\DOCUME-1\User\LOCALS-1\Temp\Listy_dnevnika_Tom_2.html.doc (дата обращения: 26.03.2014). — Загл. с экрана.

Г. Ібсена, П. Верлена, М. Метерлінка. А улюбленими авторами були Ф. Достоевський, В. Гюго, Е. Т. А. Гофман, Е. А. По.

У наступні роки М. К. Чюрльоніс успішно займався музичною творчістю. На знак подяки князеві М. Огінському створив полонез для духового оркестру і присвятив його своєму благодійникові. Тоді ж написав симфонічну поему «В лісі» (1900), з якої почалась історія литовської професійної музики.

Прагнучи вдосконалити свою музичну освіту, з осені 1901-го молодий музикант навчався в Лейпцизькій королівській консерваторії, де вивчав контрапункт у знаного теоретика С. Ядасона, а композицію – у композитора й відомого диригента К. Рейнеке. Водночас наполегливо працював: створив понад 20 поліфонічних творів (канони й фуґи), струнний квартет, симфонічну увертюру на тему литовського фольклору «Кястутіс» (1902), симфонічну фантазію та інші твори.

Перебування в Лейпцигу було нелегким, але дуже важливим етапом у житті М. К. Чюрльоніса. Він відвідував симфонічні концерти та оперний театр, слухав твори Й.-С. Баха, Л. Бетховена, Р. Вагнера, П. Чайковського, Г. Берліоза, Р. Штрауса, які дуже вплинули на його творчість, мав змогу поповнити свої знання в галузі філософії.

У цьому німецькому місті почалося серйозне захоплення митця живописом. Коли він створював музику, в його уяві виникали картини, які композитор бачив «очами своєї душі». Вони були настільки яскравими, що їх хотілося перенести на полотно. Відтоді музичні й художні інтереси М. К. Чюрльоніса почали перетинатися.

Отримавши диплом Лейпцизької консерваторії і повернувшись до Варшави восени 1902 р., митець почав відвідувати художню студію, а потім приватну школу живопису Я. Каузіка. Він надзвичайно багато малював. Створення музичних творів на деякий час відійшло на другий план.

До живопису М. К. Чюрльоніс прийшов уже зрілою людиною. Його становлення як художника відбувалося надзвичайно інтенсивно. Шлях живописця він почав картинами, навіяними символізмом. Однак уже в цих ранніх роботах, створених у стилі польського та німецького символізму, проявлялися особливості, які в подальшому визначили митця як оригінального самобутнього майстра.

Поворотним моментом у мистецькій долі М. К. Чюрльоніса стала його перша живописна картина «Музика лісу» (1903). З неї почався новий етап його творчого шляху.

Невгамовний потяг до живопису, до пізнання всіх таємниць майстерності цього виду мистецтва привів 28-річного Чюрльоніса в 1904 р. до Варшавської школи красних мистецтв. Тут він вивчав історію мистецтв, читав Ф. Ніцше й зачитувався Старим Заповітом, захопився астрономією,

космогонією, езотерикою, індійською філософією і особливо творчістю великого поета й мудреця Індії Р. Тагора. Різнобічність зацікавлень Константіна пояснювалася тим, що він бажав досягнути сутності явищ природи та явищ життя людства. На підставі нових знань митець розмірковував про єдність земного й небесного, у нього формувалася космічний світогляд.

М. К. Чюрльоніс надзвичайно любив природу, тонко відчував її дивовижний та загадковий світ, черпав з неї сили й натхнення, занурювався в її красу. У своїх музичних і живописних творах за допомогою мотивів природи він прагнув відтворити риси, які викликають нові асоціації, відбивають особливий настрій. Таке сприйняття природи стало основою, на якій розвивалися пошуки художника. Як музикант, він прагнув, щоб його живопис зазвучав, щоб фарби підкорились музичному ритмові, відтворюючи узагальнені форми, відшукував співзвуччя фарб і тонів, шукав їхній ритм і будував художнє ціле. Таке поєднання музики й живопису давало несподіваний ефект: ті, хто бачив ці незвичні картини, відчували, що в них звучить музика.

Поступово від колористично «настроєного», ритмізованого, узагальненого пейзажу художник переходив у світ казок, символів, у сфери гармонії, живописної та смислової відповідності. Так народилися полотна «Вечір», «Ранок», «Ніч», «Спокій», «Гнів», цикли картин «Поховальна симфонія» та «Потоп» (усі 1904), «Мости», «Обличчя», «Морський етюд», «Янгол», «Світи Марса» (усі 1905) та ін.

Уперше картини М. К. Чюрльоніса експонувались у Варшаві в 1905 р.

Цього ж року у зв'язку з революційними подіями митець виїхав з Польщі до Литви і деякий час перебував у Вільні (назва Вільнюса до 1939 р.).

Скасування заборони на литовський друк, Російсько-японська війна, перша революція в Росії та піднесення національного руху на імперських околицях сприяли становленню демократичних поглядів М. К. Чюрльоніса. Він активно долучився до руху литовського національного відродження ще у Варшаві, де керував хором Товариства взаємодопомоги варшавських литовців, малював обкладинки до каталогів та плакати, залучав до товариства нових членів.

Придушення революції не знищило завоювань національного руху. Вільно знову став центром литовської культури. У країні засновувались культурні та наукові товариства, виникали литовські національні школи, для яких М. К. Чюрльоніс підготував першу збірку народних пісень в обробці для дитячого хору. Він їздив по селах і збирав фольклорні твори. Вважав, що народна творчість повинна бути підвалиною литовського національного мистецтва, від якого має виходити своєрідний литовський стиль і яке є гордістю нації, «бо

та краса, яку воно має в собі, чиста, своєрідна і винятково литовська»¹.

Переймаючись думками про відповідальність за долю вітчизни, митець у роки реакції не замкнувся в естетському індивідуалізмі, а служив справі відродження литовської культури. Сповнений рішучості служити рідному народові, у листі до свого брата Повіласа він написав: «Я поклявся усі свої колишні і майбутні роботи присвятити Литві»².

Навесні 1906 р. відбулася виставка робіт учнів Варшавської школи мистецтв у Петербурзі. Незвичні, фантастичні картини митця опинились у центрі уваги. В одній із міських газет навіть було надруковано статтю, присвячену цим роботам. Восени того ж року у Вільні влаштували Першу литовську художню виставку, на якій було представлено 33 картини живописця. Однак публіка не готова була сприйняти ці непересічні твори митця.

У 1905–1906 рр. М. К. Чюрльоніс пише картину «Істина», яка засвідчила сформованість самобутнього стилю майстра. На ній зображено людину із палаючою свічкою, яка ніби символізує думку художника, котрий перебуває в пошуку істини. Ця істина полягає в тому, що людина без окриленої світової ідеї не може бути щасливою. Таким є одне з трактувань змісту картини мистецтвознавцями. Сам художник ніколи не пояснював зміст своїх творів.

М. К. Чюрльоніс був надзвичайно скромною людиною. Жив на ті невеликі кошти, які заробляв уроками музики. Завдяки благодійній підтримці Б. Вольман, яка цінувала творчість митця і всіляко йому допомагала, М. К. Чюрльонісу пощастило влітку 1906 р. побувати в таких культурних центрах Європи, як Прага, Дрезден, Нюрнберг, Мюнхен, Відень, де він мав змогу ознайомитись із європейським мистецтвом. Цій жінці майстер присвятив один із найкращих своїх музичних творів – симфонічну поему «Море» (1903–1907).

З родиною Вольманів митця поєднувала щира дружба, адже із сином Б. Вольман Константінас разом навчався, а її дочка Халіна була ученицею Чюрльоніса. Саме цій сім'ї він присвятив картину «Дружба» (1906), на якій зображено профіль людини із заплученими очима, яка підносить на руках променисте сонце – символ чистої, теплої дружби, що зігріває теплом холодний світ. Х. Вольман у спогадах про Чюрльоніса писала, що поруч з ним не можна було бути поганою людиною. Усі, хто знав його, зазначали, що в ньому було щось надзвичайно гідне, він був доброзичливою і тонкою людиною, наділеною видатним інтелектом та великою моральною силою.

З 1907 р. М. К. Чюрльоніс жив і працював у Вільні. Цей період став часом особливої творчої та громадської активності митця. Він керував хором товариства «Вільняус канклес», записував та гармонізував мелодії литовських народних пісень, концертував, писав статті, готувався до проведення Другої литовської виставки. Серед 56 картин, які художник представив на ній, були картини з циклів «Створення світу» (1904–1906) та «Знаки Зодіаку» (1906) – найкращих творів молодого живописця. В цих неповторних полотнах, що зачаровували витонченою гамою кольорів та ідеями космічного масштабу, втілено мрію автора про світову гармонію й красу. Над циклом «Створення світу» він працював близько двох років і створив 13 робіт, а мріяв поступово написати приблизно 100 картин про створення світу, але не за Біблією, а якогось іншого, фантастичного світу, що починає жити й розквітати.

У Вільні Константінас зустрів свою музу і кохання – Софію Кімантайте, студентку філологічного факультету Краківського університету, яка згодом стала журналісткою та письменницею. Дівчина обожнювала мистецтво Чюрльоніса, тонко розуміла його. Вони були однодумцями, а їхні помисли та мрії щодо піднесення рівня литовської національної культури й мистецтва – спільними. Софія навчала Константінаса литовської мови, адже він її майже не знав і до того часу розмовляв лише польською. У 1908 р. вони заручились у Паланзі й провели літо у цьому приморському курортному містечку. У той щасливий час Чюрльоніс створив чудові пейзажно-музичні цикли, почав працювати над «Сонатю моря» – одним з найкращих своїх творів, у якому поєднав графіку і живопис, відтворюючи образ Балтійського моря.

Маючи розвинуте композиторське мислення, Чюрльоніс-художник знайшов спосіб організації пластичного матеріалу за принципами поліфонії. Так, зокрема, він застосовував у живописі такі композиторські прийоми, які використовують при створенні сонати, і став творцем жанру живописної сонати. Живописний цикл «Сонати» був абсолютно новим явищем у світовому живописі. Митцю вдалося втілити у своїх творах давню ідею про синтез музики та живопису, поєднати сім ступенів музичної октави із сімома кольорами спектра. Упродовж своєї творчості він написав 7 живописних сонат. Зміст цих творів різний, але їх об'єднує художній задум і характер побудови. Як правило, вони складаються з чотирьох частин – Allegro, Andante, Scherzo та Finale, іноді – з трьох.

Надзвичайний талант художника-лірика з великою силою проявився як у пейзажній тематиці, так і в циклі живописних казок, створених у 1907–1908 рр. Фантастичні, філософські кар-

¹ Цит. за кн.: Чюрльонісів шлях / упоряд. та передм. Д. Чердніченка. – Київ, 1996. – С. 19.

² Там само. – С. 26.

тини «Казка про замок», «Казка про фортецю», триптих «Казка. Мандрівка королевича», триптих «Казка. Мандрівка королевни», «Казка про королів» створено на основі казок, які вигадав сам автор за образами та мотивами литовських легенд, міфів та фольклору. Ці романтичні твори сповнені мрій про краще життя, про щастя людей.

Восени 1908 р. М. К. Чюрльоніс з новими картинами виїхав до Петербурга, щоб узяти участь у виставці «Салон». Свої твори він показав відомому художнику М. Добужинському, який високо оцінив самотні та оригінальні роботи литовського майстра і познайомив його з критиком С. Маковським, художниками О. Бенуа, М. Реріхом, Є. Лансере, К. Сомовим, Л. Бакстом та іншими живописцями – членами об'єднання «Мир искусства». Зацікавившись мистецтвом Чюрльоніса, вони взяли його під свою опіку, що було дуже важливо для литовського художника.

У Петербурзі М. К. Чюрльоніс надзвичайно багато працював. З картин, створених у цьому місті, було відібрано для експозиції в «Салоні» «Сонату зірок» «Прелюд», «Казку про королів», «Сонату пірамід» та «Фугу». На виставці звучали й музичні композиції митця, які виконувались в одному концерті з творами О. Скребіна та М. Метнера. Його творчість викликала справжнє захоплення у петербурзької мистецької еліти, яка була вражена представленими творами, їх щирістю, духовністю. М. К. Чюрльоніс здійснив небувалий переворот в уяві митців щодо поєднання в одному творі живопису й музики. Сам митець вважав, що між мистецтвами немає меж: музика об'єднує в собі поезію і живопис, має свою архітектуру. Живопис також може мати таку ж архітектуру, як музика, та в барвах виражати звуки. У поезії слово повинно бути музикою. Поєднання слова й думки мусить народжувати нові образи.

Невдовзі художника було запрошено до участі у виставці найбільшого творчого об'єднання Росії – «Спілки російських художників». Окрилений визнанням його творчості в Петербурзі, М. К. Чюрльоніс одразу після одруження в січні 1909 р. разом із Софією переїхав до північної столиці. Однак життя молодого подружжя в Петербурзі не налагоджувалось. Художник певний час намагався знайти постійне місце роботи та житло, але його спроби були марними. Через невлаштованість, відсутність коштів Софія змушена була повернутися до Литви, а Константінас, не шкодуючи себе, напружено працював – писав музику й картини. Йому доводилося нелегко, адже весь час бракувало коштів, іноді навіть не було фарб. Нерідко їх доводилося виготовляти самому – з трав, квітів, цегли. Мабуть, тому палітра багатьох картин м'яка, приглушена, неяскрава, з бурштиновим відтінком.

Незважаючи на скруту, в Петербурзі протягом 1908–1909 рр. народилися такі шедеври майстра, як «Вершник», *Rex* та ін. У «Вершнику» від-

творено образ прекрасного фантастичного міста, що нагадує Вільно, над яким пролітає прозорий вершник, символізуючи спрямування Литви в майбутнє. У знаменитому й таємничому полотні *Rex* автор прагнув створити картину про життя Всесвіту та Землі, про боротьбу світла і пітьми, добра і зла. В картині звучить одна з головних і важливих філософських тем у всій творчості Чюрльоніса – тема взаємодії людини з Абсолютом (Божеством, Владикою).

Літо 1909 р. виявилось для митця одним з найщасливіших періодів, який він називав великим святом свого життя. Разом із дружиною художник перебував у Плунге. За короткі літні місяці було написано 20 картин, серед них широковідомі «Вітання сонця», «Арка Ноя». А чудове полотно «Рай» втілювало мрію про острів щастя, про весну, про улюблені квіти та ласкаве море.

Сповнений нових сил та енергії, М. К. Чюрльоніс восени 1909 р. повернувся до Петербурга. Переживши в Литві творче піднесення, він з гігантською наснагою продовжував втілювати нові задуми. Працював натхненно, до самозабуття, відкриваючи у творчості все нові й нові обрії. В ньому існували два світи – земний і той, інший, краса якого звучала в його полотнах. Художник інтуїтивно передбачив прихід нової космічної ери. Він розумів, що незабаром зміниться погляд людини на її власну планету та на чужі планети у нескінченних просторах Всесвіту. Митець був одним із тих, хто реально відчував романтику космосу і спромігся це передати у своїх творах. На жаль, переважна більшість людей не в змозі була зрозуміти інтелектуальні фантастичні твори, в яких втілювалися філософські задуми майстра. М. К. Чюрльоніс глибоко переживав нерозуміння та несприйняття його мистецтва. Все це лягло важким тягарем на його мозок, душу й серце. Митець страждав, але продовжував працювати. Вогонь творчості його спалював, і почали з'являтися картини, що викликали тривогу, мінорні роздуми про недовговічність щастя, людського життя («Цвинтар», «Жемайтийське кладовище»). Тоді ж було написано й пророчу картину «Балада про чорне сонце» (1909), на якій зображено неутешний світ, над котрим сходить чорне сонце, його чорні промені перетинають небо, а чорний птах вістує біди й нещастя.

Створюючи картини, художник максимально насичував їх, не встигаючи звільнитись від образів, почуттів, ідей, і дорого заплатив за свою геніальність. Життя в нестатках, постійне нервово напруження, безсонні ночі (він працював майже 24 години на добу), думки про невлаштованість підточували здоров'я митця. Наприкінці 1909 р. його духовні сили почали танути. Лікарі діагностували у Чюрльоніса душевну хворобу. Дружина перевезла його додому в Друскінінкай, а друзі згодом допомогли влаштувати у невелику приватну лікарню під Варшавою, де йому заборонили малювати.

Тим часом полотна художника виставлялись у Петербурзі. Його ім'я набувало популярності серед шанувальників живопису, картини почали купувати, надходили запрошення до участі у виставках. Однак захворювання прогресувало, і Чюрльонісу довелося ще одну зиму провести в лікарні. Навесні 1911 р., коли хвороба почала відступати, він застудився, захворів на запалення легенів, і виснажений організм не витримав: 10 квітня 1911 р. митець помер. Йому йшов лише 36-й рік. Поховали майстра у Вільні, на кладовищі Расу.

Земний шлях М. К. Чюрльоніса був коротким, але творчо надзвичайно насиченим. Сенса свого життя він бачив у мистецтві, в діяльності художника та музиканта. Відокремити Чюрльоніса-художника від Чюрльоніса-музиканта неможливо. Він створював образ світу звуками, а ці звуки перетворювалися у барви. Митець залишив людству такі твори, які стали здобутком світової культури і якими пишається литовський народ, адже вони дали потужний поштовх розвитку литовської національної культури.

Перший професійний композитор Литви М. К. Чюрльоніс став основоположником литовської класичної музики. У часи національного відродження свого народу він створив перші високохудожні литовські симфонії, сонати і квартет, які стали взірцями хорової й фортепіанної творчості на довгі роки вперед. Також він є автором понад 200 творів для фортепіано – прелюдій, варіацій,

творів для струнного квартету та органа, а також увертюри, кантати для хору та симфонічного оркестру.

Як живописець М. К. Чюрльоніс створив понад 300 картин. Кожна з них – це філософська поема у фарбах, симфонія живописних ритмів. Його живопис захоплює не лише таємничим змістом, переконливістю зображень, а й оригінальною художньою формою. Митець мав також непересічний літературний талант. З глибин його сутності виливалися вірші, притчі. «...Він був поетом у всіх виявах, тому й синтезував своєю особистістю, своєю творчістю і музику, й живопис, і поезію. Він промовляв як поет і своїми полотнами, й сонатами, й літературними творами, навіть дослідженнями й листами. Вільно почуваючись у всіх мистецтвах, він так само вільно користувався інструментарієм цих мистецтв», – писав про нього письменник Д. Чередниченко¹.

Спадщина литовського митця – більша частина картин, графічних робіт, малюнків, музичні рукописи, листи, записники – зберігаються у Каунаському національному художньому музеї ім. М. К. Чюрльоніса. Твори великого митця – зрима одкровення прекрасного гармонійного світу та вічного нескінченного життя. Творчість М. К. Чюрльоніса об'єднала та передала значну кількість основних художніх ідей межі XIX–XX ст., що мають велике гуманістичне та загальнокультурне значення для людей і в наш час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів М. К. Чюрльоніса

Сонати и фуги : комплект репрод. / М.-К. Чюрленис ; авт. текста и сост. В. Ландсбергис. – Вильнюс : Вага, 1980. – 15 л. текста : 33 л. репрод. в папке.

М. К. Чюрленис : комплект открыток / М. К. Чюрленис ; сост. и авт. вступ. ст. И. Умбрасас. – Ленинград : Аврора, 1977. – 16 открыток.

М. К. Чюрленис : репродукции / М. К. Чюрленис ; авт. текста А. Венцлова. – Вильнюс : Вага, 1975. – 40 с. : 32 репрод. в папке. – Текст лит., рус., англ., фр. и нем.

Миколаюс Константинас Чюрленис : альбом / М. К. Чюрленис ; авт. текста Л. Шепетис ; сост.: В. Чюрленис-Каружене, Ю. Григене. – Вильнюс : Вага, 1981. – 308 с. : цв. ил. – Текст лит., рус., англ., фр. и нем.

Про М. К. Чюрльоніса

Бальчунене Г. И. М. К. Чюрленис : (к 100-летию со дня рождения) / Г. И. Бальчунене. – Москва : Знание, 1975. – 32 с. : 16 с. вклеек. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Искусство» ; № 5).

Воложин С. Со-мнение: попытка приобщиться к художественному миру Чюрлениса / С. Воложин. – Одесса : Негоциант, 1999. – 215 с. – ISBN 966-7423-21-2.

Гаудримас Ю. К. М.-К. Чюрленис : пер. с лит. / Ю. К. Гаудримас, А. Савицкас. – Вильнюс : Вага, 1965. – 122 с. : 13 л. ил. и нот. ил.

Ландсбергис В. В. Творчество Чюрлениса : (Соната весны) / В. В. Ландсбергис. – 2-е доп. изд. – Ленинград : Музыка, Ленингр. отд-ние, 1975. – 280 с. : ноты, 20 л. ил., портр.

Розинер Ф. Гимн солнцу : искусствовед. повесть / Ф. Розинер. – Москва : Молодая гвардия, 1974. – 192 с.

Розинер Ф. Я. Искусство Чюрлениса. Жизнь. Личность. Живопись. Музыка. Пoesия. Философия творчества / Ф. Я. Розинер. – Москва : Терра, 1993. – 407 с. : ил., ноты. – ISBN 5-85255-152-X.

Чюрленис Я. Воспоминания о М. К. Чюрленисе / Я. Чюрленис ; пер. с лит. А. Берман. – Вильнюс : Вага, 1975. – 368 с. : ил.

Чюрльонісів шлях / упоряд. та передм. Д. Чередниченка ; пер. з лит. та пол. Д. Чередниченка. – Київ : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1996. – 104 с. : іл. – Лит. і укр. – ISBN 966-522-000-4.

Эткинд М. Мир как большая симфония : книга о художнике Чюрленисе / М. Эткинд. – Ленинград : Искусство, Ленингр. отд-ние, 1970. – 156 с. : ил.

Чюрленис Миколаюс Константинас [10(22).IX.1875 – 28.III(10.IV).1911] // Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Москва, 1982. – Т. 6. – С. 262–263.

Ілюстрації

М. К. Чюрленис : фот. 1908 г. ; М. К. Чюрленис и С. Чюрленис : фот. 1909 г. // Ландсбергис В. В. Творчество Чюрлениса : (Соната весны). – Ленинград, 1975. – Вклеяка между с. 64–65.

Миколаюс Константинас Чюрленис : альбом. – Вильнюс : Вага, 1981. – 308 с. : цв. ил.

Підготовлено С. Савченко

¹ Чюрльонісів шлях... – С. 6.

Полум'яний патріот Польщі

До 250-річчя від дня народження М. К. Огінського (1765–1833)

Ім'я видатного польського композитора, державного й політичного діяча, полум'яного патріота своєї вітчизни Міхала Клеофаса Огінського назавжди ввійшло в історію польської культури. Вся багатогранна діяльність цієї непересічної особистості відбувалася в епо-

ху могутнього піднесення національної самосвідомості передової громадськості Речі Посполитої, у трагічні роки загибелі польської державності. Більшу частину свого життя М. К. Огінський присвятив боротьбі за незалежність Польщі. Свою щирю й безмежну любов до рідної країни він утілював і в музиці, ставши одним із найвизначніших попередників Ф. Шопена, творчі досягнення яких багато в чому зумовили класичний розквіт польського музичного мистецтва. Надзвичайну славу композитор здобув як автор одного з найпопулярніших у світовій музиці творів – полонезу «Прощання з Батьківщиною».

Народився М. К. Огінський поблизу Варшави, в містечку Гузуві, в маєтку свого батька Анджея Огінського – відомого польського дипломата. Дворянсько-князівський рід Огінських був одним із давніх у Речі Посполитій. Хлопчика назвали Міхалом на честь його знаменитого дядька – Міхала Казімежа Огінського, який був Віленським воєводою (1764–1768) і Великим гетьманом Литовським (1768–1793).

Міхал Клеофас до десятирічного віку жив у родинному маєтку, і роки, проведені там, були найщасливішими в його житті. Величезну роль у вихованні, освіті та формуванні світогляду хлопчика відіграв його гувернер, один із найкращих репетиторів Європи, француз Жан Ролей. Він прагнув, аби його підопічний розвивався і розумово, і фізично, тож займався з ним не лише вивченням французької та німецької мов, літератури, географії, історії, природничих наук, а й розробив для нього спеціальну дієту та комплекс гімнастичних вправ, завдяки яким Міхал Клеофас з маленького незграбного товстуна перетворився на підтягну-

того підлітка, а згодом і стрункого, фізично міцного юнака. Заняття іноді тривали по 16 годин на добу.

Переїхавши до Варшави, Міхал Клеофас продовжив вивчати математику, каліграфію, романські мови та творчість античних митців.

Любов до історії юному Огінському прищепив королівський бібліотекар Ян Альбертранді. Він ознайомив хлопця з нумізматикою, навчив вдивлятися в минуле, сприймати його образи та культуру. З особливою цікавістю Міхал Клеофас вивчав історію Польщі, що сприяло формуванню в нього з юних літ патріотизму.

Навчався М. К. Огінський і музики. Його вчителем був талановитий музикант Ю. Козловський, який викладав хлопцеві теорію, історію музики і композиції, вчив грати на фортепіано. Скрипку юнак опановував під керівництвом відомого хорватського скрипаля І. Ярновича. Також Міхал Клеофас навчився грати на арфі й віолончелі.

Для формування Огінського-музиканта величезне значення мали поїздки до резиденції його дядька – Великого гетьмана Литовського М. Огінського – в Слонімі та до гетьманського палацу в Седльцях, де були постійна приватна капела, оркестр, театр з оперною, драматичною та балетною трупамі. Там ставилися польські, італійські, французькі, німецькі оперні та балетні вистави, влаштовувалися концерти. Міхал Клеофас брав безпосередню участь у музично-театральному та літературному житті гетьманського двору, який був одним із центрів польської культури в епоху Просвітництва.

Створювати мелодії М. К. Огінський почав у юності. Заняття музикою йому надзвичайно подобалися. Свою музичну майстерність він удосконалював у відомих італійських музикантів Дж. Віотті та П. Байо.

Незважаючи на успіхи сина в музикуванні, А. Огінський, розуміючи, що Польщі вкрай потрібні молоді високоосвічені та сміливі патріоти, наполягав, аби нащадок одного з найвпливовіших аристократичних родів Речі Посполитої готував себе до кар'єри державного діяча, політика й дипломата, а не музиканта. Міхал Клеофас справдив надії батька і згодом став відомим політичним та державним діячем, але музичного мистецтва,

що захопило його змалку, не полишав до кінця життя.

Отже, М. К. Огінський під керівництвом розумних і досвідчених наставників здобув різнобічну освіту. Вже в юнацькому віці він володів кількома мовами, гарно малював, писав вірші, грав на музичних інструментах, добре знав історію Європи, особливо Речі Посполитої, майбутнє якої його завжди хвилювало. Міхал Клеофас прагнув бути корисним для своєї батьківщини, гідно служити їй та зробити все можливе, аби зберегти її цілісність.

У 1772 р. Австрія, Пруссія та Росія здійснили поділ Речі Посполитої – об'єднаної польсько-литовської держави. Це була справжня окупація, коли три могутні держави ввели свої війська на вподобані ними території, а Річ Посполита не могла чинити опір одразу трьом великим супротивникам. Унаслідок такого розподілу було захоплено майже половину її території.

Саме в такий складний для Польщі час і розпочалася політична кар'єра М. К. Огінського. Передумовою його раннього входження до польської політичної еліти (Міхалу Клеофасу тоді виповнилося лише 19) стало те, що вже з юнацьких років він привернув до себе увагу польських громадсько-політичних діячів як різнобічно освічена людина та справжній патріот. У палаці Огінських у Варшаві молодий чоловік мав змогу зустрічатися з багатьма видатними людьми того часу, обговорювати з ними проблеми не тільки культурного, а й політичного розвитку країни. Тож у 1784 р. М. К. Огінський став депутатом сейму, в 1789-му, коли внутрішнє та зовнішнє становище Речі Посполитої ускладнилося, – послом країни в Голландії, а в 1791 р. за дорученням короля виїхав з місією до Лондона. Перебуваючи в європейських державах, молодий дипломат не обмежувався суто державними справами, він із цікавістю вивчав культуру, історію і мистецтво цих країн. Але в центрі уваги завжди була історія та музика. Вже тоді у Міхала Клеофаса зародилася мрія написати низку історичних праць.

У 1793–1794 рр. М. К. Огінський був скарбником Великого князівства Литовського. Обіймаючи цю високу посаду, він зблизився у Вільні з польським генералом і поетом Я. Ясинським, а також з іншими патріотами Речі Посполитої. І навесні 1794 р. приєднався до генерала Т. Костюшка, який очолив боротьбу за незалежність Польщі.

Обраний до Національної Ради, Міхал Клеофас на одному з її засідань заявив, що віддає на благо Батьківщини своє майно, працю і життя.

На власні кошти він сформував і озброїв великий повстанський загін, особисто командував ним і брав участь у кількох битвах. Гаслом загону став девіз «Свобода, стійкість, незалежність», який був викарбуваний на родовому гербі Огінських. Під час повстання Міхал Клеофас виявив не тільки свій розум і хоробрість, а й талант музиканта. Його бойові та патріотичні пісні й марші мали надзвичайну популярність серед повстанців, пробуджували в них хоробрість, енергію, ентузіазм. Композитор став творцем перших польських революційних пісень і з гордістю називав себе громадянином і солдатом революції.

Самовіддану героїчну боротьбу повстанців було придушено в жовтні 1794 р. після тяжкого поранення Т. Костюшка. А в 1795 р., після третього поділу, Річ Посполита припинила існування. М. К. Огінського, як активного учасника повстання, оголосили в розшук. За його голову призначили велику винагороду. Під чужими документами Міхалу Клеофасу вдалося виїхати за кордон. Спочатку він прибув до Австрії, а згодом разом із дружиною оселився в Італії. Молодій родині аристократів було надзвичайно скрутно, адже все її майно було конфісковано. Не витримавши важких випробувань, Ізабелла Огінська повернулася до Польщі, а коли дізналася, що чоловік витратив на справу революції всі сімейні кошти та її коштовності, взагалі покинула його (пізніше, в 1798 р., подружжя знову зійшлося, у них народилося двоє синів – Тадеуш і Ксаверій, але в 1801 р. з невідомих причин їх шлюб остаточно розпався).

Перебуваючи у Венеції, Міхал Клеофас уже й не сподівався побачити батьківщину. Саме тоді він написав знаменитий полонез ля мінор – «Прощання» (пізніша назва – «Прощання з Батьківщиною»), в якому так проникливо прозвучала його ніжна любов до Вітчизни та нездоланна туга за нею. Це був не перший полонез композитора, першим твором, що приніс авторові широку славу, був Полонез № 1 F-Dur, відомий як «Полонез смерті».

На буремні 1790-і рр. припадає активна композиторська діяльність М. К. Огінського. Незважаючи на бурхливу політичну діяльність, він завжди знаходив час для занять музикою. Основним стимулом його творчості були патріотичні почуття. Музичні імпровізації митця, передусім меланхолійні, елегійні полонези, надзвичайно подобалися публіці. Вже тоді його твори почали поширюватися в Європі. У музичній періодиці того часу виходили статті та замітки, які свідчили про європейське визнання творчості польського композитора. Про його полонези із

захватом відгукувався Е. Т. А. Гофман, також їх високо оцінював К.-М. Вебер.

В Італії М. К. Огінський прожив понад рік. Він побував у Римі, Неаполі, Флоренції, а також на Мальті — у Валетті. В еміграції докладав великих зусиль для поновлення незалежності Речі Посполитої, бо вважав це своїм патріотичним обов'язком. Він встановив контакти з польськими та литовськими емігрантами в Парижі, які не могли змиритися з втратою батьківщиною державної самостійності. За дорученням емігрантських лідерів М. К. Огінський майже два роки провів у Константинополі, де вів перемовини з турецьким урядом, який мав переконати султана оголосити війну Росії, після чого можна було б організувати в Польщі нове повстання й повернути їй незалежність. З тією ж метою Міхал Клеофас зустрічався у Франції з Ш. М. Талейраном. У 1797 р. в Парижі він добився аудієнції з Наполеоном Бонапартом. Застосувавши весь свій хист дипломата, отримав від нього обіцянку щодо допомоги. Саме тоді, пов'язуючи свої мрії про відродження незалежності Польщі з Бонапартом, композитор написав на його честь оперу «Зеліда і Валькур, або Бонапарт в Каїрі» (1799). Проте цим мріям не судилося здійснитися.

Після вступу на російський престол у 1801 р. імператора Олександра І учасники повстання Т. Костюшка, зокрема й М. К. Огінський, були амністовані. Це відбулося за сприяння польського князя А. Чарториського — близького приятеля російського імператора. Група діячів польської еміграції довірилась Олександрові І, який обіцяв сприяти відновленню магнато-шляхетської Польщі. Князю М. К. Огінському було дозволено приїхати в Росію, де він був змушений присягнути на вірність російському імператору. Згодом Огінському повернули частину майна, і він оселився у власному маєтку в Заліссі, що входило до Литовського князівства. Міхал Клеофас займався облаштуванням садиби, громадськими справами та творчістю. Залісся стало для нього одним із найулюбленіших місць на світі. Тут він прожив майже 20 років, періодично виїжджаючи до Петербурга, Вільна та за кордон. Тут народилися його діти від другого шлюбу з італійкою Марією Нері.

Десятиліття, що відділяло початок Вітчизняної війни 1812 р. від приїзду М. К. Огінського до Петербурга, було для нього періодом, коли він дедалі більше усвідомлював, що в боротьбі за майбутнє Польщі життєво важливе значення має збереження та розвиток національної культури. Тому на теренах Російської імперії створював осередки польської культури. Маєток у Заліссі,

де було побудовано новий палац і розбито парк, він перетворив на справжній культурний центр. Там відбувалися різноманітні музичні події, збиралися численні друзі та однодумці Міхала Клеофаса — поети, письменники, музиканти, вчені Віленського університету. Сучасники називали Залісся «Північними Афінами».

У 1810 р. дворянство Віленської та Гродненської губерній направило М. К. Огінського до царя як представника для наради з економічних та адміністративних справ краю. Цю кандидатуру підтримав губернатор краю М. Кутузов. Олександр І, вражений особистістю польського князя, призначив його сенатором Російської імперії. А згодом він став довіреною особою імператора. Між ними зав'язалися дружні стосунки. М. К. Огінський запропонував цареві проект створення Великого князівства Литовського, відомий під назвою «План Огінського». Однак цей проект було відхилено.

Російський імператор вів із польською аристократією тонкі політичні ігри, але нічого суттєвого не робив щодо відновлення територій, які відійшли від Польщі після трьох її поділів. Оголошення Олександром І остаточного вердикту, згідно з яким Польща залишалась однією з провінцій Росії, стало для Огінського справжнім ударом. Розчарований, він утратив усяку надію на відродження самостійності своєї батьківщини і поступово відійшов від справ.

У 1823 р. Міхал Клеофас прийняв рішення виїхати до Італії. Місцем його пристанища стала столиця Тоскани — Флоренція. Тут він провів останні 10 років життя, які виявилися надзвичайно плідними: було написано чимало нових музичних творів, історичних та музично-літературних праць. Саме в цей період композитор особливо багато зробив для тієї реформи, яку він здійснив у розвитку полонезу, розповсюдивши її на деякі інші жанри музики. Він постійно вдосконалював свій улюблений жанр — полонез, розширюючи його суто танцювальні рамки. М. К. Огінський вважав відхід від побутового танцю найважливішою рисою, притаманною всім його полонезам. Танцювальні ритми поєднувалися в них з новим емоційним змістом, пов'язаним спочатку з особистими переживаннями, а надалі — із ширшим колом образів, що народжувалися як лірико-драматичні відгуки на події, свідком та учасником яких був композитор. Як у полонезах, так і в мазурках та інших п'єсах М. К. Огінський свідомо віддалявся від танцювальності, послідовно втілюючи намічені ним із самого початку композиторської діяльності принципи поемності. Згодом їх чудово розвинув у своїх фортепіанних творах Ф. Шопен.

Серед творів М. К. Огінського є й такі, що виникли на основі різних танцювальних жанрів, прообрази елегій, ноктюрнів, балад та інших інструментальних п'єс, типових для романтичної музики. У своїй вокальній творчості композитор також розвивав риси «полонезності». Жанр вокального полонезу був дуже поширений у польській музиці. Твори композитора виконувалися та видавалися у Варшаві, Петербурзі, Парижі, Лейпцигу, Мілані та багатьох інших містах.

У Флоренції М. К. Огінський написав перший польський музично-історичний та естетичний трактат «Листи про музику», в якому виклав свої погляди на музичне мистецтво та підсумував набутий досвід.

Як державний і суспільно-політичний діяч М. К. Огінський вважав своїм патріотичним обов'язком залишити нащадкам достовірну розповідь про події, учасником і свідком яких він став. Його спогади – справжня історична праця, для написання якої було використано величезну кількість матеріалів – державних документів, газетних статей, листів тощо. Значна їх частина увійшла до чотиритомного видання «Мемуари про Польщу і поляків», надрукованого в Парижі в 1826–1827 рр.

Після мемуарів М. К. Огінський почав готувати нову історичну працю – «Замітки про події, що відбувалися у Польщі, починаючи з кінця листопада 1830 року», в якій повідав про трагічні події повстання 1830–1831 рр., проте завершити

цю роботу не встиг. 15 жовтня 1833 р. композитор помер. Поховали його на монастирському цвинтарі біля храму Санта Марія Новелла. Згодом домовину було перенесено до стародавнього флорентійського храму-пантеону Санта Кроче, де покійся Мікеланджело, Макиавеллі, Галілей, Дж. Россіні.

Творчий спадок М. К. Огінського налічує понад двадцять полонезів, чотири вальси, чотири марші, дві кадрили, галоп, менует, близько шістдесяти вокальних та фортепіанних творів, а також одну оперу. На жаль, багато творів композитора, зокрема перший полонез та переважна більшість похідних маршів і повстанських пісень, не збереглися. Але зберігся легендарний полонез «Прощання з Батьківщиною», що здобув найбільшу любов слухачів.

Зособливою шаною до пам'яті М. К. Огінського ставляться не тільки в Польщі, а й у багатьох інших країнах, зокрема в Білорусі та Литві. 25 вересня 2014 р. у с. Залісся Сморгонського району Гродненської області (Білорусь) відбулось урочисте відкриття Музею-садиби М. К. Огінського. Також у білоруському місті Молодечно встановлено пам'ятник видатному композитору, а місцеве музичне училище названо на його честь. У цьому ж місті в 2013 р. відбулася прем'єра опери О. Зальотного «Міхал Клеофас Огінський. Невідомий портрет». У польському місті Івонич-Здруй з 2008 р. проводиться щорічний Фестиваль класичної музики ім. М. К. Огінського.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів М. К. Огінського

Избранные произведения для фортепиано : (14 полонезов, марш, вальс и мазурка на тему Россини) / М. К. Огинский ; ред. и вступ. ст. И. Бэлзы. – Москва : Музгиз, 1954. – 50 с.

Полонез : обраб. для фп в 4 руки М. Нюрнберга / М. К. Огинский. – Ленинград : Музгиз, 1954. – 16 с.

Полонез : переложение для баяна А. Иванова / М. К. Огинский // Муз. жизнь. – 1965. – № 18. – С. 14.

Полонез ля минор : обраб. для большого симф. орк. Дм. Рогаль-Левицкого. – Москва : Музгиз, 1963. – 8 с.

Пьесы для фортепиано : (14 полонезов, марш, 4 вальса, 3 мазурки, 2 кадрили и менует) / М. К. Огинский ; ред. и вступ. ст. И. Бэлзы. – Москва : Музыка, 1965. – 64 с.

Три мазурки и Вальс для фортепиано / М. К. Огинский ; подгот. к печати И. Бэлза. – Москва : Музгиз, 1963. – 6 с.

Про М. К. Огінського

Бэлза И. Михал Клеофас Огинский / Игорь Бэлза. – 2-е изд. – Москва : Музыка, 1974. – 127 с. : ил.

Бэлза И. Михал Клеофас Огинский // Бэлза И. Забытые польские музыканты. – Москва, 1963. – С. 14–58.

Залуский А. Время и музыка Михала Клеофаса Огинского / А. Залуский ; пер. с англ. С. Плютова. – Минск : Четыре четверти, 1999. – 191 с. : 8 л. ил.

М. К. Огинский : о жизни и творчестве пол. композитора / подгот.: Г. Орда, В. Савицкий, Р. Фирмович // Совет. музыка. – 1968. – № 3. – С. 99–103.

Михаил Огинский (1765–1833) : о жизни и творчестве извест. пол. композитора // Радуга. – 1965. – № 9. – С. 185.

Пульсон К. Как бы всегда и навечно... : 225 лет со дня рождения комп. М. Огинского / К. Пульсон // Семья и шк. – 1990. – № 9. – С. 41–42.

Трепет Л. В. Там, где звучали полонезы / Л. В. Трепет. – Минск, 1986. – 31 с. : ил.

Огинский (Oginski) Михал Клеофас (25.IX.1765 – 15.X.1833) // Музыкальная энциклопедия / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Москва, 1976. – С. 1082–1083.

Огинский (Oginski) Михал Клеофас (Михайло Андрійович) 25.IX.1765–15.X.1833 // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 1982. – Т. 7. – С. 480.

Ілюстрації

Михал Клеофас Огинский : портр. работы Франсуа Ксавье Фабра // Бэлза И. Михал Клеофас Огинский. – 2-е изд. – Москва, 1974. – Фронтиспис.

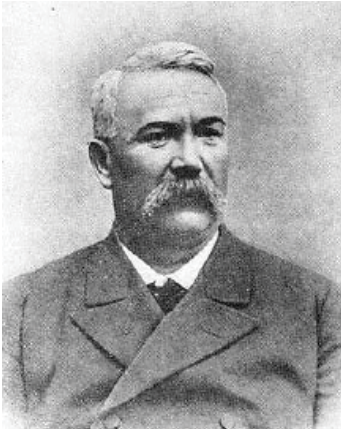
Михал Клеофас Огинский : портр. работы Джузеппе Грасси // Там же. – Вклейка между с. 64–65.

Підготовлено С. Савченко

29 вересня

Корифей українського театру

До 170-річчя від дня народження І Карпенка-Карого (1845–1907)

Іван Карпенко-Карий (Іван Карпович Тобілевич) — видатний український гро-

мадський та культурний діяч, організатор професійного театру, режисер, драматург і актор — посідає в історії української культури другої половини XIX — початку XX ст. одне з найпочесніших місць. Створивши високі художні зразки в усіх класичних драматургічних жанрах — драмі, комедії, трагедії, митець у кожному творі порушував серйозні проблеми свого часу (політичні, соціальні, морально-етичні), вправним і впевненим пензлем малював картини суспільного життя в їх найсуттєвіших проявах. Продовжуючи традиції Т. Шевченка, він відіграв велику роль у боротьбі за реалізм, народність, ідейність української літератури й театрального мистецтва.

Народився Іван Карпович у с. Арсенівка Бобринецького повіту Херсонської губернії (нині Новомиргородський район Кіровоградської області). Його батько був управителем поміщицьких маєтків, мати — колишньою кріпачкою, яку чоловік викупив із панщинної неволі. Карпо Тобілевич передав дітям неабиякий артистичний хист оповідача, при скромних матеріальних можливостях допоміг їм усім здобути гарну освіту. Мати ж своїми піснями прищепила синам і доньці потяг до творчості, наділила їх чуйним серцем.

Із цієї родини вийшли світочі вітчизняного театру та літератури: Іван, син-первісток, став видатним драматургом і актором Карпенком-Карим; брати Микола (сценічний псевдонім Садовський) — славнозвісним актором, режисером, Панас (Саксаганський) — визначним драматургом, актором, режисером, педагогом; сестра Марія — славетною співачкою і драматичною актрисою Са-

*... Він був одним із батьків
новочасного українського театру,
визначним артистом та притім
великим драматургом, якому
рівного не має наша література.*

І. Франко¹

довською-Барілотті. Цей талановитий родинний квартет обраними псевдонімами вшанував матір (Садовська — її дівоче прізвище, а Саксагань — містечко, звідки вона родом) і батька, адже псевдонім Карпенко-Карий поєднає в собі ім'я батька та улюбленого літературного персонажа Гната Карого — героя п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля». Ще двоє братів, які хоч і не ввійшли в історію мистецтва, теж мали таланти: Петро був актором, а Михайло — суфлером.

Іван, опанувавши початкову грамоту в сільського дядя, вступив до Бобринецького повітового училища, яке з відзнакою «за успіхи в науках» закінчив у 1859 р. Розумний, здібний хлопчик мріяв про подальшу освіту, хотів стати вчителем або лікарем, але через скрутне матеріальне становище великої сім'ї мусив у 14 років перейти на власний хліб. Спочатку він працював писарчуком у канцелярії станового пристава, а потім — канцеляристом міської управи, служителем повітового суду. Робота у цих проїнятих духом бюрократизму та хабарництва установах була нудною і виснажливою, проте сприяла виробленню в юнака вміння коротко викладати суть іноді досить заплутаної справи, зрештою, там розгорталися справжні життєві історії, які надали багатий матеріал для його майбутньої творчості (у комедії «Мартин Боруля», наприклад, чудово змальовано канцелярщину, побут і розваги чиновників).

Крім того, І. Тобілевич належав до числа «українофілів», був учасником небажаних для уряду гуртків, у т. ч. й політичного спрямування, знався з колишнім кирило-мефодіївцем Д. Пильчиковим, який сприяв формуванню національної самосвідомості майбутнього драматурга.

Палке захоплення театром — ще одна сфера духовних інтересів І. Тобілевича, яка згодом пере-

¹ Цит. за вид.: Погребенник В. Корифей : літ. портр. Івана Карпенка-Карого. — Київ, 2008. — С. 3.

важила всі інші. Є чимало свідчень, котрі пояснюють незвичайну для сільського хлопця побожну любов до театру, яка визначила весь його подальший життєвий шлях.

Мати ще малому Івану захопливо розповідала про побачені нею постановки п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка» у виконанні мандрівних труп. Це був перший поштовх, що спрямував увагу хлопця до театру. Згодом додалися власні враження від вистав у Єлисаветграді (нині Кіровоград). Активне театральне життя міста вплинуло і на життя в Бобринці. Там на початку 1860-х рр. було організовано самодіяльний театр, яким керував провінційний актор К. Голубовський. Активними учасниками гуртка стали й молоді чиновники І. Тобілевич та М. Кропивницький. Саме у Бобринці Іван утвердився і зміцнів як професійний актор і театральний критик, гідно поповнивши лави тих, хто дбав про українське культурне відродження.

У 1865 р. повіт було переведено з Бобринця до Єлисаветграда, сюди переїхав й І. Тобілевич. Із палким захопленням він віддався мистецькій діяльності: був керівником театального гуртка, учасником вистав, писав театральні рецензії, публіцистичні статті; брав активну участь у громадсько-культурному житті міста, зокрема в роботі Товариства для поширення серед народу ремесел і грамотності, клопотався про утворення притулку для калік і сиріт, був ініціатором утворення безплатної лікарні для бідного люду та безплатної народної бібліотеки. Одним із перших Іван Карпович порушив питання про право на офіційні видання українською мовою, зміну законів про друкування книг.

У той час, на репетиції вистави «Назар Стодоля», І. Тобілевич познайомився з донькою поміщика К. Тарковського – Надією. У 1869 р. молоді люди одружилися. Невдовзі у подружжя народилася дочка Галя (1872), згодом – сини Назар (1874) і Юрій (1876) та донька Оріся (Ярина) (1879).

Оселя Тобілевичів стала одним із осередків мистецького та громадсько-політичного життя. Там знайшла притулок і С. Русова, яка на той час перебувала під наглядом поліції і не мала права жити в місті. Саме у цей час І. Тобілевич познайомився з провідними діячами українства В. Антоновичем, Є. Чикаленком, М. Комаровим, став їхнім однодумцем.

Але неблаганна доля завдала тяжких ударів: навесні 1881 р. від сухот померла вірна дружина-помічниця Надія, влітку 1882-го – старша донька Галина. Пізніше на честь дружини Іван

Карпович заснував хутір Надія (Надежда, Надеждівка; нині – славнозвісний історико-культурний заповідник «Хутір Надія»), з яким було пов'язано все його подальше життя.

За участь у таємному гуртку народницького спрямування та сприяння «політичним злочинцям» митець постійно зазнавав переслідувань. Нелегальна діяльність державного чиновника теж не могла залишитися непоміченою. Тож не дивно, що вільнодумного секретаря поліції після численних доносів, у жовтні 1883 р., звільнили з посади. Як влучно зауважив С. Єфремов, «російська бюрократія втратила чиновника Тобілевича, а українське письменство й театр придбали письменника й артиста Карпенка-Карого. Химерна доля сама поставила його на той шлях, куди тягла натура, та не пускали були обставини»¹.

За збігом обставин восени 1883 р. у Єлисаветграді на гастролях перебувала українська трупа М. Старицького, кістяк якої становили молодші брати І. Тобілевича – П. Саксаганський і М. Садовський, а також уславлена вже тоді М. Заньковецька. Прийнявши пропозицію братів та друзів, Іван Карпович перейшов на професійну сцену.

На той час І. Тобілевичу виповнилося 38 років. За плечима вже була акторська й режисерська робота в аматорському театрі, публіцистична діяльність в «Єлисаветградском вестнике», написання художніх творів – оповідання «Новобранець» (1881; опубліковане в 1883 р. під псевдонімом Гнат Карий у київському альманаху «Рада»), драм «Чабан» («Бурлака») та «Підпанки» (обидві – 1883). Як актор Іван Карпович дебютував під псевдонімом Карпенко-Карий. Свої літературні твори він підписував іноді власним прізвищем, іноді цим псевдонімом, а от в акторській діяльності послуговувався лише псевдонімом.

Як і більшість тогочасної передової інтелігенції, Іван Карпович свято плекав прагнення вірно служити народові, відображати правду його життя, сприяти подальшому прогресу української культури. Тож під час гастролей трупи у Ростові-на-Дону його заарештували. За вироком (адміністративне заслання) І. Тобілевич опинився під гласним наглядом поліції в Новочеркаську.

У цей тяжкий період митець побрався із співачкою трупи М. Старицького Софією Дітковською, яка самовіддано розділила долю вигнанця.

Подружжя прожило в Новочеркаську майже три роки. Тут було написано п'єси «Бондарівна» (1884), «Розумний і дурень» (1885), «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля» (всі – 1886).

¹ Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : нарис життя і творчості. – Тернопіль, 2011. – С. 16.

У 1886 р. в Херсоні вийшов друком «Збірник драматичних творів» – перше видання п'єс І. Карпенка-Карого.

На початку 1887 р. Івану Карповичу дозволили залишити Новочеркаськ й оселитися на хуторі «Надія». Там він жив під гласним наглядом поліції, займався господарством. І лише наприкінці 1888 р., після того як гласний нагляд було замінено на негласний і отримано дозвіл на виїзд із хутора, І. Карпенко-Карий повернувся на сцену. Спочатку актор і драматург брав участь у трупі М. Садовського, а згодом разом із братом П. Саксаганським утворив трупу «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. Саксаганського» (надалі виступала під різними назвами), яка наприкінці XIX – початку XX ст. стала найсильнішою в організаційному та мистецькому сенсі. Це була трупа корифеїв українського театру, яка зберігала й примножувала кращі традиції української сцени. Вагому частку в її репертуарі займала і драматургія І. Карпенка-Карого, адже письменник щороку поповнював репертуар театру однією-двома п'єсами.

Заявивши про себе як про творця соціальної драми, письменник виявив неабиякий талант сатирика гоголівсько-щедрінського типу в комедіях «Мартин Боруля» (1886), «Сто тисяч» (1890) і «Хазяїн» (1900), що стали класикою світової драматургії та неперевершеним взірцем для наступних поколінь комедіографів.

Окрему групу в драматургічному доробку І. Карпенка-Карого становлять п'єси історичної тематики: «Паливода XVIII століття» (1893), «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896), «Чумаки» (1897), «Мазепа» (1899). Найбільшим творчим успіхом вважають трагедію «Сава Чалий» (1899), яка є справжнім шедевром, вершиною української історичної драматургії дожовтневого періоду.

На схилі віку Іван Карпович працював над соціальними комедіями на тему «батьки і діти», що мали скласти трилогію. Але написав він лише дві п'єси – «Суєта» (1903) і «Житейське море» (1904). Це були останні завершені твори письменника, чимало ж інших творчих задумів не було здійснено.

І. Карпенко-Карий виявив себе новатором у драматичному та комедійному жанрах, яким надав суспільно-психологічного й сатиричного звучання. Він вніс чимало нового в реалістичну драматургію кінця XIX – початку XX ст., не цурався й романтичних мотивів, особливо в історичних

п'єсах. Як зазначав І. Франко, «цілість драматичної творчості Карпенка-Карого наповнює нас почуттям подиву до його таланту. Обняти такий широкий горизонт, заселити його množеством живих людських типів міг тільки першорядний поетичний талант і великий обсерватор людського життя»¹.

За 20 років літературної діяльності письменник створив 18 оригінальних п'єс, що ввійшли до золотого фонду класичного репертуару сучасного українського театру.

Надзвичайно багатогранна і його акторська палітра: від яскраво-комедійних ролей – Мартина Борулі, Терешка Сурми («Мартин Боруля», «Суєта» І. Карпенка-Карого), Шила («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» М. Старицького), Сторожа («По ревізії» М. Кропивницького), Возного («Наталка Полтавка» І. Котляревського) – до героїчно-романтичного Назара Стодоли («Назар Стодоля» Т. Шевченка); від глибокодраматичного зображення долі простої людини – Івана, діда мірошника («Безталанна», «Наймичка» І. Карпенка-Карого) – до грізного Потоцького, жорстокого волосного старшини Михайла Михайловича («Сава Чалий», «Бурлака» І. Карпенка-Карого) та гостросатиричного зображення типів, страшних у своїй зажерливості й лицемірній підступності, – Хоми Кичатого («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Хоми («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Цокуля, Герасима Калитки, Терентія Пузиря («Наймичка», «Сто тисяч», «Хазяїн» І. Карпенка-Карого) та ін.

Іван Карпович був проникливим актором, неперевершеним майстром перевтілень. Він грав просто й природно, психологічно тонко, без робленості й емоційних надмірностей, властивих пересічним «малоросійським» трупам; головними засобами його акторської майстерності були погляд, міміка, голос. Митець завжди дотримувався свого театрального кредо: «Сцена – мій кумир, театр – священний храм для мене!». І зазначав, що «тільки з театру, як з храму крамарів, треба гнати і фарс, і оперетку; вони – позор іскуства, бо смак псують і тільки мішають порокам! Геть із театру! Мітлюю слід їх замести!»².

Складним було життя мандрівного актора – з нервовим перенапруженням, залежністю від примх місцевої влади. Роки чорносотенної реакції в країні після революції 1905 р. й короткого поживання національного життя були тяжкими. Мучив біль за темноту рідного народу, який, не маючи національної свідомості, зараховував себе

¹Цит. за вид.: Погребенник В. Корифей... – С. 3.

²Театр як доля: Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) / [упоряд. О. В. Чуднов]. – Кіровоград, 2012. – С. 304.

до якої «православної нації». Невиліковною виявилася хвороба – рак. Великий актор перемагав жахливу недугу зусиллям волі, граючи на сцені й на часину забуваючи про все.

Не допомогли ані курорти Криму, ані німецьке медичне світило професор Боаз, до якого хворий надто пізно виїхав на лікування. 15 вересня 1907 р. Іван Карпович помер у Берліні. Його тіло перевезли в Україну і, згідно із заповітом, поховали поблизу хутора «Надія», поруч із могилою батька.

Творчість І. Карпенка-Карого справила великий вплив на розвиток вітчизняної драматургії, зокрема, завдяки тематичному і жанровому багатству, цілісності творів, які віддзеркалили різноманітну картину життя України протягом століть.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні праці І. Карпенка-Карого

Будущина в руках нового покоління : вибр. твори / І. Карпенко-Карий ; [упоряд., передм., прим. С. Харченко]. – Київ : Країна мрій, 2009. – 407 с. – ISBN 978-966-424-158-5.

П'єси / І. Карпенко-Карий ; [передм. О. М. Колінченко]. – Київ : Школа, 2006. – 319 с. – ISBN 966-661-504-5.

Комікс за мотивами п'єси Івана Карпенка-Карого «Хазяїн» / [оброб. тексту Л. Пархоменко ; худож. Н. Тарабарова]. – Київ : Грані-Т, 2008. – 62 с. : іл. – ISBN 978-966-4650-20-2. – ISBN 978-966-4651-71-1.

Майстер драми : драм. твори І. Карпенка-Карого / [упоряд. А. А. Чічановський]. – Київ : Грамота, 2004. – 495 с. – ISBN 966-8066-28-6.

Мартин Боруля : [комедія] / І. Карпенко-Карий // Драматургія: класика і сучасність : хрестоматія / [за упоряд. і ред. В. Зленка]. – Київ, 2002. – С. 38–85. – ISBN 966-579-096-X.

Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : листи, п'єси / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Кіровоград. нац. техн. ун-т ; [упоряд., авт. вступ. ст. С. Бронза ; відп. ред. Т. Самиляк]. – 2-е вид. перероб. та допов. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 575 с. : іл. – ISBN 978-966-189-108-0.

Сава Чалий : [трагедія в 5 діях і 7 картинах] / І. Карпенко-Карий // Українська драматургія XIX–XX століть. Михайло Старицький. Іван Карпенко-Карий. Іван Кочерга / [ред.: О. Б. Діденко, О. В. Осадча]. – Київ, 2006. – С. 221–294. – ISBN 966-00-0505-9.

Сто тисяч : комедія ; Мартин Боруля : комедія / І. Карпенко-Карий ; [передм. С. Задорожної]. – Київ : Шанс, 2013. – 143 с. – ISBN 978-966-2202-29-8.

«Сто тисяч», «Хазяїн» та інші п'єси / І. Карпенко-Карий. – Донецьк : БАО, 2007. – 383 с. : іл. – ISBN 978-966-338-847-2.

Хазяїн : драм. твори / І. Карпенко-Карий ; [передм. та прим. Т. М. Панасенко]. – Харків : Фоліо, 2013. – 333 с. – ISBN 978-966-03-6042-6.

Про І. Карпенка-Карого

«...Жадання правди, жадання добра» : до 160-річчя від дня народж. І. К. Карпенка-Карого // Знаменні дати : календар 2005 / авт.-упоряд.: В. О. Кононенко (керівник) [та ін.]. – Київ, 2005. – С. 161–165 : портр.

Задорожна С. «Серйозна комедія» Івана Карпенка-Карого / С. Задорожна // Сто тисяч : комедія ; Мартин Боруля : комедія / І. Карпенко-Карий ; [передм. С. Задорожної]. – Київ, 2013. – С. 3–19. – ISBN 978-966-2202-29-8.

Зелененька І. Образ-символ землі як психоісторичний код: на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса

Як будь-які класичні твори, п'єси великого українського драматурга є актуальними й нині. Вони йдуть на сценах багатьох театрів, знаходячи живий відгук у сучасного глядача. Окремі твори було екранізовано, зокрема «Мартин Боруля» (1953, реж. О. Швачко), «Сто тисяч» (1957, реж. В. Іванов), «Наймичка» (1964, реж. І. Молостова, В. Лапокниш), «Хазяїн» (1976, реж. Ю. Некрасов, А. Ріпко).

Іменем великого драматурга названо Київський національний університет театру кіно і телебачення, діють Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей І. К. Карпенка-Карого, Заповідник-музей «Хутір Надія».

Мельничука / І. Зелененька // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. – 2012. – № 10. – С. 33–35.

Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : нарис життя і творчості / В. Івашків. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2011. – 191 с. : іл. – ISBN 978-966-10-2497-6.

Козлов А. Психотипи віків у драмі І. Карпенка-Карого «Розумний і дурень» / А. Козлов // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. – 2012. – № 10. – С. 8–9.

Куценко Л. Стежками хутора «Надія» : [нарис] / Л. Куценко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 47 с. : іл. – ISBN 978-966-8861-62-8.

Погребенник В. Корифей : літ. портр. Івана Карпенка-Карого / В. Погребенник. – Київ : Веселка, 2008. – 37 с. – ISBN 978-966-01-0454-9.

Творчість І. Карпенка-Карого: слово і дія через віки : зб. наук.-метод. пр. / Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, М-во культури і туризму України ; [редкол.: О. І. Безгін (голова) та ін.]. – Київ : КОМПАС, 2005. – 191 с. : табл., портр. – ISBN 966-7170-45-4.

Театр як доля: Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) / [упоряд. О. В. Чуднов]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 365 с. : іл. – ISBN 978-966-189-121-9.

Карпенко-Карий [літ. псевд. Тобілевича Івана Карповича] [17(29).09 1845 – 02(15).09 1907] // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / редкол.: Бажан М. П. (голова редкол.) [та ін.]. – 2-е вид. – Київ, 1980. – Т. 5. – С. 46 : портр.

Пилипчук Р. Я. Карпенко-Карий [сцен. і літ. псевд. Тобілевича Івана Карповича; 17(29).09 1845 – 02(15).09 1907] / Р. Я. Пилипчук // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / редкол.: Дзевєрін І. О. (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 421–423 : портр. – ISBN 5-88500-014-X (т. 2).

Карпенко-Карий [справж. – Тобілевич Іван Карпович; 17(29).09 1845 – 02(15).09 1907] // Мистецтво України : біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 289–290.

Ілюстрації

Іван Тобілевич : [фотографії] // Театр як доля: Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). – Кіровоград, 2012. – С. 16, 49, 69.

Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : [фотографії] // Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : нарис життя і творчості. – Тернопіль, 2011. – С. 4, 174–191.

Іван Карпович Карпенко-Карий : [портрет] // Творчість І. Карпенка-Карого: слово і дія через віки : зб. наук.-метод. пр. / Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, М-во культури і туризму України ; [редкол.: О. І. Безгін (голова) та ін.]. – Київ, 2005. – Фронтиспіс.

Підготовлено А. Рихтік

Жовтень

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

*В жовтні лист з берези і дуба опадає
не чисто – чекай суворої зими,
чисто – на теплу, м'яку зиму.*

ОСІНЬ

*Соняшником пахне місяць жовтень,
Впала міддю вечорова осінь,
Далі й нічка яблуком пожовклим
Покотилась краєм стоголосим.*

*І підводи йдуть, плодом повні,
П'ють росу, втомившись літом, ниви.
Повертають газди маломовні,
Супокійні, втомлені, щасливі.*

*Ну ж, дівчата, – за село промовте,
Оживіте співами-піснями.
А ти, noche, яблуком пожовклим,
Покотись росистими полями.*

Ю. Боршош-Кум'ятський¹

¹Боршош-Кум'ятський Ю. Осінь // До срібних сивин : недруковані й призабуті поезії та проза / Ю. Боршош-Кум'ятський ; [зібрав і впоряд. Ю.-Б. Боршош]. – Ужгород, 2004. – С. 45.

1

Міжнародний день музики

Відзначається щороку за рішенням Міжнародної музичної ради ЮНЕСКО. Ініціатором відзначення цього дня був Д. Шостакович

Міжнародний день людей похилого віку

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/45/106 від 14.12.1990 р.

День ветерана

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1135/2004 від 24.09.2004 р.

180 років від дня народження **Остапа Волощака** (1835–1918), українського ботаніка, зоолога, педагога

180 років від дня народження **Адама Поліцера** (1835–1920), австрійського лікаря, одного з основоположників отіатрії

80 років від дня народження **Джулії Ендрюс** (1935), британської актриси театру і кіно, співачки

75 років від дня народження **Михайла Ільковича Михайлюка** (1940), українського письменника в Румунії

2

Міжнародний день боротьби проти насилля

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/61/271 від 15.06.2007 р.

150 років від дня народження **Дениса Володимировича Січинського** (1865–1909), українського композитора, хорового диригента і музичного діяча

3

140 років від дня народження **Сулеймана Сані Ахундова** (1875–1939), азербайджанського письменника і драматурга

120 років від дня народження **Сергія Олександровича Єсеніна** (1895–1925), російського поета

80 років від дня народження **Армена Борисовича Джигарханяна** (1935), вірменського і російського актора театру і кіно

4

День працівників освіти

Відзначається щорічно в першу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 513/94 від 11.09.1994 р.

140 років від дня урочистого відкриття (1875) Чернівецького університету ім. Франца-Йосифа (нині Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича)

130 років від дня народження **Дмитра Васильовича Андрусенка** (1885–1965), українського кобзаря, диригента, педагога

120 років від дня народження **Ріхарда Зорге** (1895–1944), радянського розвідника, журналіста

5

Всесвітній день учителів

Відзначається щорічно в ознаменування річниці підписання Рекомендації ЮНЕСКО та Міжнародної організації праці щодо становища вчителів

Всесвітній день архітектури

Відзначається щорічно в перший понеділок жовтня за рішенням 20-ї Генеральної Асамблеї Міжнародного союзу архітекторів

100 років від дня народження **Івана Васильовича Коляски** (1915–1997), українського письменника, публіциста, перекладача (Канада)

75 років від дня народження **Володимира Омеляновича Забаштанського** (1940–2001), українського поета, перекладача

6

270 років від дня народження **Франциска Смуглевича** (1745–1807), польського художника, основоположника литовської національної школи живопису

125 років від дня народження **Олени Борисівни Курило** (1890–?), українського мовознавця

110 років від дня народження **Юхима Ісаковича Русинова** (1905–1969), українського композитора і диригента

75 років від дня народження **Юозаса Станіславовича Будрайтіса** (1940), литовського актора

75 років від дня народження **Віктора Павловича Павлова** (1940–2006), російського актора

7

130 років від дня народження **Нільса Бора** (1885–1962), датського фізика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики (1922)

100 років від дня народження **Маргарити Йосипівни Алігер** (1915–1992), російської поетеси

80 років від дня народження **Томаса Кенеллі** (1935), австралійського письменника

8

День юриста

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1022/97 від 16.09.1997 р.

430 років від дня народження **Генріха Шютца** (1585–1672), німецького композитора і органіста

180 років від дня народження **Євгена Львовича Маркова** (1835–1903), українського і російського письменника, критика, публіциста

180 років від дня народження **Отто Христіана Мора** (1835–1918), німецького вченого в галузі будівничої механіки і опору матеріалів

170 років від дня народження **Віктора Львовича Кирпичева** (1845–1913), російського і українського вченого в галузі механіки

130 років від дня народження **Володимира Євтимовича Свідзінського** (1885–1941), українського поета

90 років від дня народження **Андрія Донатовича Синявського** [псевд. – Абрам Терц (1925–1997)], російського літературознавця, письменника, літературного критика, політв'язня

90 років від дня народження **Степана Ільковича Стельмашука** (1925–2011), українського хорового диригента, педагога і фольклориста

9

Міжнародний день поштової служби

Відзначається щорічно в річницю заснування Всесвітнього поштового союзу (1874 р., м. Берн, Швейцарія)

180 років від дня народження **Шарля Каміля Сен-Санса** (1835–1921), французького композитора, піаніста, диригента, музичного критика і громадського діяча

110 років від дня народження **Юхима Яковича Лішанського** (1905–1982), українського режисера, педагога

75 років від дня народження **Джона Леннона** (1940–1980), англійського рок-музиканта

10

Всесвітній день охорони психічного здоров'я

Відзначається щорічно з 1992 р. за ініціативою Всесвітньої федерації психічного здоров'я ВООЗ

День працівників стандартизації та метрології

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 910/2002 від 08.10.2002 р.

110 років від дня народження **Івана Івановича Волошина** (1905–1973), українського письменника

190 років від дня смерті **Дмитра Степановича Бортнянського** (1751–1825), українського композитора і диригента

11

День працівників санітарно-епідеміологічної служби

Відзначається щорічно в другу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 1178/2004 від 05.10.2004 р.

День художника

Відзначається щорічно в другу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 1132/98 від 09.11.1998 р.

210 років від дня народження **Карла Флоріановича Вишневецького** (1805–1863), українського вченого в галузі ветеринарії

190 років від дня народження **Конрада Фердинанда Мейєра** (1825–1898), швейцарського письменника

130 років від дня народження **Франсуа Моріака** (1885–1970), французького письменника, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1952)

110 років від дня народження **Олександра Степановича Павлова** (1905–1969), українського живописця

12

160 років від дня народження **Артура Нікіша** (1855–1922), угорського диригента, композитора, педагога

150 років від дня народження **Артура Гардена** (1865–1940), англійського біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі хімії (1929)

150 років від дня народження **Володимира Олександровича Кістяківського** (1865–1952), українського і російського фізико-хіміка

140 років від дня народження **Алістера Кроулі** [справж. – Едвард Олександр Кроулі (1875–1947)], британського окультиста і містика

90 років від дня народження **Юрія Федоровича Хохоло** (1925–1989), українського архітектора

80 років від дня народження **Лучано Паваротті** (1935–2007), італійського оперного співака

13

Міжнародний день зменшення ризику природних катастроф

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/64/200 від 25.02.2010 р.

190 років від дня народження **Чарльза Фредерика Ворта** (1825–1895), французького модельєра, одного з перших представників високої моди

130 років від дня народження **Романа Михайловича Волкова** (1885–1959), українського літературознавця, мистецтвознавця, фольклориста

100 років від дня народження **Андрія Федоровича Євенка** (1915–1991), українського актора, диктора

90 років від дня народження **Маргарет Гільди Тетчер** (1925–2013), політичного діяча Великобританії

14

Покрова Пресвятої Богородиці

День захисника України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 806/2014 від 14.10.2014 р.

День українського козацтва

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 966/99 від 07.08.1999 р.

590 років від дня народження **Алессо Бальдовінетті** (1425–1499), італійського художника флорентійської школи

275 років від дня народження **Якова Борисовича Княжніна** (1740–1791), російського письменника, поета, драматурга

250 років від дня народження **Якова Дмитровича Захарова** (1765–1836), російського хіміка

175 років від дня народження **Дмитра Івановича Писарєва** (1840–1868), російського публіциста, літературного критика, філософа, революційного демократа

160 років від дня народження **Юрія Калмана Жатковича** (1855–1920), українського і угорського перекладача, літературознавця, історика та етнографа

160 років від дня народження **Вільяма Йорка Макгрегора** (1855–1923), шотландського художника-постімпресіоніста

140 років від дня народження **Андрія Павловича Виноградова** (1875–1933), українського вченого в галузі металознавства і металургії

125 років від дня народження **Луї Деллюка** (1890–1924), французького режисера, сценариста, теоретика кіномистецтва

125 років від дня народження **Дуайта Девіда Ейзенхауера** (1890–1969), американського політичного і військового діяча

110 років від дня народження **Пентті Хаанпяя** (1905–1955), фінського письменника

90 років від дня народження **Володимира Олександровича Фетіна** (1925–1981), російського кінорежисера, сценариста

75 років від дня народження **Кліффа Річарда** (1940), британського співака, виконавця популярної музики

75 років від дня народження **Леся [Олександра] Олександровича Сердюка** (1940–2010), українського актора

15

130 років від дня народження **Олександра Антоновича Надраги** (1885–1962), українського вченого-правознавця, громадського діяча, педагога

120 років від дня народження **Володимира Зеноновича Гжицького** (1895–1973), українського письменника

120 років від дня народження **Василя Георгійовича Федорова** (1895–1959), українського письменника, гумориста, перекладача

110 років від дня народження **Анатолія Кириловича Бабка** (1905–1968), українського хіміка

110 років від дня народження **Чарлза Персі Сноу** (1905–1980), англійського письменника, вченого-фізика та громадського діяча

75 років від дня народження **Віталія Петровича Шелеста** (1940), українського вченого в галузі теоретичної фізики

16

Сесвітній день продовольства

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/35/70 від 05.12.1980 р.

170 років від дня народження **Владимира Мажуранича** (1845–1928), хорватського юриста, історика, письменника

17

Міжнародний день боротьби за ліквідацію бідності

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/47/196 від 22.12.1992 р.

День працівників целюлозно-паперової промисловості

Відзначається в третю суботу жовтня відповідно до Указу Президента України № 885/2008 від 01.10.2008 р.

100 років від дня народження **Артура Ашера Міллера** (1915–2005), американського драматурга і прозаїка

100 років від дня народження **Марка Іллєча Янковського** (1915–1980), українського театрального художника

80 років від дня народження **Олександра Даниловича Пономаріва** (1935), українського мовознавця, публіциста, перекладача, громадського діяча

18

День працівників харчової промисловості

Відзначається в третю неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 714/95 від 08.08.1995 р.

70 років від дня заснування (1945) Ужгородського національного університету

130 років від дня народження **Віктора Григоровича Аверіна** (1885–1955), українського біолога-зоолога, громадського діяча

130 років від дня народження **Миколи Михайловича Баженова** (1885–1962), українського мовознавця, літературознавця, педагога

130 років від дня народження **Володимира Антоновича Кучера** (1885–1959), українського фізика-теоретика

125 років від дня народження **Івана Михайловича Бабакова** (1890–1974), українського вченого-механіка

100 років від дня народження **Бориса Борисовича Тимофєєва** (1915–2002), українського вченого в галузі автоматики

19

День апостола Поли

80 років від дня народження **Вольфрама Бурггарта** (1935), українського поета, перекладача, літературознавця, редактора (Канада)

20

Всеукраїнський день боротьби із захворюванням на рак молочної залози

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 42/2005 від 17.01.2005 р.

80 років від дня народження **Еремея Юдовича Парнова** (1935–2009), російського письменника-фантаста, публіциста

21

225 років від дня народження **Альфонса Марі Луї де Ламартіна** (1790–1869), французького письменника, історика, політичного діяча

175 років від дня народження **Івана Павловича Минаєва** (1840–1890), російського вченого-сходознавця, географа, історика

130 років від дня народження **Петра Петровича Будникова** (1885–1968), російського хіміка

70 років від дня народження **Микити Сергійовича Михалкова** (1945), російського актора і кінорежисера

22

150 років від дня народження **Крістьяна Рауда** (1865–1943), естонського художника-графіка

130 років від дня народження **Станіслава Кота** (1885–1975), польського історика, політика, дипломата, історика культури й освіти

125 років від дня народження **Еля Гершовича** (Іллі Григоровича) **Співака** (1890–1950), українського та єврейського вченого-мовознавця, педагога

110 років від дня народження **Жозефа Косма** (1905–1969), французького композитора

90 років від дня народження **Петра Костьовича Медведика** (1925–2006), українського літературознавця, фольклориста, бібліографа

90 років від дня народження **Роберта Раушенберга** (1925–2008), американського художника

80 років від дня народження **Бориса Ілліча Олійника** (1935), українського поета, перекладача, державного і громадського діяча

180 років від дня загибелі **Устима Кармалюка** (Кармелюка) (1787–1835), українського народно-го героя, керівника боротьби селян Поділля проти кріпацтва

23

110 років від дня народження **Андрія Васильовича Клоччя** [справж. – Левитський (1905–1972)], українського письменника і критика

110 років від дня народження **Олександра Шамільовича Мелік-Пашаєва** (1905–1964), російського диригента

100 років від дня народження **Йосипа Георгійовича Сумбаташвілі** (1915–2012), грузинського і російського художника театру

80 років від дня народження **Петра Миколайовича Дідовича** (1935–2010), українського письменника

80 років від дня народження **Станіслава Олександровича Чижа** (1935–2008), українського скульптора

24

День Організації Об'єднаних Націй

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/168 (II) від 31.10.1947 р.

Всесвітній день розвитку інформації

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/3038 (XXVII) від 19.12.1972 р.

130 років від дня створення (1885) в Галичині організації «Народна Рада»

140 років від дня народження **Костянтина Федоровича Юона** (1875–1958), російського живописця

120 від дня народження **Олександра Наумовича Фрумкіна** (1895–1976), російського електрохіміка і фізико-хіміка

25

День автомобіліста і дорожника

Відзначається в останню неділю жовтня відповідно до Указу Президента України №452/1993 від 13 жовтня 1993 р.

190 років від дня народження **Йоганна Баптиста Штрауса II** (1825–1899), австрійського композитора, диригента і скрипала

160 років від дня народження **Яна Махала** (1855–1939), чеського літературознавця-славіста

130 років від дня народження **Карпа Дем'яновича Трохименка** (1885–1979), українського живописця

125 років від дня народження **Сергія Павловича Вікула** (1890–1937), українського журналіста, редактора, політичного діяча

100 років від дня народження **Леоніда Сильвестровича Лупана** (1915–1938), українського поета

75 років від дня народження **Ярослава Степановича Яцківа** (1940), українського вченого-астронома, громадського діяча

26

370 років від дня народження **Арта де Гелдера** (1645–1727), нідерландського живописця

330 років від дня народження **Доменіко Скарлатті** (1685–1757), італійського композитора і клавесиніста

130 років від дня народження **Андрія Васильовича Ніковського** (1885–1942), українського політичного і державного діяча, літературознавця та публіциста

27

Всесвітній день аудіовізуальної спадщини

Відзначається щорічно відповідно до резолюції, затвердженої на 33-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (2005)

270 років від дня народження Максима Созонтовича Березовського (1745–1777), українського і російського композитора, співака

175 років від дня народження Якоба Симоновича Гогешвілі (1840–1912), грузинського педагога і дитячого письменника

160 років від дня народження Івана Володимировича Мічуріна (1855–1935), російського біолога і селекціонера-помолога

130 років від дня народження Юхима Спиридоновича Михайліва (1885–1935), українського художника і мистецтвознавця

110 років від дня народження Тамари Михайлівни Мороз-Стрілець (1905–1994), української письменниці, літературознавця

28

День визволення України від фашистських загарбників

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 836/2009 від 20.10.2009 р.

130 років від дня народження Такубоку Ісікави [справж. – Хадзіме (1885–1912)], японського письменника і критика

120 років від дня народження Майка [Михайла] Гервасійовича Йогансена (1895–1937), українського письменника, перекладача, журналіста, критика

110 років від дня народження Абу Сарсенбаєва (1905–1995), казахського письменника

90 років від дня народження Георгія Миколайовича Кислого (1925), українського архітектора

29

200 років від дня народження Людовіта Штура (1815–1856), словацького поета, філолога, громадського діяча

30

225 років від дня народження Кароля Юзефа Ліпінського (1790–1861), польського скрипаля й композитора

140 років від дня народження Аветіка Сааковича Ісаакяна (1875–1957), вірменського поета

120 років від дня народження Луки Юрійовича Луціва (1895–1984), українського літературознавця, критика, журналіста (США)

110 років від дня народження Костянтина Степановича Борисенка (1905–1975), українського вченого в галузі механіки

31

День апостола та євангеліста Луки

220 років від дня народження Джона Кітса (1795–1821), англійського поета-романтика

200 років від дня народження Карла Теодора Вільгельма Вейерштрасса (1815–1897), німецького математика

180 років від дня народження Адольфа фон Байєра (1835–1917), німецького хіміка-органіка, лауреата Нобелівської премії в галузі хімії (1905)

130 років від дня народження Сергія Стефановича Жука (1885–?), українського письменника і скульптора (Німеччина)

120 років від дня народження Петра Михайловича Буйка (1895–1943), українського лікаря

Цього місяця виповнюється:

390 років від початку (1625) масштабного козацько-селянського повстання під керівництвом Марка Жмайла проти політичного, економічного, релігійного гніту Речі Посполитої

120 років від дня народження Петра Івановича Гузя (1895–1959), українського кобзаря

2 жовтня

Багатоголосне життя великого музиканта

До 150-річчя від дня народження Д. Січинського (1865–1909)

Серед українських діячів в історії музичної культури кінця XIX – початку XX ст. однією з найцікавіших та найсуперечливіших постатей є Денис Володимирович Січинський – композитор, диригент, музичний критик, фольклорист, педагог, музично-громадський діяч, організатор музичних хорів і

товариств, перший професор музики та засновник першої музичної школи на Галичині.

Народився Денис Володимирович у с. Ключинці, що на Тернопільщині, в родині сільського вчителя. Щоб утримувати сім'ю, батько був змушений працювати фінансовим управителем панського маєтку. Мати походила з роду Бучинських і доводилася сестрою відомому суспільно-громадському діячеві, етнографу М. Бучинському. Свої перші роки Д. Січинський провів у селі серед вишуканої тернопільської природи, чудових мелодій народних пісень.

У 1873 р. Денис пішов до початкової школи м. Станіславова (нині Івано-Франківськ), а через кілька років продовжив початкову освіту в Тернополі. Там вступив до гімназії, де дозволялося викладати та говорити лише німецькою і польською мовами, за розмову українською, навіть поза межами закладу, учнів карали. За таких обставин Д. Січинський приєднався до нелегального гімназійного гуртка «Учнівська громада», в якому вивчав українську літературу та історію. В цей період юнак надзвичайно зацікавився музикою, співав у гімназійному хорі, навіть написав кілька музичних творів, проте жоден з них не зберігся. Рано осиротівши, хлопець не плакав надій здобути гарну музичну освіту. Проте йому вдалося привернути увагу до свого таланту, і його безкоштовно навчали гри на фортепіано та теорії музики. Найбільшу роль у становленні майбутнього композитора відіграв піаніст і органіст В. Вшелячинський, який пізніше став професором Львівської консерваторії.

По закінченні гімназійного курсу Д. Січинський переїхав у Коломию, де організував чоловічий квартет, в якому і сам співав. У цей час він

написав пісню на текст Т. Шевченка «У гаю, гаю» та чоловічий хор «Коби я був пташкою» на слова галицького поета І. Грабовича.

У 1888 р. Д. Січинський вступив на юридичний і теологічний факультети Львівського університету. Проте невдовзі залишив і юриспруденцію, і теологію, щоб увесь свій час присвятити навчанню у Львівській консерваторії Галицького музичного товариства. Там він опановував основи гармонії та контрапункту під керівництвом чудового педагога, піаніста, музичного й громадського діяча К. Мікулі, який свого часу навчався у самого Ф. Шопена.

За активної участі Д. Січинського у Львові в 1891 р. було створено музичне товариство «Боян». Для нього композитор написав низку пісень «Було не рубати зеленого дуба», а також кантату «Дніпро реве», яку в 1892 р. відзначили першою премією конкурсу товариства «Боян» на кращий твір західноукраїнських композиторів

Починаючи з 1892 р. Д. Січинський часто переїжджав з місця на місце, шукаючи собі роботу. У 1893 р. він приїхав у Коломию. У місті спалахнула епідемія холери, і молодий чоловік, позбавлений будь-яких засобів до існування, працював на перевезенні трупів. Під час свого кількомісячного перебування в Коломиї в 1893 р. композитор також організував співоче товариство «Боян», подібне до львівського.

Коли Д. Січинського звільнили з посади санітара, він, доведений до розпачу, обірваний і босий, пішов пішки аж до Львова. Тут прожив майже два роки, заробляючи на хліб лекціями, переписуванням нот та аранжуванням популярних творів. Іноді Січинському доводилося працювати рахівником чи бухгалтером на приватних підприємствах. Пробував себе і як музичний критик. Музикою, композиторством і співами, що були його справжнім покликанням, займався здебільшого на громадських засадах.

У Львові Д. Січинський познайомився з І. Франком. Завдяки цій зустрічі він разом з іншими видатними культурними діячами, зокрема О. Нижанківським, Ф. Колессою, М. Павликом, О. Роздольським, увійшов до складу комітету зі збирання та публікації народних пісень (1894). Напрацювання цього об'єднання стали основою для розвитку української фольклористичної школи в Галичині.

У 1895 р. у Львові Д. Січинський опублікував свої перші критичні статті – рецензії на «Хустину» Г. Топольницького, «Вечорниці» П. Ніщинського, виступи С. Крушельницької, О. Мишуги, М. Левицького та ін.

Того ж року композитор переїхав до Перемишля, де став диригентом місцевого товариства «Боян». Водночас він допомагав організовувати хори в навколишніх селах. Гастрольні «мандрівки» цих народних колективів значно активізували музично-громадське життя краю.

У 1896 р. Д. Січинського запросили обійняти посаду капельмейстера притулку для сиріт у селищі Дроговижі, що неподалік м. Стрия. Там він працював два роки. З композиторського доробку того часу збереглися марш «Сагайдачний» та «Чеська полька».

У 1899 р. Денис Володимирович знову приїхав до Станіслава, де став головним диригентом «Бояна» та учителем музики в Інституті для дівчат.

Завдяки старанням Д. Січинського станіславське товариство «Боян» стало одним із найкращих у Галичині, центром громадського й культурно-мистецького життя. Популярність товариства зростала з кожним роком. До нього надсилали свої твори композитори М. Лисенко, С. Воробкевич, В. Матюк, Й. Кишакевич, О. Нижанківський.

У 1902 р. за ініціативою Д. Січинського було створено видавництво «Підручна бібліотека товариства „Львівський Боян“», де сам митець працював редактором. У видавництві друкували твори українських композиторів, що виходили в серії «Музична бібліотека». Загалом побачили світ понад два десятки брошур «Музичної бібліотеки». Потім через брак коштів видавництво припинило свою діяльність.

Того ж 1902 р. Д. Січинський заснував першу в Галицькому краї українську музичну школу, яка згодом стала філією Львівського музичного інституту ім. М. Лисенка, а в 1939-му була переформована в училище (нині Івано-Франківське музичне училище імені Дениса Січинського).

В цей період Денис Володимирович знову вдався до створення хорових осередків у довколишніх селах. Також він щороку організовував концерти пам'яті Т. Шевченка та різноманітні святкові імпрези. Брав участь у з'їзді західноукраїнських композиторів у Перемишлі (1902), був одним з ініціаторів та активних діячів руху за створення Союзу співацьких і музичних товариств (1903).

У 1907 р. Д. Січинський почав працювати над оперою «Роксоляна», лібрето якої написав російською мовою І. Луцик. На прохання композитора текст опери переклав українською С. Чарнецький. Але у сценічному варіанті свою єдину оперу автор так і не побачив.

В останнє десятиріччя композитор, незважаючи на важку хворобу, написав найкращі свої твори: кантату «Лічу в неволі», хори «Минули літа», «Один у другого питаєм», солоспів «І золотої, і дорогої» (на сл. Т. Шевченка), хори «Пісне моя», «Непереглядною юрбою», «Даремне пісне», солоспів «Як почуєш вночі» (на сл. І. Франка), романси «Не співайте мені сеї пісні» (на сл. Лесі Українки), «У мене був коханий край», «Із сліз моїх любко» (на сл. Г. Гейне), численні фортепіанні п'єси.

Протягом 1903–1905 рр. митець уклав дві пісенні збірки: «152 українські народні і патріотичні пісні» та «Популярні пісні для дитячих голосів».

За спогадам сучасників, процес написання музики в Січинського був спонтанний, періоди невтомного творчого натхнення та емоційні спалахи чергувалися з періодами депресії і відчаю. У музичній спадщині композитора є багато незавершених фрагментів і низка закінчених творів, що не позначені ані назвою, ані датою написання. Він абсолютно не дбав про збереження свого творчого доробку і в побуті був дуже неорганізований. Після його смерті різні документи, фотографії, особисті речі залишилися в оселях знайомих та не знайомих йому людей.

Д. Січинський помер 26 травня 1909 р., не доживши до 44 років. Поховали Дениса Володимировича на міському цвинтарі в Станіславі. Прощання було багатолюдним та урочистим. Провести в останню путь музиканта і сподвижника приїхали численні делегації з усіх галицьких міст і навколишніх сіл. У 1943 р. на могилі митця відбулось урочисте відкриття пам'ятника – архітектурної композиції у формі бандури, виконаної художником і скульптором М. Зорієм.

Наприкінці ХХ ст. влада дала розпорядження зрівняти старий цвинтар із землею, але завдяки зусиллям місцевої інтелігенції могилу видатного композитора вдалося зберегти.

У післявоєнні роки, коли про Д. Січинського мало хто згадував, його життям та творчістю зацікавився журналіст обласного радіо І. Кац. Під псевдонімом Іван Новак він написав п'єсу «Лічу в неволі», основу на деяких подіях життя композитора та на його творах. Прем'єра п'єси відбулась у 1979 р. в Івано-Франківському музично-драматичному театрі ім. І. Франка.

У 1965 р. з нагоди 100-літнього ювілею Д. Січинського Івано-Франківському музичному училищу було присвоєно його ім'я. У лютому 1981 р. з ініціативи президії міської організації Товариства охорони пам'яток історії та культури при цьому училищі було створено музей композитора.

У 1989 р. в Москві на Всесоюзній студії грампластин «Мелодія» вийшла платівка з вокальними

творами західноукраїнських композиторів, зокрема Д. Січинського, у виконанні М. Байко. Ця платівка стала вагомим внеском у популяризацію музичного доробку композитора.

Д. Січинський був першим професійним композитором у Західній Україні. Його творчість ґрунтувалася на традиціях галицької побутової музичної культури, австрійсько-німецької пісенності та вокальної лірики, значним був і вплив народнопісенної творчості. Керуючись, насамперед, змістом поезій, він створював оригінальні композиції, в яких музика напрочуд чутливо відтворює нюанси тексту. Найбільш показовими для митця

є вокальні жанри – солоспів і хор. Д. Січинський започаткував в українській вокальній музиці жанр драматичного монологу, хоча загалом залишався в межах існуючої жанрово-стилістичної сфери. Як композитор-лірик він мав специфічний, неповторний стилістичний почерк, його композиції сповнені глибоких переживань, психологічної напруги та експресії.

Митець залишив різноманітну творчу спадщину, що включає оперу, кантати, музику до театральних п'єс, 201 хоровий твір, 20 солоспівів, обробки народних пісень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори Д. Січинського

Хорові твори / Д. Січинський ; упоряд. Г. Карась. – Івано-Франківськ, 2000. – 91 с.

Солоспіви Дениса Січинського та Ярослава Лопатинського з репертуару Катерини Маслій [Ноти] / [упоряд. Овсіюк Н. В.] ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, Наук. т-во ім. Шевченка в Україні. – Рівне, 2013. – 87 с. – (Антологія камерно-вокальної музики Галичини) (Українознавча наукова бібліотека НТШ ; число 36).

Твори Дениса Січинського в перекладі для баяна [Ноти] : навч. посіб. / Денис Січинський ; муз. ред. І. В. Фрайт ; ред. С. М. Марченко ; Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Каф. нар. муз. інструментів та вокалу. – Дрогобич : Посвіт, 2008. – 51 с. : портр. – ISBN 978-966-2946-78-9.

Фортепіанні твори : посіб. пед. репертуару з курсу «Основний музичний інструмент (фортепіано)» / Денис Січинський ; [ред.-упоряд., авт. вступ. ст. О. Німоліч] ; М-во освіти і науки України, Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Наук.-культур. т-во «Бойківщина». – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 52 с.

«Коби!» : хор мужеський [тенори, баси] а cappella / музика Дениса Січинського ; слова І. Грабовича. – Партитура. – [Перемишль] : Станіславівський Боян, 1902. – 4 с. – (Видавництво «Станіславівського Бояна» ; число 6).

Mazurka de concert = Концертна мазурка [Ноти] : [для фортепіано] / музика Д. Січинського. – Львів : Муз. накладня, [1914]. – 5 с. – (Музична накладня : фортеп'яни, сольові пісні, хоральні твори ; № 37).

Даремне пісне : мужеський хор а cappella / музика Д. Січинського ; слова І. Франка. – 2-й наклад. – Партитура. – Львів : Торбан, [1921]. – 3 с. – (Д. Січинський : мужеські хори).

Лічу в неволі : на мішаний хор з теноровим сольом, у супроводі фортеп'яну / музика Д. Січинського ; слова Т. Шевченка. – Львів : Торбан, [1917–1920]. – 11 с. – (Д. Січинський : мужеські хори).

На філях Дністра : вальс [для фортепіано] / музика Дениса Січинського. – [Перемишль] : Станіславівський Боян, 1902. – 9 с. – (Видавництво «Станіславівського Бояна» ; число 3).

Не пора : на мішаний хор з фортеп'яном і муж. хор (а cappella) / гармонізація Дениса Січинського ; слова Івана Франка. – [Перемишль] : Станіславівський Боян, 1902. – 4 с. – (Видавництво «Станіславівського Бояна» ; число 1).

Не співайте мені : для голосу з фортепіано : d.1 – a.2 / музика Д. Січинського ; слова Лесі Українки. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. – [3] с.

Не співайте мені сеї пісні! : сольо сопранове в супроводі фортеп'яна / музика Дениса Січинського ; слова Лесі Українки. – Перемишль : Станіславівський Боян, 1902 – 3 с. : іл. – (Видавництво музичне «Станіславівського Бояна» ; число 9).

Пісня без слів : для фортепіано / Д. Січинський. – Львів : Укр. накладня, [1913]. – 3 с. – (Українська накладня : фортеп'яни, хоральні твори, сольові пісні ; № 33).

У гаю, гаю : [для голосу з фортепіано] / музика Д. Січинського ; слова Т. Шевченка. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. – 5 с.

У мене був коханий край : для голосу в супроводі фортепіано / музика Д. Січинського ; слова Г. Гейне. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. – [3] с.

Як почуєш вночі : для голосу з фортепіано : e.1 – a.2 / музика Д. Січинського, слова І. Франка. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. – 5 с.

Про Д. Січинського

Грабовецький В. Д. Січинський (1865–1909) / В. Грабовецький // Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку XX ст. Ч. 1 / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 264–267.

Лисенко І. Про композитора Дениса Січинського / І. Лисенко // Музика. – 1997. – № 1. – С. 20–21.

Павлишин С. Від отчої землі: про композитора Д. Січинського // Музика. – 1991. – № 1. – С. 23–24.

Павлишин С. С. Денис Січинський. – Київ : Муз. Україна, 1980. – 47 с.

Січинський Денис Володимирович // Мистецтво України : біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 541.

Черепанин М. Листи та автобіографія Дениса Січинського // Переваг. – 1999. – № 2. – С. 124–137.

Якубович-Качмарська М. Денис Січинський / Марія Якубович-Качмарська // Свобода. – 1953. – № 84. – С. 3. – Доступно також в Інтернеті: <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1953/Svoboda-1953-084.pdf>.

Ярославенко Я. Про композитора Дениса Січинського // Музика. – 1997. – № 1. – С. 20.

Гнатишин А. Денис Січинський (1865–1909) / склали С. С. Костюк, П. К. Медведик ; наук. ред. С. С. Павлишин ; Львів. держ. наук. б-ка М-ва культури УРСР. – Львів : Каменяр, 1966. – 59 с. – (Матеріали до біобібліографії діячів української культури).

Січинський Денис Володимирович (2.10.1865 – 26.05.1909) – український композитор, диригент і музичний діяч // Музична Тернопільщина : бібліогр. покажч. / уклад. В. Я. Миськів. – Тернопіль, 2008. – С. 76–81.

Литвин М. Бабині літо : повість про Дениса Січинського // Дніпро. – 1984. – № 9. – С. 48–62.

Електронні ресурси

Сайт Дениса Січинського [Електронний ресурс] / музей Дениса Січинського Івано-Франків. муз. училища. –

Текст. і граф. дані. – [Івано-Франківськ, 2014]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/sajtdenisasicinskogo/home> (дата звернення: 27.02.15). – Назва з екрана.

Сичинський Денис [Електронний ресурс] : [ст. з бази даних «Видатні діячі Прикарпаття»] // Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка : [сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.lib.if.ua/dbase/persons.php?action=sort&q=21&by=nomination> (дата звернення: 27.02.15). – Назва з екрана.

Аудіоматеріали

Марія Байко, сопрано [Звукозапис] / исполн.: М. Байко, пение, Я. Матюха, фортепиано ; [авт. комент. на конверте] Я. Якубяк. – Москва : Мелодия, 1989. – 1 грампластинка. – Из содерж.: 1 золотої, і дорогої / Д. Сичинський – Т. Шевченко ; Не співайте мені сеї пісні / Д. Сичинський – Леся Українка ; Бабине літо / Д. Сичинський – М. Гавалевич ; Чи я в лузі : укр. нар. песня / обраб. Д. Сичинського ; Из сліз моїх любко / Д. Сичинський – Г. Гейне ; укр. текст А. Крымского.

Підготовлено Л. Рогальчук

8 жовтня

Полемічно сучасний поет

До 130-річчя від дня народження В. Свідзінського (1885–1941)

*Свідзінський, як, мабуть, і кожен справжній поет,
сучасний, тільки не так зовнішніми реаліями,
як внутрішнім сенсом своєї поезії.
А в чомусь і полемічно сучасний.
І. Дзюба¹*

Життя Володимира Євтимовича Свідзінського – першорядної поетичної постаті в українській поезії ХХ ст. – схоже на перлину, народжену в морі: що довше перебуває на глибині, то більше вражає своєю красою. Його творчість, раніше невідома широкому загалу, нині дивує своєю багатогранністю і довершеністю, становлячи окрасу українського мистецтва слова.

Народився В. Свідзінський у с. Маянів Вінницького повіту Подільської губернії в родині священнослужителя Євтимія Авксентійовича. Мати, Наталя Прохорівна, хоч і була неписьменною, проте добре знала народну пісню й мову. Вона справила неабиякий вплив на формування світогляду та характеру майбутнього митця.

Крім Володимира, в родині було ще троє хлопчиків і одна дівчинка. Їх дитинство, як і всіх селянських дітей, проходило в тісній близькості з природою. Виховані згідно з християнськими традиціями, вони були обізнані і з давніми віруван-

нями та звичаями, що збереглися в побуті українських селян. Ці враження дитинства відбилися на всій подальшій творчості В. Свідзінського.

Згідно з існуючою на той час традицією, діти духовенства повинні були здобути духовну освіту, щоб залишитись у межах свого соціального класу. Тож Володимир спочатку навчався у Тиврівській бурсі, а згодом – у Подільській духовній семінарії в Кам'янці-Подільському, де до нього навчалися С. Руданський, А. Свидницький, М. Леонтович, котрі в подальшому стали відомими поетами та діячами української культури.

Навчання в семінарії, а разом з ним і перша кам'янецька сторінка життя В. Свідзінського закінчилися в 1904 р.: через хворобу юнак був змушений достроково завершити навчання й поїхати на лікування на Кавказьке узбережжя Чорного моря.

Володимир цікавився літературою та народознавством, однак вибрав економічну освіту – пішов на Київські вищі економічні курси, які за час його навчання було реорганізовано в Київський комерційний інститут. Атмосфера в інституті виявилася сприятливою для В. Свідзінського. Серед його вчителів були особистості, відомі прогресивними поглядами, – М. Довнар-За-

¹ Іван Дзюба. «Засвітився сам од себе» [Електронний ресурс] / І. Дзюба. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9877.html> (дата звернення: 01.04.2015).

польський, О. Русов, О. Корчак-Чепурківський. Імовірно, саме там відбулося знайомство В. Свідзінського з П. Тичиною. На економічному факультеті як вільний слухач юнак навчався протягом п'яти років. Однак державних іспитів не складав, тому диплома про вищу освіту не отримав.

У 1912 р. в часописі «Українська хата» було надруковано перший вірш В. Свідзінського «Давно, давно тебе я жду...». В цей час Володимир повернувся до батьківської домівки у с. Бабчинці.

На запрошення Подільської земської управи займався дослідженням ткацького промислу, зібравши відомості про 1607 господарств, що займалися ткацтвом. Його нарис «Ткацький промисел» увійшов до книги «Кустарні промисли Подільської губернії» (Київ, 1916).

У 1915 р. В. Свідзінський переїхав до Житомира, де працював у Волинській контрольній палаті спочатку канцелярським службовцем, а згодом тимчасовим виконувачем обов'язків облікового урядовця. У 1916 р. його мобілізували до армії, призначивши помічником контролера 7-го класу в управління польового контролю при штабі 7-ї армії, що воювала на Галичині та Поділлі.

Після демобілізації Володимир жив у Кам'янці-Подільському, із жовтня 1918 р. працював на посаді редактора української мови у видавничому відділі Подільської народної управи. В історичному архіві Хмельницької області зберігається прохання поета від 26 січня 1919 р. захувати його вільним слухачем історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. На той час у цьому виші викладали такі відомі науковці та літератори, як І. Огієнко, М. Драй-Хмара, Є. Тимченко. До літературного середовища тогочасного Кам'янця входили Ю. Липа, Л. Старицька-Черняхівська, О. Назарук.

Згодом у місцевому часописі «Освіта» (1919, № 3) було надруковано статтю В. Свідзінського «Народні українські пісні про останню світову війну», в літературно-науковому додатку до газети «Наш шлях» (1920, ч. 7) – поему «Сон-озеро», а в літературно-науковому журналі «Нова думка» (орган студентства Кам'янець-Подільського університету; 1920, № 3) – вірші «Знову в душі моїй...» і «Пісенька» («Ой, ліщино густолиста...»).

У Кам'янці-Подільському поет одружився з народною вчителькою Зінаїдою Сулковською. Згодом у них народилася донька Мирослава.

Зі встановленням у 1920 р. в місті радянської влади Володимир Евтимович працював редактором у видавничому відділі народної освіти політвиконкому. Від січня 1921-го він – архіваріус у Кам'янець-Подільському університеті (невдовзі – Інститут народної освіти); у листопаді того

ж року став завідувачем архівів повітового комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи, пізніше – секретарем новоствореного архівного управління. Від липня 1923 р. виконував обов'язки завідувача.

У 1922 р. побачила світ перша збірка В. Свідзінського «Ліричні поезії». Серед творів, що ввійшли до неї, особливу увагу привертає вірш «Темна», який виразно засвідчує сформованість, усталеність поетичного світу та ієрархії цінностей митця, пильність і проникливість його погляду і водночас цілком новий спосіб висловлювання, незалежний від усіх виявів та впливів:

*Стара, старенька.
Босі, потріскані ноги,
В одній руці костур,
У другій кошик.
Прихилилась лицем до церковного муру
І наче завмерла.
Темна. Ні синього неба,
Ні свіжого листя не бачить.
Обнявши її прохолодним затінням,
Шепоче над нею розпашиста липа.
Спека. Південь гомонить, щебече, співає...*

Неперевершений майстер поетичної мініатюри, В. Свідзінський володів неймовірною здатністю висловлювати думку у двох катренах, іноді – в одному, навіть у творах, що складаються лише з двох рядків, умів відкрити віконце у безмежність. Його поезія здатна зупинити мить, втілюючи у слові звуки та пахощі, думки та почуття:

*Як м'яко вечір тіні стеле!
Зчарований, дивлюсь туди,
Де колихають темну зелень
Дощем побризкані сади...
(«...І ароматно вечір віє...»).*

У 1923–1925 рр. В. Свідзінський був аспірантом кафедри історії та економіки Поділля при Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. Працював над темами «Селяни приватновласницьких маєтків Поділля в першій половині XIX століття», «Аграрні рухи на Поділлі в XX столітті». У цей час написав наукове дослідження «Економічна еволюція господарства селян тарнорудського маєтку», підготував доповідь «Боротьба подільських селян із польськими легіонерами в 1918 році» (виголосив у жовтні 1925 р. на засіданні Кам'янець-Подільського наукового товариства при УАН), брав участь у комплексному (соціально-економічному, географічному, лінгвістичному, мистецтвознавчому) обстеженні с. Панівці.

Через ідеологічні утиски та безробіття в 1925 р. В. Свідзінський був змушений разом із родиною переїхати до Харкова. Там він влаштувався літературним редактором у місячник «Червоний

шлях» (з 1936 р. – «Літературний журнал»), пізніше працював у газеті політуправління Українського військового округу «Червона армія» та Техвидав.

У 1927 р. сім'я Свідзінських розпалася, його дружина й дочка переїхали до Вінниці. У серпні 1933 р. Зінаїда померла. Ця глибока особиста драма виразно позначилася на творчості митця.

*Тінь на пісок набережний упала,
Не одірвати її від піску;
Не одірвати її від мислі печалі,
Як спогадаю руку тонку;
Рух тонку,
і вечір осінній,
І трави намогильної шовк...
Все непотрібне в цім крузі тліннім,
Дорогоцінна повіки любов...*
(«Пам'яті З. С-ської»).

Поетичний світогляд та манера письма В. Свідзінського сформувалися поступово й потаємно, оскільки писав він небагато, а друкувався ще менше. При цьому у творчості був дуже вимогливим до себе і повністю відчуженим від сучасного йому літературного життя.

У Харкові В. Свідзінський видав другу поетичну збірку «Вересень» (1927), в якій відчутний символістський вишкіл поета – здатність читати в книзі природи таємні закони і знаки. Ця риса часом виявилася і як засвоєння модерних творчих пошуків доби, іноді навіть як надто безпосередній відгук, приміром, символістської ідеї «Вічної Жіночності»:

*Відійшла ти з померхлого світу
В тайну західних меж,
І розвіяв вечірній вітер
Пахноту твоїх чистих одеж.
І спочило місячне сяйво
На пониклім колосі вночі,
Як голівка твоя русава
Споживала мені на плечі.*

(«Відійшла ти з померхлого світу»).

У віршах збірки знайшло відображення ліричне відкриття та освоєння тих тем, мотивів, образів, що роблять В. Свідзінського поетом унікальним. До них належить тема дитинства як утраченого раю, сповненого теплого затишку, надійності й захищеності, передчуттів життя як безмежних можливостей та поривань. Топос тиші, мовчання, безгоміння як найдосконалішого вивершення життєвих шукань і турбот («І тихо всюди», «І тихо в долині») знаменують у поета вивільнення від марноти денних зусиль: тиша здебільшого

супроводить нічний спокій, сон. Митець здійснює ліричний прорив у несвідоме:

*...Небувале пригадую,
Наче у безвісті падаю...
(«Пливуть мої дні...»).*

Разом з тим відчуженість В. Свідзінського від сучасності не була цілковитою та суцільною – він гостро сприймав реальність:

*...Село моє, що сталося з тобою?
Померхло ти, зів'яло, посмутніло.
Лежиш у ярі, і осінній лист
Тебе як гріб забутий засипає...*

(«Одна Марійка, друга Стефця звалася...»).

Загадковість творчої особистості поета знайшла потрактування у В. Стуса як «спосіб шляхетної герметизації власного духу». У цій позиції, на думку В. Стуса, – «єдиний порятунком і надія на вижиття. Замкнутися, щоб зберегтися. Змаліти, щоб не помилитися у власній суті. Стати збоку, щоб не бути співучасником...»¹. Водночас така позиція прирікала поета на недоброзичливість критики, а це унеможливлювало вихід до читачів, бо критика в радянській літературі певною мірою перебирала на себе функції цензури. Тож обидві збірки поезій були розкритиковані за «ідеалістичний світогляд» та «безперспективне світорозуміння».

Обізнаність митця з надбаннями світової літератури, знання кількох мов стали передумовою його успішної перекладацької діяльності. А ще більше цьому «сприяли» незатребуваність творчості поета, неприхильні рецензії на його збірки. За таких обставин перекладацька праця стала найреальнішою можливістю творчої самореалізації. В. Свідзінський перекладав «Слово про похід Ігорів», твори античних поетів, О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, А. Міцкевича, Я. Купали та ін. Окрему частину його перекладацького доробку становили комедії Аристофана, які було видано в Держлітвидаві в 1939 р.

Однак для нащадків В. Свідзінський залишиться насамперед ліриком, незрівнянним майстром поетичної мініатюри, поетом-філософом, закоханим у світ природи. Його твори є одними з найдовершеніших зразків української філософсько-медитативної лірики:

*...О дивна мить! Мов крізь кораль намиста,
Крізь тебе нитка часу переходить,
То золота, то чорна, то безбарвна.
Нічого не існує, опріч тебе,
Але й тебе нема. Вуста не встигнуть
Тебе назвати, як зникаєш ти...*

(«Теперішне! Мов хатка картяна...»).

¹ Цит. за вид.: Соловей Е. Поет, якого ми могли втратити зовсім // Свідзінський В. Вибрані твори / упоряд. Е. Соловей. – Київ, 2011. – С. 7.

Водночас В. Свідзінський цікаво інтерпретував раніше не дуже розвинену в українській поезії урбаністичну тему, оновив і поглибив стосунки поезії з фольклором, елліністичною та загальноєвропейською класичною спадщиною. Є в його поезіях і відгомони замовлянь, чаклувань, давньої віри в магічну силу слова. Космогонічні міфи митця, таємничі струми, що пронизують його твори, беззастережність самопізнання та самовизначення у світі – не тільки особистісному, а й загальнолюдському – ставлять його в ряд філософських поетів ХХ ст., таких як Р. М. Рільке, П. Целан, Б.-І. Антонич, В. Стус.

Багато важить у поезії В. Свідзінського і казкове начало, стійкий мотив казковості, зрештою, і казка як жанр («Сопілка», «Чудесна тростка», «Нанана Боселе», «Кий», «Сонцева помста»). Взагалі, оповідь про неймовірне як про достеменне, особлива казкова інтонація й логіка є важливими рисами творчості поета.

Нелегкими в житті митця були 1938–1939 рр. – період нестатків, виснаження і водночас упорядкування написаного. Митець не мав власного дому. Разом з донькою вони поневірялись по чужих кутках. Тому й з'являлися невтішні рядки:

У рідній моїй стороні

Не маю я власного дому...

Живу я в чужому дому ...

На біднім веретищі міста.

(«У рідній моїй стороні не маю я власного дому»).

Третя, й остання, збірка В. Свідзінського «Поезії» вийшла в 1940 р.

Життя митця трагічно обірвалося в перший рік війни. Німецькі війська наближалися до Харкова, і НКВС почав проводити вибіркові арешти харків'ян, які ще не евакуювалися. Серед них були представники української інтелігенції, зокрема В. Свідзінський. Цих людей просто гнали під конвоем на схід, а 18 жовтня 1941 р. енкавее-

сівці спалили живцем у сараї в с. Непокрите, що під Салтовом.

Містичне передчуття своєї смерті В. Свідзінський висловив у поетичних рядках:

В полум'ї був спервовіку

І в полум'я знову вернуся

І як те вугілля в горні

В бурхливім горінні зникає,

Так розімчать, розметають

Сонячні вихори в пасма блискучі

Спалене тіло моє...

(«В полум'ї був спервовіку»).

Немов провидець, поет потурбувався і про своє повернення до читача. Незадовго до свого арешту він передав рукопис підготовленої до друку книги віршів «Медобір» О. Веретенченку, який вивіз її за кордон. Саме цей рукопис став джерелом публікацій віршів В. Свідзінського за кордоном, зокрема, в таких антологіях та збірках, як «Обірвані струни» (Нью-Йорк, 1955), «Розстріляна муза: сільвети» (Детройт, 1955), «Антологія української поезії» (Лондон, 1957), «Розстріляне Відродження» (Париж, 1959).

В Україні перші публікації про В. Свідзінського стали можливими тільки після його реабілітації, а видання творів поета – після 1986 р., в період перебудови.

У 2003 р. в Луцьку відбулася Перша наукова конференція, присвячена творчості митця. А в 2006-му, з нагоди 65-річчя від дня загибелі поета, було проведено Всеукраїнську науково-теоретичну конференцію «Творчість В. Свідзінського: доба і контекст» у Кам'янець-Подільському державному університеті. До цієї дати у сквері біля вишу встановили пам'ятний знак поету. Також на сесії міськради було ухвалено рішення про перейменування вулиці Горького на вулицю Свідзінського.

Пам'ять про видатного поета нині повертається до читачів у віршах, які вціліли та пережили роки й десятиліття навмисного, несправедливого забуття та в яких і досі живе його лірична душа.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів В. Свідзінського

Твори : у 2 т. / В. Свідзінський ; упоряд., підгот. текстів, ст. та комент. Е. Соловей ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики. – Київ : Критика, 2004. – (Відкритий архів. Нове українське письменство). – ISBN 966-7679-51-9.

Т. 1 : Поетичні твори. – 584 с. : портр.

Т. 2 : Переклади. Статті. Листи. – 512 с.

Вибрані твори / Володимир Свідзінський ; упоряд., [авт. передм.] Елеонора Соловей. – Київ : Смолоскип, 2011. – 499 с. : іл. – (Серія «Розстріляне Відродження»). – ISBN 978-966-2164-28-2 (серія). – ISBN 978-966-2164-21-3.

Вибрані поезії / В. Свідзінський ; вступ. ст. Я. Славутича. – Едмонтон : Славута, 1961. – 64 с.

Поезії / В. Свідзінський ; [упоряд., передм. та комент. Е. С. Соловей] ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН Украї-

ни. – Харків : Фоліо, 2013. – 348 с. – (Українська література. Колекція). – ISBN 978-966-03-5109-7. – ISBN 978-966-03-5110-3.

Поезії / В. Свідзінський. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 398 с. – ISBN 966-600-104-7.

Живуща вода : поезії (вибрані твори) / В. Ю. Свідзінський ; авт. передм. В. Коломієць. – Київ : Київ. правда, 2002. – 192 с. – ISBN 966-7270-25-4.

Медобір : поезії / В. Ю. Свідзінський ; [ред.-вид. О. Веретенченко ; упоряд. і прим. Б. Кравціва]. – [Б. м.] : Сучасність, 1975. – 204 с. : іл., портр.

Чудесна тростка : [казки для дітей мол. та серед. шк. віку] / Володимир Свідзінський ; [худож.: Н. Клочкова ; підгот. текстів, післямова Е. Соловей]. – Київ : ГраніТ, 2011. – 71 с. : іл.

Про В. Свідзінського

Соловей Е. Невпізнаний гість : доля і спадщина Володимира Свідзінського / Елеонора Соловей ; [ред. Є. І. Мазніченко]. — Київ : Наук. думка, 2006. — 212 с. : іл.

Соловей Е. Типологія української філософської лірики XX ст. Міфософська типологічна лінія (Б.І. Антонич, В. Свідзінський) / Е. Соловей // Українська філософська лірика / Е. Соловей. — Київ : Юніверс, 1999. — С. 115–182.

Базилевський В. Ловець невидимого і неможливого / В. Базилевський // Слово Просвіти — 2012. — 7–13 черв. — С. 8–9.

Лазаренко В. Призабуті інтонації : [про В. Свідзінського] / В. Лазаренко // Не вмере, не загине : мовознав. студії. 6 портр. страдників за Україну. — Вінниця : Книга-Вега, 2005. — С. 88–95. — ISBN 966-621-189-0.

Мандрівник і риболов : природа у творчості Володимира Свідзінського і Максима Рильського / упоряд. І. Андрусак. — Київ : Факт, 2003. — 350 с. — (Літературний проект «Текст+контекст». Знакові літературні доробки та навколо них). — ISBN 966-664-076-7.

Прісовський Є. Мотиви світової гармонії й дисгармонії в поезії Володимира Свідзінського / Євген Прісовський // Українське літературно-мистецьке відродження 20-х рр. XX ст.: питання стилю, проблематики, поетики, мови : зб. пр. наук. конф., 11–12 трав. 2005 р. / редкол.: В. Т. Поліщук (відп. ред.) [та ін.]. — Черкаси : Брама-Україна, 2005. — С. 111–116.

Сегеда Ю. Грані світогляду поета Володимира Свідзінського / Юрій Сегеда // Актуал. пробл. сучас. філології. Літературознавство / редкол.: О. Я. Поліщук [та ін.]. — Рівне, 2002. — Вип. 12. — С. 145–151.

Соловей Е. Володимир Свідзінський — перекладач: свобода і несвобода / Елеонора Соловей // IV Міжнародний конгрес українців, Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Літературознавство. Доповіді та повідомлення / упоряд. і відп. ред. О. В. Мишанич. — Київ : Обереги, 2000. — Кн. 2. — С. 98–105.

Соловей Е. Поет «ненадивляного світу» / Елеонора Соловей // Літ. Україна. — 2013. — № 42. — С. 1, 8–9.

Творчість Володимира Свідзінського : зб. наук. пр. / ред. Л. Бублейник [та ін.]. — Луцьк : Вежа, 2003. — 344 с. — ISBN 966-600-121-7.

Володимир Свідзінський (1885–1941) : біобібліогр. покажч. / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [упоряд. Н. І. Полянська ; наук. ред. Е. С. Соловей]. — Київ : Наук. думка, 2006. — 53 с.

Український письменник Володимир Свідзінський (1885–1941) : бібліогр. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Н. І. Полянська ; наук. ред. Р. В. Мельників ; відп. за вип. В. О. Ярошик ; ред. Л. К. Суржан. — Харків, 2002. — 84 с. — (Повернені імена).

Ілюстрації

В. Свідзінський : [фотографія] // Свідзінський Володимир. Вибрані твори. — Київ, 2011. — С. 2.

В. Свідзінський : [фотографія] // Літ. Україна. — 2013. — № 42. — С. 8.

В. Свідзінський : [портрет] // Лазаренко В. Не вмере, не загине : мовознав. студії. 6 портр. страдників за Україну. — Вінниця, 2005. — С. 88.

Підготовлено О. Бохан

22 жовтня

Поет, мислитель, громадянин

До 80-річчя від дня народження Б. Олійника (1935)

Для українського духовного простору Борис Іллєч Олійник є знаковою постаттю, літописцем своєї епохи. Всі його іпостасі — людини, громадянина-патріота, філософа, політика — об'єднує одна суть, одна дорога. Кожний крок видатного поета цією дорогою, кожний його вчинок продиктований інтересами рідного народу.

На своєму життєвому шляху Борис Іллєч зазнав усього: був у фаворі влади і битий тією ж

владою. Але які б випробування і політичні буревії не намагалися зігнути його, які б докори не сипалися на нього, позиція Б. Олійника, передусім як громадянина і людини, завжди залишалася непохитною. Чесність, порядність, глибокий патріотизм стали підґрунтям його творчості, а також високого морального авторитету в суспільстві.

Народився Б. Олійник у с. Зачепилівка Новосанжарського району Полтавської області. Його батько, Ілля Іванович, працював спочатку інструктором, а згодом редактором у районній га-

За все і всіх триматиму одвіт:
За день грядущий,
в зав'язі сповитий,
За дуб, знічев'я в жолуді убитий,
За все на світі
і — за цілий світ!
Б. Олійник¹

¹ Олійник Б. Вибране : поезії, поеми. — Київ, 2009. — С. 487.

зеті. Після возз'єднання України його направили працювати на Тернопільщину. Та коли невдовзі розпочалася війна, Олійникам довелося повернутись на рідну Полтавщину, звідки Ілля Іванович пішов на фронт. У 1943 р. він загинув під Харковом.

Хлопчика виховували мати – Марфа Никонівна – та дві бабусі. Мама дуже любила й берегла єдиного сина, даючи йому повну волю, навчала «жити по правді». Глибинний зв'язок із матір'ю Б. Олійник проніс крізь усе життя, а її світлий образ став одним із ключових у його творчості. Майже всі твори поета, присвячені матері, стали мистецькими шедеврами. Чимало їх, завдяки багатству художніх засобів, глибинному ліризмові та мелодійності, було покладено на музику («Мати сіяла сон...», «Пісня про матір», «Мамо, вечір догоря...» та ін.).

*Там, де ти колись ішла,
Тиха стежка зацвіла
Вечоровою матіолою,
Житом-долею світанковою.
Дивом-казкою,
Юним соняхом, –
Сива ластівко,
Сиве сонечко.*

(«Мамо, вечір догоря...»).

Ще задовго до школи маленький Борис навчився читати. Його першими книжками були найкращі вірші мистецтва слова – «Кобзар» Т. Шевченка, «Лис Микита» І. Франка, твори М. Гоголя, О. Пушкіна. Завдяки природному обдаруванню хлопчик і сам почав віршувати. Коли навчався в п'ятому класі, його вірш «Краю мій» надрукували в районній газеті, а вже наступного року Борис став дебютантом республіканської дитячої газети «Зірка».

Після закінчення десятирічки (1953) юнак вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Навчався разом з майбутніми відомими поетами і письменниками: В. Симоненком, Т. Коломієць, М. Сомом, С. Тельнюком, В. Діденком, В. Захарченком, В. Пепою. Відвідуючи літературну студію при університеті, Б. Олійник особисто познайомився з цвітом української літератури – П. Тичиною, В. Сосюрою, О. Гончаром, А. Малишком, М. Бажаном, О. Коломійцем. Своїми вчителями він вважає В. Сосюру, М. Бажана та О. Гончара.

Після закінчення університету в 1958 р. молодий журналіст працював кореспондентом газети «Молодь України», пізніше – головним редактором журналу «Ранок», а згодом – заступником головного редактора журналу «Дніпро», також у журналі «Вітчизна» та у видавництві «Дніпро», в редакції серії «Романи і повісті».

На початку трудової діяльності Б. Олійник неодноразово виїжджав у відрядження на комсомольські будівництва, готував репортажі, писав статті, друкував у періодиці вірші. Серію газетних нарисів про молоде місто Северодонецьк та Лисичанський хімкомбінат було покладено в основу його першої книги – документальної повісті «За Сіверським Дінцем» (1959). І лише через кілька років після її видання світ побачила перша поетична збірка Б. Олійника «Б'ють у крицю ковалі» (1962), в якій молодий поет розповів про обпалене війною дитинство та повоєнні роки юності. За цю збірку та наступну книгу віршів «Двадцятий вал» (1964), в котрій автор вдало поєднав героїчне й буденне, високе й приземлене, поет отримав Республіканську комсомольську премію ім. М. Островського. На цей час Б. Олійник уже був членом Спілки письменників України (СПУ).

У 1960-і рр., після жорстокого режиму сталінщини, настала т. зв. хрущовська відлига. Суспільство зажадало добра і краси, нового живого слова, духовного злету, свободи. Саме тоді й виникло таке легендарне суспільно-політичне явище, як шістдесятництво. Найяскравішими його представниками стали молоді талановиті поети і письменники. Був серед них і Б. Олійник. У цей час він зростає як поет і гартувався як людина.

Для Бориса Ілліча завжди однією з найважливіших тем у творчості було утвердження національної гідності, духовної краси, свободолюбства, мудрості українського характеру. Нагальні проблеми в житті свого народу поет осмислив в яскраво публіцистичних творах, що ввійшли до збірок «Вибір» (1965), «Поезії» (1966), «Коло» (1968). Остання книга стала однією з найсильніших. Це поезія моральних альтернатив і контрастів, поєдинків за чесність. Через ліричного героя, романтика й максималіста, який дорожить своїми принципами, моральними святинами, автор прагнув показати, як це важливо – зберегти людську гідність.

Вірші Б. Олійника цього періоду засвідчили появу в українській літературі поета-філософа, якому властиве сповнене потужної енергетики досконале слово, фольклорна образність. Поет органічно використовував народну притчу, мандрівний сюжет, мудру алегорію. Рівень поетичної майстерності автора окреслював якість стратегії його творчої діяльності. Раз і назавжди митець визначив своє власне ставлення до поезії, як до важкої буденної роботи – такої, що дбає, перш за все, не про оздобу слова, а про високу громадянську результативність.

Б. Олійник ніколи не був відвертим дисидентом, але не приховував своїх твердих моральних принципів, чинив так, як йому підказувала совість.

Ще студентом він привернув до себе увагу спецслужб через те, що перекладав вірші свого однокурсника, дисидента Б. Маріану (нині видатний молдавський поет і публіцист). Крім того, Борис Ілліч відмовився підписати лист-осуд колег, які нібито передали щоденник В. Симоненка за кордон для опублікування. Тоді, наприкінці 1960-х, коли після «відлиги» почалися арешти інакомислячих, його не покарали. Але це відгукнулося йому в 1970-х рр., коли митець був заступником голови правління СПУ. Самостійність, незалежність від усіляких комітетів не могла залишатися для Б. Олійника безкарною. Йому нагадали й гострі публіцистичні виступи, й голосування проти виключення І. Дзюби з лав СПУ. У 1974 р., після однієї з провокацій, Б. Олійника вивели із секретаріату спілки. Його прізвище стояло першим у списку письменників, твори яких заборонялися для друку.

Після цього майже два роки поет переважно займався творчою роботою. Підсумком напрацьованого стали поезії збірок «Гора» (1975) та «Істина» (1976).

У 1976 р. Борис Ілліч повернувся до СПУ (був секретарем спілки до 1991-го) і на прохання О. Гончара також очолив її партком. Цей осередок став усім – і центром творчого літературного процесу, і центром справедливості, куди йшли за підтримкою та порадою. Борис Ілліч навчився використовувати найменшу можливість для захисту своїх колег. Його добре знали, йому вірили.

Відгукуючись у своїх творах на масштабні історичні події, основну увагу поет усе ж приділяв розкриттю історії і сьогодення свого народу. Мотиви синівської вірності своїй Вітчизні, кровного обов'язку перед рідною землею, перед близькими людьми, перед самим народом – одні з найсильніших у творчості Б. Олійника. Проте є в його доробку й справжні перлини інтимної лірики, які позначені ніжним почуттям великого кохання-горіння (збірки «Гора», 1975; «У дзеркалі слова», 1981; «Біла мелодія», 1999 та ін.).

*Як прокинеться вербово
Березнева далина
Золотим по голубому
Напишу тобі: «Весна».
Як додому крізь утому
Журавлі повернуть знов –
Голубим по золотому
Напишу тобі: «Любов».
Як у небі молодому
Місяць перснем засія, –
Голубим по голубому
Напишу тобі: «Моя».*

(«Як прокинеться вербово...»,
зі збірки «У дзеркалі слова»).

З особливою повнотою і багатогранністю сила поетичного таланту Б. Олійника проявилася у поемах. Саме в них поет «вийшов на найбільші, найзначніші відкриття в духовному світі слов'янства, осмислив хід історії свого народу і людства, відкрив причини наших трагедій, силу духу наших перемог»¹. Такі поеми, як «Рух» (1968), «Доля», «Дорога» (обидві – 1972), «Урок» (1975) «Заклинання вогню» (1978), «У дзеркалі слова» (1981), «Дума про місто» (1982), «Пришестя» (1989), стали помітним інтелектуально-духовним явищем. У них щедро втілювався погляд митця-публіциста, який осмислював найзначніші події минулого і сьогодення, людські долі з їх радощами і печалами, негараздами, морально-етичними, соціальними, ідеологічними проблемами, тобто все те, що є сенсом буття і сутністю людини.

Поема «Доля» на повну силу визначила автора не лише як зрілого майстра, а й як глибокосвідомого, послідовного патріота, котрого хвилюють питання, як не загубити «власне обличчя, ймення, характер, поставу і землю, і долю свою» та яку «дорогу всіх доріг» обрати, щоб вистояти на світових протягах, де все підпорядковано єдиному закону: виживає сильніший.

Темі пошуку «дороги всіх доріг» свого народу присвячено багато поем митця. Однією з найкращих є філософська поема про добро і зло «Дорога», яку було створено у брежнєвські часи, що стали випробуванням для української інтелігенції.

Кожен новий поетичний твір Б. Олійника неодмінно привертав до себе увагу. У вересні 1987 р. було опубліковано в газеті «Літературна Україна» сповнену болу, епічно-трагедійну поему «Сім», що засвідчила техногенну катастрофу вселенського масштабу на Чорнобильській АЕС.

Вершиною епічної творчості Бориса Ілліча стала поема «Трубить Трубіж» (1997). Це перший масштабний художній твір в українській літературі, в якому автор, проглядаючи глибоку історію – ще з часів монголо-татарської навали, у філософських параметрах осмислює духовні зрушення в Україні та відкрив їхнє національне коріння.

На межі тисячоліть Б. Олійник видав збірки нових поетичних творів, сповнених шляхетної в чистоті почуттів лірики, глибокої народної філософії і вбивчої своєю філігранністю та дотепністю іронії. Праведна непідкупність, суворість і сміливість судді, який знає майже все і має право судити злочинців, звучать у збірках «Шлях» (1995), «Трубить Трубіж» (1998), «Біла мелодія» (1999), «Таємна вечеря» (2000), «Стою на Землі», «Знак» (обидві – 2003). У цих книгах відображено епоху розпа-

¹ Шевченко М. Пролог з ХХ століття // Олійник Б. Вибране. – Київ, 2009. – С.24.

ду колишньої держави, тотальної руїни духовності. Оголоючи всі вади доби, автор спрямував поезію на захист свого народу, на координацію його шляху в майбутнє, на викорінення тих сил, які знищують віру, дух і всі цінності, створені народом:

*Доки на мечі кували рала,
На тризуби – молоти й серпи,
Треті загребущо рвали й крали
Від ракет, ікон – і до сапи.*

(«Треті»).

Чесний і безкомпромісний, Б. Олійник живе і творить за принципом «За всіх скажу, коли усі мовчать, за всіх змовчу, коли усі кричать». Тож істинним одкровенням поета стали твори, що ввійшли до збірок «Основи» (2005) та «У замкненому колі. Із окупаційного зошита» (2007). В поліфонії сучасної української поезії вони виділяються виразно мужніми й тривожними мотивами. У них – і вболівання за долю рідного краю, і засторога від громадянської пасивності та душевної байдужості, і розвінчання різноликих носіїв зла, під якими б личинами вони не маскувалися, і заклик до активного спротиву темним силам, що загрожують національній незалежності українців:

*...Останній шанс нам випав за віки –
З навприсядок піднятися, нарешті,
Згадавши, що були ж ми козаки!
І вже хоча б у Другому Пришесті
Зустріти Господа синами честі,
Зустріти ж українцями таки!*

(«Передчуття»).

Діяльність Бориса Ілліча була надзвичайно різноманітною. Якщо врахувати всі інтерв'ю, нариси, нотатки, репортажі, статті, сценарії документальних фільмів, рецензії, виступи на різних сесіях, зборах, конференціях, форумах, на радіо і телебаченні, участь у роботі редакційних колегій різних видань, відредаговані або ж упорядковані ним книжки, збірки, збірники, то стане зрозумілим, наскільки спресований час у цього невтомного трудівника.

Письменник є лауреатом Державної премії СРСР (1975) та Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1983), різних міжнародних премій, відзначений численними нагородами. За самовіддане служіння Україні на літературній та державницькій ниві, визначний внесок у збереження національної духовної культури, вагому особисту роль у піднесенні міжнародного авторитету України Борису Іллічу присвоєно звання Героя України (2005).

Дорога Б. Олійника до цих звань і чинів починалася з маминої науки «жити по правді», тож не випадково великий Майстер слова став видатним громадським та політичним діячем України.

На цьому поприщі ним зроблено не менше, ніж у поезії, адже він переконаний:

*...Коли вже народився ти поетом, –
За все відповідай у цім житті...
(«Заклинання вогню»).*

Як народний депутат України багатьох скликань, Борис Ілліч відзначався активною громадянською позицією. Він був одним із творців «Закону про мови в Українській РСР» і значною мірою завдяки його авторитету, послідовності та наполегливості цей закон було прийнято ще за часів Радянського Союзу. Тверда, принципова позиція Б. Олійника допомогла завадити будівництву промвузла на Чернечій горі, біля могили Т. Шевченка. Саме він виступав проти спорудження Кримської атомної електростанції у сейсмічно небезпечній зоні, а також каналу Дунай–Дніпро, через який в Україну пішов би весь бруд з Європи. Відстояв і столицю українського козацтва – Чигирин, де мали зводити атомну електростанцію. Ще за радянських часів митець постав проти руйнівного для української святині – Хортиці – будівництва мосту. А коли вибухнув Чорнобиль, одним із перших серед письменників прибув на місце катастрофи і вів репортажі по українському та центральному телебаченню СРСР, розповідаючи про масштаби трагедії та викриваючи злочин тих, хто свідомо кидав народ під смертельну небезпеку радіації. В «Литературной газете» він опублікував статтю «Испытание Чернобылем» про злочинців-тимчасовців при владі в час Чорнобильської трагедії.

У 1988 р. Б. Олійник, першим на державному рівні, на XIX Всесоюзній конференції КПРС, яка проходила в Кремлівському Палаці з'їздів, відкрито сказав про Голодомор в Україні, запропонувавши створити «Білу книгу» про чорні справи 1932–1933-х рр. та висунув вимогу розкрити злочин геноциду й поіменно назвати його винуватців.

У 1990 р. Борис Ілліч став академіком Академії наук України.

У 1989–1991 рр. Б. Олійник був віце-головою Палати національностей Верховної Ради СРСР. Він побував майже в усіх гарячих точках міжетнічних конфліктів колишнього Радянського Союзу, про що розповів в есе «Два роки в Кремлі» («Князь тьми»).

Впродовж 10 років Борис Ілліч очолював парламентську делегацію Верховної Ради України в Парламентській Асамблеї Ради Європи, і свого часу був її віце-президентом.

Важко переоцінити діяльність Б. Олійника як одного із засновників Українського фонду культури та його незмінного голови (з 1987 р. й донині) у справі відродження й примноження

духовної скарбниці українського народу. Під керівництвом Бориса Ілліча ця фундація, наслідуючи кращі традиції вітчизняної просвітницької діяльності, стала справжнім духовним центром європейського рівня, спрямованим на консолідацію багатогранних мистецьких процесів держави.

Б. Олійник – унікальна постать не лише в українській літературі, а й узагалі у вітчизняній культурі, політиці, філософії. Протягом усього життя митець прагнув, щоб кожен твір був точним знаком часу. І нині полум'яне слово письмен-

ника, сповнене синовньої любові до Батьківщини, зміцнює дух усіх, хто боронить її від ворога, і віру в те, що «Україна є й вовік перебуде!». Він глибоко переконаний, що в поета є одне головне право – право на правду, з яким він може стояти за свій народ. Якщо він цим правом не користується хоч одну мить, – він не поет.

*...На роковій межі
В останній бій виходимо при слові,
Бо тільки Слово береже в основі
Безсмертя української душі.
(«Трубить Трубіж»).*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів Б. Олійника

Вибрані твори : у 6 т. / Б. І. Олійник. – Київ : Просвіта, 2007. – Т. 1–6.

Вибрані твори : у 2 т. / Б. І. Олійник ; передм. О. Гончара. – Київ : Дніпро, 1985. – Т. 1 : Лірика. – 269 с. : 1 арк. портр. – ISBN 966-74-92-30-3 ; Т. 2 : Цикли та поеми. – 245 с. – ISBN 966-7492-33-8.

Вибране : поезії, поеми / Борис Олійник ; передм. М. Шевченка. – Київ : Етнос, 2009. – 638 с. : портр. – ISBN 966-522-270-8.

Біла мелодія : лірика / Б. І. Олійник ; ред. Г. Лукова. – Київ : Укр. письменник, 1999. – 110 с. : портр. – (Сучасна українська бібліотека). – ISBN 966-579-043-9.

Б'ють у крицю ковалі : вірші / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1962. – 71 с. : 1 л. портр.

Вибір! : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1965. – 95 с.

Відлуння : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1970. – 111 с.

Відступник, або Два роки в Кремлі / Б. І. Олійник. – Ужгород : Карпати : Орбіта, 1993. – 150 с. – ISBN 5-7757-06-06-4.

Гора : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1975. – 94 с.

Двадцятий вал : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1964. – 103 с.

Дума про місто : поема / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1992. – 47 с.

Заклинання вогню : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1978. – 95 с. : іл.

Знак : поезії, 2000–2003 / Б. І. Олійник ; авт. передм. М. Шевченка. – Київ : Рада, 2003. – 197 с. : портр. – ISBN 966-7909-05-0.

Істина : вибр. поезії, поеми / Б. І. Олійник ; вступ. ст. Л. Новиченка. – Київ : Дніпро, 1976. – 390 с. : іл., портр.

Князь тьми : відкритий лист Михайлу Горбачову / Б. І. Олійник. – Київ : Пульсари, 2008. – 126 с. : іл. – (Історія і сучасність). – ISBN 978-966-8767-87-6.

Коло : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1968. – 103 с.

Кредо : вірші / Б. І. Олійник. – Київ : Дніпро, 1978. – 75 с. : іл.

Криниці моралі та духовна посуха : ст., виступи, публіцист. роздуми, інтерв'ю / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1990. – 278 с. – ISBN 5-333-00628-8.

Міра : вірші, поема / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1984. – 83 с. : іл.

На лінії тиші : поезії, поеми / Б. І. Олійник. – Київ : Дніпро, 1972. – 271 с. : портр.

Нема без імені добра : [зб. афоризмів, сентенцій, висловів та поет. роздумів Б. Олійника] / Б. Олійник ; упоряд.

В. Ю. Пушкін, С. Є. Ігнат'єва, І. К. Цуп'як ; під заг. ред. В. Ю. Пушкіна. – Донецьк : Нац. гірничий ун-т, 2011. – 89 с. – ISBN 978-966-350-311-0.

Основи : поезії / Б. І. Олійник ; передм. та упоряд. М. Шевченка. – Київ : Дніпро, 2005. – 453 с. : портр. – ISBN 966-578-185-5.

Очима добра : для дітей та юнацтва / Б. Олійник ; упоряд. М. Шевченко. – Київ : Новий друк, 2010. – 51 с. : іл. – ISBN 978-966-8527-92-0.

Пісня про матір : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Ред. журн. «Дніпро», 2004. – 189 с. : іл. – ISBN 966-2165-59-2.

Планета Поезія : роздуми, ст., портрети / Б. І. Олійник. – Київ : Дніпро, 1983. – 190 с.

Поворотний круг : вірші та поеми / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1989. – 93 с. : 4 арк. іл.

Поезії / Б. І. Олійник ; вступ. ст. В. П'янова. – Київ : Молодь, 1966. – 195 с. : іл.

Поеми / Б. І. Олійник ; передм. М. Ільницького. – Київ : Дніпро, 1983. – 183 с.

Рух : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1973. – 71 с.

Сива ластівка : поезії / Б. І. Олійник. – 3-є вид., допов. – Київ : Веселка, 1995. – 126 с. : іл. – ISBN 5-301-01854-X.

Сім : поема / Б. І. Олійник. – Київ : Рад. письменник, 1988. – 91 с. : іл.

Стою на землі : вірші та поеми / Б. І. Олійник ; упоряд. Т. В. Майданович ; передм. Л. М. Талалая. – Київ : Криниця, 2003. – 696 с. : фотогр. – ISBN 966-75-75-49-7.

Таємна вечерея : поезії, 1989–2000 / Б. І. Олійник ; передм. І. Бокия. – Київ, 2000. – 142 с. – ISBN 966-611-077-6.

Трубить Трубіж : вірші та поеми / Б. І. Олійник. – Київ : Оріяни, 1998. – 215 с. – ISBN 966-7373-12-6.

У дзеркалі слова : поезії / Б. І. Олійник. – Київ : Молодь, 1981. – 78 с. : іл.

У замкненому колі. Із окупаційного зошита : поезії / Б. І. Олійник ; передм. М. Луківа. – Київ : Оріяни, 2007. – 127 с. : портр.

Шлях : вірші та поеми / Б. І. Олійник. – Київ : Наук. думка, 1995. – 426 с. : 1 арк. портр. – ISBN 5-12-004625-8.

Видання творів у перекладах російською мовою

Избранное : стихотворения и поэмы : пер. с укр. / Б. И. Олейник. – Москва : Худож. лит., 1985. – 367 с. : портр.

Про Б. Олійника

Моренець В. П. Борис Олійник : нарис творчості / В. П. Моренець. – Київ : Дніпро, 1987. – 187 с.

Клочек Г. Д. Поетика Бориса Олійника : літ.-критич. нарис / Г. Д. Клочек. – Київ : Рад. письменник, 1989. – 332 с.

Білоцерківець Н. Поезія і політика / Н. Білоцерківець // Укр. культура. – 2005. – № 9/10. – С. 1.

Горlach Л. Б'ють у крицю літа : до 70-річчя від дня народж. Бориса Олійника / Л. Горlach // Вітчизна. – 2005. – № 9/10. – С. 103–106.

Жикол А. Вогонь від вогню, або Вічне видиво любові : до літ. портрету Б. Олійника / А. Жикол // Київ. – 2005. – № 10. – С. 151–160.

Йовенко С. «Доки є дорога й рух...» : Борисові Олійнику – 60! / С. Йовенко // Вітчизна. – 1995. – № 9/10. – С. 124–126.

Кудрявцев М. «У глибинний час глобального безплоту...» / М. Кудрявцев // Дніпро. – 2004. – № 5/6. – С. 120–141.

Салига Т. У замкненому колі і бою : неполемічні нотатки про творчість Б. Олійника / Т. Салига // Літ. Україна. – 2008. – 25 верес. (№ 37). – С. 5.

Шевченко М. Поезія знає все / М. Шевченко // Літ. Україна. – 2003. – 25 верес. – С. 2.

Талалай Л. Останній романтик : перечитуючи Бориса Олійника / Л. Талалай // Київ. – 2005. – № 10. – С. 141–150.

Борис Ілліч Олійник : біобібліогр. покажч. / уклад.: О. М. Устіннікова, П. М. Сенько, Г. О. Гуцол ; авт. вступ. ст. М. В. Луків. – Київ : МАУП, 2005. – 448 с. – ISBN 966-608-496-1.

Олійник Борис Ілліч (22.X.1935) // Шевченківські лауреати, 1962–2001 / вступ. сл. І. М. Дзюби ; авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2001. – С. 396–399. – ISBN 966-7575-29-2.

Ілюстрації

[Борис Ілліч Олійник : фотопортрет] // Олійник Б. Основи. – Київ, 2005. – Фронтиспіс.

[Борис Олійник : фото] // Олійник Б. У замкненому колі. Із окупаційного зошита : поезії. – Київ, 2007. – Фронтиспіс.

Двадцять років подвижництва / Український фонд культури ; упоряд. Д. Г. Янко. – Київ : Стилос, 2007. – 336 с. – Фото на багатьох сторінках видання.

Підготовлено С. Савченко

27 жовтня

Світоч української музики

До 270-річчя від дня народження М. Березовського (1745–1777)

*Твори Березовського мають на собі позначку...
самостійності та самобутності,
являючи собою помітний поворот
у розвитку первісної духовно музичної
руської творчості, відповідно до забарвлення
й напрямку більш національного.
П. Козицький¹*

Видатний український композитор, співак, музикант, визнаний в Європі, Максим Созонтович Березовський є яскравим представником бурхливої, переломної для всієї світової культури епохи, що знаменувала собою перехід від бароко до класицизму. Його мистецтво великої філософської глибини і художньої правди, новаторське у своїй гуманістичній спрямованості, яскраво національне за жанрово-стилістичними джерелами – важлива складова у скарбниці української національної культури. У масштабах української культури постать композитора цілком зіставна з феноменом Моцарта у західноєвропейському мистецтві.

Біографія М. Березовського, порівняно з життєписами інших українських композиторів XVIII ст., містить чи не найбільшу кількість неясних та заплутаних відомостей, що потребують пояснень та уточнень. Час відобразив у своїй пам'яті суперечливі й не завжди однозначні факти, багато

з яких по-різному трактуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Місцем народження М. Березовського називають м. Глухів – тодішню гетьманську столицю (нині Сумська область). Скоріше за все, початкову музичну освіту майбутній композитор здобув у Глухівській музичній школі – першій і єдиній на той час у Російській імперії. Цей навчальний заклад було засновано в 1730 р., він готував професійні кадри для Санкт-Петербурзької придворної співочої капели. Навчання тривало два роки, але за цей час учні здобували початкові знання з теорії музики, оволодівали величезним репертуаром європейської й вітчизняної музики. Крім того, вони постійно співали у хорі а капела, виконуючи не лише в стінах школи, а й перед широким колом слухачів складні та віртуозні багатоголосні твори. До курсу навчання входила також гра на деяких музичних інструментах, зокрема на бандурі й ци-

¹ Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / П. Козицький. – Київ, 1971. – С. 83.

трі. Така насичена програма з музичної освіти мала значний вплив на становлення юного Максима.

Не меншу роль у творчому розвитку майбутнього композитора відіграло навчання в Києво-Могилянській академії (приблизно 1753–1758 рр.), відомої своїми гуманістичними, прогресивними засадами. Академія славилася чудовим хором, без якого не обходилася жодна офіційна церемонія в Києві. Про високий рівень музичної освіти тут свідчить і той факт, що на вакаціях студенти заробляли гроші на своє утримання співом кантів та вертепними виставами, мандруючи селами і містами України. На жаль, відомостей щодо перебування М. Березовського у стінах академії залишилося зовсім небагато. Дослідники припускають, що саме в цей час він почав писати музику, komponуючи невеликі хорові твори релігійної тематики.

Маючи дуже гарний голос, юнак привертав увагу слухачів. Можливо, під час одного з таких виступів його помітив тодішній генерал-губернатор Малоросії граф П. Румянцев-Задунайський і забрав із собою до Петербурга. Ця подія сталась у 1758-му або 1759 р., бо відомо, що в академії М. Березовський дійшов до шостого, риторичного класу, тож йому не могло бути менш як 13–14 років.

У Петербурзі підліток потрапив до Придворної співочої капели, що в ті роки була на вершині свого розквіту. Високий фаховий рівень виконавців забезпечувався не лише ретельним доббором хористів, які здебільшого вивозилися з України (часто після Глухівської школи) в зовсім юному віці – 10–11 років, а й продуманою системою навчання. В той час директором капели був талановитий український музикант, колишній хорист М. Полторацький, а музично-теоретичні основи М. Березовський вивчав під керівництвом італійського композитора і диригента Ф. Цоппіса.

Етапною подією в житті майбутнього композитора стала його праця в «Оперному домі» – театрі в Оранієнбаумі, який належав великому князю Петру Федоровичу (пізніше – царю Петру III). Максим виступав тут як соліст, виконавець чоловічих партій в операх Ф. Арайї і В. Манфредіні, дуже популярних на той час у російських придворних колах італійських композиторів. Яскравий талант, прекрасний голос молодого співака справляв на слухачів таке сильне враження, що сучасники згадували про нього багато років по тому, коли митця вже не було серед живих.

У ці роки М. Березовський займався також композиторською творчістю. Особливо багато духовних творів написано ним після 1762 р., коли

внаслідок змови було вбито Петра III і він втратив місце оперного співака (натомість повернувся до Придворної капели). Ці творчі спроби були настільки вдалими, що, незважаючи на свій юний вік (трохи більше 20 років), митець дуже швидко завоював визнання як серед музикознавців, так і серед вельможних покровителів, що виявляли до нього прихильність. Твори молодого композитора високо оцінили іноземці, які перебували тоді при царському дворі. Один із найавторитетніших сучасників, історик мистецтва, німецький дипломат Я. фон Штелін у своїй книзі «Музика і балет в Росії XVIII сторіччя» дав дуже влучну оцінку доробку композитора: «Колишній придворний камерний музикант і співак Максим Березовський наділений видатним обдарованням і майстерністю у композиції церковних творів вишуканого стилю... створив для капели чудові церковні концерти з таким смаком і такою видатною гармонізацією, що їх апробація викликала захват знавців і схвалення Двору... Хто не чув сам, той не може собі уявити наскільки багата і помпезна та церковна музика при виступі численного навченого хору»¹.

Справді, Придворна капела, що нараховувала близько 70 першокласних виконавців, була ніби подарована самим Богом творчому генію М. Березовського. Для цього колективу композитор створив низку прекрасних хорових церковних концертів: «Не отвержи мене во время старости», «Хвалите Господа с небес», «Слава во вышних Богу», «Тебе Бога хвалим», «Господь воцарися», «Бог ста в сонме богов» та ін. Усі вони вирізняються глибиною змісту, чистотою душевного переживання, щирою релігійністю почуттів. Це не просто музичне оздоблення Слова Божого, проповідь основоположних істин православного віровчення, а передусім одухотворена молитва, кожен звук якої виливався просто із серця автора. Звернена до звичайної людини літургійна музика М. Березовського – піснеспіви «Радуйтеся, праведные», «Достойно и праведно есть», «Тебе поем», були близькі й зрозумілі кожному слухачеві. Ця музика, що відзначалася високою технічною майстерністю, цілковито підпорядковувалася змісту і настрою текстів псалмів. Сама ж музична тканина була пронизана мотивами української богослужбової співочої культури, що в ті часи відчутно збагачувала придворний спів завдяки численним співакам, які щорічно прибували з різних куточків України. Ними постійно оновлювали штат капели.

Цей виразний інтонаційний стиль був при-
таманний переважно всім духовним концертам

¹ Цит. за вид.: Бах. Гендель. Вівальді. Скарлатті. Березовський. Бортнянський : розповіді про композиторів / упоряд. Я. Якубик. – Київ, 1994. – Вип. I. – С. 63–64.

М. Березовського. Саме вони якнайбільше розкрили внутрішній світ композитора, потреби його духу, глибину релігійної свідомості. При тому, що кількість цих творів становила кілька десятків, вони не були однотипними за своїм емоційним та релігійним сприйняттям, а урізноманітнювалися між собою настроями замилювання й урочистості, ніжності й славлення, благання й драматизму. У цьому і є духовна сила та геніальність творів великого митця. Якщо концерт «Господь, воцарися» щирий своєю простотою вислову і панегіричним характером, то більш складну гаму почуттів передано в концерті «Доколи, Господи, забудеши мя». Останній приваблює яскравою виразною мелодикою київського й Києво-Печерської лаври розспівів, глибиною передання внутрішніх переживань, щирістю молитовного звертання.

Особливо яскравим зразком релігійної лірики і душевного драматизму є хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости» (бл. 1765), написаний на тексти Давидових псалмів (книги із Старого Заповіту; № 71: строфи 9–13). У ньому М. Березовський звернувся до вічних категорій добра і зла, життя і смерті, духовного очищення й бездуховності. Його музика, сповнена філософських роздумів, відкриває перед слухачем душу людини, зверненої всім серцем до небесних, а не до земних скарбів. Автор зумів відтворити внутрішній стан глибоковіруючої людини з її сокровеними й тривожними думками. Ця божественна молитва, цей глибокий, покаянний плач душі – неймовірні, з огляду на 20-річний вік композитора. Скільки сердечного болю, туги і страждання в цій музиці! Твір М. Березовського став справжнім художнім відкриттям. Він є шедевром українського хорового мистецтва і не поступається найкращим тогочасним творам світової хорової музики. Завдяки своїй популярності концерт був двічі надрукований у першій половині XIX ст. (1818, 1841). І сьогодні, ось уже понад два століття по тому, він чарує слухачів не тільки в Україні, а й в Європі та Америці.

Завдяки винятковому музичному обдарованню, яскравому композиторському таланту М. Березовський став першим серед музикантів Придворної співочої капели, хто отримав стипендію для навчання в Італії (ймовірно 1768–1769 рр.). Одночасно з В. А. Моцартом він вчився у найпрестижнішій Болонській філармонічній академії, у відомого композитора, історика і теоретика музики Дж. Мартіні. «Пан Максим... обіцяє стати видатним творцем музики», – писав про свого улюбленого учня в листі до директора Російських

імператорських театрів І. Єлагіна скупий на похвали падре Мартіні.

У 26 років М. Березовський успішно склав іспит на звання академіка (нині рукопис його екзаменаційного завдання з автографом зберігається в архіві академії) і був обраний членом Болонського філармонійного товариства (1771).

Майже п'ятирічний період перебування в Італії (до 1774 р.) надихнув композитора на написання кількох хорових Літургій (Служб Божих), Сонати для скрипки і чембало (1772), а також світської музики – першої української опери «Демонфонт» на античний міфологічний сюжет (лібрето П. Метастазіо). Її постановка, здійснена на сцені оперного театру в м. Ліворно (1774), пройшла з тріумфальним успіхом, а італійська преса визнала виставу непересічним явищем. На сьогодні з опери збереглися лише чотири арії, а соната впродовж двох століть вважалася безнадійно загубленою, аж допоки у 1980-х рр. її нотний текст не знайшли в музичному відділі Національної бібліотеки в Парижі. Реставрацію, підготовку до видання та перше виконання твору здійснив композитор, народний артист України М. Степаненко. Завдяки йому соната увійшла до сучасного культурного обігу. Це справжня перлина скрипкового мистецтва другої половини XVIII ст.

Здобувши визнання, популярність і любов Європи, М. Березовський у 1774 р. повернувся на батьківщину, де на нього чекало гірке розчарування: другорядні ролі в оперній трупі, постійні нестатки і неможливість знайти застосування своїм творчим силам. Посади першого капельмейстера, як те передбачав титул академіка, йому в Росії не дали. І хоча в той час не було жодного композитора такого високого рівня, царська влада все ж віддавала перевагу італійцям. Беззахисний геній опинився в середовищі жорстоких заздрисників, владних, підступних, лукавих людей, таємних і явних ворогів, яких тішила зневага й приниження славетного митця. «Сильні світу сього» фактично ігнорували академіка, його звання і талант: йому не давали змоги ні друкувати, ні виконувати свої твори.

Проте М. Березовський не переставав працювати і творити. На подив, навіть у цей найтяжчий період його музика сповнена надзвичайним світлом, у ній, як і раніше, іноді звучали скорбота, навіть мука, біль і плач, але ніколи не було безвиході! У той час коли композитори-іноземці писали музику на італійський кшталт, М. Березовський залишався вірним собі та творив концерти-роздуми про сенс життя: «Господи, землю заснував», «Милость

¹ Цит. за вид.: Бах. Гендель. Вівальді. Скарлатті. Березовський. Бортнянський... – С. 67.

і суд оспіваю», «Прийдіть і бачте», «Да воскресне Бог», «Суди, Господи, ображаючих», «Почуй єси язичи», «причасні вірші» «Блажен іже вибрав», «В усю землю», «В пам'ять вічну буде праведник», «Знамена ся на нас», «Творять ангели своя духи», «Чашу спасіння прийму», Літургію, херувимські пісні. У цих творах, пронизаних глибоким релігійним почуттям, розкривається сутність людської віри, відображається прояв християнських істин, що доступний усім, хто знаходить у музиці співзвучність своїм духовним прагненням. Ці твори не втратили свого мистецького значення й донині.

Є відомості, що в кінці життя увагу композитора привертала українська тематика. Деякі дослідники говорять про його бажання написати твори під назвами «Хор запорожців», «Хортиця», «Марія», але, на жаль, їх до цього часу не знайдено.

Не здійснилася мрія М. Березовського й щодо заснування на українських теренах музичної академії на зразок Болонської, хоча попередньо граф Г. Потьомкін обіцяв йому посприяти у цій справі та надати посаду директора закладу.

Стикаючись на кожному кроці з байдужістю та свавіллям урядовців, доведений трирічними митарствами до крайнього зубожіння, композитор у розквіті свого таланту добровільно пішов із життя – бідним і самотнім. Збереглося достеменно свідчення про те, що М. Березовського не було на що поховати. Йому не виповнилося ще й 32-х років...

Нині ім'я цього визначного митця називають першим у славетному «тріумвіраті», що символізує музичне мистецтво України XVIII ст.: М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель. І в цьому є певна закономірність: часова відстань зближує історичні епохи, дає змогу по-справжньому оцінити культурні надбання минулого, досягнути їх велич.

Творчість М. Березовського – ціла епоха в історії вітчизняної музики, у формуванні української та російської композиторських шкіл. Саме його таланту наша музична культура завдячує створенням довершених зразків духовного концерту нового типу, концертного варіанта Літургії, що на початку XIX ст. став традиційним, а також «при-

часних віршів». М. Березовським було створено перші – як в українській, так і в російській музиці – Сонату для скрипки і чембало та українську оперу.

І через понад два століття композитор є одним із найулюбленіших і найчастіше виконуваних авторів хорової музики. Це й не дивно: чистий дух, краса його творів притягують людей, які так втомилися від нагальних проблем, від мирської суєти, соціальних суперечностей.

Сьогодні твори українського Моцарта, що збереглися, розсіяні по бібліотеках і музеях різних міст і навіть країн (автографи, прижиттєві та ранні копії є в Російській Федерації, Австрії, Великій Британії, Німеччині, Італії, Франції).

Одна з останніх знахідок – хоровий концерт «Тебе Бога хвалим», який вважався давно втраченим. Його рукописний примірник із зазначенням прізвища автора в 2010 р. знайдено у фондах Національної бібліотеки Австрії, де зберігається архів Віденської придворної капели. Там само, в загальній підшивці, було виявлено рукопис гімну «Верую» – однієї з частин Літургії (№ 5).

Твори М. Березовського стали його справжнім величним пам'ятником. На них училися майстри хорової вітчизняної музики А. Ведель, Д. Бортнянський, російський композитор С. Дехтярьов та ін. Класичним взірцем були вони і для багатьох інших українських композиторів: І. Лаврінського, С. Воробкевича, Д. Січинського, М. Вербицького. Своє захоплення творчістю великого майстра висловлювали М. Леонтович і С. Людкевич.

Невмирущі твори М. Березовського і сьогодні звучать у храмах і концертних залах України, а завдяки українським виконавцям та провідним музикантам діаспори – на всіх континентах.

Ім'я світоча української музики М. Березовського другим, після В. А. Моцарта, викарбовано золотими літерами на меморіальній дошці Болонської філармонічної академії. Відомості про митця вміщено в багатьох авторитетних музичних енциклопедіях і словниках світу.

На батьківщині композитора, у м. Глухові, відкрито Дитячу школу мистецтв ім. М. Березовського, встановлено бронзовий пам'ятник (1995).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори М. Березовського

Арії з опери «Демофонт» / М. Березовський ; лібретто П. Метастазіо ; заг. ред. В. Белякова, М. Юрченка. – Київ : Муз. Україна, 1988. – 86 с. : ноти.

Літургія ; Причасні вірші ; Концерти [Звукозапис] / М. Березовський ; у виконанні камер. хору укр. музики «Відродження» ; звукореж. А. Мокрицький. – Київ : Kyiv Choir Productions, 2009. – 1 зв. опт. диск CD (78 хв.) ; 2 диски в одному контейнері. – Назва з етикетки диска.

Не отвержи мене во время старости / М. Березовский // Хоровые концерты XVIII – нач. XIX века / сост. и ред. В. М. Иконника. – Киев, 1988. – С. 6–32. – (Жемчужины мировой музыки).

Не отвержи мене во время старости [Звукозапис] : хор. концерт / М. Березовский ; исп. Киев. камер. хор им. Б. Лятошинского ; худож. рук. В. Иконник // Киевский камерный хор им. Б. Лятошинского. – Москва : Мелодия, 1989. – 1 грп.

[Причасні вірші ; Літургія] [Звукозапис] / М. Березовський // Українська духовна музика 18 ст. : [муз. CD-альбом] / виконує камер. хор. укр. музики «Відродження» ; диригент М. Юрченко. – Київ, 1997. – 1 зв. опт. диск CD (63 хв.) ; 1 диск у контейнері. – Назва з етикетки диска.

Соната для скрипки і чембало / М. Березовський ; публ., розшифровка та ред. М. Степаненка. – Київ : Муз. Україна, 1983. – 52 с. : ноти. – Текст укр., рос., англ., фр., нім., італ.

Хвалите Господа с небес / М. Березовський // З репертуару Народної академічної хорової капели ім. Павла Чубинського : твори для мішаного хору без супроводу. – Київ, 2014. – С. 12–18.

Хорові духовні твори / М. Березовський ; упоряд. та спец. ред. М. Юрченка. – Київ : Укр. фонд духов. музики, 1998. – 110 с. : ноти. – (Антологія української духовної музики. Серія «А» : твори українських композиторів).

Хоровые произведения / М. Березовский ; сост., ред. и вступ. ст. М. С. Юрченка. – Киев : Муз. Україна, 1989. – 112 с. : ноты.

Про М. Березовського

Корній Л. Максим Березовський (1745–1777) / Л. Корній // Історія української музики. Ч. 2 (друга пол. XVIII ст.) / Л. Корній. – Київ ; Харків ; Нью-Йорк, 1998. – С. 170–215.

Ольховський А. Максим Березовський (1745–1777) / А. Ольховський // Нарис історії української музики / А. Ольховський. – Київ, 2003. – С. 225–226.

Шреер-Ткаченко О. Я. Історія української музики / О. Я. Шреер-Ткаченко. – Київ : Муз. Україна, 1980. – 198 с. – Про М. Березовського: с. 148–151.

Левашов Е. М. С. Березовський / Е. Левашов, А. Полехин // История русской музыки. В 10 т. Т. 3, ч. 2 : XVIII век / авт. кол.: Б. В. Доброхотов [и др.] ; редкол.: Ю. В. Келдыш [и др.]. – Москва, 1985. – С. 132–160.

Рыцарева М. Г. Композитор М. С. Березовский : жизнь и творчество / М. Г. Рыцарева. – Ленинград : Музыка, 1983. – 144 с.

Витвицький В. Максим Березовський : життя і творчість / В. Витвицький. – Львів : Логос, 1995. – 110 с. : ноти.

Маценко П. Максим Созонтович Березовський (1745–1777) / П. Маценко // Дмитро Степанович Бортнянський (1751–1825) ; Максим Созонтович Березовський (1745–1777) / П. Маценко. – [Вінніпег], 1951. – С. 29–60.

Вечерський В. Максим Березовський і гетьманський Глухів / В. Вечерський, В. Белашов. – Київ ; Глухів, 1995. – 31 с. : іл. – (Бібліотека журналу «Пам'ятки України» ; кн. 24).

Юрченко М. М. Березовський в Італії / М. Юрченко // Укр. муз. спадщина : ст., матеріали, док. / за заг. ред. М. М. Гордійчука. – Київ, 1989. – Вип. 1. – С. 67–79.

Левицький С. Роль косвенных данных в уточнении биографии Максима Созонтовича Березовского / С. Левицький // Магістер. читання : наук. асамблеї : матеріали магістер. читань, 11–13 трав. 2010 р. / Харків. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 2010. – С. 28–35.

Каплієнко-Ілюк Ю. Березовський – український послідовник Падре Мартіні / Ю. Каплієнко-Ілюк // Муз. мистецтво і культура = Music art and culture / Одес. держ. муз. академія ім. А. В. Нежданової. – Одеса, 2008. – Вип. 9. – С. 261–268.

Каплієнко-Ілюк Ю. Особливості синтезу західноєвропейського та східнослов'янського у творчості Максима Березовського / Ю. Каплієнко-Ілюк // Муз. мистецтво і культура = Music art and culture / Одес. держ. муз. академія ім. А. В. Нежданової. – Одеса, 2007. – Вип. 8. – С. 127–135.

Игошев Л. Несколько слов о повести Кукольника о Березовском, о самом композиторе и о том, какие задачи он решал и какой смысл это имело в контексте общего развития церковного пения греко-русской Церкви / Л. Игошев // Регент. дело / Киев. Свято-Троиц. Ионин. монастырь. – Севастополь, 2010. – № 11. – С. 12–15 ; 2011. – № 2. – С. 15–17.

Гамова І. Хорова поліфонія М. Березовського / І. Гамова // Мистецькі обрії, 2001–2002 : альманах / Акад. мистецтв України. – Київ, 2003. – С. 175–182.

Івченко Л. Справа № 907 : [про сенсаційну знахідку творів М. Березовського у Центр. держ. архіві-музеї літ. та мистецтва України] / Л. Івченко // Музика. – 2001. – № 4/5. – С. 28–30 ; № 6. – С. 25–26.

Степаненко М. Соната для скрипки і чембало Максима Березовського / М. Степаненко // Укр. муз. архів. – Київ, 1995. – Вип. 1. – С. 6–8.

Кривицкая Е. Новая симфония из XVIII века : [о концерте-презентации неизвест. соч. М. Березовского в Останкин. театре г. Москвы] / Е. Кривицкая // Культура. – Москва, 2003. – 11–17 сент. – С. 13.

Шумилина О. А. Венская рукопись М. Березовского : [о хоре «Тебе Бога хвалим»] / О. А. Шумилина // Муз. мистецтво : зб. наук. ст. / Донец. держ. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. – Донецьк ; Львів, 2013. – Вип. 13. – С. 161–166.

Олійник Т. В. Хоровий концерт другої половини XVIII ст. : М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель : метод. посіб. для педагогів ДМШ та ДШМ до теми з курсу укр. муз. літ. / Т. В. Олійник. – Харків : Просвіта, 2001. – 29 с. : ноти, табл. – ISBN 966-7409-17-1.

Березовський Максим Созонтович [16(27).X.1745 – 22.III(2.IV).1777] // Українська музична енциклопедія / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; [редкол.: Скрипник (голова) та ін.]. – Київ, 2006. – Т. 1. – С. 180–182. – ISBN 966-02-4099-6.

Геник С. Березовський Максим / С. Геник // 150 великих українців / С. Геник. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 21–25. – ISBN 966-7263-79-7.

Попельницька О. О. Березовський Максим Созонтович (1745–1777 рр.) / О. О. Попельницька // 100 великих діячів культури України / О. О. Попельницька, М. В. Оксєнич. – Київ, 2010. – С. 252–255. – ISBN 978-966-498-116-0.

Рублюк О. Березовський Максим Созонтович (1745–1777) / О. Рублюк // Видатні постаті України : біогр. довід. / Г. В. Щокін, М. Ф. Головатий, В. А. Гайченко [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 82–86. – ISBN 966-608-519-4.

Березовський Максим Созонтович (16.10.1745 – 22.03.1777) // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 230–231. – ISBN 966-00-0734-5.

Дашків М. Страчена пісня : роман / М. Дашків. – Київ : Рад. письменник, 1985. – 286 с. : портр.

Планинда С. Максим Березовський / С. Планинда // Неопалима купина : іст. повісті / С. Планинда, Ю. Колісниченко. – Київ, 1993. – С. 176–246.

Корольок Н. І. Максим Созонтович Березовський / Н. І. Корольок // Маленькі історії про українських композиторів XVIII–XX ст. : літ.-худож. вид. / Н. І. Корольок. – Київ, 1998. – С. 8–26.

Ляшенко Ю. Обірвана мелодія : кіносценарій про життя та діяльність Максима Березовського / Ю. Ляшенко // Дніпро. – 2008. – № 1/2. – С. 63–136.

Ілюстрації

Пам'ятник М. Березовському у Глухові : [фотографія] // Попельницька О. О. 100 великих діячів культури України. – Київ, 2010. – С. 252.

М. С. Березовський. Соната для скрипки і чембало : автограф першої сторінки рукопису : [фотографія] // Мистецтво України : енциклопедія / М. С. Юрченко ; редкол.: Кудрицький А. В. (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1995. – С. 184.

Автограф М. Березовського – його екзаменаційне завдання під час іспиту 15 трав. 1771 р. на звання академіка Болонської академії музики : [фотографія] // Історія української музики / О. Я. Шреер-Ткаченко. – Київ, 1980. – С. 150.

Підготовлено О. Рожнятовською

28 жовтня¹

Ювелір слова

До 120-річчя від дня народження М. Йогансена (1895–1937)

В українській культурі багато геніїв, які не вписались у свій час. Серед них і Майк Гервасійович Йогансен – одна з найцікавіших, найоригінальніших і найталановитіших постатей української літератури ХХ ст., засновник авангардного напрямку в українській прозі, геній інтелектуального абсурду, оригінальний поет-експериментатор, автор першого українського бестселера, першопроходець у жанрі пригодницького детективу. Діапазон творчих можливостей письменника був гідний подиву: мабуть, немає такого літературного жанру, в якому б він не працював.

Народився Майк (Михайло) Йогансен у передмісті Харкова, в сім'ї вчителя німецької мови, про якого ніхто напевне не знав, походив він зі шведів, німців, норвежців чи латишів. Відомо тільки те, що по матері майбутній письменник був зі старовинного козацького роду Крамаревських (звідси й псевдонім – М. Крамар). Проте згодом у всіх анкетах митець зазначав, що за національністю він німець.

Крім Майка, в родині виховувалося ще троє дітей – брат Федір і сестри Тетяна і Маргарита. Початкову освіту хлопець здобув удома. Потім навчався в класичній гімназії. Батько доклав чимало зусиль, щоб син вивчив німецьку мову, зокрема, змушував його читати в оригіналі «Фауста» Й. Г. Гете. Згодом майбутній письменник вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету. Навчання поєднував з репетиторською роботою.

*Ах життя моє – кругле, як м'яч.
Пружне й палюче – як любов.
Падай. Злітай. Смійся. Плач.
Цілуй дужче, знов і знов.
М. Йогансен²*

Після закінчення університету в 1917 р. (за іншими даними – в 1916-му) М. Йогансен викладав історичний курс української мови в Полтаві, згодом – в Інституті народної освіти у Харкові. І весь цей час писав вірші – німецькою і російською мовами. Згодом рукописи своїх перших творів спалив, адже вони здалися йому надто слабкими. У 1918 р., як зазначав поет в автобіографії, «почав писати вірші українською і знайшов, що вони виходять природніше»³.

Одразу після закінчення університету Майк одружився, але, незважаючи на його схильність до романтичних учинків, сімейне життя не склалося. Пізніше була зворушлива й короткочасна історія кохання з українською художницею і письменницею Аллою Гербурт-Йогансен (1900–1994), яка в 1925 р. народила сина Гая (після смерті батька, разом із матір'ю емігрував до Німеччини, де проживає й нині).

У революційні роки М. Йогансен уперше зацікавився політикою і почав читати марксистські книжки, зокрема Г. Плеханова, К. Маркса, Ф. Енгельса, К. Каутського, Р. Гільфендінга, а далі – переважно В. Леніна. І хоча жовтневий переворот 1917 р. митець сприйняв як джерело нового життєствердження, не запліщував очей він і на сувору правду тих реалій. Це зумовило появу віршів трагедійного звучання – «Світанок», «У дахів іржавім колоссю», «Мертвий крижень».

Прихід М. Йогансена в літературу ознаменував підписаний ним разом з В. Сосюрою та М. Хвильовим «Наш універсал до робітництва і пролетарських мистців українських», опублікований у збірнику «Жовтень» (1921). У ньому автори декларували: «Наші лави крилаті спаюватимемо

¹ Дату подано за Українською літературною енциклопедією. За іншими даними народився 16 жовтня, 28 лютого або 5 листопада.

² Йогансен М. Ах життя моє дороге... // Поезії / М. Йогансен. – Київ, 1989. – С. 112.

³ Йогансен М. Автобіографія // Там само. – С. 174.

залізною дисципліною робочих ритмів і пролетарських метафор. В цьому попередники наші й пророки – Шевченко і Франко. <...> Мову українську беремо яко певний і багатий матеріал, даний нам у спадщину тисячолітніми поколіннями батьків наших – селянства українського».

М. Йогансену судилося стати одним із зачинателів пожовтневої української літератури. Він стояв біля витоків перших пролетарських літературних організацій в Україні, був одним із засновників «Гарту», а після його розпаду – активним фундатором ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури). З часом очолив «Техно-мистецьку групу А», що у своєму складі мала літераторів, які відійшли від ВАПЛІТЕ. Згодом став членом Спілки радянських письменників України. За його ініціативою було створено альманахи «Літературний ярмарок» та «Універсальний журнал».

Один із сподвижників М. Йогансена по літературному об'єднанню ВАПЛІТЕ, видатний український письменник Ю. Смолич зазначав, що не знав нікого талановитішого за Майка Гервасійовича. Ставши поетом, сценаристом, романістом, новелістом, автором граматик, поетик, словників, маючи різноманітні захоплення, М. Йогансен вирізнявся філософічністю художнього мислення, «розсудливим інтелектуалізмом», ювелірним підходом до слова і форми, що особливо позначилося на стильових рисах його поезії та світоглядно-естетичній системі як унікальному, оригінальному явищу української культури.

*Поля синіють вечорами,
Ріка говорить з берегами,
І так таємно
На небі білії намети
Димлять:
Вечера вариться борам.
Все ближче, ближче вечір суне,
Все нижче плачуть травки-струни.
Тихо й темно
Бори-поети
В хмарах сплять.
(«Поля синіють вечорами...»).*

Про багатогранний талант М. Йогансена свідчить і те, що він на високому професійному рівні складав різні словники і граматики рідної мови, збірки прислів'їв і приказок, займався науковими дослідженнями. Крім того, Майк Гервасійович був справжнім поліглотом. Досконало володів німецькою й англійською, добре знав французьку, італійську, іспанську, скандинавські

мови. А ще – латинь, давньогрецьку, санскрит. Письменник скаржився, що якби в нього була «вільна неділька», то вивчив би ще з «півдужини» східних мов. Зі слов'янськими мовами йому було ще простіше. Одного разу він залишив компанію товаришів зі словами: «Піду додому, після обіду полежу годинку – вивчу сербську мову»¹. І вже ввечері переклав кілька сербських дум, які згодом увійшли до скарбниці українських літературних перекладів. У перекладацькому доробку митця є також твори Ф. Шиллера, В. Шекспіра, Е. А. По та ін.

Викладацьким талантом М. Йогансен був наділений не менш щедро. Навколо нього завжди збиралася талановита молодь. Своїм учителем його називали такі видатні письменники, як Ю. Яновський, М. Бажан, О. Довженко, Ю. Смолич.

Але головним покликанням М. Йогансена було письменство. Його поетичні збірки «Д'горі» (1921), «Революція», «Крокове коло» (обидві – 1923), «Пролог до комуні», «Доробок» (обидві – 1924), «Ясен» (1930), «Балади про війну і відбудову» (1933) залишили значний слід в українській літературі.

У своїй творчості митець дотримувався чуття художньої міри. Його вірші відзначалися поєднанням оригінальної форми з багатим змістом, комічного дотепу з тонким ліризмом.

Послідовник творчості О. Олеся, Г. Чупринки, П. Савченка, П. Тичини, поетів із вираженою музичністю вірша, М. Йогансен постійно відстоював милозвучність української мови у поезії. Як лінгвіст (єдиний серед українських поетів), він був послідовним «копачем словесних надр», у нього можна було повчитися культури мови.

У 1925 р. М. Йогансен написав перший в українській літературі авантюристичний роман «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших» (1925), який за один рік витримав 10 перевидань загальним тиражем 100 тис. примірників. У 1930 р. вийшла його повість «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію», котра відзначалася влучною іронією, несподіваними сюжетними ходами, національним колоритом. На жаль, твір, який міг би принести авторові європейську славу, в Україні тоді так і не зрозуміли...

Це були перші зразки комічно-пародійної прози в українському письменстві, хоча в них був відчутний і ліричний струмінь. М. Йогансен намагався, за його власним висловом, створити

¹ Бизнес. – 2012. – № 45 – С. 50.

прозу, де б на фоні героїв проходило динамічне життя природи. Власне, це були початки української «хімерної прози», яка останнім часом заповонила нашу белетристику. Цікавими видаються також його нариси «Подорож у Дагестан» (1933) та «Кос-Чагил на Ембі» (1936).

Внесок М. Йогансена в українську літературу важко переоцінити. Це був насамперед оригінальний талант, поет сильної індивідуальності з власним світовідчуттям. Як слушно зауважив дослідник творчості митця С. Крижанівський, він «нікого не повторив, і його поезія не схожа на жоден із типових зразків; вона самобутня»¹.

За 17 років активної творчої діяльності М. Йогансен видав вісім збірок віршів, десять книжок прози, зокрема дві книги гуморесок і п'ять книжок нарисів. А ще чотири збірки для дітей, величезну кількість перекладів.

Своїм доробком він вніс у вітчизняне письменство чимало нового – розширив обрії українського вірша, передусім його евфоніку, боровся як проти псевдотрадиційної поезії, так і проти її прозаїзації, різко виступав проти футуризму як «архаїчної структури буржуазної продукції».

Неабиякий інтерес у сучасників викликали і літературознавчі студії письменника, зокрема такі, як «Елементарні закони версифікації» (1922), «Як будується оповідання. Аналіза прозових зразків» (1928). Також на особливу увагу заслуговують його лінгвістичні («Фонетичні етюди», 1927) та лексикографічні (Практичний українсько-російський словник, 1928, у співавторстві) праці, численні публіцистичні матеріали, рецензії на твори з різних галузей науки.

Свій слід М. Йогансен залишив у театральному й кіномистецтві. Зокрема, він писав п'єси для театру Л. Курбаса, був автором першого варіанта сценарію фільму О. Довженка «Звенигора»

(після того, як Довженко прибрав зі сценарію все «націоналістичне», вилучив своє прізвище із титрів).

Поет не приховував свого ставлення до влади і не змінював своїх політичних поглядів. Він, за висловом дружини А. Гербурт-Йогансен, був «занадто оригінальним, незалежним і не таким догідливим, як того вимагала диктатура». Через це свободолюбний М. Йогансен і загинув у розквіті творчих сил – у 41 рік. 27 жовтня 1937 р. його розстріляли після численних допитів, на яких він тримався дуже гідно. Символічна могила митця є на Лук'янівському цвинтарі в Києві.

У вересні 1956 р. правління СПУ звернулося до прокуратури УРСР із клопотанням переглянути справу М. Йогансена та реабілітувати його. Однак зроблено це було лише 20 березня 1958 р.

Коли письменника реабілітували, чи не першою після стількох років замовчування стала публікація його творів в 1967 р. у книжці «День поезії». Через рік вийшли спогади Ю. Смолича. Пізніше були лише побіжні згадки, зокрема коротка довідка в Українській Радянській Енциклопедії (1979). У 1985 р. з нагоди 90-річчя Майка Гервасійовича було опубліковано статтю С. Крижанівського, яка виявилася відправною точкою вже повноцінного повернення в історію української літератури незаслужено забутого письменника. Його перша збірка поезій побачила світ тільки в 1989 р.

Творчість М. Йогансена як на початку ХХ ст., так і сьогодні, посідає особливе місце. Хоч у той час було чимало новаторів в літературі, проте саме він вирізнявся оригінальністю творчості, яскравим обдаруванням, своєрідним світосприйняттям, які проявилися в літературних експериментах, розмаїтості жанрів та стилів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів М. Йогансена

Вибрані твори / М. Йогансен ; упоряд. Р. Мельникова. – 2-е вид., допов. – Київ : Смолоскип, 2009. – 766 с. : іл. – ISBN 978-966-8499-94-4.

Вибрані твори / М. Йогансен. – Київ : Книга, 2011. – 271 с. : іл. – ISBN 978-966-8314-71-1.

Поезії / М. Г. Йогансен ; упоряд., вступ. ст. і прим. С. А. Крижанівського. – Київ : Рад. письменник, 1989. – 196 с. : іл. – ISBN 5-333-00379-3.

Кіт Чудило : [оповідання] / [М. Йогансен, М. Трублаїні]. – Харків : Сінтекс, ЛТД, 2012. – 63 с. : іл. – ISBN 978-966-2136-43-2.

Неймовірні авантюри Дона Хозе Перейра в херсонському степу / М. Йогансен // Розстріляне Відродження.

Золоті рядки української репресованої прози / [ред.-уклад. О. В. Зав'язкін]. – Донецьк, 2009. – С. 29–47. – ISBN 978-966-481-305-8.

Шекспір В. Отелло / В. Шекспір ; пер. з англ. М. Йогансена і В. Щербаненка. – [Харків] : Держ. вид-во України, 1927. – 268 с.

Про М. Йогансена

Речник української культури : Майк Йогансен у спогадах, листах, матеріалах / [передм., упоряд. та прим. І. Лисенка]. – Київ : Рада, 2003. – 206 с. : іл. – ISBN 966-7087-55-7.

Кавун Л. Образно-стильові особливості прози Майка Йогансена / Л. Кавун // Українське літературно-мистецьке Відродження 20-х років ХХ століття: питання стилю, про-

¹ Цит. за вид.: Мельників Р. Майк Йогансен: ландшафти трансформацій. – Київ, 2000. – С. 6.

блематики, поетики, мови : зб. пр. всеукр. наук. конф., 11–12 трав. 2005 р. – Черкаси, 2005. – С. 190–196.

Капленко О. М. Автобіографічність у творах Майка Йогансена як результат суб'єкт-об'єктного статусу автора / О. М. Капленко // Літ. та культура Полісся / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2007. – Вип. 39 : Історія та культура Полісся й України в сучасному науковому сприйманні. – С. 16–26.

Лобас Н. Голод і канібалізм: трансформації карнавального топосу достатку у романі М. Йогансена «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших» / Н. Лобас // Наук. зап. Сер.: Літературознавство / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – Вип. 1 (26). – С. 103–119.

Лобас Н. Карнавальна поетика міжвоєнної експериментальної прози: (Майк Йогансен versus Вітольд Гомбрович) / Н. Лобас ; [наук. ред. Р. Гром'як]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 262 с. – ISBN 978-966-07-1535-6.

Мельників Р. Майк Йогансен: ландшафти трансформацій / Р. Мельників. – Київ : Смолоскип, 2000. – 153 с. – ISBN 966-7332-36-5.

Мельников Р. В. Кінець епохи «туманного романтизму». Майк Йогансен і «Вапліте» / Р. В. Мельников // Наук. зап. Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – Харків, 1998. – Вип. 3 (14). – С. 101–110.

Мельников Р. Екзегетизм «Філософічних ландшафтів» Майка Йогансена / Р. Мельников // Наук. зап. Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – Харків, 1998. – Вип. 7 (18). – С. 82–84.

Олешко С. Ю. Літературна автобіографія Майка Йогансена / С. Ю. Олешко // Вісн. Харків. нац. ун-ту. Сер.: Філологія. – Харків, 2000. – № 473. – С. 391–397. – ISBN 0453-8048.

100 років від дня народження М. Г. Йогансена (1895–1937) // Календар знаменних і пам'ятних дат, 95, IV кв. : рек. бібліогр. довід. / М-во культури України, НПБУ ; авт.-уклад.: М. Ф. Дроб'язко [та ін.]. – Київ, 1995. – С. 50–57.

Ушкалов Л. Продовження «Архіву Розстріляного Вдодження»: справа Майка Йогансена / Л. Ушкалов, О. Ушкалов // Слово, яке тебе обирає : зб. на пошану В. Моренця / упоряд. В. Панченко. – Київ, 2013. – С. 315–337. – ISBN 978-966-518-623-6.

Цимбал Я. Майк Йогансен на тлі українського авангарду / Я. Цимбал // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : міжнар. наук. конф. «Українська література в загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 16–17 жовт. 2001 р.). – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 197–199.

Шевченко С. Человек с химерным именем / Шевченко С. // Бизнес. – 2012. – № 45 – С. 49–51 : портр. – Сведения доступны также по Интернету: http://www.business.ua/articles/memorable_day/Chelovek_s_himernym_imenem-40285/.

Ковалів Ю. І. Йогансен Михайло (Майк) Гервасійович [16(28).10.1895 – 27.10.1937] / Ю. І. Ковалів // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / редкол.: Дзеверін І. О. (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 358–359 : портр. – ISBN 5-88500-014-X (т. 2).

Йогансен Михайло (Майк) Гервасійович (05.11.1895 – 27.10.1937) // Мистецтво України : біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 279.

Майк Йогансен [28.02.1895 – 27.10.1937] // Письменники Радянської України, 1917–1987 : біобібліогр. довід. / авт.-упоряд.: В. К. Коваль, В. П. Павловська. – Київ, 1988. – С. 247–248 : портр. – ISBN 5-333-00364-5.

Yohansen Maik [05.11.1895 – 27.10.1937] // Encyclopedia of Ukraine / edited by D. Husar Struk. – Toronto ; Buffalo ; London, 1993. – Vol. 5. – P. 774 : photo. – ISBN 0-8020-3995-2 (vol. 5).

Електронні ресурси

Купріян О. Майк Йогансен – автор першого українського бестселлера [Електронний ресурс] / Ольга Купріян // Друг читача : [сайт]. – Текст і граф. дані. – [Київ]. – 2008. – 4 квіт. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/person/271/> (дата звернення: 16.12.14). – Назва з екрана.

Ілюстрації

[Майк Йогансен : фотографії] // Речник української культури : Майк Йогансен у спогадах, листах, матеріалах. – Київ, 2003. – С. 15, 23, 27, 51, 53, 99, 109, 133, 163.

[Майк Йогансен : портрет] // Бизнес. – 2012. – № 45 – С. 49.

Підготовлено А. Рихтік

Листопад

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

В листопаді голо в саді.

Листопад зимі ворота відчиняє.

Дружний листопад – на сувору зиму.

Осінь на пасіці

*Я знов на пасіці. І тиша...
Пора осіння. Листопад.
Горобчик гілочку колише,
Вбрання скида із себе сад.
Права поникла, поруділа,
Себе соромиться, тремтить.
Спокійно спить бджолина сила,
В солодких снах по мед летить.
І я тихенько прикриваю
Льотки од вітру та дощу.
Як про діток, про бджілок дбаю,
Під дах подушку підмощу.
Чекатиму на вас, сестрички,
Із нетерпінням до весни.
Зійдуть сніги – і скресне річка,
А поки спить, хай сняться сни.*

К. Кальченко¹

¹ Кальченко К. Осінь на пасіці // Медова Чернігівщина. – Чернігів, 2013. – С. 174.

1

День працівника соціальної сфери

Відзначається щорічно в першу неділю листопада відповідно до Указу Президента України № 374/99 від 13.04.1999 р.

200 років від дня народження **Кроуфорда Вільямсона Лонга** (1815–1878), американського лікаря, який першим застосував ефір в лікувальній практиці

130 років від дня народження **Костянтина Павловича Хохлова** (1885–1956), російського режисера, актора, педагога

120 років від дня народження **Василя Сергійовича Яременка** (1895–1976), українського актора

80 років від дня народження **Олександра Федосійовича Зайвого** (1935), українського поета

80 років від дня народження **Володимира Степановича Мирного** (1935), українського поета

75 років від дня народження **Миколи Хомича Лиходіда** (1940–1993), українського поета

2

200 років від дня народження **Джорджа Буля** (1815–1864), британського математика, філософа

180 років від дня народження **Дмитра Дмитровича Минаєва** (1835–1889), російського поета

130 років від дня народження **Харлоу Шеплі** (1885–1972), американського астронома

100 років від дня народження **Семена Семеновича Лаврика** (1915–1990), українського терапевта, гематолога

80 років від дня народження **Володимира Родіоновича Коломійця** (1935), українського поета, редактора

80 років від дня народження **Михайла Спартаковича Пляцковського** (1935–1991), українського і російського поета-пісняра

3

День інженерних військ

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1399/99 від 27.10.1999 р.

День ракетних військ і артилерії

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1215/97 від 31.10.1997 р.

120 років від дня народження **Едуарда Георгійовича Багрицького** [справж. – Дзюбін (1895–1934)], українського поета, перекладача

90 років від дня народження **Анатолія Антоновича Белова** [справж. – Дубін (1925)], українського артиста балету

4

День Казанської ікони Божої Матері

День заїзничника

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 257/93-рп від 15.07.1993 р.

440 років від дня народження **Гвідо Рені** (1575–1642), італійського художника

170 років від дня народження **Францішека Равіти-Гавронського** (1845–1930), польського і українського історика та літератора

160 років від дня народження **Михайла Олександровича Мензбіра** (1855–1935), російського зоолога

120 років від дня народження **Василя Васильовича Кучабського** (1895 – бл. 1945), українського історика, публіциста, політика, громадського і військового діяча

5

210 років від дня народження **архієпископа Філарета** [в миру – Дмитро Григорович Гумілевський (1805–1866)], українського церковного та громадського діяча

160 років від дня народження **Леона Філіпа Тейсерана де Бора** (1855–1913), французького метеоролога

100 років від дня народження **Анатолія Мефодійовича Хорунжого** (1915–1991), українського письменника

6

Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/54/4 від 05.11.2001 р.

160 років від дня народження Дмитра Івановича Яворницького (1855–1940), українського історика, археолога, етнографа, фольклориста, письменника

150 років від дня народження Дмитра Миколайовича Прянишникова (1865–1948), російського агрохіміка, біохіміка і фізіолога рослин

125 років від дня народження Павла Анастасовича Горбатого (1890–1962), українського педагога

110 років від дня народження Дмитра Федоровича Головка (1905–1978), українського художника-кераміста

7

90 років від дня відкриття (1925) Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька

75 років від часу створення (1940) Конгресу українців Канади

100 років від дня народження Філіпа Моррісона (1915–2005), американського астрофізика

100 років від дня народження Наталії Михайлівни Скорульської (1915–1982), української балерини, балетмейстера, лібретиста, педагога

80 років від дня народження Євгена Васильовича Амосова (1935), українського і російського архітектора

8

150 років від дня народження Ніни Олександрівни Сенаторської (1865–1932), української піаністки, педагога

140 років від дня народження Євгена Вікторовича Тарле (1875–1955), російського і українського історика

130 років від дня народження Нестора Феофановича Городовенка (1885–1964), українського хорового диригента і педагога

130 років від дня народження Африкана Миколайовича Криштофовича (1885–1953), українського палеоботаніка

80 років від дня народження Алена Делона (1935), французького актора театру і кіно, режисера, продюсера, сценариста

80 років від дня народження Дмитра Миколайовича Квєцка (1935–2010), українського дисидента, лідера й ідеолога підпільної організації «Український національний фронт»

9

День преподобного Нестора Літописця

День української писемності та мови

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1241/97 від 06.11.1997 р.

Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1209/2011 від 30.12.2011 р.

130 років від дня народження Віктора Олександровича Барвінського (1885 – бл. 1940), українського історика, архівіста, історика права

130 років від дня народження Велимира (Віктора Володимировича) Хлебникова (1885–1922), російського поета, прозаїка, діяча авангардного мистецтва

120 років від дня народження Людмили Прокопівни Шевченко (1895–1969), українського етнографа, фольклориста

10

120 років від дня народження Джона Кнудсена Нортропа (1895–1981), американського авіаконструктора, інженера та промисловця

90 років від дня народження Річарда Бартон [справж. – Річард Волтер Дженкінс (1925–1984)], англійського актора театру і кіно

11

180 років від дня народження **Маттіаса Йокумссона** (1835–1920), ісландського поета, журналіста, драматурга, перекладача

160 років від дня народження **Стевана Сремаца** (1855–1906), сербського письменника

130 років від дня народження **Віктора Никаноровича Андрієвського** (1885–1967), українсько-го публіциста, педагога, громадського діяча

120 років від дня народження **Зиновія Лиська** (1895–1969), українського композитора, музикознавця, фольклориста, педагога (США)

12

240 років від дня народження **Михайла Трохимовича Каченовського** (1775–1842), українського і російського історика та літературного критика

210 років від дня народження **Дмитра Михайловича Старицького** (1805 – після 1871), українського театрального діяча, режисера-аматора і драматурга

175 років від дня народження **Рене Франсуа Огюста Родена** (1840–1917), французького скульптора

130 років від дня народження **Михайла Івановича Ситенка** (1885–1940), українського хірурга-ортопеда, травматолога

110 років від дня народження **Івана Антоновича Крушельницького** (1905–1934), українського письменника, мистецтвознавця, графіка

80 років від дня народження **Людмили Марківни Гурченко** (1935–2011), російської актриси театру і кіно, естрадної співачки

13

Міжнародний день сліпих

Відзначається щорічно відповідно до рішення Всесвітньої організації охорони здоров'я

90 років від дня народження **Людмили Семенівни Миляєвої** (1925), українського мистецтвознавця

75 років від дня народження **Ігоря Володимировича Скрипника** (1940–2005), українського вченого-математика, педагога

60 років від дня народження **Вупі Голдберг** [справж. – Керен Елен Джонсон (1955)], американської актриси театру і кіно, продюсера, сценариста, телеведучої

14

Всесвітній день боротьби із захворюванням на діабет

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/61/225 від 20.12.2006 р.

250 років від дня народження **Роберта Фултона** (1765–1815), американського винахідника

175 років від дня народження **Клода Оскара Моне** (1840–1926), французького живописця, одного з основоположників імпресіонізму

130 років від дня народження **Соні Делоне-Терк** [справж. – Сара Штерн (1885–1979)], французької художниці та дизайнера

120 років від дня народження **Кузьми Панасовича Минаєва** (1895–1950), українського співака

110 років від дня народження **Гаїни Симонівни Коваленко** (1905–1989), української письменниці, перекладача, актриси

90 років від дня народження **Жореса Олександровича Медведєва** (1925), російського письменника, дисидента, вченого-геронтолога

90 років від дня народження **Роя Олександровича Медведєва** (1925), російського публіциста, письменника, історика

15

День працівників сільського господарства

Відзначається в третю неділю листопада відповідно до Указу Президента України № 428/93 від 07.10.1993 р.

70 років від часу заснування (1945) у м. Аугсбурзі (Німеччина) Української вільної академії наук (УВАН)

100 років від дня народження **Йосипа Михайловича Дудки** (1915–1990), українського поета

90 років від дня народження **Юлія Марковича Даніеля** (1925–1988), російського поета, прозаїка, перекладача, дисидента

16

Міжнародний день толерантності

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/51/95 від 12.12.1996 р.

День працівників радіо, телебачення та зв'язку

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 667/94 від 11.11.1994 р.

210 років від дня народження **Карла Вільгельма Распа** (1805–1874), австрійського історика та архівіста

140 років від дня народження **Івана Левицького** (1875–1938), українського композитора, хорового диригента і педагога

120 років від дня народження **Галини Іванівни Орлівни** [справж. прізвище – Мневська (1895–1955)], української письменниці та актриси

120 років від дня народження **Пауля Хіндеміта** (1895–1963), німецького композитора, диригента, альтиста і теоретика музики

110 років від дня народження **Миле Клопчича** (1905–1984), словенського поета і перекладача

110 років від дня народження **Миколи Пантелеймоновича Семененка** (1905–1996), українського вченого в галузі планетарної геохімії

100 років від дня народження **Григорія Олексійовича Томенка** (1915–1994), українського живописця

17

День студента

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 659/99 від 16.06.1999 р.

150 років від дня народження **Івана Осиповича Палицина** (1865–1931), українського і російського диригента

110 років від дня народження **Михайла Андрійовича Жовтобрюха** (1905–1995), українського мовознавця

90 років від дня народження **Анатолія Сергійовича Буковського** (1925–2006), українського кінорежисера

90 років від дня народження **Ніни Олександрівни Шемицької** (1925), українського бібліографа

18

80 років від початку (18 січня 1935 – 13 січня 1936) Варшавського процесу – суду над членами підпільної Організації українських націоналістів

19

День працівників гідрометеорологічної служби

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента № 208/2003 від 11.03.2003 р.

День скловиробника

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1417/2003 від 09.12.2003 р.

175 років від дня народження **Олександра Онуфрійовича Ковалевського** (1840–1901), російського і українського вченого-зоолога, основоположника порівняльної гістології, педагога, засновника Севастопольської біологічної станції

140 років від дня народження **Катерини Василівни Гриневичевої** (1875–1947), української письменниці

120 років від дня народження **Степана Володимировича Масляка** (1895–1960), українського поета, перекладача

110 років від дня народження **Олександри Іванівни Стрельбицької** (1905–1980), українського вченого в галузі будівельної механіки

100 років від дня народження **Ерла Вілбура Сазерленда** (1915–1974), американського біохіміка і фармаколога, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини (1971)

90 років від дня народження **Олексія Юхимовича Прокопенка** (1925–2009), українського кінооператора

20

Всесвітній день дитини

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/836 (IX) від 14.12.1954 р.

160 років від дня народження **Михайла Коцюби** (1855–1931), українського освітнього діяча, педагога, публіциста, видавця

140 років від дня народження **Миколи Ільковича Мельника** (1875–1954), українського вчено-го-природознавця

120 років від дня народження **Якова Анатолійовича** (Нафтуловича) **Фіалкова** (1895–1958), українського хіміка

90 років від дня народження **Майї Михайлівни Плісецької** (1925), російської артистки балету

21

Собор Архістратима Михаїла

Всесвітній день телебачення

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/51/205 від 17.12.1996 р.

130 років від дня народження **Ірини Шухевич** (1885–1979), українського іконописця (США)

22

125 років від дня народження **Шарля де Голля** (1890–1970), французького політичного, державного і військового діяча

100 років від дня народження **Якова Григоровича Куценка** (1915–1988), українського важко-атлета

23

140 років від дня народження **Олександра Федоровича Володського** (1875–після 1920), українського драматурга, актора, перекладача

140 років від дня народження **Анатолія Васильовича Луначарського** (1875–1933), російсько-го літературознавця, мистецтвознавця, письменника, державного діяча

130 років від дня народження **Віктора Григоровича Дроботька** (1885–1966), українського мікробіолога

125 років від дня народження **Володимира Коссара** (1890–1970), українського громадського діяча, агронома (Канада)

110 років від дня народження **Ангеліни Йосипівни Степанової** (1905–2000), російської актриси

110 років від дня народження **Катерини Ісаківни Стецюк** (1905–2002), українського історика

80 років від дня народження **Олега Максимовича Адаменка** (1935), українського геолога

80 років від дня народження **Митрополита Київського і всієї України Володимира [в миру – Віктор Маркіянович Сабодан (1935–2014)]**, предстоятеля Української православної церкви

24

210 років від дня народження **Олекси Петровича Стороженка** (1805–1874), українського письменника

190 років від дня народження **Маврикія Осиповича Вольфа** (1825–1883), польського і російського видавця, книготорговця, просвітника і енциклопедиста

110 років від дня народження **Володимира Васильовича Меннера** (1905–1989), російського геолога, палеонтолога

110 років від дня народження **Ніла Антоновича Хасевича** (1905–1952), українського художника, графіка, громадського і політичного діяча

25

Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/54/134 від 17.12.1999 р.

180 років від дня народження **Ендрю Карнегі** (1835–1919), американського промисловця, мецената, педагога

170 років від дня народження **Жозе Марії Еси де Кейроша** (1845–1900), португальського письменника, дипломата

130 років від дня народження **Григорія Олександровича Авлова** (1885–1960), російського режисера, театрального діяча

120 років від дня народження **Івана Никифоровича Лакизи** (1895–1938), українського літературного критика

90 років від дня народження **Юрія Дмитровича Бедзика** (1925–2008), українського письменника і драматурга

90 років від дня народження **Нонни [Ноябрини] Вікторівни Мордюкової** (1925–2008), російської актриси

90 років від дня народження **Рози Іванівни Подьякової** (1925–1969), російської актриси

80 років від дня народження **Юлії Петрівни Гамової** (1935), української бандуристки

26

Святителя Іоанна Золотоустого

90 років від дня народження **Опанаса Івановича Заливахи** (1925–2007), українського живописця

27

175 років від дня народження **Олексія Миколайовича Апухтіна** (1840¹–1893), російського поета

150 років від дня народження **Янеза Евангеліста Крека** (1865–1917), словенського соціолога, літератора, політичного діяча

80 років від дня народження **Алли Леонідівни Бурлюк** (1935–1998), української актриси

80 років від дня народження **Юрія Євlampійовича Титова** (1935), українського і російського спортсмена-гімнаста

28

День пам'яті жертв голодоморів

Відзначається щорічно в четверту суботу листопада відповідно до Указу Президента № 1310/98 від 26.11.1998 р.

125 років від дня народження **Зінаїди Павлівни Тулуб** (1890–1964), української письменниці

100 років від дня народження **Костянтина Михайловича Симонова** (1915–1979), російського письменника, громадського діяча

80 років від дня народження **Галини Титли** (1935), українського графіка, іконописця (США)

29

190 років від дня народження **Жана Мартена Шарко** (1825–1893), французького лікаря, одного з основоположників сучасної невропатології і психотерапії

110 років від дня народження **Гавриїла Миколайовича Троєпольського** (1905–1995), російського письменника

30

180 років від дня народження **Марка Твена** [справж. – Семюел Ленгхорн Клеменс (1835–1910)], американського письменника

130 років від дня народження **Григорія Єрофейовича Манька** (1885–1974), українського співака й актора (Канада)

120 років від дня народження **Матвія Миколайовича Стахіва** (1895–1978), українського правника, історика, суспільно-політичного діяча (США)

100 років від дня народження **Андрія Євменовича Лисенка** (1915–1984), українського перекладача

80 років від дня народження **Всеволода Костянтиновича Чайкіна** (1935–1996), українського актора

70 років від дня народження **Анатолія Васильовича Куща** (1945), українського скульптора

Цього місяця виповнюється:

180 років від дня народження **Чокана Чингісовича Валіханова** [справж. – Мухаммед-Ханафія (1835–1865)], казахського просвітителя-демократа, історика, етнографа і фольклориста

¹ За іншими даними народився в 1841 р.

6 листопада

Ім'я, овіяне легендами

До 160-річчя від дня народження Д. Яворницького (1855–1940)

Ім'я Дмитра Івановича Яворницького пов'язане, насамперед, з історичними розвідка-

ми про Запорозьку Січ, археологічними, етнографічними, фольклорними дослідженнями колишніх вольностей запорозьких² на Катеринославщині (нині Дніпропетровська і Запорізька області). Видатний історик був ще й письменником, поетом, лексикографом, археографом, краєзнавцем, культурологом, організатором музейної справи, а також активним громадським діячем.

Частину своїх праць він підписав як «Еварницький» – прізвиськом, котре, як зазначав сам Дмитро Іванович, помилково записав у його документах писар, що їх оформлював.

Народився майбутній учений у с. Сонцівка Харківської губернії (нині с. Борисівка Дергачівського району Харківської області). Батько, Іван Якимович, був сільським псаломщиком. Великих статків у родини не було, але духовному вихованню дітей батьки завжди приділяли велике значення. Змалечку на Дмитра справили надзвичайне враження легенди та перекази про минуле України, історичні пісні та думи, які почув від бабусі. У своїх спогадах він описував, в якому захопленні був від прочитаного йому твору М. Гоголя «Тарас Бульба».

Початкову освіту Д. Яворницький здобув у рідному селі. Потім закінчив Харківське повітове училище. В 1874 р. вступив до Харківської духовної семінарії. Пройшовши за три роки чотири загальноосвітні класи, Дмитро покинув семінарію, оскільки світські науки, особливо історія,

Це був учений і діяч з дуже широким колом інтересів: історик, археолог, фольклорист, етнограф, лексикограф, письменник-прозаїк, що пробував свої сили й у віршуванні. Але в центрі його уваги була історія Запоріжжя, в яке він був просто по-юнацькому закоханий.

М. Рильський¹

зацікавили його більше за богослов'я. У 1877 р. він успішно склав іспити і вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету.

Через заборону української мови та переслідування українських учених, громадських і культурних діячів у Російській імперії в 1870–1880-х рр. виявляти симпатії до українства було небезпечно, так само як і публічно виступати на захист українського письменства, досліджувати й популяризувати героїчне минуле України, національну своєрідність її етнографії, фольклору тощо. Але це не зупинило Д. Яворницького, який прагнув набути знань, ширших за університетський курс, та брати безпосередню участь у науковій роботі. Великий вплив на Дмитра мали його викладачі – видатні вчені О. Потебня та М. Сумцов, від яких юнак перейняв не тільки наукові погляди, а й частково методи досліджень.

Під час навчання Д. Яворницький був активним членом студентського гуртка з вивчення історії, побуту та звичаїв своєї батьківщини. На канікулах він часто мандрував Харківщиною і Катеринославщиною і збирав фольклорні та етнографічні матеріали для подальшого вивчення.

У 1881 р. здібного студента залишили позаштатним стипендіатом для підготовки до професорського звання на кафедрі російської історії. Цього ж року його запросили викладати історію в деяких середніх навчальних закладах Харкова.

Запропоновану на факультеті тему із загальної історії Д. Яворницький відхилив, зосередившись на дослідженні Запорозької Січі. Його методика збирання й вивчення матеріалу дещо відрізнялася від загальноприйнятих на той час.

¹ Рильський М. Запорозький характерник // Сучасники про Д. І. Яворницького / Микола Чабан. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 72.

² Назва території Запорозької Січі у межах сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Херсонської, Миколаївської, Кіровоградської областей.

Молодий учений не тільки досліджував праці своїх попередників, архівні матеріали, а й сам обстежував місцевість колишніх вольностей запорозьких, збирав фольклор, оглядав матеріальні пам'ятки, залишки старовини.

У Харкові протягом 1881–1882 рр. Д. Яворницький написав працю «Возникновение и устройство Запорожского коша», роботу над якою почав ще в студентські роки. Враження від своїх поїздок по колишній Запорозькій Січі він викладав у статтях у газетах і журналах («Харьковские губернские ведомости», «Екатеринославские губернские ведомости», «Днепр», «Киевская старина»), а також у публічних лекціях.

У січні 1883 р. Д. Яворницького обрали членом наукового історико-філологічного товариства при Харківському університеті. Це дуже вплинуло на коло його наукових інтересів та творчих контактів. Дослідник запланував видати велику роботу під назвою «Поездки на Запорожье». Реалізація цього задуму потребувала багато часу, коштів і сил. Дмитро Іванович прагнув особисто обстежити всі без винятку землі запорозьких козаків та зібрати якнайбільше матеріалів про всі Січі – Хортицьку, Томаківську, Микитинську, Чортомлицьку, Підпільненську, Каменську й Олешківську: відтворити їх топографію, описати флору і фауну, зібрати спогади старожилів, народні пісні, перекази, легенди, обстежити пороги, балки, залишки будівель тощо.

Цього ж року відбулася важлива подія в особистому житті Д. Яворницького: він одружився з учителькою музики Варварою Кокіною.

У передмовах до своїх книг учений щоразу наголошував, що завжди намагався на власні очі побачити і дослідити всі місцевості, пов'язані із запорозькими козаками. Подорожував він переважно пішки, іноді на земських конях чи волах.

Неодноразово, нехтуючи найелементарнішіми правилами безпеки під час розкопок або обстежень руїн, Дмитро Іванович діставав серйозних травм. Він сім разів ламав руку, один раз – ногу. А якось ледь не загинув під час зсуву ґрунту. Дослідник лежав без свідомості так довго, що його супутники вже почали читати псалтир за упокій. Незважаючи на небезпеку, такі подорожі давали багато наукових відомостей. Проте постійний брак коштів гальмував їх оброблення та оприлюднення. Зібраний величезний матеріал роками залишався невиданим. Учений сприймав це як особисту трагедію.

Навесні 1884 р., повернувшись із чергової поїздки по місцях Запорозької Січі, Дмитро Іванович, тоді ще стипендіат для підготовки до професорського звання, почав читати в Харкові серію

публічних лекцій під загальною назвою «Про запорозьких козаків». Лекції мали величезний успіх. Але вони привернули увагу преси не лише через високу майстерність лектора, а й через тему, яка для тих часів була занадто бунтарською. Д. Яворницькому запропонували зайнятися більш прийнятними для тогочасної влади темами, але він відмовився, за що його позбавили стипендії і незабаром звільнили з університету. Це був складний період у житті вченого. Матеріальна скрута сягнула крайньої межі. До нестатків і безробіття додалися й особисті проблеми: дружина, яка не поділяла захоплень чоловіка, була у відчаї від безгрошів'я, вважала знайдені під час археологічних експедицій речі старим непотребом і врешті-решт пішла. Крім того, помер батько. Все це дуже вплинуло на вченого. Пізніше свої душевні переживання він передав у художніх творах.

У 1885 р. Дмитро Іванович переїхав до Петербурга. Майже відразу став членом Товариства імені Шевченка, а також Товариства допомоги бідним студентам, яке підтримувало вихідців з України. Завдяки новим знайомим Д. Яворницький дізнався про конкурс на вакансію викладача історії на жіночих курсах. Вигравши конкурс, він обійняв цю посаду, до того ж йому запропонували викладати ще в кількох навчальних закладах столиці.

У лютому 1886 р. Дмитро Іванович познайомився з видатним художником І. Рєпіним. Знайомство переросло у щире дружбу і плідні творчі стосунки. Ще до цієї зустрічі І. Рєпін мав задум створити картину, на якій би козаки-запорожці писали листа турецькому султанові у відповідь на принизливий наказ скоритися. Чудовий знавець історії козаччини, Д. Яворницький давав художнику слушні поради для якомога точнішого відтворення обстановки в козацькому коші. Дуже прислужилася й колекція козацьких реліквій, яку вчений привіз із собою в Петербург. Багато з цих предметів зображено на картині, а сам Дмитро Іванович позував для постаті писаря.

У 1886 р. Д. Яворницького обрали дійсним членом Російського археологічного товариства в Петербурзі.

Як раніше з Харкова, так тепер з Петербурга влітку дослідник їздив у місця, пов'язані із запорозькими козаками. Про результати своїх пошуків він розповідав під час публічних лекцій, а також у статтях, що виходили в різних періодичних виданнях Харкова, Катеринослава, Києва, Петербурга, Одеси.

Навесні 1887 р. Д. Яворницький поїхав через Москву, Ярославль, Вологду, Великий Устюг до Архангельська, а звідти морем на Соловецькі острови. На території тамтешнього монастиря

відвідав могилу останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського, засланоного сюди Катериною II після ліквідації Січі в 1775 р.

У 1888 р. без попередньої цензури у світ вийшла книга в двох частинах «Запорожье в остатках старины и преданиях народа». Згодом її розповсюдження було заборонено головним цензором, адже з травня 1876 р. «малоросійські» твори дозволялося видавати тільки за особливим розпорядженням Головного управління в справах друку. В книзі містилося безліч цитат українською та факти, які, на думку цензорів, були неприпустимі з точки зору релігії. Після майже місячної тяганини працю вченого все ж таки дозволили поширювати в друкованому вигляді.

У тому ж 1888 р. в Петербурзі вийшов «Сборник материалов для истории запорожских казаков», а в 1889-му – «Очерки по истории запорожских казаков и Новороссийского края», до яких увійшло 15 окремих нарисів. Розпочалася робота над першим томом ґрунтовної праці «История запорожских казаков». У 1890 р. було опубліковано «Вольности запорожских казаков» та «Публичные лекции по археологии России». Крім того, багато статей ученого виходило в періодичних виданнях.

У Петербурзі, як і у Харкові, Д. Яворницький викликав підозри у царських властей. Ситуація дедалі погіршувалася: його взяли під нагляд, у квартирі вчинили обшук. Здати магістерські іспити та влаштуватися до університету не вдалося. У 1891 р. Дмитру Івановичу категорично заборонили займатися викладацькою діяльністю через «антипатии к московской истории» та «пристрастие к истории Малороссии»¹. Того ж року вчений повернувся до Харкова, але й там не знайшов роботи. Не маючи засобів до існування, у 1892 р. був змушений прийняти пропозицію поїхати в Середню Азію молодшим чиновником з особливих доручень для історико-топографічного вивчення краю при туркестанському генерал-губернаторі.

Цього ж року вже було завершено і видано перший том «Истории запорожских казаков».

В Азії дослідник вивчав місцевий фольклор та історичні пам'ятки, за матеріалами цих розвідок склав «Путеводитель по Средней Азии в археологическом и историческом отношениях от Баку до Ташкента» (1893).

У 1894 р. в Петербурзі вийшла друком праця «Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых казаков». Працюючи далеко від України, Д. Яворницький не припиняв укладати другий том «Истории запорожских казаков», що побачив світ у 1895 р.

5 квітня 1895 р. Дмитро Іванович поїхав із Середньої Азії до Польщі, де мав намір скласти іспити на звання магістра російської історії при Варшавському університеті та захистити дисертацію, для чого представив другий том «Истории запорожских казаков». До іспитів його допустили, але дисертації вчений не захищав. Натомість улітку 1895 р. почав працювати позаштатним чиновником з особливих доручень при Варшавській казенній палаті. Крім того, він зайнявся впорядкуванням загального покажчика архіву старопольських справ колишнього фінансового управління.

У 1897 р. Д. Яворницького затвердили на посаду приват-доцента Московського університету. Переїхавши до Москви, він відновив зв'язки з літературно-мистецькими колами, знову долучився до літературних вечорів і наукових дискусій. Крім того, завершив третій том «Истории запорожских казаков» (1897), написав етнографічно-фольклористичну працю «По следам запорожцев» (1898), перевидав «Вольности запорожских казаков» (1898). Доопрацював перший том «Истории запорожских казаков», присвячений топографії та гідрографії запорозьких земель, флорі, фауні, клімату, військовому та територіальному поділу, судочинству, побуту і звичаям, одягу, озброєнню, військовим клейнодам, розвитку землеробства, ремесел, торгівлі тощо.

У кінці 1890-х рр. паралельно з науковою і викладацькою роботою Д. Яворницький почав писати великі художні твори. Протягом 1897–1898 рр. створив перший варіант повісті «Максим Вітряк», котрий у 1901 р. було надруковано в журналі «Киевская старина» під назвою «Наша доля – Божа воля». У рецензії на цей твір, надрукованій у журналі «Літературно-науковий вісник», Б. Грінченко писав: «Д. Яворницького всі досі знали з його важких і цікавих праць історичних про Запорозьку Січ, писаних великорусською мовою; повістю ж, та ще й по-українському, він обізвався вперше»². У 1905 р. повість вийшла в Катеринославі окремим виданням.

У 1907 р. було завершено роман «За чужий гріх» – великий автобіографічний твір, який сам автор називав «повістю». Пізніше вийшли друком збірки сатиричних оповідань «Поміж панамі», поезій «Вечірні зорі», десятків нарисів та розповідей.

Професори Московського університету сприймали Д. Яворницького з насторогою. В умовах недобррозумілого ставлення працювати було дуже важко. Магістерську дисертацію йому призначено було захищати на історико-філологічному

¹ Цит. за вид.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. – Київ, 1972. – С. 55.

² Вільхівський (Б. Грінченко). Наша доля – Божа воля // Літ.-наук. вісн. – 1901. – Т. 15. – С. 76.

факультеті Казанського університету. На захист, що відбувся 29 квітня 1901 р., Дмитро Іванович представив перероблений перший том «Истории запорожских казаков». Члени комісії не поділяли поглядів дисертанта на козащину, проте заперечити його вклад у висвітлення вітчизняної історії не могли. Більшістю голосів (вісім проти двох) йому присудили наукове звання магістра російської історії.

Нині тритомна праця Д. Яворницького «История запорожских казаков» вважається літописом українського козацтва, вінцем багаторічної праці вченого, який уперше систематизував усі етапи цієї історичної доби, виклавши послідовно події з кінця XV ст. до 1734 р.

З листування з Б. Грінченком відомо, що Дмитро Іванович мав намір написати четвертий том з історії козащини, присвятивши його т. зв. Новій Січі. Проте архів Нової Січі перебував у приватній власності і за нього правили занадто високу ціну, тож учений був змушений відмовитися від своєї задумки.

У 1900–1902 рр. Д. Яворницький читав лекції в Петербурзі, Чернігові, Катеринодарі, Катеринославі, Сімферополі, Керчі, Мелітополі, Бердянську, Феодосії, з дослідницькою метою їздив по Катеринославщині та Херсонщині, відвідав також Кубань.

У кінці 1902 р. Катеринославське наукове товариство висловило йому подяку за співпрацю і допомогу та обрало членом наукової ради міського музею. Д. Яворницький працював одночасно в Музеї старожитностей Катеринославської губернії та в Московському університеті, який ніяк не наважувався покинути.

У 1903 р. учений за власний рахунок опублікував двотомний збірник «Источники для истории запорожских казаков», де було зібрано 900 архівних документів за 1651–1788 рр.

15–27 серпня 1905 р. в Катеринославі відбувся XIII Археологічний з'їзд, до підготовки якого Дмитро Іванович доклав чимало зусиль, зокрема протягом трьох років вів численні розкопки на півдні України. Після з'їзду Д. Яворницький уже не повернувся до Московського університету, а переїхав до Катеринослава, де обійняв посаду завідувача музею та долучився до науково-громадського активу міста. Він став одним із засновників катеринославського товариства «Просвіта». Учений проводив величезну роботу зі збирання історичного, етнографічного, фольклорного, лексикографічного матеріалу, щороку виїжджав на археологічні розкопки. Так, протягом 1905–1933 рр. зібрав близько 85 тис. предметів для катеринославського музею (нині Дніпропетровський національний

історичний музей ім. Д. Яворницького), який завдяки цьому свого часу був визнаний винятковим явищем культури. В ньому зберігались унікальні твори народного мистецтва, речі побутового вжитку, архівні матеріали, більшість з яких було втрачено під час Великої Вітчизняної війни.

У 1906 р. в Катеринославі Д. Яворницький видав книгу «Малороссийские народные песни, собранные в 1878–1905 гг.», яка налічувала 830 пісень. Цього ж року його обрали дійсним членом Московського археологічного товариства, членом-кореспондентом якого дослідник був ще з 1885 р. Крім того, Дмитро Іванович був членом Полтавської, Таврійської, Псковської, Катеринославської губернських архівних комісій, Кубанського статистичного комітету, почесним членом Товариства любителів вивчення Кубані, Українського наукового товариства в Києві, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові та багатьох інших організацій.

Під час Першої світової війни, революції та громадянської війни головним завданням ученого було зберегти Катеринославський музей від руйнування та пограбування. У зачинених для відвідувачів приміщеннях, де зберігалися, крім іншого, золоті та срібні речі, без опалення і світла вчений пильнував за експонатами і вдень і вночі. Одного разу грабіжники навіть катували Дмитра Івановича, допитуючись, де заховані коштовності. Але він вважав історичні пам'ятки ціннішими за своє життя.

У вирі революційних подій, коли повсюдно грабували поміщицькі будинки, вчений намагався врятувати від знищення історичні документи та старовинні речі, цінність яких не кожен міг тоді зрозуміти.

У 1918 р. Д. Яворницького обрали професором кафедри історії місцевого краю і Запоріжжя Катеринославського університету. Одночасно йому запропонували читати лекції в Полтаві. Цього ж року Яворницький одружився з Серафимою Бураковою, вчителькою за фахом, яка в усьому допомагала чоловікові: вела листування, переписувала праці, впорядковувала архів. Після смерті чоловіка вона зберегла й багато його власних речей, які стали у пригоді організаторам музею видатного історика.

У 1919 р. Д. Яворницькому пропонували працювати в Києві, в Українській академії наук, але він відмовився, бо надзвичайно переймався долею Катеринославського музею. До того давали про себе знати численні хвороби та травми.

Крім музею, вчений плідно працював в Інституті народної освіти в Катеринославі (1920–1933), трохи більше року був завідувачем Катеринославського губернського архівного управління,

брав посильну участь у виданні деяких журналів, очолював Дніпровську археологічну експедицію на територіях, які мали бути затоплені під час будівництва дамб на Дніпрі (1927–1932).

За заслуги в галузі дослідження історії України вченого в 1924 р. обрали членом-кореспондентом Української академії наук, а в 1929-му – дійсним членом АН УРСР.

У 1933 р. Д. Яворницького та ще кількох фахівців, що працювали з ним, звинуватили в «буржуазному українському націоналізмі» та звільнили з роботи. Для вченого це стало занадто тяжким ударом. Його ім'я було під забороною, книги не видавалися. Також академіку деякий час не платили пенсію. Посильну допомогу вченому надавали його друзі.

У 1937 р., несподівано для Дмитра Івановича, Президія АН УРСР присудила йому ступінь доктора суспільних наук.

Незважаючи на тяжку хворобу, в 1939 р. як член ювілейної Шевченківської комісії АН УРСР Д. Яворницький разом з П. Тичиною, О. Корнійчуком, академіками О. Богомольцем та В. Палладіним провів велику роботу з підготовки та відзначення 125-річчя з дня народження Т. Шевченка, а також опублікував низку статей до ювілею Кобзаря.

Помер видатний учений 5 серпня 1940 р. у Дніпропетровську. Похований на міському кладовищі. У 1961-му його прах перезахоронено на території Дніпропетровського історичного музею.

Багатогранну наукову й творчу спадщину Д. Яворницького високо оцінено сучасниками і нащадками. Нині Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького, фундатором і першим директором якого був Дмитро Іванович, є одним з найавторитетніших музеїв України. Збереглася садиба вченого біля парку ім. Т. Шевченка в Дніпропетровську, де створено Меморіальний будинок-музей Д. Яворницького.

У 1991 р. Національна спілка краєзнавців України заснувала Всеукраїнську премію імені Дмитра Яворницького, яку присуджують за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження та популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю.

У 1995 р., з нагоди 140-річчя від дня народження Д. Яворницького, в Дніпропетровську відбулося урочисте відкриття пам'ятника цьому видатному вченому.

Дмитро Іванович був людиною надзвичайно різнобічних інтересів, ініціативним і невтомним трудівником. Він залишив помітний слід як археолог, етнограф, фольклорист, лексикограф, автор великої кількості наукових статей, публікацій у періодичних виданнях. Його праця над темами з історії українського козацтва в умовах дії в Росії Валуєвського циркуляра та Емського указу, що забороняли українську культуру, була виявом громадянської мужності. Крім славнозвісної тритомної «Истории запорожских казаков», учений написав кілька десятків книг про Запорозьку Січ, упорядкував і видав величезну кількість документів про козацьчину, написав низку праць з археології.

Д. Яворницький був одним із перших некабінетних учених. Він узяв участь у розкопках сотень курганів, козацьких могил. Як ентузіаст і популяризатор археології – основи історичної науки, обстоював захист археологічних об'єктів від скарбощуків. Вагомий внесок зробив і у становлення історичного краєзнавства. Крім робіт з історії Запорізького краю, які й досі не втратили свого значення, написав історію міста Катеринослава, села Фаліївки-Садової на Херсонщині, видав альбоми української старовини та «Дніпрові пороги», науково-популярне видання «Слідами запорожців», безліч розвідок та популяризаторських статей, якими започаткував жанр туристичної літератури.

Окремою яскравою сторінкою творчої біографії Д. Яворницького є його етнографічна та фольклористична діяльність: він записав понад 2 тис. українських народних пісень різних жанрів, зібрав сотні зразків українського фольклору та етнографії. Збірник зібраних і записаних ним в експедиціях протягом 1878–1905 рр. вірців народного мелосу – «Малоросійські народні пісні» (1906) – сучасники називали кращим серед подібних праць у тогочасній Росії. Також учений збирав лексикографічний матеріал до словника української мови – створив перелік з понад 60 тис. слів живої народної мови, який бачив як додаток до відомого словника Б. Грінченка.

Як збирач і колекціонер старожитностей, Дмитро Іванович був одним із перших в Україні організаторів музейної справи, теоретиком-музеєзнавцем, архівістом та археографом.

Усе зроблене невтомним дослідником, віднайдене та створене ним, позначено величезною любов'ю до України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів Д. Яворницького

Твори : у 20 т. / Д. І. Яворницький ; голов. ред. П. Сохань ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Запоріжжя : Тандем-У ; Київ : [б. в.], 2004 – . – (Серія «Історія, краєзнавство, археологія»). – Т. 1 ; Т. 2 ; Т. 3, кн. 1 ; Т. 8. – ISBN 966-7482-30-8.

Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький. – Львів : Світ, 1991–1992. – Т. 1–3.

Запорозжя в залишках старовини і переказах народу : [в 2 ч.] / Д. І. Яворницький ; підгот. тексту і наук.-довід. апарату С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко ; заг. ред. Н. І. Капустіна. – 3-є вид., випр. і допов. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС,

2005. – ISBN 966-348-041-6. – Ч. 1. – 312 с. – ISBN 966-348-040-8; Ч. 2. – 496 с. – ISBN 966-348-042-4.

Вольності запорізьких козаків : іст.-топогр. нарис / Д. І. Яворницький ; пер. з рос. Т. С. Завгородня ; передм. В. С. Мороза ; худож. оформ. А. П. Дерев'янка. – Дніпропетровськ : Січ, 2002. – 359 с. – ISBN 966-511-149-3. – Перекладено за виданням: Вольности запорожских козаков / Эварницкий Д. И. – 2-е изд. – Санкт-Петербург, 1898. – 405 с.

До історії степової України / Д. І. Яворницький ; пер. з рос. Г. В. Ніколенко [та ін.]. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 443 с. – ISBN 966-511-390-9.

За чужий гріх : роман, повість, мал. з життя / Д. І. Яворницький ; передм. Н. Є. Василенко. – Дніпропетровськ : Січ, 2006. – 600 с. – ISBN 966-511-293-7.

Іван Дмитрович Сірко / Д. І. Яворницький ; [пер. з рос. В. Чуйка ; відп. ред., передм., комент. та прим. Г. Я. Сергієнка]. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 189 с. : іл. – ISBN 5-7775-0350-0.

Русальчине озеро : (із записної книжки старого мисливця П. К. Д-ча) / Д. І. Яворницький. – Катеринослав : [б. в.], 1911. – 31 с.

Україно-руське козацтво перед судом історії / Дмитро Яворницький ; [упоряд., авт. вступ. ст. та наук. ред. Б. Якимович] ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Наук. б-ка, Міжнар. асоц. франкознавців, Львів. обл. від-ня Т-ва зв'язків з українцями за межами України (Т-во «Україна-Світ»). – Львів : [б. в.], 2010. – 68 с. – (Серія «Дрібненька бібліотека» ; ч. 14). – ISBN 978-966-8522-74-5.

Як жило славне запорожське низове військо / Д. І. Яворницький. – 2-ге вид., з дод. – Катеринослав : [б. в.], 1914. – 31 с.

Про Д. Яворницького

Абросимова С. В. Дмитро Яворницький / С. В. Абросимова ; Культур. центр «Хортиця», Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя : ТанDEM-У, 1997. – 60 с. – (Запорозька спадщина ; вип. 5). – ISBN 966-7089-10-X.

Академік Д. І. Яворницький і перша вища гірничо-школа України : док. і матеріали / С. В. Абросимова [и др.] ; заг. ред. Г. К. Швидько ; Нац. гірничий ун-т, Дніпропетр. іст. музей ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ : НГУ, 2004. – 105 с. : іл. – Бібліогр. в кінці ст. – ISBN 966-8271-61-0.

Дмитро Іванович Яворницький / вступ. ст. І. М. Гапусенка ; бібліогр. складена І. М. Гапусенком ; відп. ред. К. Г. Гусликий. – Київ : Наук. думка, 1969. – 58 с. – Бібліогр.: с. 37–54. – (Біобібліографія вчених Української РСР).

Костюк М. П. Поруч з Яворницьким : спогади писаря козацького батька / М. П. Костюк ; упоряд. М. Чабан. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2008. – 192 с. – ISBN 978-966-331-199-9.

Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.] ; Дніпропетр. іст. музей ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ : Гамалія : АРТ-ПРЕС, 1997. – Вип. 1 : Листи вчених до Д. І. Яворницького. – 1997. – 887 с. – ISBN 966-7180-00-X ; Вип. 2 : Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.] ; ред. Н. І. Капустіна. – 1999. – 460 с. – ISBN 966-7265-29-3 ; Вип. 3 : Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. – 2005. – 740 с. – ISBN 966-348-044-0 ; Вип. 4 : Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – 2005. – 500 с. – Бібліогр.: с. 479–489. – ISBN 966-348-039-4. – Доступно також в Інтернеті: <http://library.ua/m/articles/view/3-ЕПІСТОЛЯРНОЇ-СПАДЩИНИ-АКАДЕМІКА-Д-І-ЯВОРНИЦЬКОГО>.

Олійник-Шубравська М. М. Харківський період життя Д. І. Яворницького та його автобіографічний роман «За чужий гріх» // За чужий гріх : роман / Дмитро Яворницький. – Харків : Прапор, 1993. – С. 5–26.

Світленко С. І. Д. І. Яворницький і українська національна ідентичність // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. – Вип. 5. – С. 5–19. – Доступно також в Інтернеті: <http://zdibrova.narod.ru/base/announcements/sv.pdf>.

Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького / Микола Чабан. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1995. – 200 с. – ISBN 7707-7988-8.

Шаповал І. В. Поисках сокровищ : док. рассказы / Иван Шаповал ; авториз. пер. с укр. Н. Андриевской ; [предисл. М. Рильского]. – Москва : Совет. писатель, 1989. – 463 с. : ил. – ISBN 5-265-00086-0.

Шаповал І. Козацький батько: образ Д. І. Яворницького у спогадах письменників, діячів культури і науки. – Кривий Ріг : [б. в.], 1998. – 256 с. – ISBN 966-95245-6-3.

Шубравська М. М. Д. І. Яворницький : життя, фольклористично-етногр. діяльність. – Київ : Наук. думка, 1972. – 254 с.

Щира дяка за корисну працю. Вітальні телеграми Д. Яворницькому з нагоди 30-ліття його літературно-наукової діяльності (1913 р.) : з музейн. колекції / упоряд. С. В. Абросимова [та ін.] ; Дніпропетр. держ. іст. музей ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1998. – 27 с. – ISBN 966-7180-04-2.

Меморіальний дом-музей академіка Д. І. Яворницького = Меморіальний будинок-музей академіка Д. І. Яворницького : [каталог] / [сост. А. Перкова]. – Киев : Рад. Україна, 1990. – [14] с. : ил., портр.

Заруба В. М. Яворницький Дмитро Іванович (1855–1940) : біобібліографія (до 150-річчя від дня народж. та у 65-ліття смерті) / В. М. Заруба ; Дніпропетр. держ. ун-т внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2005. – 72 с. – (Біобібліографія визначних вчених-юристів ; вип. 5) (Серія «Історики держави і права»).

Савченко В. В. Народжений під знаком Скорпіона : психол. драма на дві дії / В. В. Савченко. – Дніпропетровськ : Січ, 1997. – 104 с. – ISBN 966-511-075-6.

Із української старовини : наук.-худож. кн. : для серед. та ст. шк. віку / Д. І. Яворницький ; пер. з рос. Ю. О. Іванченко ; худож. М. С. Самокиш, С. І. Васильківський. – Київ : Веселка, 2001. – 176 с. : іл. – (Історична бібліотека для дітей «Золоті ворота»). – ISBN 966-01-0157-0.

З Української старовини = Z Ukrainisch dawningen Czasow : [альбом] / [авт. ідеї перевид. та кер. проекту П. І. Житар ; пер. пол.: Юлії Васейко та ін.] ; мал.: акад. С. І. Васильківського [та ін.] ; текст проф. Д. І. Яворницького. – Чернівці : Букрек, 2010. – 174 с. : іл. – Укр., пол. – ISBN 978-966-399-287-7.

Електронні ресурси

Гуржій О. І. Дмитро Іванович Яворницький. Біографія [Електронний ресурс] // Дніпропетровськ : гор. сайт. – Текст. і граф. дан. – Дніпропетровськ, [2015]. – Режим доступу: http://www.gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=65 (дата звернення: 30.03.2015). – Загл. з екрана.

Дмитро Іванович Яворницький [Електронний ресурс] // Українці в світі : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/24f17e2f8e745c83/> (дата звернення: 09.04.2015). – Назва з екрана.

Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького [Електронний ресурс] : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Дніпропетровськ, 2011. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/> (дата звернення: 30.03.2015). – Назва з екрана.

«Слідами запорожців обійшов увесь світ...» [Електронний ресурс] : до 150-річчя від дня народж. Д. І. Яворницького // Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Харків : ХДНБ ім. В. Г. Короленка, [2005]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/javor.htm> (дата звернення: 30.03.2015). – Назва з екрана.

Ілюстрації

Д. І. Яворницький. 188[5] р. Фото // Сучасники про Д. І. Яворницького / Микола Чабан. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 20.

Д. І. Яворницький. 30-і роки. Фото // Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. – Київ, 1972. – Вклейка між с. 144–145.

Підготовлено Л. Рогальчук

14 листопада

Меді арт-деко

До 130-річчя від дня народження Соні Делоне-Терк (1885–1979)

*Яскраві фарби я люблю –
це фарби мого дитинства, фарби України.
С. Делоне¹*

Соня Делоне (справжнє ім'я – Сара Штерн) – відома мисткиня, яка творила у стилі арт-деко і зробила неоціненний внесок у розвиток стилю і модних смаків свого часу.

Вона стала засновником власного стилю – симультанізму (від фр. *simultaine* – «одночасний»), котрий передавав динаміку рухів і найтонші відтінки кольорової гами.

Народилася Соня Делоне в Одесі, у сім'ї Єліаса Штерна і Ханни Терк (інколи помилково вважають місцем її народження м. Градизьк, що на Полтавщині, адже деякий час батько працював там на метизному заводі).

Батьки дівчинки померли дуже рано, тому її забрав на виховання дядько по материній лінії, успішний адвокат Г. Терк (саме його прізвище Соня взяла собі за псевдонім). Після переїзду до Санкт-Петербурга вона більше ніколи не поверталася до Одеси, але зберегла в пам'яті яскраві емоційні спогади: глибокий білий сніг узимку, великі жовті соняшники влітку, яскраві фарби України, про які мисткиня пізніше багато говоритиме і які, безсумнівно, дуже вплинули на її творчість.

Г. Терк зміг дати Соні прекрасну освіту й виховання. Під час шкільних канікул дівчинка багато подорожувала країнами Європи, ознайомлювалась із кращими колекціями музеїв Франції, Німеччини, Італії. Її здібності до мистецтва, особливо до живопису, помітив шкільний учитель малювання, і за його порадою 18-річну Соню відправили на навчання до Художньої академії в Карлсруе (Німеччина).

Прочитавши книгу Ю. Мейєра-Грефе «Мане і його коло», юна художниця вирішила переїхати до Парижа – центру мистецтва. Там вона навчалася в

академії «Ла Палетт». Перебуваючи під впливом таких художників, як П. Гоген, А. Руссо, В. Ван Гог, а також фовістів, дівчина ввійшла не лише до мистецького бомонду, а й влилася до кола радикальної французької молоді.

У 23 роки Соня вийшла заміж за німецького критика, колекціонера і галериста В. Уде. Пишне весілля відбулося в Лондоні. Але через рік Соня залишила Вільгельма, аби пов'язати своє життя з молодим і талановитим абстракціоністом Р. Делоне, з яким познайомилась у будинку чоловіка. Їхня зустріч поклала початок міцному та плідному творчому союзу. У подружжя народився син Шарль (у майбутньому відомий історик джазу). Відносини Соні і Робера з В. Уде залишалися напрочуд добрими протягом усього життя. Вільгельм, цінуючи талант обох митців, купував їхні полотна.

Під впливом кубістів Соня у своїх роботах поступово перейшла від натуралізму і фігуративності до геометрії та абстракції, експериментувала з ритмом і розкладанням кольору. В цей же час художниця захопилася малюнками на тканинах, вишивкою та оформленням інтер'єрів. Її творчість надихнула виробників тканин на створення новинок у стилі арт-деко.

Першими кроками С. Делоне у світі моди були сукні та жакети з аплікаціями геометричних форм, а її «симультанні» шарфи стали відомими на весь світ. Одяг від Соні Делоне було складно переплутати з іншим, адже він вирізнявся абстрактними малюнками та особливим колоритом. Згодом таке вбрання стало головним символом авангардної моди. Відома дослідниця українського та російського авангарду В. Маркаде писала про Соню: «Чого б вона не торкалась, все спалахувало гармонією кольорів, втілених у геометричні форми вишуканих прикрас»². Соня Делоне була однією з перших

¹ Солнечная геометрия Сони Делоне [Электронный ресурс] // Кроссворд-кафе : [сайт]. – Текст. дан. – Режим доступа: <http://www.c-cafe.ru/days/bio/50/delaunay.php> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

² Там само.

художниця, яка зуміла об'єднати новаторський живопис із текстилем і стала «обличчям моди» тієї епохи.

У 1913 р. мисткиня створила ілюстрації до кубістичної поеми Б. Сандра «Проза про транс-сибірський експрес і маленьку Жанну Французьку». З цим автором Соню і Робера познайомив Г. Аполлінер. В основу оформлення книги, яка перевидається й донині, було покладено розроблений подружжям Делоне принцип симультанізму. Цю версію кубізму Г. Аполлінер назвав орфізмом.

На Соню справили велике враження колористичні експерименти чоловіка, і вона почала писати симультативні картини та разом із Робером виставлятися в Парижі, Празі, Берліні, Будапешті, Варшаві, Америці. Упродовж 1912–1913 рр. вони розробили принципи мальовничого орфізму – різновиду кубізму, заснованого на підкресленні колірних ефектів і динаміки, прихованої у поєднаннях кольорів. У 1913 р. художниця представила свої перші роботи цього напрямку.

Події Першої світової війни змусили подружжя переїхати до Іспанії. Там Соня і Робер познайомилися з І. Стравінським, С. Дягілєвим, В. Ніжинським. Для антрепризи С. Дягілєва художниця створила ескізи костюмів і декорацій до балету «Клеопатра» на музику А. Аренського (Мадрид, Барселона; 1918).

В еміграції Соня експонувала в Осінньому салоні (1916) предмети прикладного мистецтва, виконані з використанням прийомів кубізму та орфізму, вона також створювала моделі одягу та взуття, малюнки до гральних карт, займалася тюнінгом автомобілів, театральними костюмами, ткала килими, ілюструвала книги, з легкістю переходячи від одного виду діяльності до іншого. Тоді ж відкрила власний модний будинок *Sonia*, де продавала авторські авангардні сукні й прикраси. В цей період відбулися персональні виставки мисткині у Стокгольмі (1916), Більбао (1919), Берліні (1920).

У 1920 р. сім'я повернулася до Парижа. У 1923 р. Соня разом із В. Бартом та Х. Грановським узяла участь у створенні постановки п'єси Т. Тцара «Повітряне серце». У 1925-му – представила свої роботи на Міжнародній виставці декоративного мистецтва, що стало важливою подією в житті художниці.

Завдяки своїм творам С. Делоне отримала широке визнання як майстер арт-деко, її знахідки почали використовувати в дизайні, кераміці, сценографії, рекламі. Художниця розробила малюнки тканин для ліонських фабрик, і в 1924 р. разом із Ж. Хеймом відкрила на Єлисейських полях ате-

лье мод «Симультаністський бутик», в якому демонструвала моделі одягу, виробничих костюмів, малюнки тканин, ескізи інтер'єрів і навіть проекти оформлення автомобілів.

Фото текстильних експериментів С. Делоне, зокрема сукні з ефектом оптичної ілюзії, прикрашали обкладинку британського журналу *Vogue*, а «сукні-поеми» в дусі сюрреалізму, які приміряти було неможливо, але роздивлятися й читати – скільки завгодно, здійснили справжню революцію не лише у світі моди, а й у світовому мистецтві. Здебільшого саме завдяки цьому стиль арт-деко, що синтезував модерн і авангард, став визначальним фактором міжвоєнної моди. Завоювання арт-деко було закріплено альбомами мисткині, що вийшли у Парижі: «Тканини та килими Соні Делоне» (1928) і «Композиції. Кольори. Ідеї» (1930).

Художниця не полишала і станкового мистецтва. У 1931 р. вона стала одним із організаторів салону «Абстракція – Творчість», а в 1939-му – авангардистського салону «Нова реальність», який існує й досі. С. Делоне зробила великий вклад у післявоєнний підйом французького абстракціонізму, як і раніше зберігаючи геометричну ритміку яскравих кольорів, що спектрально доповнюють один одного. Створювала також ескізи для мозаїк і вітражів, займалася керамікою, зверталася до книжкової графіки тощо.

У 1937 р. мисткиня взяла участь в оформленні інтер'єрів французького павільйону на Всесвітній виставці у Парижі, для якої створила величезне панно (235 м²), за що її було нагороджено золотою медаллю. У 1938 р. відбулася велика персональна виставка художниці у Стеделейк-мюзеумі – міському музеї Амстердама.

У 1941 р. помер Робер. Незважаючи на гірку втрату, Соня з подвоєною енергією продовжила роботу над їхніми спільними проектами, видавала теоретичні праці чоловіка, прагнучи увічнити його пам'ять. Написала спогади про Робера і своїх друзів – Г. Аполлінера, П. Пікассо, М. Жакоба, Ф. Леже, Ж. Брака, О. Екстер, В. Кандинського, Н. Альтмана, А. Архипенка та ін. Майже на всіх виставках абстрактного мистецтва, що стали дуже популярними в Європі після війни, С. Делоне експонувала свої та чоловікові роботи.

У повоєнні роки роботи художниці було представлено у групових виставках: «Конкретне мистецтво» – в галереї «Друе» (1945), «Перші майстри абстрактного мистецтва» – в галереї «Меет» (1949) та ін. Відбулися і персональні виставки С. Делоне в паризьких галереях «Бінго» (1954) та «П. Бере» (1964), а також у Музеї сучасного мистецтва (1967; 1968).

У пізній період художниця створила великий цикл абстрактних картин «Ритм і колір», в яких на зміну різким контрастам прийшли плавність колірних переходів і помірна яскравість.

У 1963 р. С. Делоне подарувала Національному музею сучасного мистецтва у Франції 117 робіт (своїх і Робера). Це були живописні картини, вироби декоративно-прикладного мистецтва, принти, текстиль, модні деталі. Через рік у Луврі відбулася урочиста презентація дару, тож С. Делоне стала першою художницею, персональна виставка якої відбулась у цьому славнозвісному музеї.

Простежуючи еволюцію творчості мисткині від початку ХХ ст. і до кінця 1970-х рр., організатори виставки наголосили на особливому місці

С. Делоне в європейському авангардному русі та її провідній ролі як абстракціоніста-новатора.

Заслуги художниці знайшли визнання: в 1973 р. вона отримала гран-прі міста Парижа, а в 1975-му – найвищу нагороду Франції – орден Почесного легіону. Також мисткиня була кавалером ордена Мистецтва та Літератури.

С. Делоне прожила довге, яскраве й насичене життя. Вона померла в Парижі 5 грудня 1979 р., залишивши по собі велику творчу спадщину.

На жаль, творів мисткині немає в Україні – країні, де вона народилася. Роботи художниці зберігаються в багатьох музеях світу і високо цінуються любителями живопису та колекціонерами. Її ім'я стоїть одним із перших у списку майстрів світового авангарду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про С. Делоне

Деменок Е. Соня Делоне возвращается в Одессу / Е. Деменок // Дерибасовская – Ришельевская : одес. альм. / сост.: Ф. Д. Кохрихт [и др.]. – Одесса, 2011. – Кн. 44. – С. 199–207 : ил. – ISBN 978-966-8692-19-2. – Сведения доступны также в Интернете: <http://www.aej.org.ua/History/1322.html>.

Електронні ресурси

[Биография С. Делоне] [Электронный ресурс] // Культурный центр «Дом-музей Марины Цветаевой» : [сайт]. – Текст. дан. – Режим доступа: <http://www.dommuseum.ru/index.php?m=dist&pid=4317&PHPSESSID=da6e293f80df7744931d451004f6ae4b> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

Сасина Я. Леди ар-деко в Париже – первая масштабная ретроспектива Сони Делоне за последние полвека [Электронный ресурс] / Яна Сасина // Архив : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <https://artchive.ru/news/553> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

Васильев А. Судьбы моды. Соня Делоне [Электронный ресурс] / Александр Васильев // LiveInternet : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://www.liveinternet.ru/users/bo4kameda/post295280595/> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

Сойка П. Солнечная геометрия Сони Делоне [Электронный ресурс] / [Полина Сойка] // Кроссворд-кафе : [сайт]. – Текст. дан. – Режим доступа: <http://www.c-safe.ru/days/bio/50/delaunay.php> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

04.12.2014). – Загл. с экрана. – Материал из газ.: Киев. Телеграфъ. – 2009. – 4–10 дек. (№ 49).

Соня Делоне: Жизнь, полная цвета [Электронный ресурс] // Art Pages : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – 2011. – 6 февр. – Режим доступа: <http://artpages.org.ua/palitra/sonya-delaunay-jizni-polnaya-cveta.html> (дата обращения: 03.12.2014). – Загл. с экрана.

Соня Терк-Делоне (фр. Sonia Delaunay-Terk) [Электронный ресурс] // Полтава історична : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://poltavahistory.info/mans5_18u.html (дата звернення: 04.12.2014). – Назва з екрана.

Фартушная Л. Соня Делоне (Sonia Delaunay) [Электронный ресурс] / Л. Фартушная // Преображение... Стиль... Непревзойденность : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – [Краснодар], 2014. – 10 авг. – Режим доступа: <http://fartushnaya.ru/294> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

Ілюстрації

[Соня Делоне : фото] // Дерибасовская – Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2011. – Кн. 44. – С. 199, 201. – Сведения доступны также в Интернете: <http://www.aej.org.ua/History/1322.html>.

Васильев А. Судьбы моды. Соня Делоне [Электронный ресурс] / Александр Васильев // LiveInternet : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://www.liveinternet.ru/users/bo4kameda/post295280595/> (дата обращения: 04.12.2014). – Загл. с экрана.

Підготовлено А. Рихтік

23 листопада

Добрий пастир української землі

До 80-річчя від дня народження Митрополита Київського і всієї України
Володимира (Сабодана) (1935–2014)

Від часів великого київського рівноапостольного князя Володимира, який офіційно запровадив на Русі православну віру, Його Святість Предстоятель Української православної церкви Московського патріархату Митрополит Київський і всієї України Володимир (у миру – Віктор Маркіянович Сабодан) був 121-м очільником Київської православної кафедри, який упродовж 22 років, з 1992-го по 2014 р., правив нею, достойно потрудившись на благо святої Церкви. Людина великої духовності та освіченості, відомий богослов і видатний організатор Церкви, який не переставав свідчити Правду Христову і своїм словом, і своїм життям, він залишився яскравою особистістю в історії незалежної України і православного християнства. Очоливши Українську православну церкву у складні для неї часи, він доклав неабияких зусиль для піднесення духовності українського народу, його просвітлення й оздоровлення.

Народився майбутній митрополит у с. Марківці Летичівського району Хмельницької області, в селянській сім'ї. Його батьки Маркіян Арсенович та Феодосія Іванівна були глибокорелігійними, у вірі й доброчесності виховували своїх чотирьох синів, з яких Віктор був наймолодшим. «Я безмірно вдячний своїм батькам, – згадував на схилі літ владика, – які, попри всі лихоліття та заборони, виховали в нас, своїх дітях, любов до життя та переконання, що тільки з Богом воно має сенс»².

З дев'яти років хлопець виконував послушницькі обов'язки в місцевому сільському храмі. Там його перший духівник, парафіяльний свя-

*Бути з народом Божим завжди і скрізь,
служити йому, поділяти з ним радощі і горе,
покласти за нього душу свою –
що може бути прекраснішим за це на землі?
Митрополит Володимир¹*

щеник Сильвестр, навчив церковнослов'янської мови, розуміння ікони, прищепив любов до літератури. У сільському храмі народилося в хлопця бажання самому стати священиком.

Після закінчення середньої школи В. Сабодан вступив до Одеської духовної семінарії (1954). Треба було мати неабияку мужність та глибоку віру, аби наважитися на це, адже тоді в країні, де атеїзм був надважливою складовою комуністичної ідеології, служіння Богу вважалося протестом проти радянської системи.

Закінчивши з відзнакою семінарію, юнак у 1958 р. вступив до Ленінградської духовної академії, яку закінчив у 1962 р. зі ступенем кандидата богослов'я за наукову працю «Христос Спаситель – Начальник світу». Тоді ж молодого і талановитого випускника було запрошено на викладацьку роботу в рідну Одеську семінарію. Його призначили викладачем Святого Письма і виконувачем обов'язків старшого помічника інспектора. Водночас він обіймав посаду секретаря Одеського єпархіального управління.

14 червня 1962 р. (у віці 26 років) В. Сабодан був висвячений на диякона, а 15 червня – на священика. 26 серпня того ж року він прийняв чернечий постриг з іменем Володимир (на честь рівноапостольного князя Володимира). Його духівником і наставником у чернецтві став одеський схигумен Кукша (Величко), канонізований у 1994 р.

Суворе монастирське життя формувало вимогливість до себе і до братії, чітке виконання чернечого послугу. Особливо високо був поцінований потяг священика до науки. У 1965 р., по закінченні аспірантури при Московській духовній академії, Володимира було возведено в сан ігу-

¹ Цит. за вид.: Рибачук М. Ф. Українська церква: історія, сучасність, персоналії. – Київ, 2001. – С. 45.

² Цит. за вид.: Служити Богу і людям / Блаженніший Митрополит Володимир. – Київ, 2005. – С. 8.

мена. Тоді ж Патріарх Російської православної церкви (РПЦ) Алексій І призначив його на посаду ректора Одеської семінарії з возведенням у сан архімандрита. Можна тільки уявити, як важко було в тогочасний період очолювати єдину в Україні духовну школу.

У січні – червні 1966 р. Володимир перебував у відрядженні на Близькому Сході. На посаді заступника голови духовної місії в Єрусалимі він ніс свій послух, який розкрив для нього святині Палестини, втаємничення не тільки в богослужіння Святої Землі, а й в її історію, богослужбові традиції, менталітет та особливості іншої держави.

Так відбувалося сходження майбутнього Владика до кафедри Предстоятеля Української православної церкви.

23 червня 1966 р. Священний Синод призначив архімандрита Володимира єпископом Звенигородським та вікарієм Московської єпархії, з дорученням виконувати обов'язки представника РПЦ на Всесвітній Раді Церков. Хіротонію на єпископа 9 липня 1966 р. в Успенському соборі Троїце-Сергієвої лаври очолював Митрополит Крутицький і Коломенський Пимен (Ізвєков), згодом Патріарх Московський і всієї Русі.

Про єпископа Володимира як глибокого богослова, талановитого проповідника свідчать його численні проповіді й виступи перед парафіянами та духовними чадами, яких він надихав щирою молитвою і проникливим словом. За кожним з них відчувалося мудре духовне керівництво і особистий досвід, адже обдарованого пастиря часто відправляли нести Божий послуг у ті єпархії, де було не дуже легко. Йому вдавалося досягати позитивних результатів там, де інші архієреї були безсилі.

28 листопада 1968 р. єпископ Володимир був призначений на Переяслав-Хмельницьке вікаріатство Київської єпархії. З 20 березня 1969 р. він – єпископ Чернігівський і Ніжинський, тимчасово керуючий Сумською єпархією. Протягом 1970–1973 рр. був відповідальним редактором журналу «Православний вісник». Йому доводилося працювати в ті часи, коли багато про що заборонялося говорити, і треба було зважувати кожне слово, щоб богословський текст неможливо було витлумачити в політичному сенсі.

Деякий час Володимир був вікарієм Московської єпархії, ректором Московської духовної академії та семінарії (до речі, він започаткував традицію співати колядки на Різдвяні свята в московських духовних школах, адже 70% студентів цих закладів тоді були українцями; також дав розпорядження дозволити студентам складати іспити українською мовою).

9 вересня 1973 р. єпископа Володимира возвели в сан архієпископа. У квітні 1978 р. він став професором Московської духовної академії, а в 1979-му захистив магістерську дисертацію на тему «Еклезіологія у вітчизняному богослов'ї», здобувши науковий ступінь доктора богословських наук. Пізніше працював ще на ряді посад, у т. ч. за межами СРСР.

Після возведення в сан митрополита (16 липня 1982 р.) Володимир очолив Ростовську та Новочеркаську єпархії. Він був першим ієрархом, котрий за сім десятиліть гонінь на Церкву організував у Ростовській єпархії недільну школу при кафедральному соборі. У Новочеркаську відкрив чоловічий козацький монастир, а в Ростові відновлював храми після десятиліть занепаду.

На кожній кафедрі, у кожному храмі, де митрополиту доводилося проводити літургію чи проповідувати Слово Боже, відкривалися дедалі нові грані його богословської мудрості та пастирської любові.

28 березня 1984 р. Митрополита Володимира призначили Патріаршим Екзархом Західної Європи. З 30 грудня 1987-го він – керуючий справами Московського патріархату та постійний член Священного Синоду. У 1989 р. тимчасово управляв Гаазькою єпархією (Нідерланди).

Наприкінці 1980-х рр. Митрополит Володимир активно займався громадською діяльністю. 16 вересня 1988 р. на установчій конференції Радянського фонду милосердя і здоров'я був обраний членом президії та правління цієї організації. З квітня 1989 р. очолював комісію з питань вивчення матеріалів, що стосуються реабілітації духовенства й мирян РПЦ в роки гонінь на Церкву.

Після смерті Патріарха Пимена, у 1990 р., Митрополит Володимир був одним із трьох кандидатів на Патріарший Престол, другим за кількістю голосів після обраного Патріархом Митрополита Ленінградського і Новгородського Алексія (Ридигера).

27 жовтня 1990 р. новообраний Патріарх Московський Алексій II підписав, а наступного дня вручив на Софійській площі в Києві тодішньому Митрополиту Київському і всієї України Філарету (Денисенку) Грамоту (Томос) про незалежність і самостійність у внутрішньому управлінні Української православної церкви (УПЦ). Розбіжності у поглядах та щодо строків надання повної автокефалії УПЦ між Московською патріархією та предстоятелем УПЦ призвели до відставки Філарета. Новим предстоятелем УПЦ МП на архієрейському Соборі у Харкові (27 травня 1992 р.)

було обрано Митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира (Сабодана).

Відтоді УПЦ ввійшла в нову якість свого буття. Бурхливі події початку 1990-х рр., що привели до відродження на теренах України Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) та Української греко-католицької церкви (УГКЦ), а також до появи Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), Блаженніший Митрополит Володимир витримав, проявивши стриманість і мудрість. Адже, з одного боку, мусив виконувати настанови МП, а з іншого – щиро прагнув служити народові України в духовній царині, бути доброчесним архіпастирем для вірних – і духовенства, і мирян. Смирення в ньому поєднувалося з владою, вроджений розум – із чернецькою простотою, природність манер – із постійним самоконтролем. Це був Патріарх-обранець, який дуже багато зробив для православ'я.

За роки служіння на Київській митрополичій кафедрі Володимир зумів значно зміцнити УПЦ. Його бездоганний авторитет у країні та світі став запорукою стабільного розвитку Церкви впродовж двох складних десятиліть, а мудра тактика й церковна політика (і не в останню чергу християнське терпіння) сприяли налагодженню діалогу між представниками всіх церков. Зустрічі Владики з церковними діячами інших конфесій на високому рівні були не тільки офіційним жестом, а й сподіванням на те, що це послужить християнській єдності, більш тісному контакту між самими церквами.

Величезним є внесок Митрополита Володимира у реформування й перебудову української духовно-богословської освіти та науки. Ще в перших роках нового тисячоліття він чітко визначив свою позицію щодо необхідності ліцензування та державної акредитації духовних навчальних закладів УПЦ МП. Для реалізації такого інноваційного рішення в січні 2002 р. з благословення Владики було засновано Ужгородську українську богословську академію імені святих Кирила і Мефодія (УУБА), яка одразу від початку своєї діяльності запровадила у своїй духовній, навчально-виховній та науковій роботі передовий досвід вітчизняних і закордонних духовних шкіл, а також вищих світських навчальних закладів України та Європи на основі міжнародних стандартів Болонського процесу.

У березні-квітні 2006 р. з метою надання можливості студентам-богословам здобувати повноцінну вищу як духовну, так і світську освіту (оскільки згідно із законодавством України про вищу освіту духовні навчальні заклади релі-

гійних організацій не підлягають державному ліцензуванню й акредитації), з благословення Блаженнішого Володимира УУБА (приватний вищий навчальний заклад системи МОН України) було реорганізовано в Карпатський університет імені Августина Волошина (III–IV рівнів державної акредитації). В подальшому на базі академії та університету було створено перший в Україні духовно-навчально-науковий комплекс «Ужгородська українська богословська академія імені святих Кирила і Мефодія (вищий духовний навчальний заклад УПЦ) – Карпатський університет імені Августина Волошина (приватний вищий навчальний заклад системи МОН України). Скорочена назва – ДННК «УУБА – КаУ». На сьогодні аналогів такому успішному поєднанню духовної та світської освіти в православній Україні немає.

Створення такого духовно-навчально-наукового комплексу в системі УПЦ було далекоглядним, вагомим та стратегічно важливим внеском Блаженнішого Володимира в розвиток української православної вищої богословської (духовної) освіти і науки початку XXI ст. А реалізований приклад є першим вдалим досвідом на шляху інтеграції вищої духовної освіти і науки у світський освітній і науковий простір як України, так і Європи на теренах усіх пострадянських держав. За вісім років успішної освітньо-наукової діяльності академія стала провідною богословською установою міжнародного рівня.

Архіпастирська праця Володимира, сповнена трудів на стежі розбудови УПЦ МП, тривала 22 роки. Милістю Блаженнішого Митрополита, наставника і вчителя, його трудами вся багатомільйонна паства і, зокрема, Києво-Печерська лавра процвітали й зростали духовно, чисельно, укріплювались у вірі.

За Блаженнішого Володимира було споруджено понад 4 тис. храмів, відреставровано більш як 1700 церков – пам'яток архітектури, храмових споруд. У новій величі постали зруйновані православні святині: Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври, Свято-Володимирський собор у Севастополі. Відродилися Свято-Троїцька Китаївська та Свято-Покровська Голосіївська пустині. На мальовничих дніпровських пагорбах постала з руїн обитель Свято-Троїцького Іонинського чоловічого монастиря, заснованого в 1868 р. преподобним Іоною Київським. Владика розумів, що це знакові святині для вітчизняного православ'я, що їх відбудова позначиться на ході епохи, стане каталізатором глобальних процесів у сфері духовності. Активне відродження храмових святинь відбувалося в усіх епархіях УПЦ МП.

Предстоятель УПЦ – це не тільки високий титул, це велика відповідальність за долю мільйонів українців у їхньому духовному бутті, зростанні і, як кінцева мета, у християнстві – спасіння у Вічності. Хто слухав проповіді й інші публічні виступи Митрополита Володимира, той мав можливість переконаватися, що тема спасіння була однією з провідних його думок, турбот і молитов. Учений-богослов, знавець найглибших основ християнської віри, він постійно зіставляв сучасний стан людства з євангельською правдою, із засторогою для всіх людей Землі: не віддалятися від дороги спасіння. Саме тому більшість проповідей Блаженнішого – це не просто переказ євангельських подій, розповіді про християнські чесноти, а глибокий аналіз з поєднанням із сьогоденням істинного Слова Божого, повчань святих, які дають відповіді на багато питань життя земного.

Митрополит Володимир був почесним доктором кількох університетів і світових наукових закладів, дійсним членом Міжнародної академії інформатизації (при Екологічній і соціальній раді ООН) і Міжнародної кадрової академії Ради Європи.

Блаженніший був нагороджений орденами РПЦ: преподобного Сергія Радонезького I ступеня (1979), рівноапостольного князя Володимира I ступеня (1985), святого апостола Андрія Первозванного (2000), а також орденом УПЦ преподобних Антонія та Феодосія Печерських I ступеня та орденами всіх Помісних Православних Церков.

У 2011 р. за видатні особисті заслуги в утвердженні духовності, гуманізму та милосердя в суспільстві, багатолітнє сумлінне служіння українському народові, з нагоди 45-річчя хіротонії та 20-ї річниці незалежності України йому було присвоєно звання Герой України з врученням ордена Держави.

Будучи людиною глибокою і чутливою, Митрополит Володимир дуже любив поезію, сам писав вірші, багато з яких було покладено на

музику (найвідоміша з них – «Ромашка белая»). Його поезії відкривають читачеві безмежний внутрішній світ автора, сповнений переживань, захоплень, страждань, віри, любові до рідної землі.

*Краю весен, милий зроду
Вік з тобою не старіть!
Задивлюсь на ясні води
Закохаюсь на сто літ!..
Сивим цвітом черемшини
З вітром злим не відцвіту
Не забуду, не покину,
Не залишу, не піду.
Хто ці гори промережив?
Хто стежок простлав рядки?
Хто за полем рано стежив,
Заквітчав у колоски?..
Бризне сонце з небозводу
Луг радіє – медоцвіт,
Задивлюсь на ясні води,
Закохаюсь на сто літ!..
(«Задивлюсь на ясні води...»).*

У 2006 р. Митрополита Володимира прийняли до Національної спілки журналістів України.

5 липня 2014 р. Блаженніший Митрополит Володимир відійшов у вічність.

Було засновано Фонд пам'яті Його Святості Предстоятеля Української Православної Церкви Митрополита Володимира (Сабодана). Побачили світ перші видавничі проекти фонду – книги «Дорогому Чоловеку на память М. В.» та «Думки про майбутнє Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира» (обидві – 2014).

І хоча важкою й тернистою була пастирська стежа, Його Святість ішов нею наполегливо, сіючи добро і справедливість, ніс людям щире Слово Боже, віру в завтрашній день. І що тяжчою була ця дорога, то щирішою була молитва Блаженнішого Митрополита Володимира за Україну, її багатостраждальний народ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Праці Блаженнішого Митрополита Володимира

Собрание сочинений : в 6 т. / Блаженнейший митрополит Владимир (Сабодан). – Москва : [б. и.], 1997–1998. – Т. 1–6.

Проповеди : в 2 т. / Блаженнейший Митрополит Владимир (Сабодан). – Киев : [б. и.], 1997. – Т. 1–2.

Апостол Павел и его эпоха / Владимир (Сабодан) (митрополит). – Киев : Пролог, 2004. – 182 с. – ISBN 966-8538-13-7.

Богословские мысли о христианской жизни / Митрополит Владимир (Сабодан Виктор Маркианович) // Но-

віття Україна (1991–2001) : (роздуми видатних сучасників) : [кол. моногр.] / М. Амосов, Володимир (В. М. Сабодан), Л. І. Грач [та ін.] ; [за заг. ред. М. Ф. Головатого, Г. В. Щокіна]. – Київ, 2001. – С. 26–31. – ISBN 966-608-102-4.

Дорогому Чоловеку на память М. В. : по материалам дневниковых записей предстоятеля Укр. Православ. Церкви Блаженнейшего Митрополита Владимира / [Сабодан В.]. – Київ : Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира : [АДЕФ-Україна], 2014. – 160 с. : цв. фот. – ISBN 978-617-7156-31-3.

Духовний заповіт Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира / Блаженніший митрополит Володимир. – Київ : [б. в.], 2014. – 20 с.

Крепкие надежды на Бога : проповідь / Блаженнейший митрополит Владимир // Печер. листокъ. – 2014. – 12 лип. – С. 1–2.

Людам треба дати серйозну відповідь – у що ми віруємо, і як ми віруємо : розмова з митрополитом Володимиром / Володимир (Сабодан) Митрополит Київський і всієї України ; розмовляв С. Рахманін // Дзеркало тижня. – 2012. – 25 лют.–2 берез. – С. 2.

Павел, призваний Апостол : изучающим Священ. Писание Нового Завета / Владимир (Сабодан) Блаженнейший Митрополит. – Киев : Киев. митрополия, 1998. – 303 с.

Слова и речи / Блаженнейший Митрополит Владимир (Сабодан). – Киев, 1997. – 415 с. : фот.

Слово Предстоятеля / Митрополит Киевский и всея Украины Владимир (Сабодан). – Киев : Изд. отд. Укр. Православ. Церкви, 2008. – 346 с.

Служити Богу і людям / Блаженніший митрополит Володимир. – Київ : Київ. метрополія, 2005. – 404 с.

Страсти Христовы : беседы о страданиях Господа Иисуса Христа / Владимир (Сабодан) (митрополит). – Киев : [б. в.], 2001. – 352 с. : ил.

1150-річчя заснування Української Православної Церкви (з центром Митрополії в Києві) : духов.-іст. передумови та цивілізац. спадщина / [Блаженніший митрополит Володимир (Сабодан В. М.) та ін.] ; за ред. архімандрита Віктора (Бедь В. В.). – Ужгород : Патент, 2013. – 343 с. – ISBN 978-617-589-069-1.

Українська Православна Церква на межі тисячоліть: здобутки та виклики / Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир // Українська Православна Церква на межі тисячоліть: док. і матеріали : до 20-річчя Харків. Собору Єпископів Укр. Православ. Церкви та 20-річчя Предстоятел. служіння Митрополита Київ. і всієї України Володимира / Київ. духов. акад. і семінарія ; [редкол.: архієпископ Бориспільський Антоній (Паканіч) та ін.]. – Київ, 2012. – 202–232 с. : ил. – ISBN 978-966-2371-18-5.

Христианские истоки государственности : проповідь / Блаженнейший митрополит Владимир // Печер. листокъ. – 2014. – 28 лип. – С. 1–2.

Христос Спаситель – Начальник мира : статьи / Владимир (Сабодан) Блаженнейший Митрополит. – Киев : Киев. митрополия, 1998. – 296 с. – ISBN 966-7014-25-8.

Про Блаженнішого Митрополита Володимира

Рибачук М. Ф. Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Української православної церкви Володимир / М. Ф. Рибачук // Українська церква: історія, сучасність, персоналії / М. Ф. Рибачук. – Київ, 2001. – С. 44–46. – ISBN 966-7276-52-X.

Серафима (ігуменя). Добрий пастир української землі / Серафима (ігуменя). – Київ : Мистецтво, 2003. – 224 с. : фот. – ISBN 9665771612.

Во имя единства : ист. очерк о визитах Предстоятеля УПЦ Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины Владимира на Днепропетровщину / Укр. Православ. Церковь, Днепропетр. епархия ; [авт.-сост. прот. Г. Скубак ; ред. митр. Днепропетр. и Павлоград. Иринея ; фот. (прот.) Г. Скубака и др.]. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕСС, 2012. – 95 с. : фот. цв. – (Святині Придніпров'я).

Митрополит Владимир: «Я служил людям и независимой Украине» / Митрополит Владимир ; [интервью вела] А. Рябоконь // Комсомол. правда в Украине. – 2014. – 7 июля. – С. 3.

Митрополит Владимир: «Основне – не їжте одне одного!» / Митрополит Володимир ; [интерв'ю вела] С. Кабачинська // Дзеркало тижня. – 2014. – 12–18 лип. – С. 11.

Шевченкіана Блаженнішого Митрополита Володимира : [кат. збір. з особистої колекції] / Укр. Православ. Церква, Київ. Митрополія ; авт.-упоряд. Серафима. – Київ : Мистецтво, 2014. – 64 с. : ил. – (До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка). – ISBN 978-966-577-206-4.

Скоробагатько С. Вічна пам'ять, Владико / С. Скоробагатько // Сіл. вісті. – 2014. – 8 лип. – С. 1, 3.

Ілюстрації

Митрополит Владимир: «Украинская Православная Церковь... в ней моя жизнь» : фотоальбом / фот. Е. Калишук [и др.] ; авт. текста: С. Герук, С. Речинский. – Киев : Укр. Православ. Церковь, 2001. – 384 с. : ил.

Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир : [фотографії] // Українська Православна Церква на межі тисячоліть : докум. і матеріали. – Київ, 2012. – С. 19, 75–92, 273–275.

Митрополит Володимир : [фотографії] // Рибачук М. Ф. Українська церква: історія, сучасність, персоналії. – Київ, 2001. – С. 44, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 83, 85, 88–89.

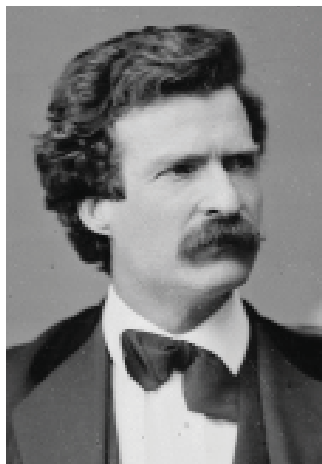
Підготовлено О. Рожнятовською

30 листопада

Озброєний гумором

До 180-річчя від дня народження Марка Твена (1835–1910)

*Якщо гуморист хоче, щоб його твори жили вічно,
він повинен і вчити, і проповідувати... Я завжди проповідував...
Коли гумор з власної ініціативи входить у мою проповідь,
я ніколи не проганяю його.
Але я ніколи не писав свою проповідь, щоб смішити.
М. Твен¹*

Видатний американський письменник, сатирик, журналіст і лектор Марк Твен започаткував реалістичний напрям в американській

літературі. Він писав народною мовою, любив людей незалежно від їх кольору шкіри і відстоював демократичні ідеали своєї країни. На вершині своєї кар'єри письменник був, напевне, найпопулярнішою особою в Сполучених Штатах, став ідолом для багатьох, його гострим як бритва розумом і невтомним генієм були захоплені мільйони читачів.

Семюел Ленгхорн Клеменс (псевдонім Марк Твен) народився в 1835 р. в маленькому містечку Флорида, на той час ще рабовласницького штату Міссурі, на узбережжі найбільшої річки США — Міссісіпі. Він був шостою дитиною (вижили лише четверо) в родині судді Джона Маршала Клеменса та його дружини Джейн Лемптон.

Дитинство Семюела проходило в невеличкому містечку Ганнібал, де його батько відкрив юридичну контору, яка, щоправда, не давала прибутку. Слабкий стан здоров'я юного Клеменса не завадив йому вже в дев'ять років почати палити і стати на чолі зграї таких, як і він, вуличних бешкетників. Місцем, що вкрай не подобалося малому розбишаці, була школа, втім навчання, хоча й формальне, тривало для нього не довго. В 1847 р. від запалення легенів помер батько. Дванадцятирічний Семюел змушений був залишити навчання й піти помічником складача в місцеву газету «Міссурійський кур'єр». Зарплати хлопчик, як і інші учні, не отримував, єдиною винагородою за важку працю був одяг та харчі. У 1851 р. Семюел перейшов працювати в газету *Hannibal Journal*,

якою займався його старший брат Оріон. Саме там він опанував професію журналіста, періодично друкуючи статті, оповідання, нариси, переважно гумористичного характеру.

27 травня 1853 р., посварившись із братом, Сем утік з Ганнібала. Юність його була переповнена враженнями і подорожами. За чотири роки мандрів країною він намагався заробляти на життя літературною працею: писав статті, гумористичні нариси до місцевої преси. Дорогою до Нового Орлеана познайомився з лоцманом Хоресом Біксбі, який узявся вчити його корабельної справи. І вже в червні 1858 р. Сем отримав посвідчення лоцмана. Як писав пізніше Марк Твен, «я декілька років служив лоцманом на Міссісіпі і був близько знайомий з усіма різновидами річників — племені своєрідного і ні на кого не схожого»².

У ці роки часу на літературну творчість не вистачало, але невеликі оповіді під псевдонімами в нью-орлеанських газетах він публікував. Саме тоді на сторінках преси з'явився автор на ім'я Марк Твен. Семюел узяв собі псевдонім, що в майбутньому став його другим ім'ям. Вираз «*mark twain*» («мірка два») означав мінімальну глибину для безпечного проходження судна руслом ріки.

У 1861 р. вибухнула війна між Північчю і рабовласницьким Півднем Сполучених Штатів. Семюелу довелося долучитися до армії конфедератів, але незабаром його загін розпався, і молодий чоловік, скориставшись нагодою, дезертирував з армії Півдня та подався до брата в Неваду. У той час ходили чутки, що в преріях цього штату можна знайти золото й срібло, тож Семюел на цілий рік став бранцем «золотих міражів», гарував на копальнях, паралельно публікуючи гумористичні оповідання, нариси та фейлетони у провінційних газетах під псевдонімом Марк Твен.

¹ Цит. за вид.: Лібман З. Я. Марк Твен. Життя і творчість. — Київ: Дніпро, 1977. — С. 18.

² Мендельсон М. Марк Твен — гуморист і сатирик // Твен М. Твори. У 2 т. Т. 1. — Київ, 1985. — С. 5.

У 1864 р. молодий чоловік оселився в Сан-Франциско. Там його статті надрукували кілька вагомих часописів. Перший справжній успіх до Марка Твена прийшов у 1865 р., після появи сатиричного оповідання «Славнозвісна жаба-стрибунка з Калаверасу», що згодом стало класикою американської гумористики.

У 1866 р. газета «Сакраменто юніон» відправила Семюела кореспондентом на Гавайські острови. Подорож затягнулася на чотири місяці. Після повернення додому грошей, отриманих за опубліковані статті, вже не вистачало на прожиття, тож Марк Твен вирішив виступити із серією лекцій. Перша з них відбулася 2 грудня 1866 р. і пройшла з тріумфом. Вона була присвячена переважно його враженням від поїздки на Гаваї.

У 1867 р. Семюел працював кореспондентом видання «Альта Каліфорнія» і на пароплаві «Квакер-сіті» здійснив захопливе турне Європою та Близьким Сходом. Крім того, він відвідав Одесу, Ялту та Севастополь. Результатом цих мандрів стала збірка дорожніх нарисів «Простаки за кордоном», яку автор видав у 1869 р. Книга відразу стала справжнім бестселером. Семюел був чудовим оратором і виступав з новими лекціями, на яких читав твори, з великим гумором розповідав про свої закордонні мандри. Як стверджували очевидці, публіка просто ридала від сміху.

По прибутті до Америки Марк Твен познайомився з Олівією Льюїс Ленгдон, дочкою заможного вугільного магната з Баффало. Красива молода леді з чудовими манерами, гарною освітою справила незабутнє враження на молодого журналіста. Семюел тричі робив пропозицію руки і серця Олівії, перш ніж вона погодилася стати його дружиною. У 1869 р. відбулися заручини, а в 1870-му – весілля. Хоча в Олівії і було слабе здоров'я, та мала вона справді залізний характер і доклала чимало зусиль, аби зробити з Марка Твена справжнього письменника і джентльмена. Сем із гордістю називав її своїм вірним, безпристрасним і невтомним редактором, яким вона була більш ніж третину століття.

У 1871 р. Клеменси переїхали у м. Гартфорд (штат Коннектикут), де придбали земельну ділянку, на якій згодом звели просторий будинок. Саме там народились їхні діти: Ленгдон (1870; помер маленьким від дифтерії), Сьюзен (1872), Клара (1874) та Джейн (1880). Сусідкою Клеменсів була Гарріет Бічер-Стоу, авторка відомої книги «Хатина дядька Тома».

У Гартфорді діяло багато літературних клубів. У середині 1880-х рр. Марк Твен заснував Браунінгівське товариство, вечори в якому прославили його засновника як тонкого поціновувача поезії.

Життя в Коннектикуті потребувало чималих коштів, і Твен поспіхом працював над новими творами. Свій перший роман «Позолочене століття» (1874) він написав у співавторстві з Ч. Д. Уорреном. У ньому вже на зміну світлому гумору приходить соціальна сатира, яка згодом стане основною зброєю письменника. Твір справив сильне враження не лише в Америці. В Англії, яку відвідав Марк Твен, він мав великий успіх, а книги і виступи письменника були надзвичайно популярними.

У 1876 р. побачив світ роман «Пригоди Тома Соєра», який став улюбленим твором багатьох поколінь читачів у всьому світі. Автор у книзі майже нічого не вигадав. Він просто згадав своє дитинство. В містечку Сент-Пітерсберг легко можна впізнати його рідний Ганнібал, а головний герой Том Соєр неймовірно схожий на юного Семюела: він також не любив ходити до школи і в 9 років уже палив.

До образу Тома Соєра та Гекльберрі Фінна Марк Твен звертався неодноразово: пізніше вийшли повісті «Пригоди Гекльберрі Фінна», «Том Соєр за кордоном», «Том Соєр – детектив».

У «Пригодах Гекльберрі Фінна» розповідь веде від головної особи, 12-річного хлопчика. Вперше розмовна мова американської глибинки, раніше вживана тільки у таких жанрах, як фарс і сатира, стала засобом художнього зображення вертикалі довоєнного південного американського суспільства – від аристократії до «дна».

У 1870-х рр. Марк Твен написав чимало оповідань та гуморесок побутової тематики. У 1879 р. результатом дворічної подорожі Німеччиною, Швейцарією, Італією, Францією та Англією з дружиною та двома доньками стали подорожні нариси «Пішки по Європі». У 1882-му побачила світ повість «Принц і жебрак», дія якої відбувається ще у феодальній Англії. Цю книгу дуже тепло сприйняли читачі.

Навесні 1882 р., відразу після виходу «Принца і жебрака», Марк Твен вирушив у подорож по Міссісіпі. Відвідав пам'ятні місця дитинства та юності, активно працював над великою книгою про «річковий» період своєї біографії. Чотирнадцять розділів спогадів було опубліковано в часописі «Атлантик» ще в 1875 р. під загальною назвою «Колишні часи на Міссісіпі». Ця захоплива подорож допомогла Марку Твену створити цілий «епос ріки Міссісіпі», в якому автор зафіксував значний пласт американського життя. У 1883-му письменник видав книгу «Життя на Міссісіпі», в котрій провідну роль відвів образу вільної, могутньої ріки, що стає символом нічим не обмеженої свободи.

Отримавши визнання, Марк Твен чимало часу приділяв пошуку молодих літературних та-

лантів і допомагав їм пробитися, використовуючи свій вплив і придбану видавничу компанію. Також його цікавили наукові проблеми. Письменник товаришував з Н. Теслою, багато часу проводив у його лабораторії, був знайомий і з Т. Едісоном.

До розквіту творчості Марка Твена критики відносять також роман «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура», у передмові до якого він написав: «Якщо хто-небудь схильний засуджувати нашу сучасну цивілізацію, що ж, перешкодити цьому не можна, але непогано іноді провести порівняння між нею і тим, що робилося в світі раніше, а це повинно заспокоїти і вселити надію»¹. Технічні подробиці, описані в романі, є свідченням того, що автор стежив за досягненнями науки.

Іншими захопленнями Марка Твена були гра на більярді та куріння трубки. Гості письменника розповідали, що в його кабінеті стояв такий густий тютюновий дим, що самого господаря майже неможливо було розгледіти.

У 1894 р., у розпал економічної кризи в Сполучених Штатах, видавництво «Чарльз Уебстер енд Компані», що належало Марку Твену, зазнало краху. Одночасно з цим пропали всі кошти, вкладені в нову типографську машину (її винахідника письменник тривалий час підтримував матеріально). Семюел не визнавав себе банкрутом, заявивши кредиторам, що відшкодує всі борги, і попросивши відстрочку виплат. У пошуках нового швидкого заробітку він вирішив поїхати за кордон з публічними читаннями, сподіваючись у подальшому видати книгу про цю подорож.

Ще в 1893 р. письменник познайомився з нафтовим магнатом Генрі Роджерсом, який згодом допоміг реорганізувати фінансові справи збанкрутілого видавця. Клеменс часто гостював у свого друга, вони випивали і грали в покер. За час дружби із Твеном нафтовий магнат, якого позаочі називали Цербером Роджерсом, перетворився з безжалісного скнари на щедрого мецената і благодійника, почав підтримувати освіту, створюючи освітні програми, що були розраховані на афроамериканців і талановитих людей з обмеженими фізичними можливостями.

У серпні 1895 р. Марк Твен вирушив у навколосвітню мандрівку за маршрутом: Австралія, Нова Зеландія, Цейлон, Індія, Південна Африка.

В серпні 1896 р. він перебував у Англії, коли надійшла звістка про раптову смерть старшої доч-

ки Сьюзі. Письменник оселився відлюдником на околиці Лондона, де почав писати нову книгу «По екватору». В 1897-му книгу було закінчено, і гонорару, що він за неї отримав, вистачило для того, аби погасити основний борг. Повністю віддати гроші кредиторам вдалося лише в 1898 р.

Цього ж року було завершено історичний роман «Особисті спогади про Жанну Д'Арк сера Луї де Конта, її пажа та секретаря». На схилі літ Марк Твен, оглядаючись на пройдений життєвий шлях, з особливим трепетом згадував саме цей твір, зазначаючи, що з усіх своїх книг більше за все любить роман про Жанну Д'Арк, який, на відміну від інших творів, дванадцять років готував і два роки писав. Цей роман письменник вважав своєю найкращою книгою.

У 1901 р. Марк Твен одержав почесний ступінь доктора красном письменства від Єльського університету, а наступного року – почесний ступінь доктора права від Міссурійського університету. Він дуже пишався цими званнями, адже для людини, яка у 12 років покинула школу, визнання її таланту вченими відомих університетів було надзвичайно важливим.

1904 р. приніс Марку Твену нове горе – померла дружина Олівія, котра впродовж 34 років була його вірною супутницею. Письменник усе життя боготворив її. Його листи до дружини, написані вже у зрілому віці, дихали юнацьким запалом, любов'ю і пристрасстю.

У 1909 р. письменника спіткала ще одна тяжка втрата – померла від нападу епілепсії його друга донька Джейн. Він пережив свою дитину рівно на чотири місяці і помер від серцевого нападу 21 квітня 1910 р. Дізнавшись про смерть письменника, президент США Вільям Тафт промовив: «Марк Твен приніс задоволення – справжнє інтелектуальне задоволення – мільйонам... Його гумор був американським, але його також цінували англійці та представники інших країн... Він назавжди став частиною американської літератури»².

Поховали Марка Твена на цвинтарі Вудлтон, в Ельмірі (штат Нью-Йорк). На могилі було встановлено невеликий надгробок – як данину знаменитому псевдоніму. Проте найкращий пам'ятник – це твори письменника, що залишилися назавжди для прийдешніх поколінь.

У містечку Ганнібал зберігся будинок, в якому зростав С. Клеменс. Печери, котрі він дослі-

¹ Чит. за вид.: Шевченко Н. В. Марк Твен (1835–1910): життя і творчість // Світова література : практ. довід. за програмою основ. і старшої шк. + профіл. рівень / Н. В. Шевченко, О. О. Косогова. – Харків, 2012. – С. 388.

² Там само.

джував і котрі змалював у знаменитих «Пригодах Тома Сойєра», відвідують туристи. В оселі письменника в Гартфорді створено музей.

Неперевершений гуморист і жартівник залишився вірним собі навіть після смерті: його останньою книгою була автобіографія. Згідно з

бажанням Марка Твена, перший її том був надрукований лише через 100 років після його смерті, у листопаді 2010 р., і відразу ж став бестселером. Другий том має бути опублікованим через 25 років після першого, тобто в 2035-му, а третій – аж у 2060 р.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів Марка Твена в перекладах українською мовою

- Твори : в 2 т. / Марк Твен ; передм. М. Мендельсона, прим. І. Новиченка. – Київ : Дніпро, 1985. – Т. 1–2.
- Велика революція на острові Питкейрн / Марк Твен ; пер. П. Крат. – Вінніпег : Накладом Рус. Базару, 1912. – 19 с.
- Допитлива Бессі – лист ангела-хранителя / Марк Твен ; [пер. з англ. М. Дмитренка]. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1957. – 11 с.
- Оповідання та памфлети / Марк Твен ; передм. З. Лібмана. – Київ : Дніпро, 1972. – 375 с.
- Позолочений вік : новочасна повість / Марк Твен ; пер. з англ. Н. Калачевської, В. Митрофанова ; вступ. ст. З. Лібмана. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1963. – 507 с. – (Бібліотека світової класики).
- Пригоди Тома Сойєра / Марк Твен ; худож. О. Чичик ; [пер. з англ. В. Левицької]. – Київ : Країна мрій, 2013. – 269 с. : іл. – ISBN 978-966-424-155-4.
- Пригоди Тома Сойєра ; Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен ; [пер. І. Л. Базилянської]. – Харків : Школа, 2011. – 541 с. : іл. – (Золота серія «Бібліотека пригод»). – ISBN 966-8114-47-7.
- Принц та жебрак ; Янки при дворі короля Артура / Марк Твен ; [пер. І. Л. Базилянської]. – Харків : Школа, 2010. – 559 с. – (Золота серія «Бібліотека пригод»). – ISBN 978-8114-97-3.
- Як мене обирали в губернатори : оповідання / М. Твен ; [упоряд. та прим. Ю. Цекова, Ю. Якнюнас]. – Київ : Толока, 2012. – 342 с. : іл. – (Весела планета. Світова сатирично-гумористична література ; вип. 1). – ISBN 978-966-7990-29-9. – ISBN 978-966-7990-51-0.

Основні видання творів Марка Твена в перекладах російською мовою

- Собрание сочинений : в 12 т. / Марк Твен ; под общ. ред. А. А. Елистратовой [и др.]. – Москва : Гослитиздат, 1959–1961. – Т. 1–12.
- Собрание сочинений : в 8 т. / Марк Твен ; [сост. и общ. ред. А. И. Старцева]. – Москва : Правда, 1980. – Т. 1–8. – (Библиотека «Огонек». Зарубежная классика).
- Избранные произведения : [в 5 т.] / Марк Твен ; [сост. А. В. Ведрашко]. – Москва : Водолей, 1991–1992. – Т. 1–5.
- Дневник Адама : сб. публицист. произведений / Марк Твен. – Москва : Политиздат, 1981. – 295 с.
- История с привидением ; Избранное : [рассказы] / Марк Твен ; [пер. с англ. Л. Биндеман, И. Гуровой]. – Киев : Комсомол. правда в Украине, 2008. – 358 с. – (Книжная коллекция «Комсомольской правды в Украине». XIX век ; т. 20). – ISBN 978-966-21-4919-7.

Про Марка Твена

- Балдицын П. В. Творчество Марка Твена и национальный характер американской литературы / П. В. Балдицын. – Москва : Изд-во «ВК», 2004. – 299 с. – ISBN 5-98405-005-6.
- Боброва М. Н. Марк Твен : очерк творчества / М. Н. Боброва. – Москва : Госполитиздат, 1962. – 503 с. : 6 л. ил.
- Зверев А. М. Мир Марка Твена : очерк жизни и творчества / А. М. Зверев. – Москва : Дет. лит., 1985. – 175 с.

Лібман З. Я. Марк Твен : життя і творчість / З. Я. Лібман. – Київ : Дніпро, 1977. – 143 с.

Марк Твен (1835–1910) : життя і творчість // Шевченко Н. В. Світова література : практич. довід. за програмою основ. і старш. шк. + профіл. рівень / Н. В. Шевченко, О. О. Косонова. – Харків, 2012. – С. 386–389.

Марк Твен // История зарубежной литературы конца XIX – начала XX в. : курс лекций / под. ред. М. Е. Елизаровой, Н. П. Михальской. – Киев, 1970. – С. 553–576.

Марк Твен // История зарубежной литературы (вторая половина XIX – начало XX веков) : учеб. пособие / Т. В. Ковалева, Т. Д. Кириллова, Е. А. Леонова. – Минск, 1997. – С. 306–314.

Марк Твен // История зарубежной литературы XIX века : учебник / под. ред. Е. М. Апенко. – Москва, 2001. – С. 367–372.

Марк Твен (1835–1910) // История зарубежной литературы XIX ст. : конспект лекций / уклад.: Г. М. Теленько, Л. П. Сердюк. – Чернівці : ЧНУ, 2002. – С. 20–21.

Савченко С. С. Сміх був його зброєю / С. С. Савченко // Календар знаменних і пам'ятних дат, IV квартал 2005 / Нац. парлам. б-ка України, Кн. палата України ім. І. Федорова. – Київ, 2005. – С. 75–80.

Старцев А. Марк Твен и Америка : монография / А. И. Старцев. – 2-е изд. доп. – Москва : Совет. писатель, 1985. – 303 с., ил.

Твен Марк // Зарубіжні письменники : енцикл. довід. : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль, 2006. – Т. 2 : Л–Я. – С. 588–595.

Дереш Л. Любо Дереш про Миколу Гоголя, Марка Твена, Ніколу Теслу, Альберта Ейнштейна, Стівена Кінга / Л. Дереш. – Київ : Грані-Т, 2007. – 71 с. – (Серія «Життя великих дітей»). – ISBN 978-966-465-084-4.

Електронні ресурси

Марк Твен [Электронный ресурс] // Про США : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: http://prousa.info/mark_twain (дата обращения: 25.03.2015). – Загл. с экрана.

Марк Твен. История американского писателя [Электронный ресурс] // Retrobazar.com : журнал. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://retrobazar.com/journal/izvestnye-ljudi/1057-mark-tven-istorija-amerikanskogo-pisatelja.html> (дата обращения: 25.03.2015). – Загл. с экрана.

Ілюстрації

Марк Твен : [фотографії] // Старцев А. Марк Твен и Америка : монография. – 2-е изд., доп. – Москва, 1985. – Вклейка между с. 112–113.

Марк Твен. История американского писателя [Электронный ресурс] : [фотографії] // Retrobazar.com : журнал. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://retrobazar.com/journal/izvestnye-ljudi/1057-mark-tven-istorija-amerikanskogo-pisatelja.html> (дата обращения: 25.03.2015). – Загл. с экрана.

Підготовлено К. Науменко

Грудень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

Грудень рік кінчає, я зиму починає.

Грудень землю грудить, я хату студить.

Прийшов грудень – приніс студінь.

Сумний грудень і в свято, і в будень.

Груднева пантоміма

*Сьогодні день кумедних пантомім.
Стоять дерева й люди в дивній позі,
І навіть ватою зробився дим
На сизому грудневому морозі.*

*Яка пластичність строга і проста!
І можна посмішку в руці пронести...
А де слова?.. Замкнулися вуста,
Бо промовляють нині тільки жести.*

В. Крищенко¹

¹ Крищенко В. Д. Груднева пантоміма // Поезії / В. Д. Крищенко. – Київ, 2002. – С. 339.

1

Всесвітній день боротьби зі СНІДом

Відзначається щорічно з ініціативи ВООЗ, відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/43/15 від 27.10.1988 р.

День працівників прокуратури

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента № 1190/2000 від 02.11.2000 р.

120 років від дня народження **Миколи Григоровича Бутовича** (1895–1961), українського художника-графіка, поета, автора епіграм

110 років від дня народження **Олексія Івановича Полторацького** (1905–1977), українського письменника, публіциста

90 років від дня народження **Анатолія Михайловича Кривохижі** (1925), українського хореографа

90 років від дня народження **Мартіна Родбелла** (1925–1998), американського біохіміка і молекулярного ендокринолога, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини (1994)

80 років від дня народження **Вуді Аллена** [справж. – Аллен Стюарт Конігсберг (1935)], американського кінорежисера, письменника, кіноактора, продюсера

2

Міжнародний день боротьби за скасування рабства

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/317 (IV) від 02.12.1949 р.

130 років від дня народження **Джорджа Річардса Майнота** (1885–1950), американського патологіолога і гематолога, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології і медицини (1934)

125 років від дня народження **Олександра Яковича Шумського** (1890–1946), українського політичного та громадського діяча

3

Міжнародний день інвалідів

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/47/3 від 14.10.1992 р.

220 років від дня народження **Роуланда Хілла** (1795–1879), англійського вчителя, винахідника, реформатора, творця сучасної пошти

190 років від дня народження **Миколи Олексійовича Лавровського** (1825–1899), українського і російського філолога-славіста та освітнього діяча

130 років від дня народження **Романа Любинецького** (1885–1945), українського співака і педагога

120 років від дня народження **Олександра Лазаровича Когана** (1895–1963), українського композитора і педагога

120 років від дня народження **Анни Фрейд** (1895–1982), австрійського і британського психолога і психоаналітика

80 років від дня народження **Андрія Семеновича Олеарчика** (1935), американського кардіолога, нейрохірурга українського походження

4

Зведення у храм Пресвятої Богородиці. Третя Пречиста

420 років від дня народження **Жана Шаплена** (1595–1674), французького поета і літературного критика

220 років від дня народження **Томаса Карлейля** (1795–1881), шотландського письменника, історика, філософа

190 років від дня народження **Олексія Миколайовича Плещеева** (1825–1893), російського письменника, критика і перекладача

180 років від дня народження **Семюела Батлера** (1835–1902), англійського письменника

140 років від дня народження **Райнера Марії Рільке** (1875–1926), австрійського письменника

70 років від дня народження **Роберти Лінн Бондар** (1945), першої канадської жінки-астронавта, дослідника

5

Міжнародний день волонтерів

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/40/212 від 17.12.1985 р.

День працівників статистики

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1120/2002 від 02.12.2002 р.

130 років від дня народження **Соломона Ізраїлевича Гольдельмана** (1885–1974), єврейського та українського вченого, економіста, політичного діяча (Ізраїль)

130 років від дня народження **Миколи Степановича Погрібняка** (1885–1965), українського живописця, графіка, педагога

125 років від дня народження **Олександра Федоровича Шоріна** (1890–1941), російського винахідника в галузі радіо, телеграфії та звукозапису, одного із творців радянського звукового кіно

90 років від дня народження **Віктора Олександровича Павловського** (1925–1998), російського актора, режисера

90 років від дня народження **Михайла Володимировича Ткаченка** (1925–1999), українського живописця

70 років від дня народження **Ніни Іванівни Русланової** (1945), російської кіноактриси

6

День Збройних Сил України

Відзначається відповідно до Постанови Верховної Ради України № 3528-XII від 19.10.1993 р.

110 років від дня народження **Бориса Ізраїлевича Волчека** (1905–1974), російського кінооператора, режисера, сценариста

110 років від дня народження **Григорія Кириловича Саченка** (1905–1939), українського поета і літературознавця

100 років від дня народження **Степана Олексійовича Залеського** (1915–1970), українського актора і режисера

75 років від дня народження **Ірини Онуфріївни Стасів-Калинець** (1940), української письменниці, педагога, правозахисниці

7

День Великомучениці Катерини

Міжнародний день цивільної авіації

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/51/33 від 06.12.1996 р.

День місцевого самоврядування

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1250/2000 від 25.11.2000 р.

210 років від дня народження **Жана-Ежена Робера-Гудена** (1805–1871), французького ілюзюніста, якого вважають батьком сучасної магії

125 років від дня народження **Олександра Миколайовича Бакулева** (1890–1967), російського хірурга, кардіолога

120 років від дня народження **Переца Давидовича Маркіша** (1895–1952), єврейського письменника

115 років від дня народження **Катерина Василівни Білокур** (1900–1961), української художниці, майстра народного декоративного живопису

110 років від дня народження **Михайла Марковича Габовича** (1905–1965), російського і українського артиста балету, балетмейстера, педагога

110 років від дня народження **Джерарда Петера Койпера** (1905–1973), нідерландського і американського астронома

80 років від дня народження **Армандо Мансанеро** (1935), мексиканського музиканта і композитора

8

2080 років від дня народження **Горація** [повне ім'я – Квінт Горацій Флакк (65 до н. е. – 8 до н. е.)], давньоримського поета

200 років від дня народження **Адольфа Фрідріха Ердманна фон Менцеля** (1815–1905), німецького живописця, ілюстратора

150 років від дня народження **Яна Сібеліуса** (1865–1957), фінського композитора і диригента, основоположника національної музичної школи

125 років від дня народження **Степана Клепарчука** (1890–1984), українського священика, громадського діяча, мемуариста (США)

90 років від дня народження **Джиммі (Джеймса) Сміта** (1925–2005), американського органіста, джазового виконавця, який створив школу гри на органі «Геммонд»

70 років від дня народження **Марилі Родович** (1945), польської співачки

9

Міжнародний день боротьби з корупцією

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/58/4 від 31.10.2003 р.

125 років від дня народження **Миколи Антоновича Плевака** (1890–1941), українського літературознавця та бібліографа

110 років від дня народження **Стефанії Мефодіївни Гебус-Баранецької** (1905–1985), українського графіка

100 років від дня народження **Елізабет Шварцкопф** (1915–2006), німецької оперної співачки

100 років від дня народження **Володимира Яреми** [чернече ім'я – Димитрій (1915–2000)], Патріарха Київської і всієї України Української автокефальної православної церкви

90 років від дня народження Патріарха Київського і всієї Руси-України Української Православної церкви Київського патріархату **Володимира І** [в миру – Василя Омеляновича Романюка (1925–1995)]

10

День захисту прав людини

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/423(V) від 04.12.1950 р.

140 років від дня народження **Данила Івановича Роздольського** (1875–1902), українського композитора

100 років від дня народження **Ксенії Григорівни Холодної** (1915–1984), української піаністки і педагога

80 років від дня народження **Миколи Петровича Гевелюка** (1935–1999), українського живописця

11

Міжнародний день вір

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/RES/57/245 від 20.12.2002 р.

130 років від дня народження **Антоніна Гартла** (1885–1944), чеського літературознавця, перекладача

125 років від дня народження **Миколи Матвійовича Матіїва-Мельника** (1890–1947), українського письменника, перекладача, журналіста, педагога (США)

100 років від дня народження **Марії Федорівни Скрипник** (1915–2012), діячки українських прогресивних організацій у Канаді, письменниці, перекладачки

12

День Сухопутних військ України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1167/97 від 18.10.1997 р.

125 років від дня народження **Андрія Атанасовича Мельника** (1890–1964), українського військового та політичного діяча, полковника УНР, голови ОУН(м) та Проводу Українських Націоналістів (ПУН)

110 років від дня народження **Василя Семеновича Гроссмана** (1905–1964), російського письменника

110 років від дня народження **Андрія Даниловича Скаби** (1905–1986), українського історика

100 років від дня народження **Френка Синатри** (1915–1998), американського актора і співака

90 років від дня народження **Мирослави Сергіївни Гурладі** (1925–2002), українського літературознавця і критика

90 років від дня народження **Володимира Яковича Шаїнського** (1925), російського композитора

380 років від дня смерті **Івана Михайловича Сулими** (?–1635), гетьмана нереєстрових запорозьких козаків

13

День апостола Андрія Первозванного

100 років від дня народження **Андрія Матвійовича Бобира** (1915–1994), українського кобзаря, соліста-бандуриста і диригента

90 років від дня народження **Євгена Павловича Дибана** (1925–1996), українського вченого у галузі теплотехніки і теплоенергетики

14

День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 945 / 2006 від 10.10.2006 р.

175 років від дня народження **Михайла Петровича Старицького** (1840–1904), українського письменника, режисера, актора, театрального і громадсько-культурного діяча

120 років від дня народження **Поля Елюара** [справж. – Ежен Еміль Поль Грендель (1895–1952)], французького поета

100 років від дня народження **Рашида Маджида-огли Бейбутова** (1915–1989), азербайджанського оперного та естрадного співака, актора

100 років від дня народження **Миколи Степановича Коломійця** (1915–1994), українського архітектора, художника і мистецтвознавця

15

День працівників суду

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1318 / 2000 від 08.12.2000 р.

120 років від дня народження **Семена Матвійовича Миляєва** (1895–1961), українського графіка, художника

16

240 років від дня народження **Джейн Остін** (1775–1817), англійської письменниці

100 років від дня народження **Георгія Васильовича Свиридова** (1915–1998), російського композитора, піаніста

17

День пам'яті великомучениці Варвари

200 років від дня народження **Андрія Єгоровича Ващенко-Захарченка** (1815 – ?), українського письменника, театрального діяча і критика

190 років від дня народження **Томаса Вулнера** (1825–1892), англійського скульптора і поета

130 років від дня народження **Миколи Саєвича** (1885–1944), українського інженера-лісівника, громадського і військового діяча

125 років від дня народження **Миколи Миколайовича Кулешова** (1890–1968), українського вченого в галузі рослинництва

110 років від дня народження **Йосипа Юхимовича Хейфіца** (1905–1995), російського кінорежисера і кінодраматурга

90 років від дня народження **Костянтина Яковича Ваншенкіна** (1925–2012), російського поета

18

Міжнародний день мігрантів

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН A / RES / 55 / 93 від 04.12.2000 р.

125 років від дня відкриття (1890) в Лондоні першої у світі підземної електрифікованої залізниці (метрополітену)

80 років від дня народження **Віктора Васильовича Скопенка** (1935–2010), українського вченого-хіміка, педагога, багаторічного ректора Київського університету ім. Т. Г. Шевченка

19

День сватителя Миколи Чудотворця

Міжнародний день співпраці Нівдень-Нівдень Організації Об'єднаних Націй

Відзначається відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН A / RES / 58 / 220 від 19.12.2004 р.

День адвокатури

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1121 / 2002 від 02.12.2002 р.

140 років від дня народження **Мілеви Марич-Ейнштейн** (1875–1948), сербського і німецького фізика та математика

125 років від дня народження **Миколи Климентовича Стечишина** (1880–1977), українського військового діяча доби УНР, воєнного історика, публіциста, громадського діяча (Німеччина)

100 років від дня народження **Едіт Піаф** [справж. – Едіт Джованна Гассіон (1915–1963)], французької естрадної співачки

20

День міліції

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 567/92 від 17.11.1992 р.

225 років від дня народження **Євграфа Матвійовича Філомафітського** (1790–1831), російського та українського вченого, письменника, одного із засновників української журналістики

210 років від дня народження **Томаса Грема** (1805–1869), британського хіміка

160 років від дня народження **Олексія Микитовича Гілярова** (1855–1938), російського і українського філософа

160 років від дня народження **Амвросія Андрійовича Ждахи** (1855–1927), українського графіка

110 років від дня народження **Галини Йосипівни Серебрякової** (1905–1980), російської письменниці

21

225 років від дня народження **Євграфа Петровича Ковалевського** (1790–1867), українського та російського геолога, інженера, спеціаліста з гірничої справи, урядовця

170 років від дня народження **Николи Павловича** (1835–1894), болгарського живописця і графіка доби Болгарського відродження

125 років від дня народження **Миколи Ілліча Аладова** (1890–1972), білоруського композитора

110 років від дня народження **Миколи Володимировича Дукина** (1905–1943), українського письменника, перекладача

90 років від дня народження **Ольги Олександрівни Аросевої** (1925–2013), російської актриси

80 років від дня народження **Філа Донах'ю** (1935), американського журналіста, режисера, телеведучого

640 років від дня смерті **Джованні Боккаччо** (1313–1375), італійського письменника-гуманіста

22

День зачаття праведною Анною Пресвятої Богородиці

День енергетика

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 522/93 від 12.11.1993 р.

День працівника дипломатичної служби

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1639/2005 від 21.11.2005 р.

200 років від дня народження **Люсьєна Петіпа** (1815–1898), французького артиста балету, балетмейстера, педагога

110 років від дня народження **Кеннета Чарльза Маріона Рексрота** (1905–1982), американського поета, перекладача, полеміста і літературного критика

23

225 років від дня народження **Жана Франсуа Шампольйона** (1790–1832), французького вченого-єгиптолога

100 років від дня народження **Миколи Денисюка** (1915–1976), українського видавця культурного діяча з США

24

День працівників архівних установ

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1200/98 від 30.10.1998 р.

275 років від дня народження **Опанаса Филімоновича Шафонського** (1740–1811), українського історика, економіста, етнографа, лікаря, урядового діяча

130 років від дня народження **Нойаха Гершельовича Лур'є** (1885–1960), єврейського письменника

110 років від дня народження **Антон Карлович Вальтера** (1905–1965), українського вченого в галузі експериментальної фізики

110 років від дня народження **Костянтина Федоровича Данькевича** (1905–1984), українського композитора, піаніста, педагога

80 років від дня народження **Віталія Михайловича Білоуса** (1935), українського фізика

25

120 років від дня народження Григорія Гурійовича Верьовки (1895–1964), українського композитора, хорового диригента і педагога

110 років від дня народження Петра Петровича Ширшова (1905–1953), українського і російського океанографа та гідробіолога, полярного дослідника

26

190 років від часу повстання (1825) декабристів, дворянських офіцерів, які виступили проти самодержавства і кріпосництва

260 років від дня народження Томаша Каєтана Венгеського (1755–1787), польського поета і перекладача

170 років від дня народження Миколи Миколайовича Златовратського (1845–1911), російського письменника

27

150 років від дня народження Любові Павлівни Ліницької (1865–1924), української актриси

125 років від дня народження Василя Ємця (1890–1982), українського бандуриста, співака, музикознавця, педагога (США)

90 років від дня народження Надії Олександрівни Вишневської (1925–2007), українського літературознавця

28

130 років від дня народження Володимира Євграфовича Татліна (1885–1953), російського художника

29

190 років від часу (29 грудня 1825 р. – 3 січня 1826 р.) збройного повстання Чернігівського полку проти царизму в Україні

240 років від дня народження Карла (Карло Джованні) Івановича Россі (1775¹–1849), російського архітектора

160 років від дня народження Августа Кіцберга (1855–1927), естонського письменника

100 років від дня народження Юрія Володимировича Щербатенка (1915–1994), українського живописця

30

150 років від дня народження Джозефа Редьярда Кіплінга (1865–1936), англійського письменника, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1907)

125 років від дня народження Данила Лобая (1890–1966), українського публіциста, редактора, громадсько-політичного діяча (Канада)

110 років від дня народження Данила Івановича Хармса [справж. – Ювачов (1905–1942)], російського поета і драматурга

31

170 років від дня народження Сильвестра Теодоровича Лепкого (1845–1901), українського письменника і громадсько-культурного діяча

140 років від дня народження Бориса Карловича Яновського (1875–1933), українського композитора, музичного критика, диригента і педагога

130 років від дня народження Соломона Ароновича Розенбаума (1885–1941), українського живописця

110 років від дня народження Тадеуша Бреза (1905–1970), польського письменника

100 років від дня народження Олександра Олександровича Ковальова (1915–1991), українського скульптора

Цього місяця виповнюється:

170 років від часу створення Кирило-Мефодіївського товариства (грудень 1845 р. – січень 1846 р.), таємної політичної антикріпосницької організації

225 років від дня народження Олексія Івановича Мартоса (1790–1842), українського історика, письменника

¹ За іншими даними 1777 р.

8 грудня

Великий фінський маестро

До 150-річчя від дня народження Я. Сібеліуса (1865–1957)

Ян Сібеліус – видатний фінський композитор, творець багатьох симфоній, основоположник фінської камерної музики, самобутній автор вокальної лірики.

Народився майбутній маестро в невеликому містечку Хямеєнлінна, відомому в ті часи під шведською назвою Тавастехус, в родині Крістіана Густава Сібеліуса та Марії Шарлотти Борг. Повне ім'я композитора – Йоган Юліус Крістіан Сібеліус, але в дитинстві всі звали його Яном. З цим ім'ям він і увійшов до світу великого мистецтва.

Тавастехус був музичним містечком, в якому постійно влаштовувались концерти невеликих оркестрів, що приїжджали з Гельсінкі й Турку, виступали різноманітні хори та гастролювали найкращі співаки країни.

Батько майбутнього композитора служив головним лікарем саперного батальйону, але й лікував мешканців міста. Він був справжнім професіоналом, якого дуже любили та поважали пацієнти. До того ж був веселою й товариською людиною, добре співав і грав на гітарі. Коли батько помер, Янові виповнилося лише два з половиною роки.

Мати композитора, предки якої походили зі Швеції, все своє життя присвятила вихованню дітей – старшої доньки Лінди, середнього сина Яна і молодшого Крістіана, котрий народився вже після смерті батька. Про матір Сібеліус говорив, що вона була дуже жіночною натурою, досить стриманою в поведженні з навколишніми, але своєю природністю і лагідністю підкорювала всіх, хто знайомився з нею ближче.

Осиротілою сім'єю опікувалися родичі. Ян зростав в атмосфері сердечності й любові. Його рідні дуже любили музику, грали на різних інструментах: матір і сестра – на фортепіано, брат – на

віолончелі, дядько, батьків брат, – на скрипці. Не дивно, що вже у п'ять років Ян намагався імпровізувати на роялі, а в дев'ять – почав систематично займатися музикою. У десятирічному віці він написав «програмний твір» «Життя тітки Евеліни у звуках», а також п'єсу «Краплі води» для скрипки і віолончелі.

Музичні заняття проходили паралельно з навчанням у початковій школі, а згодом Ян вступив до одного з найкращих ліцеїв.

Літо родина Сібеліусів проводила на островах неподалік прибережного містечка Ловіса, де мешкала їхня бабуся. Там була надзвичайно мальовнича природа, і Янові дуже подобалося мандрувати лісами й долинами, милуватися навколишніми краєвидами, слухати народні пісні, що лунали у фінських селищах і хуторах, насолоджуватися звуками народного музичного інструмента кантеле. Все це дуже вплинуло на формування особистості митця.

У 1880 р. Ян почав брати уроки гри на скрипці. Цьому заняттю він присвячував увесь свій вільний час, тому невдовзі став чудовим скрипалем і з великим успіхом виступав на шкільних вечорах.

15 травня 1885 р. Я. Сібеліус завершив навчання в ліцеї. Відразу після випуску, за наполяганням рідних, вступив на юридичний факультет Гельсінкського університету. Проте він мав велике бажання займатися музикою, тому таємно вступив до Музичного інституту, на відділення скрипки, де викладав чудовий музикант, угорець за походженням, Г. Чілагг. Після двох успішних семестрів рідні Яна змушені були визнати, що справжнє його покликання – музика.

Досвідчений педагог, викладач теорії музики М. Вегеліус, уроки якого відвідував Ян, також розпізнав у захопленому скрипкою юнакові могутній і самобутній композиторський талант.

Величезний вплив на Сібеліуса справив і відомий піаніст Ф. Бузоні. Він, хоч і був на рік молод-

*Я всегда сочинял. За шестьдесят лет
я не помню такого времени,
когда бы я не был погружен в музыку.
Я. Сибелиус¹*

¹ Цит. за вид.: Композиторы. Век XX : крат. биограф. сведения о композиторах и их высказывания о музыке. – Санкт-Петербург, 2001. – С. 118.

ший, викликав у Яна неабияку цікавість, бо мислив сміливо й неординарно, знав усі особливості музичного життя європейських столиць. Згодом між молодими людьми зав'язалася дружба, а ще через деякий час Ф. Бузоні став завзятим пропагандистом творчості молодого композитора.

В оселі вчителя М. Вегеліуса Ян був частим і бажаним гостем, спілкувався з багатьма видатними фінськими музикантами, зокрема познайомився там із З. Топеліусом, творчість якого обожнював.

Наприкінці 1880-х рр. Я. Сібеліус зблизився з родиною Ярнефельтів. Старший із братів, Арвід, був видатним письменником, середній Ееро – живописцем, а молодший Армас – композитором. Вони мали сестру Айно, яка і стала дружиною Яна.

Навесні 1889 р. Я. Сібеліус завершив навчання в Музичному інституті, але вирішив продовжити свою музичну освіту за кордоном. Стипендія, отримана від держави, допомогла здійснити цей задум. 7 вересня 1889 р. молодий чоловік поїхав у Берлін. Там, маючи рекомендаційний лист М. Вегеліуса, став учнем композитора А. Беккера.

В Німеччині, як і на батьківщині, юнак наполегливо займався музикою, відвідував різноманітні концерти, спілкувався із цікавими людьми.

Влітку 1889 р. Я. Сібеліус повернувся додому, але наступного року знову покинув Фінляндію і вирушив до Відня, щоби брати уроки в професора Віденської консерваторії Р. Фукса. Дослухався Я. Сібеліус і до порад віденського композитора К. Гольдмарка: саме під його керівництвом він почав писати оркестрову музику. Щоправда, перші спроби були невдалими, та вже Увертюра E-dur (1890–1891) і Балетна сцена для оркестру (1891) дістали схвальні відгуки К. Гольдмарка та згодом були виконані в симфонічному концерті відомого фінського композитора і диригента Р. Каянуса. Це був дебют Я. Сібеліуса як оркестрового композитора.

У 1892 р. Я. Сібеліус написав свою першу симфонічну поему «Куллерво» для двох солістів, чоловічого хору та оркестру. За основу був узятий карело-фінський епос «Калевала», своєрідний символ національного фінського відродження. Перше виконання «Куллерво» відбулося 28 квітня 1892 р. в Гельсінкі і мало величезний успіх у публіки та схвальні відгуки критиків. Цей твір розкрив самотній талант молодого митця і вивів його у провідні композитори Фінляндії. З неї розпочався новий етап в історії музичної культури країни.

Влітку 1892 р. Я. Сібеліус, проводячи медовий місяць у Карелії, в містечку Пієлісарві, вперше почув народний спів давніх рун «Калевали». На лоні милої серцю фінської природи, натхнений новими

музичними враженнями, він написав низку пісень на слова Рунеберга, в яких були відчутні відголоски рунічних мелодій. Того ж року ці пісні, а також твори, створені у Відні, було видано в окремому збірнику. Так Я. Сібеліус дебютував у царині вокальної лірики.

Восени 1892 р. Ян почав викладати в Музичному інституті в Гельсінкі. Він вів клас композиції і паралельно грав у струнному квартеті інституту, виконуючи партію другої скрипки. В цей час у Гельсінкі при Філармонічному товаристві з ініціативи Р. Каянуса було відкрито Оркестрову школу. Я. Сібеліуса запросили викладати в ній композицію. Цим він мав завдячувати Р. Каянусу, котрий, почувши «Куллерво», став гарячим прихильником молодого композитора.

Незважаючи на страшенну зайнятість, Я. Сібеліусу вдалося написати величезну симфонічну поему «Сага» (1892, ост. ред. 1901), яку вперше було виконано в лютому 1893 р. Цей твір здобув визнання не лише у Фінляндії, а й за кордоном, зокрема в Європі.

У 1893 р. Я. Сібеліус працював над сюїтою «Карелія», яка складалася із трьох частин. Паралельно він створив кілька фортепіанних п'єс, а також пісень. Пізніше митець написав низку романсів, а навесні 1894-го – поетичну симфонічну картинку «Весняна пісня» – натхненний гімн північній природі.

Композитор продовжив вивчати руни народного епосу, і невдовзі у нього виникла ідея створити цикл симфонічних легенд про Леммінкяйнена – відважного героя «Калевали». До початку 1896 р. сюїту «Леммінкяйнен», до якої увійшли чотири симфонічні легенди – «Леммінкяйнен і діви на Саарі», «Леммінкяйнен в Туонелі», «Туонельський лебідь» і «Повернення Леммінкяйнена», було завершено. Перше виконання симфонічної тетралогії відбулося 13 квітня 1896 р.

Впродовж 10 років Я. Сібеліус займався педагогічною діяльністю. Він був цікавою, різнобічно освіченою людиною, талановитим лектором, мова якого відрізнялась образністю та колоритом. Учні дуже поважали й шанували його.

У 1897 р. під тиском фінської громади Я. Сібеліус отримав державну стипендію в розмірі 2 тис. марок, що дало йому змогу дещо зменшити викладацьке навантаження і зосередити зусилля на творчості.

У наступні роки в композитора спостерігався творчий злет. 24 лютого 1898 р. відбулася прем'єра історичної драми «Король Крістіан II», музику до якої створив митець. Вона пройшла з великим успіхом. Маєстро знову відвідав Німеччину, де встановив контакт з великою нотно-видавничою

фірмою «Брейткопф і Гертель» та надав їй права на видання своїх творів.

Восени Я. Сібеліус із родиною оселився в невеликій садибі Маттіла, біля Керво, що за 30 км від Гельсінкі. Там, подалі від столичної метушні, написав Першу симфонію і 26 квітня 1899 р. представив її слухацькому загалу.

Кінець XIX – початок XX ст. був складним часом для Фінляндії. Російський уряд фактично анулював автономію країни. Я. Сібеліус, як справжній передовий митець, приєднався до боротьби свого народу. На слова поета Рідберга він написав патріотичний твір «Афінська пісня» (1899). Жоден із музичних творів до того не викликав такого ентузіазму у Фінляндії.

Восени 1899 р. композитор узяв участь в організованій фінськими патріотами кампанії на підтримку національної преси. Спеціально для цього він написав симфонічну поему «Фінляндія», що викликала небувале патріотичне піднесення. Сучасники зазначали, що цей твір більше сприяв визвольній боротьбі народу, ніж тисячі промов і памфлетів.

У музичному і культурному житті країни Я. Сібеліус займав провідне місце, але за кордоном його музика була не надто відома. Влітку 1900 р. все змінилося. Оркестр фінського Філармонічного товариства здійснив велике концертне турне Європою. У програмі були твори молодих фінських музикантів – Я. Сібеліуса, Р. Каянуса, А. Ярнефельта, А. Меріканто. Сам Сібеліус виступав як асистент диригента. Успіх був приголомшливий. Так почалось європейське визнання маестро.

Після повернення з турне композитор припинив викладацьку діяльність, але продовжив опікуватися обдарованою молоддю.

У лютому 1901 р. родина Сібеліусів поїхала до Італії, в Рапалло, що на узбережжі Середземного моря. Там композитор узявся за створення Другої симфонії. Роботу над нею він завершив уже на батьківщині, в Керво. Перше виконання відбулося 8 березня 1902 р. і було надзвичайно успішним.

У 1903-му митець написав «Сумний вальс» – твір, який набув величезної популярності та ввійшов до скарбниці світової музичної класики.

Зиму 1904 р. Я. Сібеліус провів у Гельсінкі. Композитор хотів зосередитись на творчості, але бурхливе столичне життя заважало цьому, тож навесні він вирішив переїхати в сільську місцевість. Було обрано живописне містечко Ярвенпяя, що неподалік Гельсінкі. Там митець придбав земельну ділянку й почав спорудження будинку. А вже у вересні сім'я переїхала в садибу, яку було названо на честь дружини композитора – Айнола, що в перекладі з фінської означало «помешкання

Айно». Саме тут розпочалася робота маестро над Третьою симфонією.

У затишній Айнолі Я. Сібеліус створив чимало нових творів, зокрема в 1905 р. написав музику до драми М. Метерлінка «Пеллеас і Мелізанда», Надзвичайно успішним був для митця концертний сезон, що розпочався восени.

У жовтні в Берліні під керівництвом Р. Штрауса відбулося перше виконання Концерту для скрипки, а через місяць маестро вже вирушив до Лондона, щоб диригувати Другою симфонією. Після Лондона був Париж, і скрізь композитора приймали дуже тепло.

Повернувшись на батьківщину, Я. Сібеліус не припинив творчої праці. У 1906 р. він написав музику до драми Я. Прокопе «Бенкет Валтасара», різні пісні на тексти німецьких поетів, завершив симфонічну фантазію за мотивами «Калевали» – «Дочка Похйоли», яку присвятив Р. Каянусу. Того ж року його запросили до Санкт-Петербурга для участі в одному із симфонічних концертів. 25 вересня 1907 р. у Гельсінкі відбулася прем'єра Третьої симфонії.

У цей період Я. Сібеліус став одним із провідних композиторів світу. Його музика лунала в багатьох містах – Берліні, Лондоні, Парижі, Мілані, Ризі, Москві, Санкт-Петербурзі.

На початку 1909 р. митець відвідав Лондон, у жовтні разом з Е. Ярнефельтом здійснив невелику мандрівку в мальовничу місцевість Карелії, на гору Колі. Це надихнуло його на створення нових шедеврів: музики до драми М. Лібека «Ящірка», симфонічної поеми «Нічні перегони і схід сонця» (1907), а також розпочати роботу над Четвертою симфонією, прем'єра якої відбулася 3 квітня 1911 р.

У 1912 р. Я. Сібеліусу запропонували посаду професора у Віденській консерваторії, але він відмовився, адже вважав, що це заважатиме творчості.

Композитор звернувся до народних епосів та написав поему для сопрано «Луоннотар» (1913) на текст першої руни «Калевали» і симфонічну поему «Бард» (1914). Крім того, на замовлення королівського театру в Копенгагені створив музику до хореографічної пантоміми «Скарамуш» (1913) за п'єсою П. Кнудсена.

27 травня 1914 р. композитор прибув до Нью-Йорка, де його дуже тепло зустріли. 3 червня відбувся концерт, що був повністю присвячений творчості Я. Сібеліуса. Маестро удостоївся високого прийому: спеціально для нього провели екскурсію визначними місцями, потім до Ніагарського водоспаду, а заключним акордом подорожі до США стало присудження композиторові звання доктора музики Єльського університету.

Улітку 1914-го Я. Сібеліуса запросили взяти участь у фестивалі, який проходив у Норфолку. Маестрові запропонували бути диригентом та написати спеціально для цього заходу оркестровий твір. Так виникла симфонічна поема «Океаніди».

Повернувшись додому, Я. Сібеліус продовжив творчу працю. Написав П'яту симфонію (1915), кантату для хору та оркестру «Гімн землі», «Три п'єси для оркестру» (всі – 1920), «Жанрову сюїту» (1922), низку творів для чоловічого хору а *carrella*, велику кількість фортепіанних мініатюр, п'єси для скрипки і фортепіано.

На початку 1923 р. композитор виступав у Швеції та Норвегії, а повернувшись у Фінляндію, завершив Шосту симфонію, прем'єра якої відбулася у Гельсінкі 19 лютого. Це був останній виступ Я. Сібеліуса за диригентським пультом на батьківщині.

У березні 1924 р. було завершено Сьому симфонію. У наступні роки композитор написав п'єсу для органа (1925), симфонічну поему «Тапіола» та музику до «Бурі» В. Шекспіра, «П'ять сільських танців» для скрипки і роялю, «Пісню Вайньо» – твір для хору та оркестру на текст «Калевали» (всі – 1926), трохи згодом – фортепіанні мініатюри, скрипкові п'єси. Останній твір композитора – «Три п'єси для скрипки і фортепіано» (1929). Більше Я. Сібеліус музики не писав, хоча йому ви-

повнилося лише 64 роки і він був сповнений життєвих сил. На всі запитання з приводу подальших творчих планів відповідав, що це «запечатана книга». Його відхід від композиторства став предметом численних дискусій. Дехто однією з причин називав те, що маестро боявся, що вже не зможе творити на такому високому рівні, як раніше.

Помер композитор від крововилив у мозок 20 вересня 1957 р., не доживши двох місяців до 92 років. Поховали його в саду улюбленої садиби.

До кінця життя Я. Сібеліус зберіг гострий розум, бадьорість та почуття гумору. Фіни дуже шанують його і вважають своїм національним героєм. Після урочистого святкування 50-річчя митця кожний наступний його ювілей відзначався на всенародному рівні. А коли маестро виповнилося 80, було вирішено щороку проводити в Гельсінкі Тиждень Сібеліуса – музичний фестиваль, присвячений його творчості. Також з 1965 р. проводиться Міжнародний конкурс скрипалів ім. Яна Сібеліуса.

На початку 1970-х рр. садиба Айнола перейшла у власність держави. У 1974-му там було організовано музей митця. Нині у багатьох містах Фінляндії йому встановлено пам'ятники, на честь композитора названо вулиці, площі, культурні установи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про Я. Сібеліуса

Александрова В. Ян Сибелиус : очерк жизни и творчества / В. Александрова, Е. Бронфин ; худож. П. Лухтейн. – Москва : Гос. муз. изд-во, 1963. – 151 с.

Вачнадзе М. Ян Сибелиус / М. Вачнадзе. – Москва : Совет. композитор, 1963. – 80 с.

Лаптева А. Концерт Я. Сибелиуса та його виконання зарубіжними та вітчизняними скрипачами / А. Лаптева // Восток – Запад: культура и цивилизация : материалы междунар. музыкал. семинара и науч.-практ. конф., 2003 г. / Одес. гос. муз. акад. им. А. В. Неждановой, Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха ; [редкол.: Е. Г. Петренко, Е. Н. Маркова, А. И. Самойленко и др.]. – Одесса, 2004. – С. 158–160.

Нилова В. И. Музыка Сибелиуса в контексте культурно-исторических перемен в Финляндии (конец XIX – начало XX века) : дис. ... д-ра искусствоведения / В. И. Нилова ; Санкт-Петербург. гос. консерватория им. Н. А. Римского-Корсакова, Каф. истории зарубеж. музыки. – Санкт-Петербург, 2005. – 404 с. – Сведения доступны также по Интернету: <http://www.dissertat.com/content/muzyka-sibeliusa-v-kontekste-kulturno-istoricheskikh-peremen-v-finlyandii-konets-xix-nachalo>.

Чайка О. В. Специфіка національних показників музики скрипкового концерту Я. Сибеліуса // Мистецтвознав. зап. : зб. наук. пр. / М-во культури і туризму, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв ; [редкол.: В. Г. Чернець, А. К. Терещенко, В. А. Бітаєв та ін.]. – Київ, 2008. – Вип. 14. – С. 38–44.

Ян Сибелиус // 116 биографий знаменитых композиторов / авт.-сост. Л. В. Михеева. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 115–116.

Ян Сибелиус (1865–1957) // 100 великих композиторов / авт.-сост. Д. К. Самин. – Москва, 2000. – С. 421–427.

Ян Сибелиус (1865–1957) // Композиторы. Век XX : крат. биогр. сведения о композиторах и их высказывания о музыке / сост. Н. Хотунцов. – Санкт-Петербург : Союз художников, 2001. – С. 117–118.

Сібеліус Ян (8.XII.1865 – 20.IX.1957) // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 1983. – Т. 10. – С. 181.

Електронні ресурси

Васьковская О. Жизнь и творчество финского композитора Яна Сибелиуса [Электронный ресурс] / О. Васьковская // Norse.ru : Скандинавия по-русски : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://norse.ru/pub/90>. html (дата обращения: 28.03.2015). – Загл. с экрана.

Кожевникова Л. Ян Сибелиус [Электронный ресурс] / Л. Кожевникова // Belcanto.ru : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://www.belcanto.ru/sibeliush.html> (дата обращения: 28.03.2015). – Загл. с экрана.

Ян Сибелиус [Электронный ресурс] // Погружение в классику : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://intoclassics.net/publ/7-1-0-42> (дата обращения: 28.03.2015). – Загл. с экрана.

Ян Сибелиус. «Финляндия» [Электронный ресурс] // Olmins info : информ.-познават. дайджест. – Текст. и граф. дан. – Режим доступа: <http://olmins.info/yan-sibeliush-finlyandiya/>.html (дата обращения: 28.03.2015). – Загл. с экрана.

Ілюстрації

Ян Сибелиус [фотографії] // Александрова В. Ян Сибелиус : очерк жизни и творчества / В. Александрова, Е. Бронфин. – Москва : Гос. муз. изд-во, 1963. – Вклейки между с. 24–25, 32–33, 40–41, 48–49, 56–57.

Підготовлено К. Науменко

25 грудня

Покликання душі – пісня

До 120-річчя від дня народження Т. Верьовки (1895–1964)

Ім'я Григорія
Гурійовича Верьов-
ки, видатного укра-

їнського композитора, диригента і педагога, народного артиста України, лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка добре відоме не лише в Україні, а й далеко за її межами. Художник-новатор, він постійно шукав нових форм, котрі б якнайповніше розкривали народну пісню, став засновником професіонального народно-хорового виконавства в Україні. Його авторські твори, надзвичайно близькі до народних, стали нашою пісенною класикою.

Але передусім Г. Верьовка ввійшов в історію української музики як визначний діяч хорового мистецтва, засновник і перший керівник Державного українського народного хору (нині Національний заслужений академічний український народний хор ім. Г. Г. Верьовки). Цей талановитий колектив високо підніс пісенну славу України і з тріумфом проніс її по багатьох країнах. Створений понад 70 років тому (1943), він і сьогодні залишається однією з візитівок нашої держави у світі.

Народився Григорій Гурійович у містечку Березна, що на Чернігівщині, у багатодітній селянській сім'ї, яка складалася з 12 осіб (Гриць був шостою дитиною). Щоб прогодувати родину, батько постійно шукав заробітків. Але це не вбивало в нього мистецьких нахилів. Він добре співав, грав на скрипці, служив регентом у церковному хорі. Як відомо, регенти мали спеціальну музичну освіту і, крім безпосередньої роботи з хором, навчали співаків нотної грамоти. Тож

Він був народжений для музики,
він був зітканий із музики,
з отих народних чарів,
що веселять чи смутком лягають
на душу, чи підносять її угору
на добрих крилах надій, сподівань.
А як умів він розкрити
щедроту народного мелосу!
М. Стельмах¹

батько й став першим учителем Григорія. Мати також мала чудові вокальні здібності. Особливо вона любила співати українські народні пісні. Сестри Уляна та Ярина також знали багато народних пісень, і саме від них митець зробив перші фольклорні записи, які потім використав у своїй творчості.

Спочатку Григорій навчався в місцевій трирічній земській школі, потім – у духовному училищі, Чернігівській семінарії. Тут він відвідував заняття з нотної грамоти, оволодівав основами гри на скрипці та фортепіано. Юнак днями проводив у нотній бібліотеці семінарії, студіював твори А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Березовського, М. Глінки, П. Чайковського та інших видатних митців. Успіхи молодого семінариста, особливо в засвоєнні музично-теоретичних і хорових дисциплін, були настільки очевидними, що невдовзі йому доручили диригувати учнівським хором. На той час Григорій уже добре грав на кларнеті, гобої, флейті, народних музичних інструментах. Заняття із семінарським хором, підготовка великих програм хорової музики дали змогу юнакові навчитися тонко відчувати виразні особливості голосів та різноманітні темброві барви і таким чином набути великого теоретичного багажу й не менш значного досвіду практичної роботи з хором. Григорій також співав в архієрейському хорі, в якому брав участь і майбутній поет П. Тичина. Згодом цих двох видатних діячів культури пов'язала міцна творча дружба.

У 1916 р. юнак закінчив семінарію, а в 1918-му вступив до Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, де став учнем визначного

¹ Цит. за вид.: Григорій Верьовка : спогади / упоряд. Я. Клименко. – Київ, 1972. – С. 20.

педагога і музиканта Б. Яворського (по класу теорії композиції). Ці заняття дуже вплинули на всю творчість майбутнього композитора і диригента. Вони розвинули обдаровання молодого музиканта, поглибили й зміцнили інтерес до народної музики, допомогли оволодіти методами обробки народних пісень, зберігаючи красу їх наспівів, самобутні риси українського народного багатоголосся. Атмосфера щирого бажання нести культуру в маси, що панувала серед професорсько-викладацького складу інституту, захопила юнака. Він долучився до роботи в Народній консерваторії Товариства народного театру та мистецтва, створив і керував кількома самодіяльними хоровими колективами на підприємствах, при робітничих клубах тощо.

У 1919 р. Г. Верьовка разом з П. Тичиною та В. Магеровським організував великий самодіяльний хор у Києві, перетворений пізніше на капелу-студію ім. М. Леонтовича. На її базі в 1925 р. відкрилася професійна музична школа ім. М. Леонтовича, директором якої став Григорій Гурійович.

Перші композиторські спроби Г. Верьовки (переважно в камерно-вокальному жанрі) припадають ще на період його навчання в інституті. Це були ліричні романси на вірші П. Тичини («По один бік верби», «Співає стежка на город», «Подивилась ясно», «Зелена неділя» та ін.), О. Олеся («Хтось мене ще пам'ятає»), М. Семенка («Сю осінь я заблуджусь у муках»), П. Філіповича («Знову увечері»). Один романс музикант написав на власний текст.

У цей час молодим композитором було створено й інструментальні композиції: «Лірична пісня» для скрипки з фортепіано, Соната для скрипки з фортепіано, твори для симфонічного оркестру – сюїти «П'ять народних пісень» та «Вулична інтермедія». Однак найвищі досягнення митця зазначеного періоду пов'язані з хоровими обробками народних пісень, зокрема «І шумить, і гуде», «Вийшли в поле косарі», «По діброві вітер вие».

У 1920–1930-х рр. Г. Верьовка активно займався педагогічною та громадською діяльністю: працював у Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, першому Київському музичному технікумі, був художнім керівником Української республіканської філармонії, а з 1934-го викладав хорове диригування в Київській консерваторії (нині Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського). Його учнями були П. Муравський, В. Колесник, Л. Венедиктов, М. Кречко, які стали визначними діячами диригентсько-хорового мистецтва.

Винятково плідною була праця Г. Верьовки із самодіяльною хоровою капелюю київського заводу «Більшовик», художнім керівником якої він був протягом 1935–1941 рр.

З початком Великої Вітчизняної війни Григорій Гурійович працював у Башкирії (м. Уфа), в евакуйованому відділенні Московської консерваторії, займався фольклористичною діяльністю, керував ансамблем пісні і танцю міського Будинку офіцерів. За півтора року колектив виступив з понад 200 концертами в госпіталях, військових частинах, на заводах.

Плідною була в той час і композиторська діяльність Г. Верьовки. Тематика всенародної боротьби з фашизмом, безсмертного подвигу в ім'я Батьківщини було присвячено кантату «Могутній клич» (сл. П. Тичини), масові патріотичні пісні «За край наш багатий» (сл. М. Рильського), «Ми йдемо на бій», «Ти, земле наша рідная», «За все ми відплатим» (сл. П. Тичини), три пісні-клятиви, одна з яких – «Ніколи, ніколи не буде Україна рабою фашистських катів» (сл. М. Бажана) – облетіла всі фронти.

Багато років Г. Верьовка, керуючи самодіяльними хорами різних рівнів, плекав заповітну мрію про створення власного професійного колективу, який би ніс слухачам народну пісню в її первісній красі, у справді народному звучанні. Тож коли 11 вересня 1943 р. уряд України ухвалив постанову «Про організацію державного українського народного хору» і керівництво колективом було запропоновано Григорію Гурійовичу, він, не вагаючись, прийняв пропозицію. Почалося становлення хору, формування його творчих традицій, які збиралися по крупинках.

Перед митцем постало дуже важливе завдання: з багатьох співочих діалектів етнофольклорних регіонів України створити єдиний стиль, одну звукову палітру українського народного хору. Григорію Гурійовичу доводилося розшукувати талановитих співаків по всій країні, у найвіддаленіших селах, з-поміж дівчат і юнаків з народу, більшість з яких не знала нотної грамоти.

Добираючи нові хорові кадри, Г. Верьовка насамперед звертав увагу на те, щоб кожний з них був справжнім носієм співочих традицій свого краю. У довгих пошуках народжувався той феномен звучання, який став «мистецьким законом» для українського народного хору. Митець створив неповторну звукову палітру, єдину у світі, притаманну тільки його хору, той своєрідний звуковий почерк, за яким цей колектив одразу впізнавали.

Попри різноманітні повсякденні обов'язки керівника – проведення репетицій, формування

й поповнення репертуару, заняття з виконавцями та оркестром, Г. Верьовка займався активною композиторською діяльністю. Його вважають засновником професійного народно-хорового виконавства в Україні та композиторської піснетворчості для народного хору. А власні пісні Григорія Гурійовича, що охоплювали широкий тематичний та жанровий діапазони, стали органічним явищем музичного побуту повоєнних десятиріч нашої країни, нашою пісенною класикою. Їх сприймали одразу й беззастережно. Серед найпопулярніших – «Ти земле наша рідная», «Пісня про Хрещатик» (сл. П. Тичини), «Понад яром колоситься» (сл. М. Стельмаха), «Молоді серця» (сл. В. Грінчака), «Ковалі» (сл. П. Воронька), «Шахтарочка» (сл. С. Воскрекасенка). Пісня «І в вас, і в нас» (сл. В. Лагоди) стала своєрідною візитівкою Державного українського народного хору. І звучала вона польською, німецькою, англійською, іспанською мовами як побажання миру і добра.

У музиці Г. Верьовки органічно поєдналися фольклорне і професійне начала. Тут митцеві у пригоді стало багаторічне цілеспрямоване вивчення специфіки української народної музичної культури. Результати цієї складної й копіткої праці втілилися передусім в обробках народних пісень для хору. У творчому доробку композитора їх понад 70, різних жанрів, причому кожна з них пройшла своєрідне випробування на художню довершеність у досконалому виконанні. Деякі автентичні зразки Г. Верьовка вперше почув у народі. Митець здебільшого залишав їх без змін, тобто хор виконував ці пісні в «авторському» – народному – варіанті («Ой за гаєм, гаєм», «Понад садом, садом», «Сховалось сонце за горою» та ін.).

Крім виконання неперевершених зразків пісенного і танцювального фольклору, Державний український народний хор поширював народно-виконавські традиції також на авторські твори, таким чином поглиблюючи та оновлюючи традиції. Цікавою є історія пісні «Гуцулка Ксеня». Її Григорій Гурійович почув на Закарпатті. Пісню, яку вважали народною, одразу включили в концертну програму. «Гуцулка Ксеня» швидко набула широкої популярності. І лише через багато років по тому стало відомо, що її автором був сільський учитель Р. Савицький.

Самобутність і високохудожність виконання, дивовижне розмаїття голосів, поєднання емоційності та стриманості, душевної відкритості й доброзичливого гумору, чистоти і безпосередності – ось чим зачаровував мільйони шанувальників пісні хор під керівництвом Г. Верьовки.

Колектив побував у більш як 30 країнах, і всюди його називали «світовим незрівнянним дивом». У кожній країні хор обов'язково виконував і пісні народу, котрий його гостинно приймав (мовою оригіналу). На виставці в Брюсселі (1959) за концертно-виконавську діяльність, а також великий внесок у справу зміцнення миру й дружби між народами Державний український народний хор був відзначений срібною медаллю Всесвітньої Ради Миру.

Співав хор завжди напрочуд злагоджено. Винятково вимогливий до себе і до інших, Г. Верьовка відшліфовував кожную деталь, прагнучи досягти мистецької довершеності. Він умів пробудити творчий порив у кожного виконавця, що забезпечувало якнайкраще передання змісту твору, настрою. У звучанні хору ніколи не відчувалося напруження, а в ніжному плетиві народних гармоній чітко прослуховувалося кожне слово.

Народний хор рік від року вдосконалював свою майстерність. Спільно з Г. Верьовкою працювали керівник оркестру народних інструментів Я. Орлов, хормейстер В. Суржа і керівник танцювальної групи О. Шильонок. Велику допомогу в доборі та освоєнні репертуару надавала дружина майстра – професор, заслужений діяч мистецтв УРСР Елеонора Павлівна Скрипчинська-Верьовка, яка працювала в хорі з часу його заснування. Їхня творчо-організаторська і музично-виховна робота – чудовий приклад єднання двох яскравих мистецьких особистостей в ім'я вірного служіння своєму народові.

Григорій Гурійович очолював свій хоролий колектив 20 років. Його мистецька мова в усіх жанрах творчості була простою і доступною, глибокою і неповторною, такою, якою стверджує себе сам народ у своїх піснях та думках, поговірках і переказах, яка прийшла до митця з народної естетики, ставши ознакою усієї його діяльності.

Сутнісне проникнення в природу фольклору, вміння розкрити величезне внутрішнє багатство першоджерела, не порушуючи мелодико-ритмічних, структурних контурів народної пісні, а лише доповнюючи, розцвічуючи її новими барвами, котрі водночас дають уявлення про авторське бачення, – ці якості неабиякого таланту і майстерності Г. Верьовки ставлять його в один ряд із такими корифеями національної музичної культури, як М. Лисенко та М. Леонтович. Саме у своєму ставленні до фольклорних творів і методах їх аранжування, своєрідній адаптації до умов професійного побутування Г. Верьовка виявив себе безпосереднім спадкоємцем цих визначних художників.

Творча спадщина митця – це понад 200 творів різних жанрів і форм, зокрема 80 хорових пісень, понад 70 обробок народних перлин, два десятки хорових творів великої форми та кантат, 33 солоспіви, інструментальні та оркестрові п'єси. Тільки на вірші П. Тичини композитор написав більш як 40 творів.

Видатний митець очолював колектив хору майже до останніх днів життя. 21 жовтня 1964 р. Григорія Гурийовича не стало. Цього ж року хору було присвоєно ім'я засновника.

Близько півстоліття свято зберігає і творчо розвиває закладені Г. Верьовкою традиції нинішній генеральний директор і художній керівник Національного заслуженого академічного українського народного хору України ім. Г. Верьовки – Герой України, народний артист України А. Авдієвський. У 2013 р. колектив відзначив свій 70-річний ювілей та успішно продовжує плідне творче життя, несе українську пісню по різних куточках світу, примножуючи славу свого фундатора.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів Г. Верьовки

Зібрання творів : у 6 т. / Г. Верьовка ; муз. ред. Г. Гембери, А. Лазаренка ; літ. ред. В. Лагоди. – Київ : Муз. Україна, 1971–1980. – Т. 1–6.

Вибрані хорові твори [Ноти] : [для мішаних акад. і нар. хорів; для чоловіч. та жіночого хорів] / Г. Г. Верьовка ; [упоряд. Г. Я. Гембера ; авт. передм. М. Кречко]. – Київ : Муз. Україна, 1986. – 70 с. : іл., портр.

Заповіти Григорія Верьовки / Г. Верьовка // Культура і життя. – 2005. – 28 груд. – С. 2.

І шумить, і гуде [Ноти] : укр. нар. пісня : [для мішаного хору та ансамблю бандуристів] / оброб. Г. Верьовки ; інструментовка для ансамблю бандуристів М. Гвоздя. – [Київ : б. в., 1974]. – 16 с.

Кантати і хори = Кантаты и хоры / Г. Г. Верьовка ; муз. ред. А. Філіпенка ; літ. ред. В. Лагоди. – Київ : Муз. Україна, 1980. – 102 с.

Народні пісні в записах Григорія Верьовки / Г. Г. Верьовка ; уклад.: Е. П. Верьовка-Скрипчинська, А. І. Гуменюк, В. В. Юдіна ; передм. А. І. Гуменюк ; ред.: Г. Я. Гембера, В. К. Лагода. – Київ : Муз. Україна, 1974. – 176 с. : іл., ноти. – (Українські народні пісні в записах композиторів).

П'єси для скрипки з фортепіано = Пьесы для скрипки с фортепиано / Г. Г. Верьовка. – Київ : Муз. Україна, 1977. – 26 с.

Соната для скрипки та фортепіано / Г. Г. Верьовка ; ред. партитури О. Горохова. – Київ : Муз. Україна, 1986. – 64 с., 1 партитура (15 с.).

Твори для симфонічного оркестру = Произведения для симфонического оркестра / Г. Верьовка ; ред. та інструментовка В. Рибальченка. – Київ : Муз. Україна, 1976. – 114 с.

Украинские народные песни [Ноты] : обработка для хора с сопровождением фп. и без сопровождения / Г. Верьовка. – Москва : Совет. композитор, 1959. – 58 с. : цв. ил.

Хорові твори [Ноти] / Г. Г. Верьовка // Вивчення хорових творів українських композиторів із супроводом фортепіано (малі форми) : навч. посіб. для використання в навч.-вихов. процесі вищ. навч. закл. культури і мистецтва III–IV рівнів акредитації / ред.-упоряд. Л. І. Каравацька. – Київ, 2007. – С. 225–253. – ISBN 978-966-8668-46-3.

Про Г. Верьовку

Григорій Верьовка : спогади / уклад. Я. Клименко ; передм. О. Шреєр-Ткаченко. – Київ : Муз. Україна, 1972. – 219 с. : портр., фото.

Перепелюк В. Повість про народний хор: сторінки зі щоденника / В. Перепелюк ; літ. запис В. Данилейка. – Київ : Муз. Україна, 1970. – 260 с.

Ященко Л. Григорій Гурийович Верьовка : нарис про життя і творчість / Л. Ященко. – Київ : Мистецтво, 1963. – 63 с.

Королюк Н. Григорій Гурийович Верьовка / Н. Королюк // Корифеї української хорової культури XX століття / Н. Королюк. – Київ, 1994. – С. 175–194.

Дарибогова А. В. Григорій Верьовка (1895–1964 рр.) / А. В. Дарибогова // 100 видатних українців / авт. ст.: Н. В. Астапенко, О. К. Барашкова, А. В. Дарибогова [та ін.]. – Київ, 2006. – С. 399–403. – ISBN 978-966-8959-57-8.

Дженков В. Дивосвіт Григорія Верьовки / В. Дженков // Всесвіт. – 1986. – № 6. – С. 27–29.

Доріченко О. Життя у пісню перелив / О. Доріченко // Слово Просвіти. – 2004. – 8–14 січ. – С. 14.

Галицький В. Д. Музично-педагогічна діяльність Г. Г. Верьовки / В. Д. Галицький // 36 наук. пр. Київ. держ. ін-ту культури. – Київ, 1994. – Ч. 2. – С. 133–142.

Співає український народний хор імені Г. Верьовки / авт.-упоряд. А. Т. Авдієвський ; упоряд. М. І. Пилипчак. – Київ : Муз. Україна, 2005. – 280 с.

Кобач І. Співоче поле у Березані / І. Кобач // Укр. культура. – 2004. – № 4. – С. 31–33.

Верьовка Григорій Гурийович (25(13).12.1895 – 21.10.1964) // Українська музична енциклопедія / [редкол.: Г. Скрипник (голова) та ін.] ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Київ, 2006 – Т. 1. – С. 335. – ISBN 966-02-4099-6.

Верьовка Григорій Гурийович (25(13).12.1895 – 21.10.1964) // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 494–495. – ISBN 966-00-0734-5.

Козак С. Д. Григорій Верьовка : біогр. повість / С. Д. Козак. – Київ : Молодь, 1981. – 232 с. : фото. – (Серія біографічних творів : уславлені імена ; № 51).

Ілюстрації

Григорій Верьовка : [фотографія] // 100 видатних українців. – Київ, 2006. – С. 398–402.

Г. Г. Верьовка : [фотографія] // Енциклопедія історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 494–495.

Г. Г. Верьовка : [фотографії] // Перепелюк В. Повість про народний хор: сторінки зі щоденника. – Київ, 1970. – Вклейки між с. 32–33 48–49, 192–193.

Підготовлено О. Рожнятовською

30 грудня

Співець мужності і сили людського духу

До 150-річчя від дня народження Р. Кіплінга (1865–1936)

Один з найславетніших письменників Англії Редьярд Кіплінг завдяки таланту, широкому діапазону творчості, са-

мовідданій праці знайшов прихильників у різних країнах. С. Моем вважав, що Кіплінг – єдиний автор у Британії, котрого, як справжнього майстра оповідання, можна поставити поруч з Г. Мопассаном та А. Чеховим. Інші вважали Кіплінга великим поетом, бо його проникливу любовну лірику читали закохані, патріотичні вірші цитували члени парламенту та журналісти, баладами захоплювалися прості люди. Він був улюбленим письменником і для тих, хто в дитинстві зачитувався історією про Мауглі та його друзів, іншими казками. Оригінальні твори Р. Кіплінга люблять за те, що в них відкрито таємниці прекрасних людських стосунків, показано героїв, які за будь-яких обставин залишаються вірними високим моральним принципам і законам. Залізний Редьярд – так з повагою називали сучасники Кіплінга, адже письменник проголошував культ мужнього оптимізму, життєлюбного світовідчуття.

Джозеф Редьярд Кіплінг народився в Індії, у м. Бомбеї, куди виїхали його батьки – Джон Локвуд та Еліс Кіплінги – у пошуках кращого життя та постійного місця роботи. На той час Індія була однією з найбільших англійських колоній. Батько майбутнього письменника за фахом був художником-декоратором та скульптором. Він працював директором школи прикладного мистецтва, а згодом, як чудовий знавець східних культур, став куратором Музею індійського мистецтва (м. Лахор, нині Пакистан), який невдовзі перетворився в найкраще у світі зібрання східного мистецтва. Мати Редьярда була поетесою і друкувалась у місцевих журналах. У тісному

колі англійської колоніальної еліти Кіплінги мали неабиякий авторитет. Своему синові вони дали дещо незвичне ім'я Редьярд – від назви озера у графстві Стаффордшир, де свого часу вирішили поєднати доли.

Перші дитячі роки Редді були надзвичайно щасливими – він зростав у любові серед екзотичної природи Індії під наглядом місцевих слуг. Постійно перебуваючи поруч з індійською годувальницею та нянею-тубількою, він вивчив їхню мову раніше за англійську.

Коли настав час здобувати освіту, шестирічного хлопчика відіслали до Лондона. Проживав він у приватному пансіоні для дітей, батьки яких перебували в Індії. Там Редьярд провів шість років – з 1872-го по 1878 р. Атмосфера суворого режиму та постійних покарань вихованців, що панувала в цьому закладі, негативно позначилися на стані здоров'я хлопчика. Одне із жорстоких покарань призвело до нервового зриву, внаслідок якого він тимчасово втратив зір і майже все життя страждав на безсоння. Єдиним способом отримувати радість у «будинку відчаю» (як згодом письменник називав пансіон) було читання книг, які стали для хлопчика цілим світом.

Мати дізналася про таке жорстоке поводження і забрала Редьярда та його сестру додому, до Індії. Але незабаром хлопчина повернувся до Англії і з дванадцяти років навчався у приватному коледжі (1878–1882) – закритому навчальному закладі для юнаків, яких готували до вступу в престижну військову академію. Солдатська муштра та насилля у цьому закладі, де від вихованців вимагали не знань, а дисципліни, не зламали Редьярда, а, навпаки, закріпили в його свідомості ідею про доцільність додержання порядку та дисципліни. Дух школи багато в чому визначив погляди і життєві настанови Р. Кіплінга. Там сформувалися моральні ідеали юнака. Він утвердився на засадах

Наразі ж воскресять на мить
Мене чийсь думки,
Що прошу не мене судить,
А лиш мої книжки.
Р. Кіплінг¹

¹ Кіплінг Дж. Р. Прохання // Межичася : поет. твори. – Тернопіль : Богдан, 2009. – С. 235.

мужнього стоїцизму, який пізніше знайде своє відображення в одному з найкращих віршів поета «Якщо»:

*Умій примусить Серце, Нерви, М'язи,
Позбавлені снаги, тобі служити,
Коли душа згорає вся одразу,
І тільки Воля каже: «Треба жити!»*

Юній Кіплінг мав великі здібності, чудово навчався та продовжував надзвичайно багато читати. Після другого року навчання в коледжі почав писати оповідання та вірші. Директор закладу захоплювався його до літературної творчості й пророкував славу на цьому поприщі.

Р. Кіплінг провчився в коледжі п'ять років і, не довчившись, залишив його. Вже тоді юнак визначив свій життєвий шлях і твердо вирішив стати письменником.

Повернення Редьярда до батьків було радісним. Батько був вражений талановитими оповіданнями сина і в подальшому, як людина схильна до письменництва, був йому помічником. У 1891 р. Джон Локвуд Кіплінг видав книгу «Людина і звір в Індії», в якій, крім його прози та малюнків, було надруковано й вірші сина.

Шістнадцятирічний юнак хотів вступити до університету, але коштів для навчання не було, тож він влаштувався в редакцію «Цивільної та військової газети» в Лахорі.

У 1887 р. Р. Кіплінг став головним редактором газети «Піонер» в Аллахабаді. Наступні сім років газетярської роботи він назвав семирічною каторгою, бо працював по десять-п'ятнадцять годин на добу в неймовірно складних тропічних кліматичних умовах, збираючи матеріал у різних куточках країни. Кочове життя колоніального газетяра вимагало самовідданості та особистої відваги, адже Редьярд неодноразово ризикував життям. Однак водночас ця робота стала для майбутнього письменника справжнім університетом, адже він мав змогу краще пізнати різні аспекти колоніального життя. Ці роки дали йому не тільки багатий матеріал для розуміння та опису подій, що відбувалися в Індії, а й допомогли доторкнутися до таємниць цієї екзотичної «країни див». Із повсякденних вражень, спостережень, спілкування з людьми, із суєти життя народжувалися не лише репортажі, подорожні нотатки, нариси, а й вірші та оповідання. Так паралельно із журналістикою відбувалося становлення Кіплінга-письменника. Незабаром його оповідання та вірші почали регулярно друкуватися на сторінках індійських газет.

У 1888 р. побачила світ перша збірка оповідань молодого автора про життя в Індії – «Прості історії з гір». В оповіданнях, що увійшли до книги, простою, але виразною мовою розповідалося про

умови життя в колонії, взаємини між англійцями та індусами, подавався точний опис звичаїв місцевих жителів і колориту неповторної природи Індії. Невдовзі одна за одною вийшли наступні збірки прози: «Три солдати», «Рикша-привід», «Історія родини Гедсбі», «Чорне та біле», «Під деодарами», «Ві-Віллі-Вінкі».

Одночасно з прозою Р. Кіплінг писав також вірші. Як поет, він починав з наслідувань провідних поетів-вікторіанців, згодом пародіював їх. Перші його поетичні збірки «Департаментські пісеньки» (1886) та «Відлуння» були серйозною заявкою на нове слово в поезії. Завдяки журналістській та літературній діяльності Р. Кіплінг у досить молодому віці став знаменитим у всій Індії. А вже в 25-річному віці до нього прийшла справжня слава і в Англії.

У 1889 р. Р. Кіплінг залишив Індію і вирушив до Англії. Це була дивовижна подорож. Він відвідав Бірму, Сінгапур, Китай, Гонконг, Японію, США, перетнув Атлантичний океан і завершив мандрівку в жовтні 1889 р. в Лондоні. Багатющі враження від цієї подорожі Р. Кіплінг виклав у книзі надзвичайно цікавих нарисів «Від моря до моря», яка стала взірцем подорожньої прози.

На момент прибуття в Англію вже було видаєно шість збірок оповідань письменника. Він став широко відомим у країні.

Р. Кіплінга вважали справжнім майстром короткого оповідання. Таємниця чару цих творів полягала в їхній достовірності. Талановитий письменник незабаром здобув репутацію літературного спадкоємця Ч. Діккенса. У 1890 р. вийшли дві нові збірки митця – «Місто Страшної ночі» та «Сватання Діни Шад», а через рік – великий том оповідань з кращими вибраними творами «Життя дає фору», в яких автор продовжував розробляти індійську тему.

У своїх оповіданнях письменник розкрив Індію зсередини, без прикрас, населив їх героями, котрі не мали досі прав громадянства в англійській літературі – тубільцями, які підкорюють простодушністю, довірливістю, душевною шляхетністю, відданістю («Повернення Імрея», «Дім Садху», «Гробниця його предків», «Ліспет», «Джорджі-Порджі»). Велику кількість оповідань присвячено і англійцям, яких доля закинула в Індію («Відкинутий», «Кінець шляху», «Зберігати як доказ»).

Симпатії письменника завжди були на боці «маленької людини», перш за все – англійських солдатів та армійських офіцерів, котрі терпляче зносили всі життєві незгоди, чесно служили далеко від дому. Для Р. Кіплінга головне місце у творах посідала людина дії. Одним з літературних улюбленців письменника став поліцейський Стрі-

кленд, якого автор протиставляв бездарним і лінивим чиновникам. Він завжди піклувався про престиж англійців та високе поняття обов'язку.

В Англії визнали й поетичний талант Р. Кіплінга. Славу народного поета йому принесла збірка «Балади з казарми» («Пісні з казарми»; 1892). За стилем твори цієї книги близькі до англійських народних пісень і балад своєю насиченістю грубуватим гумором та просторіччям із соковитими образними словами. У віршах порушено тему поводження колоніальних солдатів, показано брутальний жорстокий світ солдатчини.

Один з популярних героїв віршів поета – Томмі Аткинс – своєрідний англійський бравий солдат Швейк. Його бачення війни було суто реалістичним з усіма її складовими, а задушевність і прямота монологів підкупляли простого читача. До цієї книги ввійшли дві найвідоміші поезії Р. Кіплінга – «Гунга Дін» та «Мандалей».

На вірші поета було написано чимало пісень, які стали надзвичайно популярними. Під них марширували солдати в усіх частинах неосяжної Британської імперії.

Особливо плідними у творчості письменника були 1890-і рр., на початку яких він вирішив звернутися до нового для себе жанру – роману. «Світло згасло» (1890–1891) – перший роман Р. Кіплінга, в якому йдеться про драматичну долю молодого художника. Певною мірою це був автобіографічний твір. Наступним став пригодницький роман «Наулахка» («Наулака»; 1891), написаний у співавторстві з молодим американським видавцем та письменником У. Балестьером, з яким Р. Кіплінг познайомився в Лондоні, тісно співпрацював і товаришував. Після передчасної смерті друга Редьярд одружився з його сестрою Кароліною. Молоде подружжя виїхало до Америки й поселилося у штаті Вермонт, у м. Браттлборо. Побудувавши там будинок, письменник назвав його в пам'ять про свого друга «Наулахка». У цьому будинку народилися його діти – дві дочки та син.

У США ім'я англійського письменника було добре відоме, його вірші та оповідання публікувалися в американських журналах.

Перебуваючи в розквіті творчих сил, Р. Кіплінг багато й плідно працював, почав писати для дітей. Саме в Америці було створено та видано знамениті дві «Книги джунглів» (1894–1895), в основу яких покладено багатий індійський фольклор й авторську фантазію. Книги побудовано за мозаїчним принципом – вони складаються з 15 фрагментів, кожний з яких є самостійною історією. Ідея кожного з фрагментів заявлена у вірші-епіграфі. Вісім з фрагментів присвячено за-

хопливій історії про хлопчика Мауглі, якого вигодувала вовчиця, та про його життя серед звірів. Письменник наділив тварин людськими рисами та езоповою мовою розповів про те, як люди існують у світі джунглів. Крім оповідань про Мауглі, були й історії Білого Котика та маленького відважного мангуста Ріккі-Тіккі-Таві.

У Вермонті Р. Кіплінг написав і видав одну з найкращих поетичних збірок «Сім морів» (1896), а також морський роман «Відважні капітани (мореплавці)» (1897), в якому йдеться про п'ятнадцятирічного хлопця, котрий, потрапивши в нове середовище моряків-рибалок, починає по-новому сприймати світ, змінює погляди на життя та моральні цінності. Цей роман був алегорією майбутнього Америки, яке, на думку письменника, мало належати енергійним, досвідченим та успішним молодим людям. Як у двох «Книгах джунглів», так і в романі «Відважні капітани» втілювалась філософія автора цих творів, що остаточно сформувалася у нього в Америці. Р. Кіплінг, який захоплювався людською самостійністю, здатністю йти наперекір долі, знову, як і в юності, наголошував на необхідності дотримання закону, порядку та дисципліни. Так у «Відважних капітанах» герою треба було підкорюватися закону команди, а в «Книзі джунглів» – закону зграї та закону джунглів:

*Джунглів Закони одвічні й нетлінні,
як суша й небесна твердь.
Благо вовкові, який їх пильнує,
доля ослушника – Смерть!
Так, як ліана по стовбуру в'ється,
в Джунглях Закон пробігає,
Зграї могутність –
в одному вовкові, Сила вовкова – у Зграї.
(«Закони Джунглів»).*

У той же час поет вважав, що, крім закону своєї «зграї», є ще й вищий та останній закон, який робить людину людиною, закон тієї «зграї», котру можна назвати людством, людським родом. Саме цьому Р. Кіплінг присвятив чудову «Баладу про Схід і Захід», в якій наголошував, що людей Заходу й Сходу об'єднує той простий факт, що вони передусім – люди.

*Захід є Захід, а Схід є Схід,
і їм не зійтися вдвох,
Допоки Землю і Небеса
на Суд не покличе Бог;
Та Сходу і Заходу вже нема,
границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице,
хоч вони із різних світів!
(«Балада про Схід і Захід»).*

Перебуваючи в zenіті слави, будучи високооплачуваним прозаїком та поетом Америки, Р. Кіплінг прийняв рішення повернутися до Англії. У 1897 р. він разом із сім'єю поселився у графстві Сассекс, звідки час від часу вирушав у подорожі.

У 1899 р. Р. Кіплінга спіткав тяжкий удар: під час поїздки до США захворіла і померла від пневмонії старша дочка. Після цього письменник кілька місяців провів у Південній Африці, де відбувалася безславна для Великобританії англо-бурська війна. У Південній Африці Р. Кіплінг редагував військову газету та виконував обов'язки політичного та військового консультанта. Він виїздив на передову, аби підняти бойовий дух солдатів, надсилав репортажі до лондонських газет. Також поет писав і друкував нові балади, в яких оспівував мужність, самозречення вояків. Починаючи з «Пісень казарми», Р. Кіплінг першим створив «непарадний» портрет англійської армії, зробивши головними персонажами своїх віршів простих солдатів та офіцерів. В їх зображенні письменник поєднував точну, жорстоку натуральність з романтичним пафосом боротьби і героїчних вчинків.

Р. Кіплінг був одним з небагатьох англійських письменників, хто займав відверто проімперську позицію. Талановитий митець свято вірив у вищу цивілізаторську місію Англії і запліщував очі на імперську несправедливість. Вірш «Тягар білих» на довгі роки став своєрідним поетичним виправданням колоніальної політики Великобританії.

У Південній Африці митець почав збирати матеріали для нової дитячої книжки, яка вийшла в 1902 р. під назвою «Так собі казки» («Казки просто так»). Оскільки родина Кіплінгів часто переїздила і казки кочували разом з нею з континенту на континент, ця книжка зробила Р. Кіплінга найулюбленішим дитячим письменником по обидва боки океану.

На початку ХХ ст. Р. Кіплінг опублікував ще декілька творів, у т. ч. один із найкращих своїх романів «Кім» (1901). Це чудова історія про дружбу, про пошук свого місця в житті, про становлення особистості головного героя роману – підлітка Кіма. Основною ідеєю твору є служіння великій справі. Письменник у захопливій за стилем та красою оповіді вдало поєднав усі теми твору. Цей роман до певної міри поклав початок жанру «шпигунського» детективу в англійській літературі, а з легкої руки його автора шпигунство почали іменувати «великою грою».

Після завершення війни, в 1902 р., Р. Кіплінг назавжди оселився у графстві Сассекс.

У 1907 р. письменник став першим із британців лауреатом Нобелівської премії в галузі літератури. Того ж року його було нагороджено університетами Парижа, Страсбурга, Афін, Торонто, а також удостоєно почесних ступенів Оксфордського, Кембриджського, Единбурзького та Даремського університетів.

Злет слави Р. Кіплінга припав на пік могутності Британської імперії та кінець вікторіанської епохи. Незважаючи на активну діяльність та появу цікавих книжок, популярність письменника поступово згасла. Причиною відторгнення від літературних кіл стала його політична позиція, адже в очах суспільства Р. Кіплінг перетворився на «барда імперіалізму». Підпорядкувавши свій талант великій ідеї імперії, він прирік себе померти разом з нею. Письменник писав у роки Першої світової війни, але його твори уже не читали.

З 1915 р., коли на фронті загинув син, Р. Кіплінг з дружиною багато часу приділяли роботі у Товаристві Червоного Хреста. Після війни письменник став членом комісії з військових поховань, багато подорожував. Його літературна діяльність тривала до початку 1930-х рр., але з меншою інтенсивністю.

До останнього періоду творчості належать такі книги Р. Кіплінга, як «Пак з пагорбів» (1906) та «Нагороди й феї» (1910), «Дія й протидія» (1909), «Різні люди» (1917), «Оповідання про сушу і море» (1923), «Дебет і кредит» (1926), «Дещо про себе» (1936) та ін.

18 січня 1836 р. письменник помер у Лондоні. Його поховали у Куточку поетів у Вестмінстерському абатстві, з почестями, покривши труну британським прапором.

Твори Р. Кіплінга мають незмінну популярність в Україні. Їх перекладали українською мовою такі відомі митці, як Є. Сверстюк, В. Стус, Д. Павличко, М. Стріха, М. Левіна, В. Чернишенко та ін. Книги українською зберігаються в Кіплінгівській бібліотеці Лондонського міського університету.

Протягом багатьох десятиліть ім'я Р. Кіплінга на його батьківщині не згадувалося. Але згодом усе стало на свої місця. З мап світу зникла оспівана ним Британська імперія, і час, пригамувавши у творчості письменника нотки неприємної політичної тенденційності, залишив читачам його прекрасні поезії, новели, оповідання, казки, в яких звучить незгасима віра в силу і мужність людини, в її здатність долати труднощі на шляху до високої мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів Р. Кіплінга у перекладах українською мовою

Брати Мауглі : оповідання / Р. Кіплінг ; пер. з англ. А. Балабухи. — Харків : Сварог, 2000. — 127 с. : іл. — ISBN 966-95207-9-7.

Ваш покірний слуга пес Бутс / Р. Кіплінг ; пер. з англ. В. Панченко. — Київ : Махаон — Україна, 2009. — 127 с. — (Казкові повісті). — ISBN 978-966-605-963-8.

Джунглі / Р. Кіплінг. — Репр. відтворення вид. 1929 р. — Київ : Техніка, 2008. — 203 с. : іл. — ISBN 978-966-575-084-0.

Казки та історії / Р. Кіплінг ; пер. з англ. В. Прокопчука. — Київ : Україна, 1995. — 383 с. — (Авторська казка) — ISBN 5-319-01186-5.

Книга Джунглів. Поезії : пер з англ. / Р. Кіплінг ; передм. та прим. М. В. Стріхи ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. — Харків : Фолио, 2013. — 218 с. : іл. — (Бібліотека світової літератури. Англійська література). — ISBN 978-966-03-2661-1.

Мауглі : оповідання / Р. Кіплінг ; пер. з англ. Г. Швець. — Київ : Країна мрій, 2010. — 400 с. : іл. — (Всеволод Нестайко радить прочитати) (Улюблені казки). — ISBN 978-966-424-189-9.

Межичасся : поет. твори / Дж. Р. Кіплінг; упоряд.: В. Чернищенко ; передм. М. Стріхи ; [пер. з англ.: В. Чернищенко, М. Стріха, Є. Сверстюк та ін.]. — Тернопіль : Богдан, 2009. — 304 с. — (Шедєври світової поезії). — ISBN 978-966-10-0493-0.

Місто страшної ночі : новели / Р. Кіплінг ; пер. з англ. Ю. Лісняк. — Львів : Піраміда : Гутковський В., 2011. — 185 с. : іл. — (Приватна колекція) (Золота колекція казок світу). — ISBN 978-966-441-222-0.

Потішні казки : [для читання дорослим дітям] / Р. Кіплінг. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. — 63 с. : іл. — (Золота колекція казок світу). — ISBN 978-966-14-3511-6.

Видання творів у перекладах російською мовою

Собрание сочинений : в 6 т. : пер. с англ. / Р. Киплинг. — Москва : ТЕРРА, 1996. — Т. 1–6. — ISBN 5-300-00456-3.

Избранное / Р. Киплинг ; сост. и вступ. ст. Н. Дьяконовой, А. Долинина. — Ленинград : Худож. лит., Ленингр. отделение, 1980. — 585 с. : портр.

Бремя белых : пер. с англ. / Р. Киплинг ; сост. и послесл. А. Зверева. — Москва : Панорама, 1995. — 414 с. : 1 л. портр. — (Лауреаты Нобелевской премии). — ISBN 5-85220-407-2.

Восток есть Восток : рассказы, путевые заметки, стихи / Р. Киплинг ; вступ. ст., сост. Е. Гениевой. — Москва : Худож. лит., 1991. — 462 с. — ISBN 5-280-01-427-3.

Кабульский брод : избр. стихотворения / Р. Киплинг ; пер. с англ. Е. Фельдман. — Харьков : Фолио, 2010. — 286 с. : ил. — ISBN 978-966-03-4958-2.

Ким : роман / Р. Киплинг ; пер. с англ. М. И. Клячиной-Кондратьевой. — Москва : Совет. композитор, 1991. — 255 с. — ISBN 5-85285-297-1.

Книга Джунглей / Р. Киплинг ; пер. с англ. Е. М. Чистяковой-Вэр. — Харьков : Фолио, 2013. — 317 с. : ил. — (Школьная библиотека украинской и зарубежной литературы). — ISBN 978-966-03-6330-4.

Немного о себе / Р. Киплинг ; предисл., сост. А. Николаевской ; пер. с англ.: Д. Вознякевич, В. Кондраков, Н. Димичевский. — Москва, 2003. — (Мой 20 век) (Федеральная программа книгоиздания России). — ISBN 5-94871-009-2.

От моря до моря / Р. Киплинг ; пер. с англ. В. Н. Кондракова ; поэт. пер. Н. В. Дымчевского. — Москва : Мысль, 1983. — 239 с. : ил.

Пак с волшебных холмов : пер. с англ. / Р. Киплинг. — Москва : ТЕРРА, 1996. — 367 с. : ил. — ISBN 5-300-00420-0.

Подарки фей : пер. с англ. / Р. Киплинг. — Москва : ТЕРРА, 1996. — 479 с. : ил. — ISBN 5-300-00421-9.

Свет погас : сборник : пер. с англ. / Р. Киплинг ; предисл. А. Журавлевой. — Харьков ; Белгород : Кн. клуб «Клуб семейного досуга», 2007. — 317 с. — ISBN 978-966-343-692-0.

Стихотворения : пер. с англ. / Р. Киплинг ; сост. А. Глебовской, С. Степановой ; предисл. и коммент. В. Дымшица. — Санкт-Петербург : Северо-Запад, 1994. — 477 с. — ISBN 5-8352-0297-0.

Про Р. Кіплінга

Гамбург Л. О. Дитинство п'яти письменників Англії [зокрема Р. Кіплінга] / Л. О. Гамбург ; пер. з рос. Н. Позняк. — Київ : Грані, 2008. — 110 с. : іл.

Рокаш О. М. Редьярд Кіплінг — співець мужності і сили людського духу : навч.-метод. посіб. / О. М. Рокаш ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. — 180 с. — ISBN 966-7975-44-4.

Сучасний Кіплінг — нові акценти інтерпретації : матеріали конф. [25 лют. 2014 р.] / Гуманіт. ін-т Київ. ун-ту ім. Б. Грінченка, Навч. кн. «Богдан», Кіплінг. т-во (Великобританія). — Тернопіль : Богдан, 2014. — 72 с.

Киплинг (Kipling) Джозеф Редьярд (30.XII.1865 — 18.I.1936) // Краткая литературная энциклопедия / гл. ред. А. А. Сурков. — Москва, 1966. — Т. 3. — С. 521–522.

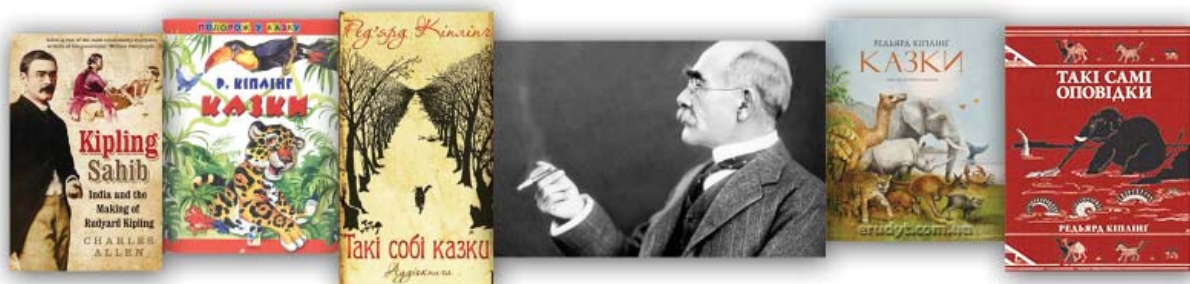
Кіплінг Джозеф Редьярд (Kipling Joseph Rudyard) 30.12.1865 — 18.01.1936 // Зарубіжні письменники : енциклопед. довід. : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль, 2005. — Т. 1 : А–К. — С. 747–754.

Ілюстрації

[Редьярд Кіплінг : портрет] // Межичасся : поет. твори. — Тернопіль, 2009. — 1-а с. обкл. — ISBN 978-966-10-0493-0.

[Редьярд Киплинг : фот. в разные годы жизни] // Немного о себе. — Москва, 2003. — Вклейки между с. 224–225. — ISBN 5-94871-009-2.

Підготовлено С. Савченко

1 жовтня

Методичні матеріали до Міжнародного дня музики

Заходи до Міжнародного дня музики можуть бути найрізноманітнішими: присвячуватися життю і творчості окремих композиторів, напрямам і стилям музичного мистецтва, національним традиціям у музиці і т. ін.

Пропонований нижче сценарій літературно-поетичного вечора присвячено досить незвичній, але близькій саме до бібліотечної діяльності темі музики в поезії. Завданням такого заходу є показ багатогранності творчої діяльності українських письменників, виявлення нерозривних зв'язків між різними видами мистецтва.

Сценарій пропонується як орієнтир, своєрідна канва, котру можна органічно доповнити віршами зі збірок, що є в бібліотеці, різноманітними матеріалами з її фондів, кіно-, фото- та фонодокументами.

Музика до пісень на слова українських поетів-класиків є в Інтернеті і доступна для відтво-

рення. Якщо музичний супровід не входить у план проведення масового заходу, проникливе прочитання віршів про музику цілком може створити атмосферу свята. Для висвітлення розмаїття музичного мистецтва та його зв'язку з віршованим словом доцільно в рамках вечора підготувати книжкову виставку, електронну презентацію відділу абонементу або читального залу тощо.

Для більшої урочистості бажано залучити дві пари ведучих, які можуть бути одягнені в костюми, стилізовані під одяг XIX – початку XX ст. В оздобленні залу доцільно використати портрети поетів, вірші яких звучатимуть під час заходу.

Відомості про Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Максима Рильського, подані в цьому сценарії, можна використати як літературні доповнення до книжкових виставок нотних видань або пісенних збірок, до бібліографічних покажчиків тощо.

Світ поетичний, сповнений мелодій (сценарій літературно-поетичного вечора)

(Грає тиха музика, виходять ведучі)

Ведучий 1. 1 жовтня ми відзначаємо чудове свято – Міжнародний день музики. Заснували його члени Міжнародної музичної ради при ЮНЕСКО в 1973 р., щоб поширювати в усьому світі здобутки музичного та суміжних з ним мистецтв.

Ведучий 2. Музика серед різноманітних мистецтв посідає особливе місце. Вона знаходить відгук у душі та серці кожної людини, незалежно від віку, національності, статі, професії та уподобань. Проте особливо відчують музику поети. Ось, наприклад, Ліна Костенко написала так:

*Відмикаю світанок скрипичним ключем.
Чорна ніч інкрустована ніжністю.
Горизонт піднімає багряним плечем
день –
як нотну сторінку вічності.*

*(«Відмикаю світанок
скрипичним ключем», уривок).*

Ведучий 3. А далі поетеса показує почуття, людини в образах музичних інструментів:

*Любов неповторна –
моя валторна.*

*Шляхи прощальні –
перша скрипка печалі.*

*А в сірі будні
буду бити, як в бубни.*

Дуже мені легко. Дуже мені трудно.

*(«Відмикаю світанок
скрипичним ключем», уривок).*

Ведучий 4. Жоден інший вид мистецтва не має такої спорідненості з музикою, як поезія. Історія поезії і музики доводить, що в них спільне походження: адже колись вірші співалися і тільки згодом віршування набуло статусу окремого виду мистецтва.

Ведучий 1. В історії поезії є нескінченна кількість прикладів, коли музика для поета стала могутнім імпульсом у творчості. Адже і музика, і поезія покликані яскраво відтворювати людські почуття та переживання, передавати їх через інтонації, ритм мови та тембр голосу, тобто через звучання.

Ведучий 2. Діапазон творчого застосування поетами всього, що йде від музичної стихії, над-

звичайно великий. Павло Тичина, наприклад, порівнював з музичним інструментом явища навколишнього світу:

*Арфами, арфами –
золотими, голосними обізвалися гаї
Самодзвонними:*

*Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосичена.*

(«Арфами, арфами», уривок).

Ведучий 3. Музикальність є однією з найістотніших рис справжньої поезії. Видатні поети завжди обдаровані «абсолютним слухом» і тому, створюючи відповідність між звуковими образами і змістом твору, можуть точно передати свої емоції читачу або слухачу. Доказом цього є й творча спадщина великих українських поетів – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Максима Рильського. Відображаючи життя у дзеркалі поезії, ці митці часто зверталися до музичних образів та «звукових» епітетів. Ось, наприклад, Леся Українка писала:

*Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну
То знов таємно-тихо шепотіла.*

*Вона мені співала про любов,
Про молодість, радість, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії.*

(«Стояла я і слухала весну»).

Ведучий 4. Біографи Тараса Шевченка багато пишуть про те, що видатний поет любив і вмів співати, знав безліч пісень. Мав прекрасний від природи голос – тенор. Співав він завжди: будучи козачком, у панських покоях, і коли везли його до фортеці. Співав у засланні. Співав навіть у снах. Вся система поетичних образів і поетичної мови Великого Кобзаря зросла з народної творчості, українських пісень.

*На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата –
Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька
В неділеньку вранці;
Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспівує –
Аж лихо сміється...*

*Була колись гетьманицина,
Та вже не вернеться.
Було колись – панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!..
(«Тарасова ніч», уривок).*

Ведучий 1. У щоденниках Тараса Григоровича та в його творах можна знайти сотні розсіпаних по текстах згадок про музику. Як академік Академії мистецтв, він був людиною освіченою та ерудованою, відвідував оперу, цікавився концертами, що проходили в Петербурзі.

Ведучий 2. Шевченко був обізнаний з класичною музикою і сучасним йому музичним мистецтвом, тонко відчував їх естетичну вартість, знався на виконавській майстерності співаків та інструменталістів. В листах, щоденнику, прозі митця можна знайти музичні терміни, які свідчать про його широку музичну обізнаність: соната, каватина, дует, квінтет, увертюра, ораторія, серенада, лад. Тарас Григорович грав на кобзі, торбані, бандурі. Дуже любив він і задушевний м'який тембр віолончелі.

Ведучий 3. Пісня завжди була для Шевченка вітхою і порадицею, в ній він шукав і знаходив розвагу й розраду. Які народні пісні знав Кобзар? Відповідь на це запитання знаходимо в його творах – поезіях, поемах, повістях. Згадки про пісні є типовим літературно-художнім засобом поета. Він цитує слова пісень, коли змальовує риси народного побуту, характер і вдачу своїх героїв, їхні переживання.

Ведучий 4. Наприклад, у повісті «Близнецы» Шевченко цитує понад 20 українських народних пісень. У повісті «Музикант» є багато деталей про музичне життя Петербурга. Образ музиканта Тарас Григорович створив і у вірші «Перебендя»:

*Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про Чалого –
На Горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні –
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками –
Сербина, Шинкарку,
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) –
Про тополю, лиху долю,
А потім – У гаю;
На базарі – про Лазаря,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйновали.*

*Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.*

(«Перебендя», уривок).

Ведучий 1. Микола Грінченко у своїй розвідці «Шевченко в народній пісенній творчості» наводить численні зразки народних пісень, складених на Шевченкові тексти. Співалися вони представниками різних суспільних верств: селянами, робітниками та інтелігентами, кобзарями і лірниками.

Ведучий 2. Підсумовуючи свої дослідження, Грінченко зробив висновок, що читати «Кобзаря» Шевченка народ став по-своєму – співати його. І справді, важко назвати іншого поета, який би своїми поезіями викликав такий глибокий резонанс у творчості народу.

(Звучить пісня на слова Т. Шевченка)

Ведучий 1. Народні українські пісні пробудили поетичний талант ще одного поета – Івана Франка.

Ведучий 2. Народну пісню він чув з раннього дитинства. Його мати мала великий хист до співу, уміла переймати на слух та передавати створені серед селянського життя прості та чуттєві пісні. Спогади дитинства Франко залишив у віршованих рядках:

*Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувався я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.
«Мамо, голубко! – було, налягаю. –
Ще про Ганнусю, шумильця, вінки!»
«Ні, синку, годі! Покиль я співаю,
Праця чекає моєї руки».*

(«Пісня і праця», уривок).

Ведучий 3. Іван Франко, як і Тарас Шевченко, не мав спеціальної музичної освіти. Проте в його особистій бібліотеці було чимало музикознавчих праць, адже він надзвичайно докладно вивчав музику. Зокрема, почав писати докторську дисертацію на тему «Церковні пісні XVII–XVIII ст.», але згодом тему було змінено.

Ведучий 4. Постать Івана Франка в музичному контексті вже давно привертає увагу дослідників. Адже для музикознавчих наукових розвідок сам Франко залишив багато дороговказів. Від природи поет мав неабияке музичне обдарування, хороший музичний слух, прекрасну музичну пам'ять.

Ведучий 2. Помітне місце музичні питання займають у публіцистичних творах письменника. Франко – автор численних заміток та статей, присвячених музичному життю Галичини. В українській і польській пресі він друкував матеріали про

музично-концертне й театральне життя України, нові музичні видання, про подальші напрями розвитку української музики.

Ведучий 3. Франко не був аматором, але не був і професійним музичним критиком. Він рідко відвідував концерти поважної музики, але його глибока зацікавленість шляхами розвитку української музики привернули до нього багато музикантів та музично обдарованих людей. Свою прихильність до співочих талантів Франко висловив у вірші «Співакові» (уривок):

*Будь ти, співаче, як божа пшениця,
Пісня твоя — золотее зерно!
Скоро в лушпинні доспіє воно,
Колос униз починає хилиться.
Знає той колос, стебло і лушпина,
Що для зерна вони тільки й росли,
Що лиш тоді воно повне, коли
Весь живий сок свій в нім
зложить ростина.*

.....
*Так весь свій мозок, і нерви, і серце
Й ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій, і щастя, й життя їй віддай,
Будь її колос, лушпина й стебельце!*

Ведучий 4. Сучасники поета свідчать про щиру, майже фанатичну любов Франка до української пісні. Голос у нього був слабкий, високий баритон. Але у спів він вкладав стільки душі й розуміння, скільки не кожен досвідчений, професійний співак. У своєму вірші «Чим пісня співа?» поет пише про свої відчуття:

*Кожда пісня моя —
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.
Кожда стрічка її —
Мізку мого часть,
Думи — нерви мої,
Звуки — серця страсть.
Що вам душу стрясе —
То мій власний жаль,
Що горить в ній — то се
Моїх сліз хрусталь.
Бо нап'ятий мій дух,
Наче струна-прім:
Кождий вдар, кождий рух
Будить тони в нім.
І дарма, що пливе
В них добро і зло,
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.*

Ведучий 1. Як згадував про Івана Франка його відомий сучасник, поет і публіцист Василь Щурат, Іван Якович мав звичку складати вірші,

наспівуючи або висвистуючи мелодії, шукаючи відповідну форму.

Ведучий 2. Коли до нього приходило натхнення, він ніколи не сидів за столом з пером у руці над папером. Він рухався, ходив кімнатою або вулицею, поки в ньому наростала та вистигала думка, щоб бути готовою до вислову.

Ведучий 3. Франко виспівував рядок за рядком, а потім цілу строфу, щоб вона, як він сам казав, «почала співати». А тоді брав клаптик паперу і записував готовий твір, строфа за строфою, абзац за абзацом.

Його вірші, як коштовні діаманти, з роками не втрачають свого блиску, привертають увагу сучасних композиторів.

*(Звучить пісня О. Яшина на слова І. Франка
«Чого являєшся мені у сні?» у виконанні
В. Козловського)*

Ведучий 4. Музикальність — одна з найсуттєвіших рис багатогранної мистецької спадщини й Лесі Українки. У спогадах рідних і друзів поетеси є безліч свідчень про її надзвичайну любов до народної пісні.

Ведучий 1. Непересічний музичний талант Лесі розкрився ще в ранньому дитинстві. Вона швидко запам'ятовувала і слова і мелодію та багато співала. Мала красивий голос.

Ведучий 2. Леся Українка вважала, що з неї був би добрий музикант, навіть кращий, ніж поет. Приблизно років у десять вона почала вчитися гри на фортепіано. Проте через життєві обставини не могла досягти високого професійного рівня. У своєму вірші «До мого фортепіано» (уривок) поетеса пише:

*Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.*

*.....
Коли я смуток свій на струни клала,
З'являлась ціла згряя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко линув думок легкий рій.
Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!*

Ведучий 3. Леся спеціально взялася вивчати музичну теорію, хоч і вважала цю справу складною. Адже, на її думку, просто запис слів пісні — то ще не вся пісня. І у своїй пісенній збірники Леся вклеювала спеціальні аркуші, де записувала ноти, які підбирала на фортепіано.

Ведучий 4. Протягом усього життя письменниці поезія й музика проїдуть пліч-о-пліч. При

знайомстві з Лесиними віршами відчувається, що вона сприймала навколишнє середовище через його звучання. Адже в неї так часто зустрічаються образи, які «співають», «говорять», «гомонять», «кличуть», «звучать», «грають», «свищать», «гудуть»:

*І туркіт повозів, і людські голоси,
Дзвінки трамваїв, гомін паровозів
Зливаються в одну тремтячу ноту,
Мов тремоло великої оркестри.*

*І день і ніч гуде ота музика.
Який шумливий світ там за вікном!*

Ведучий 1. Це уривок з вірша Лесі Українки «...Так прожила я цілу довгу зиму». В іншому творі — «Мати-невільниця» (уривок) — також простежується тема міста-музиканта:

*До нас у хату крізь вікно одкрите
Вривався гомін голосних потоків,
Що бігли вниз по вулиці нагірній,
Вітрець влітав і, мов пуста дитина,
Скидав додолу від стола папери,
За ним влітала ціла згряя гуків,
Все та давно знайома пісня міста,
Але і в ній нові лунали ноти,
Весняні...*

Ведучий 2. Співуча муза великої української поетеси надихала творців музики. До поезій і драм Лесі Українки зверталися такі відомі композитори, як Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Яків Степовий, Денис Січинський, Ярослав Лопатинський. Найбільше творів на слова Лесі Українки написано для голосу з фортепіанним супроводом.

*(Звучить пісня на слова Лесі Українки
«Хотіла б я піснею стати»)*

Ведучий 4. Упродовж усього життя Леся Українка цікавилася фольклором. Вона знала дуже багато народних пісень — близько 500. Леся та її чоловік Климент Квітка стали першими українськими фольклористами, які записували виконання народних співів на фонограф. У 1908 р. поетеса виділила зі своїх невеликих коштів 300 рублів для Філарета Колесси, завдяки чому він зміг записати на фонограф оригінальне виконання дум для свого фундаментального видання — двотомника «Українські народні думи».

Ведучий 1. Виразність звукового колориту в поезії Лесі Українки є одним із проявів її рідкісної музикальності. Ця риса проявляється в постійному зверненні до музичних сюжетів, насиченості її поезії не просто звуковими, а саме музичними елементами:

*Сім струн я торкаю, струна по струні,
Нехай мої струни лунають,
Нехай мої співи лунають
По рідній коханій моїй стороні.
І, може, де кобза знайдеться,
Що гучно на струни озветься,
На струни, на співи мої негучні.*

*І, може, заграє та кобза вільніше,
Ніж тихії струни мої.
І вільнії гуки її
Знайдуть послухання у світі пильніше;
І буде та кобза — гучна,
Та тільки не може вона
Лунати від струн моїх тихих щиріше.*

(«Сім струн», уривок з однойменного циклу, присвяченого М. Драгоманову).

Ведучий 2. Ще один видатний український поет, як і Леся Українка, визнавав, що народився музикантом, але згодом слово заступило музику. Це — Максим Тадейович Рильський.

Ведучий 3. Пісня і музика супроводжували його з дитинства, адже через життєві обставини майбутній поет деякий час виховувався в родині Миколи Лисенка. Під впливом композитора Рильський навчився грати на фортепіано.

Ведучий 4. Згодом і поетична муза Рильського служила художньо-естетичним принципам, які сповідував Микола Лисенко, — поєднувати фольклор із професійною творчістю.

Ведучий 1. Максим Тадейович знав багато народних пісень, але сам співав рідко. Проте слухати, як хтось співає любив до самозабуття.

Ведучий 2. У поезіях Максима Рильського, як і у віршах Лесі Українки, велике значення має так звана «звукова складова». У поета звучать навіть почуття та поняття: «дзвенить струною вікова печаль», «вечірня радість мов далекі дзвони, мов відголос, мов спомин, мов луна», мрія — «як співуча мідь».

Ведучий 3. До пісні Рильський звертався як до людської душі. У поемі «Марина» (уривок) він пише:

*...О пісне! Де тих слів мені добрать,
Які б тебе були, святої, гідні!
Ти — плескіт рік, ти — переливи мідні,
Ти — шемрання смутного комиша.
Народу ти великого душа!
Твій голос серце тугою сповняє,
І рве, й зове, і радість відкриває!
Прийми ж, о рідна, мій низький уклін!*

Ведучий 4. Що старшим та мудрішим ставав поет, то сильніше він відчував зв'язок із глибиною народною культурою, відтвореною в слові і музиці. Максим Тадейович вважав народну пісню

основою культури та докладав багато зусиль, щоб зберегти фольклорні скарби.

Ведучий 1. Понад 20 років митець очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР. Крім того, був першим редактором журналу «Народна творчість та етнографія» і засновником серії «Українська народна творчість» у 50 томах. «З любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився», — писав Максим Рильський про себе.

Ведучий 2. У поезії «Шипшина» (уривок) автор показав народну пісню як джерело натхнення, глибинну основу творчості великих митців:

*Із пісні, з пісні виросли Бетховен,
Чайковський, Лисенко та Леонтович,
Шопен із пісні виріс, чародій,
І Римський-Корсаков, казкар поважний,
Із пісні — як троянда із шипшини!
Шевченко й Леся виросли із пісні,
До неї Пушкін спраглий припадав,
Живився Гейне піснею народу, —
І хто ж її наслідиться зрубати,
Під корінь хто безсмертну підітне?
Що хочете кажіть, шановні друзів
А я уперто на своїм стою,
Як присягу підношу голос я:
Шипшини й пісні не віддам нікому!*

Ведучий 3. Рильський висловлювався про музику як митець, літератор та вчений, проте в його статтях і рецензіях неодноразово можна прочитати застереження на кшталт: «Я не фахівець і висловлюю лише свою особисту думку» або «Я впав у тон музикального рецензента, на що не маю ні відповідної кваліфікації та компетенції...».

Ведучий 4. Проте ці слова не відповідають дійсності. У Рильського був колосальний запас знань. Він умів осмислювати складні процеси сучасного мистецтва, слухати музику і, що найголовніше, чути її.

(Звучить вальс Ф. Шопена. Ведучий читає)

*Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чийх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чийх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок.*

(«Шопен», уривок).

Ведучий 1. Значення М. Рильського для музичної культури України важко переоцінити. Натхнення поезія митця стала основою для написання композиторами численних творів.

Ведучий 2. Максим Тадейович зробив літературну редакцію всіх опер Миколи Лисенка, а також опери «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського. Письменник був редактором 20-того видання творів Лисенка, кількох кантат Кирила Стеценка, багатьох видань вокальних творів українських композиторів, оперних арій світової слави. Багато поезій Рильського стали піснями,

авторами яких були видатні українські композитори Віктор Косенко, Левко Ревуцький, Платон Майборода, Олександр Білаш та ін.

Ведучий 3. Один з таких творів – пісня Анатолія Кос-Анатольського «Зозулі» у виконанні Марії Байко¹, стане фінальним акордом нашого вечора.

(Звучить пісня)

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Боровик М. К. Рильський і музика / М. К. Боровик, Т. П. Булат, Т. В. Шеффер ; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; [відп. ред. і авт. перед. слова М. Гордійчук]. – [Київ : Наук. думка, 1969]. – 279 с.

Воробкевич Т. Музика в житті Івана Франка / Тетяна Воробкевич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія мистецтвознавство. – Львів, 2006. – Вип. 6. – С. 55–69.

Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра / М. Загайкевич. – Київ : Муз. Україна, 1986. – 173 с.

Загайкевич М. П. Іван Франко і українська музика / М. П. Загайкевич. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1958 – 123 с.

Кисельов Г. Л. Сім струн серця : музика в житті і творчості Л. Українки / Г. Л. Кисельов ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ : Муз. Україна, 1968. – 86 с.

Народ і Шевченко. Легенди, перекази, пісні та інші твори про великого Кобзаря. – Київ : Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. – 366 с.

Рильський М. Про мистецтво / Рильський М. – Київ : Наук. думка, 1962. – 134 с.

Рисак О. О. «Найперше – музика у слові» : проблеми синтезу мистецтв в укр. літ. кінця XIX – початку XX ст. / О. О. Рисак. – Луцьк : Вежа, 1999. – 400 с.

Ушкалов Л. Два світлі генії поезії / проф. Леонід Ушкалов // Павло Тичина. Максим Рильський : вибране. – Харків, 2010. – С. 3–18.

Фільц Б. Корифей української культури XX ст. : (до 110-річчя від дня народж. Максима Рильського) / Богдана Фільц // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 2. – С. 12–16. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42965/02-Filts.pdf?sequence=1>.

Фільц Б. М. Максим Рильський в історії української музичної культури / Б. М. Фільц // Слов'янський світ. – 2011. – № 9. – С. 174–196. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://ss.etnolog.org.ua/zmist/2011/174.pdf>.

Франко і музика : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. Івана Франка : [збірка] / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Муз.-пед. ф-т, Всеукр. т-во «Просвіта» ; [ред.-упоряд. П. Гушоватий, М. Михась, О. Янків]. – Дрогобиц, 2006. – 143 с.

Шаховський С. Майстерність Івана Франка. – Київ : Наук. думка, 1956. – 192 с.

Шевченко і музика : зб. ст. / [упоряд.-ред.: Л. Архімович, М. Михайлов, О. Шреер-Ткаченко]. – Київ : Мистецтво, 1966. – 194 с.

Щукіна І. Світ музики Лесі Українки / І. Щукіна // Музика. – 2013. – № 4. – С. 4–9. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://mvduk.kiev.ua/wp-content/uploads/2014/11/Щукіна-І.-Світ-музики-Лесі-Українки.pdf>.

Яросевич Л. В. Леся Українка і музика / Л. В. Ярославич ; [редкол.: М. П. Загайкевич (голова) та ін.]. – Київ : Муз. Україна, 1978. – 125 с.

Електронні ресурси

Енциклопедія життя і творчості Івана Франка [Електронний ресурс] : [сайт] / М. І. Жарких (ідея, технологія, коментарі). – Текст. і граф. дані. – Б. м., 2010 – . – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/> (дата звернення: 16.04.15). – Назва з екрана.

Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки [Електронний ресурс] : [сайт] / М. І. Жарких (ідея, технологія, коментарі). – Текст. і граф. дані. – Б. м., 2006 – . – Режим доступу: <http://www.l-ukrainka.name/> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка [Електронний ресурс] : [сайт] / М. І. Жарких (ідея, технологія, коментарі). – Текст. і граф. дані. – Б. м., 2009 – . – Режим доступу: <http://www.t-shevchenko.name/> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Іван Франко [Електронний ресурс] // Українські пісні : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.pisni.org.ua/persons/31.html> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Леся Українка [Електронний ресурс] // Українські пісні : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.pisni.org.ua/persons/96.html> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Максим Рильський [Електронний ресурс] // Українські пісні : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.pisni.org.ua/persons/223.html> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Тарас Шевченко [Електронний ресурс] // Українські пісні : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.pisni.org.ua/persons/30.html> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Чолану Л. Образ пісні в ліриці М. Рильського [Електронний ресурс] / Чолану Людмила // Українознавство : електрон. наук. фахове вид. – Текст. і граф. дані. – [Київ], 2003. – Число 2–3 (7–8). – Режим доступу: <http://ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=985> (дата звернення: 16.04.2015). – Назва з екрана.

Підготовлено Л. Рогальчук

¹ Марія Байко [Електронний ресурс] / виконавці: Марія Байко, Тетяна Лагола (фортепіано). – Дані у форматі mp3. – Москва : Мелодія, 1970. – Режим доступу: <http://www.ex.ua/18929913> (дата звернення: 16.04.2015) – Назва з екрана.

Бібліотеки-ювіляри 2015 року

140 років від часу заснування (1875) Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського

140 років від часу заснування (1875) Центральної бібліотеки ЦБС міста Верхньодніпровська Дніпропетровської області

125 років від часу заснування (1890) Центральної бібліотеки імені О. Палажченка ЦБС Глухівського району Сумської області

120 років від часу заснування (1895) Центральної бібліотеки ЦБС Гуляйпільського району Запорізької області

120 років від часу заснування (1895) Центральної бібліотеки ЦБС міста Сміли Черкаської області

120 років від часу заснування (1895) Центральної бібліотеки ЦБС Покровського району Дніпропетровської області

110 років від часу заснування (1905) Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького

110 років від часу заснування (1905) Центральної бібліотеки ЦБС Гайсинського району Вінницької області

110 років від часу заснування (1905) Центральної бібліотеки ЦБС Народицького району Житомирської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ім. О. Олеся ЦБС Білопільського району Сумської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Братського району Миколаївської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Вінницького району Вінницької області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Іванківського району Київської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Летичівського району Хмельницької області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС міста Антрацита Луганської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Олександрівського району Донецької області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Погребищенського району Вінницької області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Сквирського району Київської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Снігурівського району Миколаївської області

90 років від часу заснування (1925) Центральної бібліотеки ЦБС Старосинявського району Хмельницької області

85 років від часу заснування (1930) Національної наукової медичної бібліотеки України

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Зачепилівського району Харківської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Зміївського району Харківської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Криворізького району Дніпропетровської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Межівського району Дніпропетровської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Попільнянського району Житомирської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Семенівського району Полтавської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Славутського району Хмельницької області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Чорнобаївського району Черкаської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Шевченківського району Харківської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Ширяївського району Одеської області

80 років від часу заснування (1935) Центральної бібліотеки ЦБС Юр'ївського району Дніпропетровської області

75 років від часу заснування (1940) Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олени Пчілки

75 років від часу заснування (1940) Волинської обласної бібліотеки для дітей

75 років від часу заснування (1940) Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Івана Франка

75 років від часу заснування (1940) Львівської державної обласної бібліотеки для дітей

75 років від часу заснування (1940) Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника

75 років від часу заснування (1940) Тернопільської обласної бібліотеки для дітей

75 років від часу заснування (1940) Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ім. М. Шашкевича ЦБС міста Стрия Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Кам'янець-Подільського району Хмельницької області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Вільнянського району Запорізької області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Гусятинського району Тернопільської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Дубенського району Рівненської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Дубровицького району Рівненської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Жовківського району Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Зарічненського району Рівненської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Заставнівського району Чернівецької області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Кілійського району Одеської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Ковельського району Волинської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Корецького району Рівненської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Кремінського району Луганської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС міста Борислава Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС міста Володимира-Волинського Волинської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Монастириського району Тернопільської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Мостиського району Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Новоселицького району Чернівецької області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Перемишлянського району Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Стрийського району Львівської області

75 років від часу заснування (1940) Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Івасюка

75 років від часу заснування (1940) Центральної бібліотеки ЦБС Шахтарського району Донецької області

70 років від часу заснування (1945) Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім Ф. Потушняка

70 років від часу заснування (1945) Збаразької районної бібліотеки для дітей Тернопільської області

70 років від часу заснування (1945) Івано-Франківської обласної бібліотеки для дітей

70 років від часу заснування (1945) Херсонської обласної наукової медичної бібліотеки

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ім. Л. Толстого ЦБС міста Шостки Сумської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ім. В. П. Бобинського ЦБС Сокальського району Львівської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Богородчанського району Івано-Франківської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Бориспільського району Київської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Володимир-Волинського району Волинської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Городоцького району Львівської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Збаразького району Тернопільської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Кельменецького району Чернівецької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Кременецького району Тернопільської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Лановецького району Тернопільської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Любешівського району Волинської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Люботинського району Харківської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС міста Тернополя

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС міста Дебальцевого Донецької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Монастирищенського району Черкаської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Надвірнянського району Івано-Франківської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Обухівського району Київської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Оратівського району Вінницької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Пологівського району Запорізької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Приазовського району Запорізької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Пустомитівського району Львівської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Радехівського району Львівської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Радомишльського району Житомирської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Синельниківського району Дніпропетровської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Смілянського району Черкаської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Токмацького району Запорізької області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Христинівського району Черкаської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Чортківського району Тернопільської області

70 років від часу заснування (1945) Центральної бібліотеки ЦБС Яготинського району Київської області

60 років від часу заснування (1955) Центральної державної науково-технічної бібліотеки гірничо-металургійного комплексу України

60 років від часу заснування (1955) Центральної бібліотеки ЦБС Володарського району Київської області

60 років від часу заснування (1955) Центральної бібліотеки ЦБС міста Первомайська Луганської області

60 років від часу заснування (1955) Харківської міської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського

50 років від часу заснування (1965) Центральної бібліотеки ЦБС Миколаївського району Львівської області

40 років від часу заснування (1975) Державної бібліотеки України для юнацтва

40 років від часу заснування (1975) Центральної бібліотеки ЦБС міста Новограда-Волинського Житомирської області

20 років від часу заснування (1995) Центральної бібліотеки ЦБС міста Нетішина Хмельницької області

Календар знаменних дат

ДАТИ І ПОДІЇ

2015, друге півріччя

Календар знаменних дат № 2 (6)

Укладачі:

В. Кононенко (керівник проекту), **О. Бохан, К. Науменко,**
А. Рихтік, Л. Рогальчук (координатор проекту),
О. Рожнятовська, С. Савченко

Редактори: *С. Макогон, Н. Маслова-Зоріна*
Художнє оформлення *Р. Чудновського*
Комп'ютерне верстання *В. Пасічної*

Відповідальний за випуск *Т. Вилегжаніна*

Формат 60x84/8. Умовн. друк. арк. 19,53
Наклад 150 пр. Зам. № 49

Видавець і виготовлювач Національна парламентська бібліотека України
01001, Київ-1, вул. Грушевського, 1. Тел. (044) 278-85-12

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ № 19344-9144Р від 13.09.2012

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4680 від 30.01.14